

**Ilg Barbara**

**Budapesti Corvinus Egyetem, Társadalomtudományi Kar,  
Kommunikáció és Szociológia Intézet**

**Témavezető: Dr. Sipos Balázs**

**©Ilg Barbara 2021**

**Budapesti Corvinus Egyetem**  
**Szociológia és Kommunikációtudomány Doktori Iskola**

**A trianoni trauma kollektív emlékezeti feldolgozása a korabeli  
és a rendszerváltás utáni politikai napilapokban, a  
tudományos narratív pszichológiai tartalomelemzés  
módszerével.**

*Doktori értekezés*

**Ilg Barbara**

**Budapest, 2021**



## Tartalomjegyzék

|  |    |
|--|----|
| BEVEZETÉS: Trianon, trauma, történelem .....   | 10 |
| TÖRTÉNELMI HÁTTÉR: historiográfiai áttekintés .....  | 20 |
| I./1. A trianoni békeszerződés értékelése a mai történettudomány állása szerint .....          | 20 |
| I./2. A békedelegáció tevékenységének értékelése .....   | 30 |
| I./3. A nemzetgyűlési választások kiírása .....  | 35 |
| II. TRAUMA A PSZICHOLÓGIÁBAN .....   | 38 |
| II./1. A pszichés trauma .....   | 38 |
| II./2. A trauma Freud korai hisztéria-koncepciójában .....                                     | 42 |
| II./3. A traumás neurózis és a harctéri trauma .....   | 49 |
| II./4. A traumatikus megbetegedések tünetek szerinti osztályozása .....                        | 53 |
| II./5. A tünetek funkciója .....   | 56 |
| II./6. A felépülés szakaszai.....  | 58 |
| III. A KOLLEKTÍV TRAUMA .....  | 62 |
| III./1. A kollektív trauma fogalma .....   | 62 |
| III./2. Veszteség, gyász és trauma Freud és Volkan koncepciójában .....                        | 63 |
| III./3. Freud kollektív trauma koncepciója.....  | 68 |
| III./4. Volkan választott trauma koncepciója .....   | 73 |
| III./5. A kulturális trauma.....   | 79 |
| IV. TRAUMA ÉS MÉDIA .....  | 81 |
| IV./1. Modern trauma-elméletek.....  | 81 |
| IV./2. Két fontos trauma esemény média reprezentációja: a Holocaust és Szeptember 11.....      | 84 |
| V. A NARRATÍV PSZICHOLÓGIA (tudományos módszer a trauma feldolgozás állapotának mérésére)..... | 90 |
| V./1. A tudományos narratív pszichológia alapjai .....   | 90 |
| V./2. A szociális identitás és a szelf-kategorizációs elmélet.....                             | 91 |

|   |            |
|---|------------|
| V./3. Történelem és szociális identitás.....  | 93         |
| V./4. Az identitáskonstrukció pszichológiai elemei a nemzetről szóló történetekben                            | 95         |
| V./5. Az érzelmek szerepe a csoportidentitás vizsgálatában.....   | 99         |
| V./6. A kollektív áldozati tudat teóriája .....   | 105        |
| V./7. Összefoglalás: Identitás és traumafeldolgozás.....  | 108        |
| V./8. A traumafeldolgozás mutatói a narratív pszichológiában .....  | 111        |
| V./9. A narratív pszichológiai tartalomelemzés módszere.....  | 112        |
| <b>VI. A KUTATÁSBA BEVONT KORABELI POLITIKAI NAPILAPOK</b>  |            |
| <b>BEMUTATÁSA .....</b>   | <b>115</b> |
| VI./1. Sajtótörténeti háttér.....   | 115        |
| VI./2. A Népszava a kezdetekkor (1873-).....  | 117        |
| VI./3. A Pesti Hírlap (1879-1944) a kezdetekkor .....   | 119        |
| VI./4. A modern antiszemitizmus megjelenése a magyar sajtóban: a tiszaezlári<br>vérvád.....                   | 120        |
| VI./5. A konzervatív-liberális Budapesti Hírlap (1881-1939) .....   | 126        |
| VI./6. Két polgári napilap a századfordulón: a Világ (1910-1926) és az Az Est (1910-<br>1939) .....           | 131        |
| VI./7. Az I. világháború és a magyarországi forradalmak fogadtatása a politikai<br>napilapokban .....         | 132        |
| VI./8. Az antiszemitizmus erősödésének okai a hátszágban az első világháború és a<br>forradalmak idején ..... | 141        |
| VI./9. A napilapok az ellenforradalomban.....   | 145        |
| VI./10. A napilapok a bethleni konszolidáció éveiben (1922-1931) a második<br>világháborúig.....              | 151        |
| <b>VII. VIZSGÁLAT.....</b>  | <b>158</b> |
| VII./1. A trianoni békeszerződés (1920), mint a nemzeti emlékezet traumatikus<br>eseménye .....               | 158        |
| VII./2. Hipotézisek.....  | 159        |

|   |     |
|---|-----|
| VII./3. A minta bemutatása, a napilapok kiválasztása .....  | 162 |
| VII./4. A minta bemutatása politikai irányvonalak szerint .....   | 164 |
| VII./5. A narratív pszichológiai tartalomelemzés menete.....  | 168 |
| VII./5.1. A választott trauma mintázatának alakulása az egész szövegkorpuszban .....                      | 168 |
| VII./5.2. Csoportközi elfogultság/valencia vizsgálata az értékelés tárgya szerint                         | 170 |
| VII./5.2. Az értékelés tárgyának meghatározása a sajtószövegekben.....                                    | 172 |
| VII./5.3. Saját csoport és külső csoport összetétele: .....   | 172 |
| VII./5.4. Saját csoport értékelői perspektívája a politikai irányultság szerint: .....                    | 173 |
| VII./ 5.5. A sajtóműfajok és a narrátor szerepe.....  | 174 |
| VII./5.5. Az értékelői perspektíva és a narrátori értékelések tartalmára vonatkozó vizsgálat menete. .... | 175 |
| VII./6. Longitudinális vizsgálatok.....   | 178 |
| VII./6.1. Érzelemvizsgálat.....   | 178 |
| VII./6.2. Tagadások relatív gyakoriságának vizsgálata .....   | 179 |
| VIII. EREDMÉNYEK .....  | 181 |
| VIII./1. Csoportközi értékelés vizsgálata az értékelés tárgya szerint.....                                | 181 |
| VIII./1.1. Szövegkorpusz 1920. ....   | 181 |
| VIII./1.2. A politikai napirend 1920. 05.25-06.10. ....   | 182 |
| VIII./1.3. A saját csoportra vonatkozó leggyakrabban előforduló szavak 1920...184                         |     |
| VIII./2. A saját csoport negatív és pozitív értékelései 1920. ....  | 189 |
| VIII./2.1. Az áldozatok: a menekültek értékelései .....   | 189 |
| VIII./2.2. A béke aláíróinak, Benárd Ágost és Drasche-Lázár Alfréd értékelései                            | 191 |
| VIII. /2.3. Az elszakított országrészekben maradtak értékelése .....                                      | 192 |
| VIII./2.4. Az elkövetők: a kormány és a nemzetgyűlés értékelése .....                                     | 192 |
| VIII./2.5. Magyar politikusok csoportközi értékelése 1920.....  | 195 |
| VIII./2.6. Politikai pártok és irányzatok csoportközi értékelése .....                                    | 198 |

|  |     |
|--|-----|
| VIII./3. A Szent István toposz és jelentősége 1920-ban .....   | 203 |
| VIII./4. Összegzés: A saját csoport csoportközi értékelései 1920 .....   | 204 |
| VIII./5. Külső csoportok 1920. ....  | 206 |
| VIII./5.1. Napirendelemzés: A külső csoportokra vonatkozó leggyakoribb témák<br>.....                              | 206 |
| VIII./5.2. A külső csoportokra vonatkozó szavak.....   | 207 |
| VIII./5.3. A külső csoport negatív és pozitív értékelései .....  | 208 |
| VIII./6.1. Szövegkorpusz 1930. ....  | 211 |
| VIII./6.2. A saját csoport szereplői 1930. ....  | 214 |
| VIII./6.3. A saját csoport pozitív és negatív értékelései 1930. ....   | 216 |
| VIII./6.4. A külső csoport szereplői és értékelésük .....  | 220 |
| VIII./7. A szövegkorpusz bemutatása és a csoportközi értékelés eredménye, 1935-<br>40.....                         | 222 |
| VIII./8. Szövegkorpusz 1990-2010.....  | 226 |
| VIII./8.1. Az értékelés csoportközi aszimmetriája a rendszerváltás utáni<br>szövegkorpuszban .....                 | 228 |
| VIII./9. A traumafeldolgozás longitudinális vizsgálata 1920-2010-ig a csoportközi<br>értékelés szempontjából. .... | 233 |
| VIII./9.1. A jobboldali sajtó irányvonalai a vizsgált napilapokban 1920-2010 ....                                  | 233 |
| VIII./9.2. Jobboldali napilapok csoportközi értékelésének aszimmetriája .....                                      | 238 |
| VIII./9.3. A baloldali napilapok csoportközi értékeléseinek aszimmetriája .....                                    | 244 |
| VIII./9.4. Értékelői perspektíva és narrátori érzelmek.....  | 247 |
| VIII./10. Traumafeldolgozás és érzelmek.....   | 250 |
| VIII./10.1. A kollektív érzelmek relatív gyakorisága .....   | 250 |
| VIII./10.2. A szélsőséges érzelmek relatív gyakorisága .....   | 251 |
| VIII./10.3. A tagadások relatív gyakorisága .....  | 252 |
| IX. ÖSSZEFOGLALÁS .....  | 254 |
| IX./1. 1. A trianoni trauma, mint a magyar nemzeti csoport választott traumája. ....                               | 254 |



|   |     |
|---|-----|
| IX./1.2. A narratív pszichológiai kutatás eredményei..... | 256 |
| X. IRODALOMJEGYZÉK.....                                   | 263 |
| XI. MELLÉKLETEK.....                                      | 275 |
| 2. MELLÉKLET .....  | 285 |
| 3.MELLÉKLET .....   | 294 |

## BEVEZETÉS: Trianon, trauma, történelem

A trianoni békekötést és következményeit napjainkban is a nemzet egyik legnagyobb tragédiájának tartják, csakúgy a téma tudományos kutatói, mint a mindennapi emberek. (Romsics [2010]p.1) A kétezres évek közepétől kezdve a trianoni békeszerződés történelmi traumaként jelenik meg a közéleti diskurzusokban, és a politikai napilapokban, politikai pártállásra és kulturális beállítódásra való tekintet nélkül. 2010-ben pedig, amikor az országgyűlés a Nemzeti Összetartozás Napjává nyilvánította június 4-ét, számos történész és társadalomtudós „máig ható társadalmi traumának” nevezte a békekötést. (Kovács [2015]p.82) Trianon társadalmi illetve történelmi traumaként való azonosítása tehát nemcsak a széleskörű nyilvánosságban terjedt el, hanem átszivárgott a történelmi diskurzusokba és a publicisztikákba is. Ahogyan Kovács Éva ([2015]p.84) is utal rá, egy meglehetősen komplex és vitatott fogalom került át a pszichológiából a történetírásba.

„...a magyar történészek a traumát általában a klasszikus szociálpszichológiai értelemben használják: olyan társadalmi konstrukciónak tekintik, amely megélt tapasztalatokon alapul.” (Kovács, [2015]p.94) A szociálpszichológia a trauma fogalmát az egyént a külvilágból jövő fenyegetéssel való megküzdés, és ehhez kapcsolódóan az identitás összefüggésében tárgyalja. Ugyanakkor számos közös vonást mutat a pszichés traumával. (László, [2005]p.212)

Óhatatlanul felvetődik a kérdés, hogy a trianoni békeszerződés társadalomtudományi és történettudományi leírására hogyan, és miért tűnhet alkalmasnak a pszichológiai trauma fogalma?

Egyrészt a pszichés trauma legfontosabb jellemzője, hogy kiváltója egy váratlan a pszichén kívülről vagy belülről jövő esemény, amely váratlanul, heves sokként éri az egyént. Ez a külső behatolás pszichés, de akár szomatikus tüneteket is kiválthat, és kitörölhetetlen nyomot hagy az egyén lelki életében. (Laplanche, Pontalis [1994]p.86)

Másrészt a pszichés trauma természeténél fogva a világot a jó és a rossz dichotómiájába, az áldozat és az elkövető, a traumatizált és a traumatizáló kettősségébe helyezi. (Erős [2007] p.16) Ezért azokban az esetekben, amikor a traumát kiváltó esemény nem természeti katasztrófa vagy az „isten gondviselés büntetése”, az egyik

legfontosabb kérdés mindig az, hogy kinek a traumájáról beszélünk, azaz ki az áldozat, és ki az esemény okozója, azaz az elkövető.

A történelmi traumák, vagy kollektív traumák, „nem csupán következményeikben, hanem eredetükben is társadalmiak,” (Erős [2007]p.17) azaz az elkövető és az áldozat szerepében is általában egy-egy csoportot azonosíthatunk.

A kollektív trauma ismérve továbbá, hogy következményei újabb pszicho-szociális traumákat indukálnak, mivel tekinthetők „egymást követő események olyan láncolatának, amelyek külön-külön, és együttesen is, különféle módokon és mélységekben traumatizálták a közvetlenül érintetteket és környezetüket.” (Erős [2007]p.17)

A kollektív traumában az áldozati csoport minden tagja érintett, olyannyira, hogy „az elszenvedett sérelmek, igazságtalanságok emlékei nemzedékeken keresztül tovább élhetnek a generációk, családi emlékezetben, történeti narratívumokban és a különféle szimbolikus, kulturális reprezentációkban.” (Erős [2007]p.20)

Nagy vonalakban tehát a traumát kiváltó esemény váratlansága, az áldozat és elkövető szerep dialektikája, és a feldolgozására való törekvés az egyéni és a kollektív traumának is közös ismérvei.

Romsics [2010] például a következő módon használja fel a pszichés trauma metaforáját Trianon okairól írott értekezésében:

„A magánéleti tragédiát - legyen szó családi viszályról vagy egy balesetről - minden ember nehezen dolgozza fel. A nemzeti tragédiákkal ugyanígy vagyunk. Egyrészt nehéz megbarátkozni az új, a korábbinál előnytelenebb helyzettel, másrészt nem könnyű elkerülni a felelősségáthárító magyarázatok csapdáját. A magyar nemzet történetében az egyik legnagyobb ilyen trauma az 1920-as trianoni békeszerződés. Nem elsősorban azért, mert ennek értelmében Magyarország elveszítette területének és nemzeti vagyonának mintegy kétharmadát. Hanem azért, mert az elcsatolt területeken több mint hárommillió magyar is élt. Ráadásul ezek mintegy harmada közvetlenül az új határok túloldalán, vagyis az új Magyarország magyarjaitól karnyújtási távolságra. Ez még azok számára is nehézzé, sőt gyakran lehetetlenné tette a döntésbe való őszinte belenyugvást, akik egyébként elfogadták a multietnikus Magyarország nemzetiségeinek a jogát saját állam alapítására. A nem várt és hatalmas sokk miatt évtizedekig burjánzottak a mesészerű és felelősségáthárító magyarázatok.“ (Népszabadság, 2010. 06.05.)

E szerint tehát a traumatikus élmény elsősorban és közvetlenül az elcsatolt területeken élő több mint hárommillió magyart és családjukat érintette, főként azért, mert az elcsatolt lakosság legnagyobb része az új határok mentén élt, az anyaország szomszédságában. Családok, közösségek tagjait szakították el egymástól, és sokan elkeseredettségükben az anyaországba menekültek.

Ezt még tetézte az a tudat, hogy a béke megalkotásakor az antantot a népek önrendelkezési jogának elve és az azonos nemzetiségek államhatárokkal való elválasztása vezérelte, Magyarországgal szemben azonban ezek az elvek nem teljesen érvényesültek. Az egyéni tragédiákhoz nagyban hozzájárult, hogy az elszakított területeken maradt magyarság kisebbségi jogait az új nemzetállamok erősen korlátozták, annak ellenére, hogy a békeszerződések során ennek ellenkezőjét írták alá. Így tehát a totális háború okozta emberi és anyagi veszteségek mellett, sokakat a békeszerződés következményei személyesen is érintettek. Így ezek az egyéni tragédiák együttes élménnyé összefonódva a kollektív trauma részévé váltak. (Erős [2007]p.13)

Úgy tűnik, hogy az áldozati csoport a trauma dialaktikájából kiindulva az elszakított területek magyarsága. Az pedig, hogy ennek a csoportnak az összes tagja hasonló traumát élt át egy időben és egy helyen, azt jelenti, hogy ugyanabban a fájdalmas tapasztalatban osztozott. A traumatikus tapasztalat a szomszédos államok kisebbségévé váló magyar csoportok esetében vitathatatlanul jelentkezett jogaik korlátozásában, vagy akár tettelegességig fajuló atrocitásokban. Kérdés azonban az, hogy hogyan vonatkoztatható ez a trauma a nemzet egészére? Hiszen, ahogy Kovács Éva is rámutat, amit ma Trianon-érzésnek nevezünk, az csonkamagyarország, ezen belül is a középosztály tapasztalatából származik, és nem az első világháborúban részt vevő kortárs magyar állampolgárok tapasztalatából. (Kovács [2015]p.95)

A közös traumatikus tapasztalat mind az elszakított országrészek, mind az anyaországban maradók számára az első világháborús borzalmakból, veszteségekből táplálkozhatott volna. „Volt tehát olyan traumatikus tapasztalat, amely osztársadalmi mértékben hathatott, az azonban az I. vh univerzumában keletkezett.” (Kovács [2015]p.95)

Ennek ellenére sokkal inkább beszélünk Trianoni traumáról, mint az I. világháború traumájáról. Úgy tűnik, hogy Trianon mindent felülírt és szinte önálló életet él, mintha a békeszerződés nem az első világháború kimenetelének eredménye lenne.

A pszichés trauma másik jellemzője, hogy legtöbbször egy váratlan esemény váltja ki a tüneteit, amelyek később emléketörés formájában ugyanolyan váratlanul törnek be az egyéni pszichébe, mint a traumatikus esemény.

A trianoni békeszerződést traumatikusnak nevezni, egyúttal ezt a váratlanságot és sokk hatást is jelenti. Valójában a békeszerződés aláírása nem érte váratlanul a nemzeti csoportot, hiszen mint tudjuk, felkészült békedelegáció tárgyalt a magyarok részéről a

szerződés feltételeiről 1920 januárjában, amely aztán az elfogadhatatlan feltételek miatt le is mondott. A trauma meglepetésszerű természete azonban az egyszeri és megismételhetetlen érzését váltja ki Trianonnal kapcsolatban, és ez is hozzájárul ahhoz, hogy Trianont az első világháborútól függetlenül szemléljük.

Az egyéni traumák esetében, amikor a traumatikus esemény egyértelműen emberi kéz műve, előfordulhat, hogy a tanúk az áldozat és az elkövető között feszülő ellentét csapdájába kerülnek. (Herman [2011]p.19) Ennek ellenére nagyon fontos, hogy az áldozat nem cselekvője, hanem mindig elszenvedője a traumatikus eseménynek, azaz semmi esetre sem hibáztatható azért, ami történt vele.

A trianoni béke esetében a traumát kiváltó eseménnyé maga az aláírás aktusa válik, amikor az a paradox helyzet áll elő, hogy valójában a magyar aláírók, követnek el bűnt a nemzet ellen. Nem véletlen, hogy 1920-ban a nemzetgyűlésben arról folyik a vita, hogy a kormány valóban aláírja-e, vagy egyáltalán joga van-e aláírni a békeszerződést, valamint, hogy ki legyen az a politikai szereplő, aki ezáltal politikai karrierjét feláldozva, aláírja a szerződést. Trianon traumatizálása az 1920-as évek közepén kezdődik, amikor revíziós mozgalom kibontakozik és 1928-ban Lord Rothermere fellépésével a tetőfokára hág. Így a trauma dialektikájának köszönhetően az elkövetőkből áldozatok lesznek.

A trianoni békeszerződés traumaként való értelmezése tehát lehetőséget biztosít arra, hogy a magyar csoport áldozatként azonosítsa önmagát.

A harmadik fontos komponens, amely a trauma-elmélet eleme, maga a gyógyulás folyamata. A pszichés traumából való felépülést a pszichológiában szakaszokra osztják. Az első szakaszban a legfontosabb a túlélő testi és lelki biztonságának megteremtése, majd ezután következik a terapeutával közösen a traumára való emlékezés, amelynek célja egy olyan koherens érzelmekkel teli narratívum kialakítása, amely illeszkedik az áldozat élettörténetébe. A kezelés végére a páciensnek vissza kell nyernie önbecsülését, helyre kell állítania emberi kapcsolatait, és egy kész jövőre vonatkozó tervvel kell rendelkeznie. (Herman [2011]p.254) A pszichoterápia célja tehát az, hogy a traumát integrálja a páciens identitásába.

A történettudományban a trauma és a traumatikus élmény fogalmát az emlékezés és az emlékezet kontextusában próbálják meg értelmezni, és a leggyakrabban Freud írásaihoz nyúlnak vissza. Paul Ricoeur [2006], Dominick LaCapra [2001], és Jörn Rüsen [2004] számára Freud két írása, az 1914-ben publikált *Ismétlés, emlékezés és átdolgozás* és az 1917-ben megjelent *Gyász és melankólia* című tanulmányok jelentették a

kiindulópontot. A pszichés trauma patológikus és lelki tünetei és a csoportidentitást ért traumák társadalmi tünetei között Ricoeur például közvetlen megfelelést lát. Szerinte nemcsak a tünetek transzponálhatóak a társadalmi jelenségekre, hanem a Freud által kidolgozott pszichoanalitikus terápia is alkalmazható a társadalmi hisztériák vagy traumák gyógyítására. (Gyáni[2010]p. 269)

A tudományos narratív pszichológia a csoportot ért trauma vizsgálatakor a csoport történetét veszi alapul, és feltételezi, hogy a csoport történetekből megállapításokat tehetünk a csoport identitására vonatkozóan.

Elméleti modellje a személyes és a csoportidentitás folyamatainak vizsgálata során figyelembe veszi az alkalmazkodás és a megküzdés vagy a trauma feldolgozásának különböző formáit is. Azaz feltételezi, hogy akár a személyt, akár a csoportot érintő trauma kiváltotta tünetek az identitás folytonosságát és stabilitását veszélyeztetik és megtörik. Amikor egy csoport esetében traumafeldolgozásról beszélünk, akkor lényegében a csoportidentitás sérülésének helyreállítási folyamatáról van szó. A narratív pszichológia a csoportok történeteit, vizsgálja, nemzetek esetében pedig a nemzetek történeteit. Ezek a történetek nemcsak a történelem kanonikus szövegei lehetnek, hanem a kollektív emlékezetben őrzött hagyomány és a személyes emlékezet történetei is. Az elmélet a személyes és kollektív identitás között párhuzamot vonva azt állítja, hogy a csoportot ért trauma vagy veszteség kollektív emlékezeti feldolgozása nyomon követhető az emlékezeti folyamatokban, és a csoportidentitás sérüléseit és az csoportidentitás helyreállításának folyamatait is képesek vagyunk vizsgálni. (László [2012]p.211)

A kollektív traumák hatása csoportközi helyzetekben jelentkezik, amikor az egyének csoporttagként kategorizálják önmagukat. Ilyenkor sérülhet az önértékelés, a helyzetek és a külső csoportok megítélése, heves érzelmi reakciók léphetnek fel. (László [2012]p.215) A narratív pszichológia trauma-elmélete szerint a csoport traumatizációja csoportközi konfliktus eredménye. László [2012]p.213) a pszichés trauma dialektikájából kiindulva kétféle esetet hoz példának a csoport egészét érintő traumára. Az egyik a huszadik századi népiirtások, etnikai tisztogatások és a Holokauszt, amikor „a csoportok tagjai csak azért szenvedtek üldöztetést, mert az adott csoporthoz tartoztak.” (László [2012]p.213) A másik pedig az olyan háborús veszteségek, területvesztések, presztízsveszteségek, amelyek etnikai-nemzeti csoportokat érintenek egy-egy csoportközi konfliktus után. László Volkan [1989] nyomán a trauma feldolgozásában

látja a különbséget, és választott traumáról beszél abban az esteben, amikor egy csoport ragaszkodik hősiес vereségeihez, anélkül, hogy képes lenne veszteségeit feldolgozni.

A választott trauma nemzedékről nemzedékre továbbított, mégpedig projekció révén, azaz az idősebb generáció tagjai elkülönítik a csoport identitását ért sérülésre vonatkozó mentális reprezentációkat, borítékolják sérült selfjüket, és ezt továbbadják az új generációnak. Így az új generáció feladata lesz feldolgozni az ősök traumáját. Az áthagyományozott feladat egyben a csoportidentitást is megerősíti, hiszen biztosítja a folytonosságot az elődök és az utódok között.

A választott trauma nincs feltétlenül a felszínen a jelenbéli csoport aktuális mentális reprezentációiban, azt bizonyos történelmi körülmények (vagy politikai vezetők) hívják elő, legtöbbször identitásfenyegetés esetén. (Ez az identitásfenyegetés lehet valós, de lehet a politikai leader vagy propaganda által konstruált.) Ekkor arra szolgál, hogy a csoport tagjainak önbecsülését megerősítse, és feljogosítsa a bosszúra az ellenséges csoporttal szemben. A választott trauma tehát a csoport identitásának lehet akár az alappilére is bizonyos történelmi helyzetekben. (Volkan [1998]p.46)

Kiinduló hipotézisem szerint a trianoni békeszerződés a magyar nemzeti csoport választott traumája, mivel a csoport múltból szóló mentális reprezentációiban identitásfenyegetésként jelenik meg, így alkalmassá válik arra, hogy valahányszor előbukkan, a csoportidentitás alapja legyen. Az esemény önmagában, a béke aláírása, az egész nemzetre vonatkozott szimbolikusan, következményei azonban csak az elszakított területeken lévő magyarság számára váltak valódi identitásfenyegetéssé. Ennek ellenére a korabeli médianyilvánosságban és a társadalmi nyilvánosságban nagyon rövid időn belül mégis az egész nemzeti csoportot ért identitásvesztésként interpretálják, azaz létrejön egy egységes traumareprezentáció az 1920-as évek végére, amely alkalmas arra, hogy nemzedékről nemzedékre áthagyományozódjon és a csoportot érő identitásfenyegetések esetén újra és újra felbukkanjon.

Saját kutatásomban olyan politikai napilapokban megjelenő újságcikkeket vizsgáltam a narratív pszichológiai tartalomelemzés módszerével, amelyek a trianoni békeszerződés témájában íródtak egy héttel az aláírás, június 4-e előtt, és után. Két szövegkorpuszt alakítottam ki, az egyik az 1920 és 40 között megjelent cikkekből áll, a másik pedig a 1990-2010-ig elérhető szövegeket tartalmazza. A nyolcvanöt évet átölelő

szövegkorpusz longitudinális vizsgálata során a kiinduló hipotézisem az volt, hogy a trauma dialektikája kiválóan alkalmas arra, hogy a háborút lezáró trianoni békeszerződést a magyar nemzet kitüntetett történelmi traumájává tegye. Mivel a korabeli médiumok közül elsősorban a politikai napilapok voltak a tájékoztatás és a véleményformálás legelterjedtebb fórumai, ezért feltételezem, hogy a narratív pszichológia trauma-elmélete tükrében (és módszerével) vizsgálva a korabeli és a rendszerváltás utáni szövegeket, képet kaphatunk arról, hogy a trianoni békeszerződés eseménye és magyarországi fogadtatása miért lett alkalmas, és hogyan vált „nemzeti választott traumává.”

A kollektív traumák feldolgozása a kollektív emlékezet keretein belül történik, amennyiben elfogadjuk a Halbwachs-tól származó fogalom újabb értelmezését, ahol a történelmi emlékezet és a személyes vagy csoportmemória nem élesen elválasztott entitások.

E szerint tehát a modern történelmi tudat ugyanúgy a kollektív emlékezet részét képezi, mint a személyes emlékezet és a hagyomány. Az oral history keretében megszólalók, akik felidéznek életük prózai vagy a történelemmel összefonódó epizódjait, a hagyomány, amelynek lényege az átadás folyamatában érhető tetten, és bármilyen formát ölthet, valamint a történetírás, amelyet a nemzeti hagyomány kódja mentén olvasunk, alkotják a kollektív emlékezetet. A kollektív emlékezet három formája közötti kapcsolat több kérdést vet fel a történelmi értelmezhetőség, vagy történelmi igazság szempontjából. Egyrészt a személyes emlékezők, akiknek élete összefonódott a történelem nagy pillanataival, úgy gondolják, hogy ők a „múlt igaz tanúságtevői“, annak ellenére, hogy a forrás a legtöbbször retrospektív távlatból szól a múltról.<sup>1</sup>Másrészt a hagyomány és a történelmi tudás kapcsolatát erőteljesen meghatározza az aktuálisan forgalomban lévő nemzeti identitásról való elképzelésünk. „Ha ugyanis nincs forgalomban egy koherens, mindenki által egyformán elfogadott (nemzeti) hagyomány, és olyan történetírás sem létezik, amely egyetlen érvényes kánon szabályai szerint beszél el a múlt diffúz és zűrzavaros históriáját, akkor nehéz, sőt talán lehetetlen is közös nyelvet és egyöntetű kódot találni a múlt hagyományként vagy történelemként való újrahasznosításához.” (Gyáni [2010]p.101)

---

<sup>1</sup> Különösen igaz ez akkor, „ha ezt a tételt az áldozat emlékezeti tanúságtételére alkalmazzuk, akkor megállapítható: a sokféle, olykor egymásnak is ellentmondó áldozati emlékek messzemenően a jelenbeli diskurzusok foglyai, a múltat illető referenciális igazságuk pedig erősen kétséges és csak óvatosan kezelendő.” (Gyáni [2010]p.87)



A traumatikus élmény fogalmának történeti alkalmazására az emlékezés és az emlékezet értelmezése szempontjából Ricoeur, LaCapra és Rüsen tett kísérletet Freud trauma feldolgozással foglalkozó írásai alapján.<sup>2</sup> (Gyáni [2010]p.268) Ezek szerint az egyén a traumatikus élményekre való emlékezés során megismétli és újraéli a kellemetlen élményeket, és a terapeuta segítségével a felszínre hozott emlékeket átdolgozza. Hasonló ez a mechanizmus ahhoz, amikor az ember a veszteség miatt érzett gyászmunka során legyőzi a veszteség által kiváltott bénultságot, és elfogadja, hogy a szeretett tárgy immár nem létezik. A gyász tehát a veszteség lelki feldolgozásának normális módja, ugyanakkor kérdés, hogy a fenti fogalomkészlet segítségével leírható-e egy csoportot vagy egy egész közösséget ért trauma ellaborációja.

„Ricoeur közvetlen megfelelést lát az egyéni valamint a csoportidentitás traumából következő patológus jelensége között.” (Gyáni [2010]p.269) Például a nagy temetési szertartások jól illusztrálják a gyászoló viselkedést a fájdalom kifejezésétől az elveszett tárggyal való teljes megbékélésig. A kollektív terápia a viták nyilvános terében zajlik, a kritikai okoskodók, mint terapeuták részvételével.

A Freud által kidolgozott trauma feldolgozási mechanizmusok kollektív emlékezeti transzponálhatóságának úgy tűnik, több feltétele is van. Egyrészt lényeges a terápia lépéseinek szigorú betartása, másrészt fontos, hogy a gyógyítás és a gyógyulás folyamata egy olyan nyilvános térben történjen, amely megfelel a demokratikus nyilvánosság feltételeinek.

A demokratikus nyilvánosság Habermas nyomán olyan, az állam és a polgárok közötti tér, amely ideális esetben a közügyekről folytatott racionális és kritikus vita színtere, és amely lehetővé teszi az állam nagykorú polgárainak, hogy tájékozott politikai döntéseket hozva vegyenek részt a köz ügyeinek formálásában. (Bajomi [2010])

A nyilvánosság legfontosabb fórumai a tömegműediumok, amelyeknek a habermasi normatív modell alapján a közjó képviselője a feladatuk. E szerint a modell szerint a nyilvánosság minősége és a demokrácia minősége szorosan összefügg egymással. Valójában azonban csak azokban az országokban van befolyása a nyilvánosságnak a demokráciára ahol a média- és a politika rendszerét a mérsékelt pluralizmus vagy a liberalizmus jellemzi, (észak-európai és angolszász államok) azaz

---

<sup>2</sup> Freud,S.[1974]: Ismétlés, emlékezés és átdolgozás. (Részlet). In Buda Béla (szerk.): *Pszichoterápia*. Gondolat Kiadó. Budapest. pp.49-56. és Freud,S.[1997]: Gyász és melankólia. In uő: *Ösztönök és ösztönörök. Metapszichológiai írások*. Filum Könyvkiadó. Budapest.pp. 129-143.

amelyekben a különböző társadalmi érdekcsoportok a megegyezésre törekednek. (Hallin és Mancini [2004] nyomán: Bajomi [2010]) A kelet-közép-európai új demokráciák, így Magyarország média és politikai rendszerét is a polarizált pluralizmus jellemzi, amelyben a különböző érdekcsoportok nem törekednek megegyezésre. „A médialátképet itt külső pluralizmus jellemzi, azaz egy szerkesztőség jellemző módon csak egy álláspontot jelenít meg és a médiumok ritkán adnak teret érdemi eszmecserének és vitának- ami azzal a következménnyel jár, hogy a megegyezés esélye is csekély.“ (Bajomi [2010]p.12) Másrészt a konszenzusra törekvés hiánya mellett a kelet-közép-európai régióban hiányzik a politikailag aktív és jól informált állampolgár is. Ugyanis a posztkommunista országok történelme az állampolgári öntudat és participáció kialakulásának nem kedvezett. Az állampolgárok inkább arra hajlanak, hogy az államot ne barátjuknak, hanem ellenségüknek tekintsék. (Bajomi [2010])

Napjaink tömegmédiumait elborítják az egyéni és kollektív traumákról szóló különféle reprezentációk.

„Az 1. és 2. világháború, a holokauszt és a kambodzsai, boszniai, ruandai népirtások irodalmi, fényképészeti, filmes feldolgozásai, a történelmi traumákat átélt emberek különféle eszközökkel történő megszólaltatása áthatja a kortárs kultúrát.“ (Stöhr [2011]p.21) A trauma kultúránk egyik központi témája lett, a tömegmédiumok pedig a nyilvánosság egy szeletként biztosítják azt a fórumot, ahol a traumák kibeszélhetők.

Sőt, Thomas Elseasser filmteoretikus még ennél is tovább megy, és azt állítja, hogy : „az újfajta médiának és kommunikációs rendszereknek köszönhetően az egyén az ön-reprezentációit időben és térben töredezett képekben és elbeszélésekben éli meg, ami szükségszerűen vezet a kollektív történelem és személyes történelem traumaként való elképzeléséhez. A trauma tulajdonképpen a szubjektum mediális megteremtésének eszköze, vagyis a traumán keresztül próbálják az egyének vagy közösségek beírni magukat a médiaemlékezetbe.“ (Stöhr [2011]p.22)

A megrázó élmények szavakba öntése és azok írásba foglalása csakugyan az egyén gyógyulását szolgálja. Pennebaker és társai [1992] egyetemisták negatív élményeikről szóló, írásbeli beszámolóit vizsgálták, és a szövegek szóhasználatából következtettek a negatív élmény feldolgozásának módjára és mértékére. Azt találták, hogy az érzelmekkel és a kognitív feldolgozással kapcsolatos szavak használata jelentős szerepet játszik az egyéni trauma feldolgozásában. (Pennebaker [2001])

A trauma tehát felkínálhat egy mintázatot a szubjektum vagy a csoport identitását illetően. Mivel az egyéni és a kollektív traumák felidézése a leggyakrabban narratív formát ölt, ezért kézenfekvőnek tűnik, hogy a traumáról szóló szövegeket narratív elemzésnek vessük alá.

## **TÖRTÉNELMI HÁTTÉR: historiográfiai áttekintés**

### **I./1. A trianoni békeszerződés értékelése a mai történettudomány állása szerint**

Az 1920-as békeszerződés eredményeképpen Magyarország területe és lakosságának száma kevesebb, mint egyharmadára csökkent, az elcsatolt területek 30,2%-a volt magyar. Ezeknek a radikális változásoknak a hatására a trianoni békeszerződés az elmúlt száz évben folyamatosan élénk történettudományi viták tárgyát képezi. Romsics Ignác szerint (Romsics [2001] [2010] [2015], [2020]) a rendszerváltást követően az elmúlt harminc évben a történészek többsége különböző mértékben ugyan, de egyetért abban, hogy az előnytelen békeszerződéshez az alábbi folyamatok vezettek:

Egyrészt Magyarországnak az Osztrák-Magyar Monarchián belüli elnyomó nemzetiségi politikája és ebből következően az itt élő nemzetiségek elégedetlensége, másrészt a déli és a keleti határon létrejött új államok, Olaszország, Szerbia és Románia irredenta törekvései és területi követeléseik, valamint az antant stratégiai megfontolásai a német közép-európai befolyás elkerülése érdekében. Ezekhez az okokhoz még hozzájárult a háború utáni kaotikus belpolitikai helyzet, amelyből következően Magyarország sokáig képtelen volt tárgyalópartnereket küldeni Párizsba. (Romsics [2001][2010] [2015], [2020])

Az újabb kutatások, amelyek a magyar béketárgyalások hivatalos jelentéséből, és a delegáció résztvevőinek visszaemlékezéseiből indulnak ki, kiemelik azt a tényt, hogy a békekonferencia már 1919. január 18-án megkezdte munkáját Párizsban, Magyarország azonban csak 1919. december 2-án kapott meghívót. Ekkorra azonban a legfontosabb döntések már megszülettek. (Zeidler [2020] p.749) Magyarország azonban nem a saját hibájából nem vett részt a békekonferencián. A késlekedés oka az volt, hogy „az antant, illetve a békekonferencia egyetlen magyar kormányt sem ismert el legitimnek 1918. november és 1919. november között. Sem Károlyiét, sem a tanácsköztársaságét, sem a szegedi ellenkormányt, sem Friedrich kabinetjét. És mivel nem ismerték el őket a népszuverenitás letéteményesének, meg sem hívták őket a békekonferenciára.” (Ablonczy [2017] p.10)

Végül George Russel Clerk angol diplomata a békekonferencia követeként 1919. október 23-án Budapestre érkezett, hogy lehetőleg egy polgári liberális, koalíciós kormány létrehozásáról tárgyaljon a belpolitika szereplőivel. A koalíciós kormány november 24-én alakult meg Huszár Károly vezetésével, négy keresztény nemzeti, két

kisgazda, két liberális és egy szociáldemokrata miniszter kinevezésével. A koalíciós kormányt az antanthatalmak elismerték, így az hivatalosan is kijelölhette a béke delegáció tagjait. A magyar küldöttség 1920. január 5-én indult Párizsba, elnöke Apponyi Albert volt, tagjai között ott volt Teleki Pál és Bethlen István, valamint a századelő és a két háború közti időszak számos befolyásos minisztere és diplomatája. (Zeidler [2020] p.576)

Az 1990-es évek elején a magyar történetírásban felmerült az a feltételezés, hogy a béke delegáció tagjainak, főként Apponyinak és az akkori politikai elitnek is nagy felelőssége volt a trianoni határok alakulásában, annak ellenére, hogy a korabeli közvélemény szinte heroizálta a delegáció résztvevőit. (Galántai [1990] pp.77-78) Az érvelés szerint egyrészt az antant számára rokonszenvesebb, rugalmasabb delegáció vezetőt kellett volna választani, másrészt a béke delegációnak és Apponyinak „védőbeszédében” az integráció hangsúlyozása és a történelmi határokhoz való ragaszkodása helyett, a nyelvhatárokhoz való igazodást kellett volna követelni. (Zeidler [2009] p.35) Zeidler Miklós azonban *A revíziós gondolat* című [2009] kötetében Apponyi 1920. január 16-án elmondott beszédének részletes elemzésével cáfolja ezt a megállapítást.

A dolgozat következő fejezeteiben a magyar történészek által elfogadott, a trianoni békeszerződéshez vezető négy okot mutatom be részletesen, valamint ismertetem a béke delegáció és Apponyi tevékenységét is, mivel a narratív pszichológiai elemzésbe bevont újságszövegek központi eseménye a trianoni békeszerződés aláírása, a narratív pszichológiai értékelés tárgyai pedig a békeszerződésben résztvevő szereplők.

#### *A nemzetiségi kérdés, az elnyomó nemzetiségi politika*

„Az Osztrák-Magyar Monarchia területe az I. világháború kitörése előtt 676,6 ezer négyzetkilométert, lakosságának a száma pedig 51,3 millió főt tett ki. Ez a több mint félszáz milliós népesség vallási szempontból 7, nyelvi-etnikai szempontból pedig 12 nagy csoportra oszlott. A nyelvi-etnikai csoportok közül egyetlenegy sem alkotott abszolút többséget. Legtöbben, csaknem 12 millióan a németek voltak, de az ő arányuk sem tett ki többet 24 százaléknál. A magyarok lélek- és arányszámban (10 millió, azaz 20 százalék) egyaránt a németek után következtek. A csehek 13, a lengyelek 10, az ukránok 8, a románok 6,3, a horvátok 5, a szerbek és a szlovákok 4-4, a szlovének 2,5, az olaszok 1,5 százalékos reprezentációt értek el.” (Romsics [2001] p.112)

A Habsburg birodalom az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés után két államból állt, az Osztrák Császárságból és a Magyar Királyságból. Az osztrák területek Bukovinától Dalmáciáig félhold alakban ölelték körbe a Magyar Királyságot, beleértve Galíciát, Csehországot és az osztrák tartományokat. A Magyar Királyság államjogilag két részre oszlott: Magyarországra és Horvátországra. Az Osztrák Császárság lakosságának 35,6 százaléka volt német, a Magyar Királyság lakosságának pedig 48 százaléka magyar anyanyelvű. A dualista rendszer leginkább a csehek nem tetszését vívta ki, akik konföderációs perspektívában gondolkodtak. A németek és a magyarok elutasították a „cseh kiegyezés” lehetőségét, ezért a csehek váltak a dualista rendszer legnagyobb ellenségeivé. A századfordulón a cseh fiatalok körében oroszbarát szeparatista irányzatok alakultak ki, de tovább éltek a régi ausztrioszláv típusú föderatív elképzelések is, amelyek egyikét Eduard Beneš az akkor még fiatal tanár dolgozta ki 1908-ban. Bár a lengyel elitesz csoportok és a birodalom vezetése között a viszony harmonikusan alakult, a nemzeti egység és függetlenség a galíciai lengyelek körében mindig kivándó cél maradt. Az ukránok a Habsburgok leglojálisabb alattvalói voltak, elmaradottságuk és a klérus vezette konzervatív politikai tömörülésük okán. Ennek ellenére a századforduló előtt már körükben is megjelentek az önállósodási törekvések, a galíciai és az oroszországi ukránok egyesítésével számoltak, valamint az orosz cártól vártak segítséget az Osztrák-Magyar Monarchiából való kiváláshoz. (Romsics [2001]p.213)

A szlovének voltak a leglojálisabbak a délszlávok közül, bár többségük olyan birodalom kialakításában reménykedett, amelynek keretében a délszlávok a németek és a magyarok mellé emelkedhettek volna.

A magyarok és az osztrákok horvátokkal való viszonya feszült volt, Horvátország nagyfokú autonómiája ellenére, és a századfordulón a horvátok körében is kialakultak olyan mozgalmak, amelyek a magyar-horvát államjogi kötelékek felbomlását akarták elérni, valamint, hogy a Horvát-Szlavón Királyság kapjon Magyarországéval egyenlő státust. A horvát politikai törekvések egy másik nagy irányzata volt az illír gondolat felélesztése, amely valamennyi délszláv nép egyesítését vizionálta a bolgárok kivételével. Amíg az osztrák trónörökös, Ferenc Ferdinánd felismerte, hogy a sokvallású és soknemzetiségű állam hosszabb távon nem tartható fenn a modern nacionalizmusok korában, és strukturális reformokra törekedett, addig a magyar elit a kiegyezés után is ragaszkodott a Magyar Királyságról kialakított egységes állam képéhez. Az 1868-as nemzetiségi törvény fajra, nyelvre és vallásra való tekintet nélkül az ország minden

állampolgárának egyenlő jogokat biztosított, de a nemzetiségeket politikai nemzetként, azaz egyenjogú államalkotó partnerként nem ismerte el. Mindezeket túl pedig nemcsak a törvényhozás és a kormányzat, hanem később a közigazgatás kizárólagos nyelvén is a magyart tette.

A XX. század elejére a Magyar Királyság és az Osztrák Császárság ellentétei is kiújultak, amely mögött a magyar vezető rétegek kiegyezéspárti és a dualista rendszer közös intézményeit bíráló csoportjainak érdekharca húzódott meg. (Romsics [2010]p.1)

#### *A létrejövő új államok területi követelései, és az antant stratégiai megfontolásai*

Az első világháborúban a Monarchiát körülvevő államok területi követelésekkel léptek fel a birodalommal szemben. Szerbia egy erős délszláv államot kívánt létrehozni, amelyet elképzelésük szerint a szerbek, a horvátok és a szlovének alkottak volna.

Olaszország a Monarchia részben olaszok lakta déli tartományaira tartott igényt, 1915. április 26-án a Londonban kötött egyezményben ígéretet tett az antant oldalán való hadba szállásra az alábbi területekért cserébe: Dél-Tirol és Valona (Albánia), Isztria és a Kvarner- öböl szigetei, Trieszt és környéke, valamint Észak-Dalmácia a Planka-fokig, azaz Spalatoig.

Románia 1916 augusztusában állt az antant oldalára. Hadba lépése fejében ígéretet kapott egész Erdélyre, Máramarosra, a Partiumra, a Tisántúl keleti szegélyére nagyjából a Debrecen-Szeged vonalig, a Bánságra, valamint Bukovinára a Prut folyóig. Az antant győzelmében bízva és a fenti területek megszerzésében reménykedve 1916. augusztus 27-én a román hadsereg betört Erdélybe. (Romsics [2010]p.2)

A lengyelek célja nemzetük egyesítése és függetlenségük kivívása volt, a központi hatalmak oldalára álltak, és német bábáskodással vagy orosz cári segítséggel képzeltek el céljuk elérését.

A cseh vezetők a Habsburg Monarchia szabad és egyenlő nemzeti államokból álló föderációvá alakulásának szükségességét hangsúlyozták, vagy a csehek és szlovákok egyesülésével létrejövő nemzetállam keretében, vagy pedig egy Pétervárról irányított nagy szláv föderációban.

Az ukránok a Monarchia ukránok lakta részeiből és az Orosz Birodalom ukrán többségű nyugati tartományaiból egy föderatív egységet kívántak létrehozni a Habsburgok birodalmán belül.

A Habsburg Birodalommal szembeni területi követeléseket elsősorban Oroszország támogatta, és a pánszláv expanziós tervek felújítását tűzte ki hadicélul.

A nyugati antanthatalmak hadicéljai között viszont eleinte nem szerepelt új és független nemzetállamok kialakítása Kelet- Közép- Európában. Az Osztrák-Magyar Monarchiát az antant hatalmak értelmiségei még mindig az európai államrendszer kiegyensúlyozó tényezőjének tartották, és célszerűnek vélték fenntartását. Ezért a háború első két évében sem London, sem Párizs nem támogatta a lengyel és a cseh szeparatizmust. 1916-tól azonban ez a nemzetállami törekvésekkel szembeni közömbösség fokozatosan mérséklődött, 1917 közepétől azonban egyre határozottabban körvonalazódott, majd 1918-ra fokozatosan átadta a helyét a nemzeti önrendelkezés elve melletti elköteleződésnek. Ennek legfőbb oka a közép –európai német befolyástól való félelem volt az antanthatalmak részéről. A mitteleuropa-tervek keltette félelem, azaz a Rajnától a Dnyeperig és a Fekete-tengerig terjedő terület német-osztrák-magyar ellenőrzés alá kerülése, amelyet az emigráns délszláv, cseh és lengyel politikusok valamint brit és francia támogatóik a kontinentális német hegemonia kialakulásának tekintettek. A német birodalom térnyerését a központi hatalmak első világháborús sikerei pedig egyre inkább alátámasztották.

A második orosz forradalom kirobbanásával megalakult az első szovjet kormány, a Népbiztosok Tanácsa, amely a breszt-litovszki béke aláírásával 1918 márciusában lezárta Oroszország első világháborús szereplését. Oroszország kivonult az általa elfoglalt területekről, a lett, litván, lengyel, észt, finn és a Kaukázuson túli területeiről le kellett mondania, és elfogadta az új német határt, amelyet a Németország által elfoglalt keleti területek jelentettek, valamint felfüggesztette az antanthatalmakkal való szövetségét. Így a nyugati szövetségesek elveszítették legfontosabb keleti partnerüket és a valóságban is körvonalazódtak a német birodalom Dnyeperig terjedő határai.

A másik ok IV. Károly kudarcba fulladt különbéke-kötési kísérletei az antant hatalmakkal, amelyek nyilvánosságra kerülésének eredményeként megszületett a spa-i egyezmény. A szerződés aláírásával (1918. május 15.) a Monarchia kénytelen volt még szorosabbra fűzni gazdasági, politikai és katonai együttműködését Németországgal.

Ezeknek az eseményeknek a következtében az antanthatalmaknak már semmi kétsége nem volt afelől, hogy a Monarchia végérvényesen Németország befolyása alá került, és nem lesz képes betölteni a jövőben a neki szánt kiegyensúlyozó szerepet Kelet-Közép-Európában.



A „rettegett német kontinentális hegemonia rémképe” (Ablonczy [2017]p.12) mellett, a szovjet kormány megalakulásával a bolsevizmus réme is egyre közelebb került az antanthatalmakhoz. Oroszországnak a háborúból való kilépése és az antanttal való szövetségének a felbontása gyökeresen megváltoztatta a nyugati nagyhatalmak hozzáállását Lengyelország függetlenségének kérdéséhez is. Míg a háború első felében nem támogatták Lengyelország függetlenedését, mivel nem akarták gyengíteni orosz szövetségüket, addig a breszt-litovszki béke megkötése után már Oroszország gyengítése vált az érdekükké, mivel tartottak a bolsevizmus terjedésétől. A bolsevizmus elleni harcban pedig a lengyelekre is számítottak. A másik esemény, ami a Monarchia bukását és a központi hatalmak uralma alatt lévő népek és a lengyelek felszabadítását elősegítette, az Egyesült Államok belépése volt a háborúba 1917 áprilisában.

Thomas Woodrow Wilson elnök 14 pontból álló, az első világháborút lezáró békejavaslatát 1918. január 8-án terjesztette elő az amerikai képviselőház és a szenátus közös ülésén, célja az első világháború végetvetése volt, és felhívott egy igazságos és demokratikus béke megteremtésére. A békejavaslat 13. pontjában javasolta a független Lengyelország létrehozását szabad kikötővel a tengerhez. Wilson 14 pontos javaslata megnyitotta az elvi utat a nemzetállamok kialakulása felé. Mindezekon túl a Monarchia megsemmisítésére irányuló törekvéseket erősítette a híresen németellenes Clemenceau kormányra kerülése 2017. novemberében Franciaországban. (Ablonczy [2017]p.7)

2.ábra

A szomszédos államok első világháborús követelései



*Forrás: Nagy Háború blog*

### *A belpolitikai helyzet*

1918. október 23-án a Wekerle kormány a háborús vereség miatt lemondott, a radikális ellenzék pártjai közben október 24-én létrehozták a Magyar Nemzeti Tanácsot Károlyi Mihály vezetésével. „A testület 12 pontos kiáltványa követelte a háború azonnali befejezését, az ország függetlenségének megteremtését, mélyreható demokratikus reformok bevezetését, s a nemzetiségekkel való megbékélést az ország területi, integritásának sérelme nélkül. Az október 31-én megalakult Károlyi-kormánynak ugyanez lett a programja.” (Romsics [2010]p.2)

A kormány november 13-án katonai egyezményt kötött a balkáni francia haderő parancsnokával Franchet d'Esperey tábornokkal, amelyben rögzítették, hogy a magyar kormány kiüríti a Szamos felső folyásától keletre, valamint a Maros vonalától délre eső erdélyi és bánági területeket, és a Szeged-Baja-Pécs-Varasd vonaltól délre eső vidékeket. A szerződés aláírását követően a szerb-francia és a román haderő gyorsan birtokba vette a demarkációs vonaltól keletre és délre eső területeket, valamint a cseh légiók is

megjelentek Felső-Magyarország szlovákok lakta övezetében. Jászi Oszkár a kormány képviselőjében novemberben a Román Nemzeti Tanács elé terjesztette Erdély kantonizálására vonatkozó javaslatát, amelyeket a románok elutasítottak, és december 1-én kimondták egyesülésüket a királlysággal. Másnap a román hadsereg elkezdte a nekik ígért területek elfoglalását, és karácsonyra elérték Kolozsvárt. (Romsics [2010] p.2)

A szlovákok kezdetben olyan demarkációs vonalban egyeztek meg a magyarokkal, amely nagyjából megfelelt a szlovák-magyar nyelvi választóvonalnak, de ez Prága számára elfogadhatatlannak bizonyult, így a szlovák vezetők párizsi kapcsolataikat felhasználva elérték, hogy az antanthatalmak december 23-i jegyzékükben már egy jóval délebbre húzódó demarkációs vonalat állapítsanak meg.

A szerbek tárgyalások nélkül egyszerűen deklarálták a megszállt dél magyarországi megyék csatlakozását Szerbiához.

Erdély, a Felvidék és Délvidék elvesztése a kormányt és a közvéleményt is megrázta, ugyanakkor a demarkációs vonalakat is átlépő ellenség feltartóztatására átfogó intézkedés nem történt, mivel a Károlyi kormány szerint ez rontotta volna az ország esélyeit a békekonferencián. A spontán jellegű felvidéki ellenállás és az erdélyi székely különítmény ezért csak csekély támogatásban részesült, így eredményeket nem tudtak elérni. Szervezett fellépésre a csehekkel és a románokkal szemben csak 1919. elején került sor, amelyre a Vix- jegyzék szolgáltatta az utolsó lökést. A Vix-jegyzék szerint a román csapatok egészen a Szatmárnémeti-Nagykároly-Nagyvárad-Arad vonalig nyomulhattak volna előre, ettől nyugatra pedig egy olyan semleges zóna létesült volna, amelybe Debrecen, Békéscsaba, Hódmezővásárhely és Szeged is beleesett volna. Károlyi a jegyzéket visszautasította és Szovjet-Oroszországi támogatásra számítva nemzeti ellenállás szervezésébe kezdett, amelyet egy új, szociáldemokrata kormány felállításával kívánt megerősíteni. A szociáldemokraták többsége azonban nem akart egyedül kormányt alakítani, ezért március 21-én Károlyi háta mögött megegyeztek a Gyűjtőfogházban őrzött kommunista vezetőkkel a hatalom közös átvételéről. 1919. március 22-én a proletáriátus átvette a hatalmat Magyarországon, amely a környező államokat és a párizsi békekonferencia résztvevőit is meglepte és aggodalommal töltötte el, mivel attól tartottak, hogy a bolsevizmus ideológiája tovább terjed nyugatra, és ott is szovjetrendszerek jönnek majd létre. Ezek hatására felélénkültek Magyarországon a jobboldali szervezkedések, április 12-én Bécsben gr. Bethlen István vezetésével megalakult az Antibolsevista Comité, aminek célja a Tanácsköztársaság megdöntése volt. Ezzel párhuzamosan 1919

májusában megalakult Aradon Károlyi Gyula vezetésével az aradi ellenkormány. Arad román megszállását követően, Károlyi a franciák által megszállt Szegedre menekült, ahol újabb ellenforradalmi kormányt alapított 1919. május 31-én, amelyben Horthy Miklós június 6-án hadügyminiszter lett. (Turbucz [2009]p.160) Horthyt ezután a harmadik szegedi ellenforradalmi kormány nevében nevezte ki P. Ábrahám Dezső 1919. július 13-án a Nemzeti Hadsereg fővezérévé.<sup>3</sup>

A bolsevizmus terjedése miatti aggodalmak az antanthatalmak részéről megerősítették a Tanácsköztársaság elleni katonai támadás lehetőségét. Mivel a Károlyi kormány pacifista politikája a hadseregszervezésre nem fordított energiát, ezért a Tanácsköztársaság alig 40 ezer fős hadsereget tudott csak mozgósítani, bár a toborzás eredményeként április közepére ez a létszám 20 ezer fővel nőtt. Ennek ellenére a román hadsereg többszörös erőfölényének köszönhetően két hét alatt elfoglalta a Tiszántúlt, április 26-án pedig átlépték a demarkációs vonalat a cseh alakulatok is, és elfoglalták Munkácsot, Sátoraljaújhelyt, és a miskolci iparvidék jelentős részét. A francia és a szerb haderő Makót és Hódmezővásárhelyt foglalta el. A Forradalmi Kormányzótanács április 20-án országszerte toborzó gyűléseket szervezett és főként a munkásságot szólította meg. A Vörös Hadsereg létszáma így május végére elérte a 200 ezer főt. Az újjászervezett hadsereg május 20-án indította meg ellentámadását az északi fronton, amely a lelkesedésnek és a szakszerű irányításnak köszönhetően jelentős sikereket hozott. A Vörös Hadsereg csapatai nyugaton a Garam völgyéig, északon pedig a Besztercebánya-Rozsnyó-Bártfa vonalig hatoltak. Majd 1919. június 16-án magyar támogatással Eperjesen kikiáltották a Szlovák Tanácsköztársaságot. A békekonferencia a magyar sikerek láttán 1919. június 13-án rögzítette a Magyarország román és csehszlovák határait és követelte a visszafoglalt északi területek kiürítését, cserében ígértet tett a Tiszántúl átadására. A Kormányzótanács nagy része ellenezte a visszavonulást, Kun Béla azonban a diktátum elfogadása mellett kardoskodott és végül az ő álláspontja diadalmaskodott, így

---

<sup>3</sup> Horthy kinevezésével tulajdonképpen kezdetét vette a személye köré font vezérkultusz kialakítása, melynek egy másik fontos dátuma volt 1919. július 5., amikor a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) díszközgyűlése Szegeden, a Városi Színházban. A szervezet helyi elnöke Horthy Miklóst olyan, az első magyar hadügyminiszternek nevezte, aki életét adná a hazáért, és a katonák nevében ígéretet tett, hogy követni fogják őt. Itt először nevezték Horthyt nagyobb nyilvánosság előtt vezérnek, kultuszát a háború alatt kialakult Horthy- képre kezdték felépíteni. Első megszervezett közszereplése Szegeden történt, amikor a Mars téri laktanyában megszentelték a Nemzeti Hadsereg 46. gyalogezredének zászlaját. A Dunántúl elfoglalásával a kultuszépítés egyik fő elemévé vált az egyes városokba való ünnepélyes bevonulás, aminek kialakult a rituális forgatókönyve, azaz a „szokásrend“. Horthy 1919 szeptember 7-től 1920. március 1-ig 39 városba vonult be a Dél-Dunántúlon. (Turbucz [2009]pp.161-165)

a Vörös Hadsereg június végén visszavonult. Július 20-án azonban még egy utolsó kísérletet tettek a Tiszánátúl felszabadítására, az offenzíva azonban néhány napon belül összeomlott. A román csapatok július 30-án átkeltek a Tiszán, ezzel megnyílt előttük az út a főváros felé. A kudarcok után a Forradalmi Kormányzótanács augusztus 1-jén lemondott, és átadta a hatalmat a szociáldemokrata politikusokból álló Peidl-kormánynak. A Peidl-kormány egy hétig maradt hivatalban és lemondása után a Friedrich István vezette jobboldali kormány vette át a hatalmat. (1919. augusztus 7.)

Az ország nagy részét a román hadsereg ellenőrizte, a Dunántúl déli részét pedig az antant engedélyével a Horthy Miklós vezette Nemzeti Hadsereg szállta meg. Horthy a Friedrich-kormánytól függetlennek deklarálta a hadserege által elfoglalt területeket és önmagát, de ennek ellenére részt vett a kormányüléseken. A Dunántúlon katonai igazgatást vezetett be, és a körzetparancsnokoknak teljhatalmat adott, a különítményesei pedig megkezdték a kommunisták internálását a vörösteror bűntetteiért. Horthy később az akciókat egyéni kilengéseknek, vagy népítéletnek minősítette, parancsot soha nem adott a megtorlásokra, legalábbis olyan dokumentum nem került elő, ami minden kétséget kizáróan bizonyítaná, (Romsics [2007]p.10) viszont kormányzósága idején az elkövetőket felmentette a felelősségre vonás alól.<sup>4</sup> (Ungváry [2020] pp.17-24) A békekonferencia, amely ekkor már egy éve folytatta munkáját, és a békeszerződést minél előbb meg akarta kötni, „megbízta George Russel Clerk brit diplomatát, hogy a magyar és román fővárosban az illetékes katonai és politikai körökben egyengesse egy széles társadalmi bázison nyugvó magyar koalíciós kormány megalakulását, valamint a román megszálló erők kivonását.” (Zeidler [2009] pp. 26)

Horthy felismerte, hogy az országban uralkodó zűrzavaros helyzetben csak a hadseregnek lehet valódi hatalma, így Clerk megállapodott vele arról, hogy a román

---

<sup>4</sup> Horthy Miklós kormányzó történelmi értékelése máig komoly viták tárgya. A rendszerváltás előtt, és után is számos monográfia jelent meg Horthy Miklósról, a legalaposabb feldolgozásoktól (Sakmyster [2001], Horel [2017], Turbucz [2011] [2014]) a jóindulatú ítélezéseken át a (Bencsik [2012]) dicsőítő szándékkal írt életrajzokig. A Horthy- kultusznak a Rubicon című folyóirat egy egész számot szánt 2007-ben, a téma kiemelkedő mai kutatója Turbucz Dávid. Ungváry Krisztián 2020-ban megjelent könyvében, (*Horthy Miklós- A kormányzó és felelőssége 1920-1944*) a kormányzó felelősségét vizsgálja Magyarország sorsának alakulásában, és egyértelműen megállapítja, hogy a fehérterrorban játszott szerepe miatt elmarasztalható. Egyrészt mivel felbújtóként közreműködött, másrészt mert olyanoknak is kegyelmet adott, akik ártatlan embereket gyilkoltak meg. Tudott az atrocitásokról és a kegyetlenkedésekről, egy beszédében kiérdemelt büntetéseknek nevezte ezeket, a legismertebb ügy ezzel kapcsolatban pedig Somogyi Béla és Bacsó Béla újságírók (1920. február 17.) meggyilkolásában játszott szerepe volt. Beniczky Ödön volt belügyminiszter 1925-ben bűnrészességgel vádolta meg Horthyt, a vallomását pedig az Újság című napilap közölte. Beniczkyt kormányzósértés miatt és hivatali titok megsértéséért 20 hónap börtönre ítélték, kiszabadulása után öngyilkos lett. (Ungváry [2020] pp. 17-24.) 1925. májusának végén és június elején Beniczky vallomása volt a legfontosabb téma a politikai napilapok hasábjain.

kivonulás után a Nemzeti Hadsereg vegye át az ellenőrzést Budapesten. Horthy 1919. november 16-án hadserege élén ünnepélyesen bevonult a fővárosba, főhadiszállását pedig ideiglenesen a Gellért Szállóban rendezte be. (Romsics [2007]p.12)

Horthy bevonulása után, 1919. November 24-én a keresztényszocialista Huszár Károly vezetésével új kormány alakult, amelyet az antant is elismert, és december 1-én felszólították a miniszterelnököt, hogy küldje el Magyarország képviselőit a békekonferenciára.

## **I./2. A békedelegáció tevékenységének értékelése**

A magyar békedelegációt Apponyi Albert vezette, akinek neve 1919 novemberében még felmerült, mint lehetséges miniszterelnök jelölt. Népszerűsége, politikai tapasztalata és széles körű, a szociáldemokratáktól a konzervatívokig terjedő elfogadottsága adta az okot arra, hogy vezethesse az országot. Friedrich István és társai azonban Apponyi ellen fordultak, így nem kapta meg az összes párt támogatását. Amikor kormányelnöki lehetőségei szertefoszlottak, a békedelegáció vezetésére azonnal igent mondott. (Anka [2014] pp.83-85)

Apponyiról a békekonferencia résztvevőinek is megoszlott a véleménye. Clerk ugyan pozitív véleménnyel volt róla, viszont a Főtanács szerint higgadtsága ellenére Apponyi ellen szólt az 1907-ben és 1908-ban hozott iskolatörvények nacionalizmusa és Apponyi németbarátsága.<sup>5</sup>(Zeidler [2009] pp.26-40) A magyar kormány 1919. december 12-i ülésén döntött a delegáció összeállításáról: Apponyi Albert gróf elnöksége mellett hét főmegbízottat jelöltek ki: gróf Teleki Pált, gróf Bethlen Istvánt, Popovics Sándor ny. pénzügyminisztert, báró Lers Vilmos államtitkárt, gróf Somssich Lászlót, az OMGE elnökét. Ők öten utaztak ki, fődelegátus volt még Zoltán Béla ny. igazságügy-miniszter, és Ottlyk István földművelésügyi államtitkár, akik otthon maradtak. A főtitkári feladatokat Praznovszky Iván rk. követ és meghatalmazott miniszter látta el. (Galántai [1990]p.67)

---

<sup>5</sup> „Francia részről emlékeztettek rá, hogy Apponyi úgymond „mindig is dühödt németbarát és a kis nemzetiségek elnyomásának meggyőződéses híve volt“, Folk Lyon Polk amerikai külügyminiszter-helyettes úgy vélte, a gróf csak veszíthet eleve kudarcra ítélt párizsi fellépésével, ami a „legbiztosabb eszköz magyarországi népszerűségének lerombolásához.“ A Legfelsőbb Tanács 1919. december 1-jei ülésén elhangzott véleményeket közli Litván [1998] pp.229. idézi Zeidler [2009] p.27.

A magyar küldöttség kétnapi vonatozás után 1920. Január 7-án érkezett Párizsba. Praznovszky Iván visszaemlékezéseiben<sup>6</sup> részletesen beszámol a magyar küldöttek Párizsban töltött napjairól. A küldöttséget Párizs elővárosában, Neuillyban, a Château de Madrid szállodában szállásolták el, teljes panzióval, saját költségen. A küldöttek mozgását francia detektívek figyelték, Párizs belvárosába is csak a detektívek kíséretében utazhattak be. Ezzel a vendéglátók megpróbálták megakadályozni, hogy a delegáció tagjai kapcsolatba lépjenek politikusokkal vagy újságírókkal és rajtuk keresztül szerezzenek nagyobb nyilvánosságot és támogatást a magyar békecéloknak. Ottlik György külpolitikai újságíró például a detektívek feltartóztatták, amikor a The Times párizsi tudósítójával kapcsolatba lépett, és vissza is küldték Budapestre. (Zeidler [2020] p.756)

A magyar békeszerződés tervezete tulajdonképpen ekkor már több hónapja készen állt, hiszen a békekonferencia már 1919 januárjában megkezdte munkáját. A tárgyalásokat két fordulóban kívánták lebonyolítani: először a győztes hatalmak egyeztek meg a veszteseknek felkínálandó békefeltételekről, és ezután kívántak a legyőzött országokkal egyeztetni. Az első forduló azonban a napirendre kerülő kérdések száma és a győztesek közötti nézeteltérések miatt elhúzódott, így a vesztesekkel való tárgyalásokat már nem tartották meg. (Zeidler [2020]p.752) A leendő magyar határokat már 1919. február-márciusában megállapították a konferencia területi albizottságai, és május –júniusban a konferencia legfelsőbb szervei ezeket jóvá is hagyták. Az osztrák-magyar határról viszont csak 1919. július 10-én döntöttek. A rendelkezések háttérében tehát a szomszéd országok követelései és az antant büntető, illetve szövetségépítő szándékai húzódtak meg. (Zeidler [2009]p.27)

„A magyar delegáció 1920. január 15-én kapta meg a békeszerződés tervezetét. Az ebben kijelölt új Magyarország területe 93 ezer négyzetkilométer volt, szemben az 1918 előtti 282 ezer négyzetkilométerrel (Horvátország nélkül), lakóinak száma pedig 7,6 millió, szemben a korábbi 18,2 millióval. A győztesek előírták, hogy Magyarország csak 35 ezer fős, önkéntesekből, azaz zsoldosokból álló hadsereget tarthat fenn. Az általános hadkötelezettséget megtiltották. A modern hadviselésben elengedhetetlen páncélos járműveket, tankokat, hadihajókat és harci repülőgépeket Magyarország sem nem gyárthatott sem nem vásárolhatott. A dunai flottillát át kellett adni a szövetségeseeknek. A

---

<sup>6</sup> Zeidler, M. (szerk.) [2012]: *A Monarchiától Trianonig egy magyar diplomata szemével. Praznovszky Iván emlékezései*. Budapest: Olvasó Sarok Kiadó.

további paragrafusok előírták, hogy 1921-től kezdődően Magyarország harminc esztendőn át jóvátételt köteles fizetni az általa okozott háborús károkért.” (Romsics [2010]p.3)

Ugyanezen a napon a békekonferencia titkársága is megkapta a magyarok által gondosan elkészített tervezeteket, összesen húsz dokumentumot statisztikával, térképekkel és egyéb mellékletekkel, amelyek részletes adatokat tartalmaztak Magyarország földrajzi, gazdasági és kulturális viszonyairól, valamint lakosságának nyelvi megoszlásáról és iskolázottsági mutatóiról.

Az anyag előkészületei már 1918 októberétől Teleki Pál vezetésével folytak, az Erdélyre vonatkozó adatokat pedig Bethlen István felügyelete alatt külön kezelték.

A küldöttek formális kinevezésekor az anyag már tulajdonképpen együtt volt, és kialakult az elvi irány is. „Ennek lényege: az integritás mellett kell kiállni és érvelni, függetlenül attól, hogy ennek van, avagy nincs realitása... Ezért legfeljebb egyes gazdasági vonatkozású kérdésekben lehet a felosztottság állapotában is szükséges integrációs javaslatokat előterjeszteni.” (Galántai, [1990]p.77) A dokumentumok a történeti Magyarország területi integritása megőrzésének fontosságát emelték ki. Erdély esetében azonban felmerült magyar részről egy kompromisszumos megoldás a VIII. számú jegyzékben, amelyben Erdély belső viszonyainak rendezését svájci mintára képelték el. 1920. január 16-án Apponyi Albert lehetőséget kapott arra, hogy ismertesse a magyar álláspontot a Legfelsőbb Tanács tagjai<sup>7</sup> előtt a francia külügyminisztériumban.

Beszédében, amit franciául és angolul mondott el, valamint olaszul is összefoglalt, általánosan támadta a béketervezetet. Érvei között szerepelt, hogy a csekély háborús felelősséghez képest a béke aránytalanul súlyos büntetéssel sújtja Magyarországot, kifogásolta, hogy a békekonferencia résztvevői az etnikai elvet részrehajlóan alkalmazták, és nem ismerte el, hogy a magyar kormányok elnyomó politikát folytattak volna a nemzetiségekkel szemben. Az elcsatolandó területek olyan nemzetiségek kezébe kerülnek, amik alacsonyabb kulturális fokon állnak, mint a magyarok. A történelmi Magyarország egységének fenntartása mellett biztonságpolitikai és gazdasági okokat sorolt fel. Elismerte a győztesek jogát a hatalom újraelosztására, de hangsúlyozta, hogy a méltányos és tartós béke megteremtését az elcsatolandó területek hovatartozásáról szóló

---

<sup>7</sup> A meghallgatáson Franciaországot Clemenceau és Pichon külügyminiszter, Nagy-Britanniát Lloyd George, Lord Curzon és Andrew Bonar Law lordpecsétőr, az Egyesült Államokat Hugh Campbell Wallace párizsi nagykövet, Olaszországot Francesco Nitti miniszterelnök, Japánt Macui Keisiró párizsi nagykövet képviselte. (Zeidler [2009] p.31)

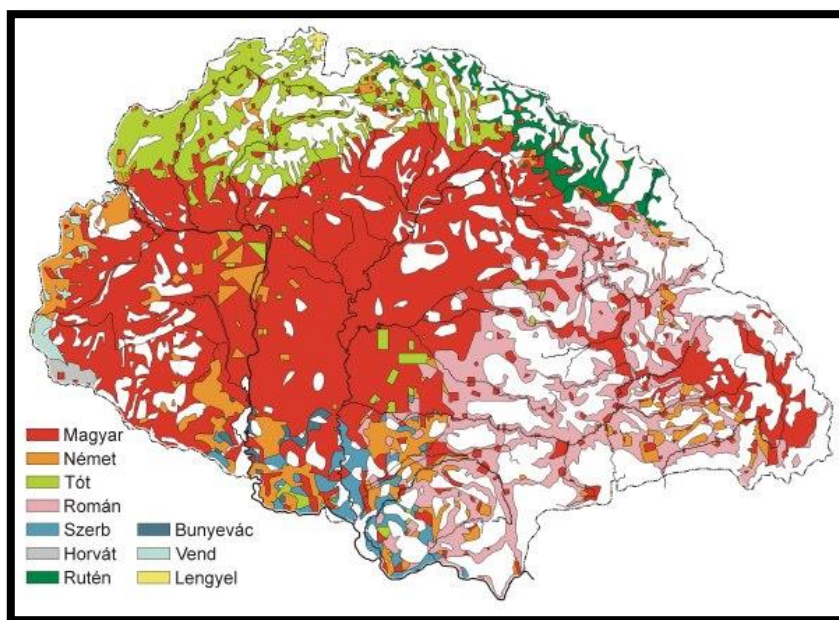


népszavazások garantálják. Ezért a konferencia által kijelölt határokhoz való ragaszkodás esetén Magyarország népszavazást kér, aminek eredményét elfogadja. (Zeidler [2020] p.757)

A beszéd nagy hatást gyakorolt hallgatóságára, elhangzása után a brit miniszterelnök, Lloyd George a leszakadó magyar etnikumok területi elhelyezkedéséről érdeklődött, kérdése az volt, hogy a határ mentén helyezkednek-e el, vagy pedig az új országtól távol, nyelvszigeteket alkotva. Apponyi ekkor elővette a Teleki Pál által készített néprajzi térképet, amelyen a magyar népséget a vörös szín jelölte. A térkép a békekonferencia által kijelölt új határokat is mutatta, így pontosan látható volt, hogy nemcsak távoli nyelvszigetek kerülnek majd idegen uralom alá, hanem a határ mentén élő magyarok is. A rövid megbeszélés ellentmondott a békekonferencia szokásainak, mivel Apponyit nem tárgyalásra, hanem a magyar álláspont előadására hívták a Legfelsőbb Tanács elé. (Zeidler [2009] p.37) A beszéd hatására Lloyd George brit és Francesco Nitti olasz miniszterelnök a magyar határok újra tárgyalását javasolták a februári béketárgyalások újabb fordulóján.

3. ábra

Teleki „vörös térképe”



*Forrás: tortenelemportal.hu*

Bár Apponyi beszéde és a január 18-án átadott jegyzékek nem maradtak hatástalanok, hiszen 1920. február 25-én a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa újra megvitatta a

magyar kérdést, és ez alkalommal Lloyd George brit és Francesco Nitti olasz miniszterelnökök a magyarok mellé álltak, Millerand, az új francia miniszterelnök az addigi döntéseket változatlanul kívánta hagyni. Végül a döntést elnapolták és külügyminiszterek és nagykövetek tanácsára bízta. A külügyminiszterek és nagykövetek tanácsa Londonban március 8-án napirendre tűzte a magyar határok megvitatását, de a francia küldöttek hajthatatlansága miatt nem foglalkoztak érdemben a határok megváltoztatásával. Abban azonban megállapodtak, hogy kisebb módosításokra a határvonal végleges kijelölését végző szakértői bizottságok tehetnek javaslatot. (Romsics [2001]p.83) Amikor e kedvezőtlen hírek eljutottak Neuillybe a magyar békedelegációhoz, a március 23-24-én tartott tanácskozáson a küldöttek többsége egyetértett azzal, hogy az adott kényszerhelyzetben a békét alá kell írni. (Zeidler [2020]p.758) Ezekben a napokban azonban titkos tárgyalások kezdődtek Párizsban a francia és a magyar kormány képviselőinek részvételével. A Magyar Államvasutak és a Magyar Általános Hitelbank átengedéseért, valamint a csepeli szabadkikötő megépítéséért cserébe Franciaország területi engedményeket adott volna Magyarországnak, és a népszavazás lehetőségét egyes elcsatolásra szánt területeken. (Ablonczy [2017]p.13) A tárgyalások részletei azonban májusban kiszivárogtak, és az ügy Magyarországon és külföldön is nagy felháborodást keltett. Bár a tárgyalások a magyar kormánynak optimizmusra adtak okot, és egy újabb határjavaslat elkészítésre sarkallták, a békekonferenciát ez nem befolyásolta, és május elejére elkészült a békeszerződés végleges szövegével. A békeszerződés teljes szövegét, a magyar békejegyzékekre adott tételes választ és az Alexandre Millerand francia kormányfő által aláírt kísérőlevelet május 5-én vette át Praznovszky Iván, aki azonnal Budapestre utazott a dokumentumokkal. (Zeidler [2020]p.759) A Millerand-féle kísérőlevél, ami homályosan célozgatott a helyszíni határkijelölés során lehetséges módosításokra, valószínű, hogy ennek az üzleti kezdeményezésnek állt a szolgálatában, valamint az volt a funkciója, hogy megkönnyítse a béke aláírását a magyar fél számára. (Ablonczy [2017]p.13)

A magyar Minisztertanács május 13-i és 17-i ülésén foglalkozott a békeszerződés kérdésével és az aláírás mellett döntött. A békedelegáció 1920. Május 19-én lemondott, és kiemelték, hogy a békeszerződés kikötései mélyen igazságtalanok, de Magyarország mögött nincs olyan gazdasági, diplomáciai és katonai háttér, amelyre támaszkodva a béke aláírása megtagadható lenne. Az aláírás feladata így a kormányra hárult, a békeszerződés

aláíróiként Benárd Ágost népjóléti és munkaügyi minisztert és Drasche-Lázár Alfréd külügyi államtitkárt jelölte meg. Így 1920. Június 4-én aláírták a békeszerződést a vesailles-i kastélykert Nagy-Trianon nevű palotájában. (Zeidler [2020]p.759)

### **I./3. A nemzetgyűlési választások kiírása**

Míg a Tanácsköztársaság fő jelszavai a modernizáció, a demokratizálás és a forradalmiság voltak, addig 1919 őszét már a forradalmaktól való éles elhatárolódás jellemezte. A háborús vereséggel, a forradalmakkal és Trianonnal az országot ért sokkhatás ideológiai téren is jelentős átrendeződéshez vezetett. A nyugatias szellemi irányzatok és mozgalmak háttérbe szorultak, vagy megszűntek, mint például a Társadalomtudományi Társaság vagy a szabadkőműves páholyok. A marxizmusra is, mint veszélyes nemzetközi ideológiára tekintettek a vezető értelmiségi csoportok. A Huszár-kormány november 24-i megalakulásakor a programjában nyíltan megfogalmazta, hogy a jövőben a keresztény-nemzeti irány dominanciájának kell érvényesülnie. Mivel az ország feldarabolása azoknak a nyugati nagyhatalmaknak a közreműködésével ment végbe, amelyekre korábban a hazai politikusok igazodási pontként tekintettek, hatalmas szembefordulás vette kezdetét mindazon politikai programok és eszmék irányába, amelyek nyugati elvek alapján képzelték el Magyarország modernizációját. Így a korszak ideológiáját a nemzeti tradíciók, és a nemzetinek vélt értékrend, azaz a nacionalizmus és a kereszténység, valamint az ellenforradalmi gondolat határozták meg. Eszerint az egyénközpontú liberalizmussal szemben, amelyet a 19. században a városi kultúra képviselői, főként a zsidó nagypolgárság testesített meg, az idegen hatásoktól mentes, kollektív nemzeti eszmét képviselő parasztság vagy, a hagyomány és a fejlődés eszméjét egyesítő konzervativizmus lehet a magyarság felemelkedésének letéteményese. A keresztény jelző árnyaltabb jelentést kapott a különböző politikai csoportosulások körében, általánosságban azonban a Tanácsköztársaság ateista politikájával való határozott szembefordulást fejezett ki. Az ellenforradalmiság pedig egyértelmű elhatárolódást jelentett az 1918-19-es forradalmi időszak politikai örökségétől és az akkori hatalomtól. (Püski [2008]p.42)

A keresztényszocialista Huszár-kormány, bár nemzetközi legitimációval rendelkezett, csak ideiglenesen működött, addig, amíg sor került a nemzetgyűlési választásokra. A

kormányfő és a miniszterek nagy része a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjából került ki, míg a polgári liberálisok és a szociáldemokraták csak néhány miniszteri tárcához jutottak és végül a Szociáldemokrata Párt 1920. januárjában kilépett a kormányból. Így 1920. január végén került sor a választásokra.

A nemzetgyűlés megszervezésére legfőképpen azért volt szükség, mert az ellenforradalmi politikai rendszerből hiányoztak a polgári alkotmányosság alaptényezői: a törvényhozó hatalom és az államfő. A feltörekvő társadalmi csoportok (a hivatalnokok, közép- és kispolgári rétegek, a birtokos parasztság, és a politizáló katonák) is politikai befolyásra tettek szert, és hatalmuk legitimálása érdekében a Nemzeti Hadsereg mellett, az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását sürgették. Valamint a választások megtartását a nagyhatalmak is támogatták a konszolidáció érdekében. Az első demokratikusnak nevezhető nemzetgyűlési választásokat végül 1920. január 25. és február 13. között tartották, az 1919. nov. 17-i 5987/1919. ME rendelet, vagy más néven Friedrich-féle rendelet alapján, amely az antant kívánalmainak megfelelően szabályozta a választójogot. A rendeletet rögtön a román csapatok Budapestről való kivonulása után publikálta Friedrich, amelyek lényegében a polgári demokratikus forradalom idején kiadott törvényekre épültek. (Gergely [2010]p.50) A törvényrendelet kiírása szerint a választásokat 1919. December 21-én kellett volna megtartani, és az így megválasztott nemzetgyűlés mandátuma két évre szólt. Az 5985/1919. ME. Sz. kormányrendelet rendelkezett a nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogról, amelynek 1. szakasza szerint:

„nemzetgyűlési választójoga van minden férfinak, aki legalább hat év óta magyar állampolgár, ha legalább fél év óta ugyanabban a községben lakik, vagy ott lakása van, és életének huszonnegyedik évét betöltötte. Ennek az életkornak betöltése előtt is választójoguk van azoknak, akik 1918. év november hó 1. napja előtt legalább tizenkét héten át arcvonalbeli katonai szolgálatot teljesítettek. Nemzetgyűlési választójoga van minden nőnek, aki legalább hat év óta magyar állampolgár, életének huszonnegyedik évét betöltötte, és bármely hazai élő nyelven írni-olvasni tud, ha legalább fél év óta ugyanabban a községben lakik, vagy ott lakása van.” (idézi Gergely [2010]p.50)

Az új választási törvény szerint a választójogot titkosan kellett gyakorolni és a közvetlen, községenkénti szavazást írta elő, a rendelet az 1914-ben kijelölt egyéni választókerületeket állította vissza. A választásokat valamennyi választókerületre kiírták, a valóságban azonban csak a kormány fennhatósága alá tartozó területeken tudták megtartani. A választások így három szakaszban zajlottak, a megszállt területek

felszabadulásával párhuzamosan. 1920 január 25-26-án az ország meg nem szállt területén 164 választókerületben tartottak választásokat, ahol 382 jelölt indult. A román csapatok 1920 március 30-ra fejezték be a Tiszántúl kiürítését, így itt a választásokat 1920 június-júliusára írták ki, ahol 44 mandátum sorsáról kellett dönten. A választások utolsó szakasza a szerb kivonulás után zajlott 1921. október-novemberében Pécsen és környékén.

A Tanácsköztársaság bukása utáni kaotikus helyzetben a társadalmi meghatározottsággal párhuzamosan különböző pártok alakultak, és vettek részt a januári nemzetgyűlési választásokon. Összességében hat, sajátos arculattal rendelkező politikai irányzat alakult ki: 1. keresztényszocialista, 2. agrárdemokrata, 3. szélsőjobbboldali, 4. konzervatív, 5. liberális-demokrata, 6. szociáldemokrata. (Püski; [2008]p.44)

## II. TRAUMA A PSZICHOLOGIÁBAN

### II./1. A pszichés trauma

Bár egyáltalán nem szokatlan, hogy a társadalomtudományok az orvostudomány fogalomkészletét használják társadalmi jelenségek leírására, mégis felmerül a kérdés, hogy vajon az egyéni trauma pszichoanalitikus fogalmainak metaforikus megfeleltetése közelebb visz-e a történelmi traumák megértéséhez. A kérdés megválaszolásához meg kell vizsgálni, hogy a pszichés vagy egyéni trauma mit jelent a pszichológiában, valamint a pszichoanalízis fogalomkészletében.

A trauma görög eredetű<sup>8</sup> orvosi szakkifejezés, és „a szövetállomány felszakadásával járó sebesülést jelenti, de nem minden esetben a kültakaró szövetállományának sérülését. Tágabb értelemben a kifejezés minden külső erőbehatás nyomán keletkezett sérülésre vonatkozik. A pszichoanalízis átvette ezt a kifejezést, s a három általa sugallt jelentést a pszichikus síkra tette át, melyek: a heves sokk, a behatolás, valamint a szervezet egészét érintő következmények.” (Laplanche, Pontalis [1994]p.486)

A pszichés traumával kapcsolatos kutatások elsősorban a modern pszichiátria, a klinikai pszichológia és a pszichoanalízis keretein belül zajlanak, és többnyire a traumát elszenvedő egyén aktuális állapotait tárják fel, és a traumatikus élmény személyes feldolgozását segítik elő.

A pszichés traumával kapcsolatos mai ismereteink három egymástól különálló terület szintéziséen alapulnak. Az első a 19. század végén újra felfedezett hisztéria, amelyet főként női lelki betegségnek tartottak. Kutatása Franciaországban a pszichiátria intézményesülésével vette kezdetét, és Freud pszichoanalitikus vizsgálataival teljesedett be. A második a „gránátsokk” azaz a harctéri neurózis területe, amelyet az első világháborúban harcoló katonákat ért háborús trauma kutatása indított el Angliában és az Egyesült Államokban, és a vietnámi háború után tüneteit a poszttraumás stressz zavar (PTSD) pszichiátriai diagnózisában foglalták össze. A szintézis utolsó területét a néhány évtizede nyilvánosságot kapott családon belüli és szexuális erőszak hatásainak vizsgálata jelenti. (Herman [2011]p.22)

---

<sup>8</sup> τραύμα= seb (a τιτρώχω= átfúr igéből)

### *Pszichés trauma és hisztéria*

A hisztéria története a pszichés trauma szempontjából azért érdekes, mert a 19. században a kutatók rájöttek arra, hogy az egyén hisztériás tüneteit valamilyen traumatikus esemény váltja ki, és később, amikor Freud és követői összevetették a hisztéria kórképét más traumák, például a háborús neurózis következményeivel, egyezéseket találtak. Másrészt az arra irányuló 19. századi törekvések, hogy a hisztériát beemeljék az orvosi kórtanba, ráirányították a figyelmet a nem fiziológiai eredetű, pszichés betegségekre és arra, hogy kezelésük más szempontokat igényel, mint a tényeken alapuló orvoslás. A hisztéria tudományos tanulmányozása tulajdonképpen mindvégig annak a fáradhatatlan próbálkozásnak a története, hogy Foucault-t idézve: „az elmekórtanban ugyanazt az értelmet adjuk a betegség, a tünetek, valamint az etiológia fogalmainak, mint az általános kórtanban.” (Foucault [2000]p.9) Ez alól talán csak Freud pszichoterápiás módszere, vagyis a pszichoanalízis nyelve jelent kivételt.

A hisztéria leírása a Hippokratészi Gyűjteményben is szerepel, a nők betegségeiről szóló részben, és a későbbi ókori szerzők is a női méh helytelen működésével és a menstruációval hozzák összefüggésbe.<sup>9</sup> A testen belül vándorló méhről szóló elképzelésről először Platónnál olvashatunk. Szerinte a szerelmi vágy a nőknél az anyaméhben és az anyaölben ölt testet, és ha ez túl sok ideig meddő marad, akkor elkezdi bolyongani a testben „eltorlaszolja a lélegzés kijáratait, nem hagy lélegezni s így végső szorultságba juttat, és mindenféle más betegségeket is okoz.” (Platón idézi Csabai [2007]p.18) Bár a fentebbi idézet inkább metaforaként értelmezhető, mintsem a méh valódi fizikai vándorlását jelentené, mindenesetre már az ókori szövegekben megjelenik a hisztéria nemiségre való visszavezetése, ahogy később Freudnál.<sup>10</sup>

---

<sup>9</sup> A hippokratészi tanok szerint a méh egy olyan üreg, amelynek mindig szüksége van folyadékra, ha ez valamilyen oknál fogva kiürül, és nem pótolódik, akkor a méh kiszárad, és leáll a folyadék eltávolításához és tárolásához szükséges menstruáció. A méh kiszáradásának első jelei a fulladás, a láz, a remegés és a végtagfájdalom, valamint a vizelet besűrűsödése. Néhány hónap múlva az étvágytalanság és az alvászavar tünetei jelentkeznek, majd a hatodik hónap körül a kiszáradás és elnémulás lép fel és beáll a halál. Ez a betegség főként szexuálisan absztinens, elégtelenül táplálkozó vagy kimerült nőknél lép fel. Mivel a hiányzó folyadékot pótolni kell, a méhet nedvességgel kell megtölteni, ezért a terápia a házasság, és a terhesség, de segíthet az illat-terápia, a gyógynövény kúra vagy az irrigáló pesszárium is. A gyűjtemény szerzői szerint a női testnek több folyadékra van szüksége, mint a férfinak. (Csabai [2007]p.20)

<sup>10</sup> Freud maga is ismerte Platón elméletét, és erről említést is tesz az *Önéletrajzi írásokban*. (Lsd Csabai [2007]p.18)

A 19. század közepén, a pszichiátria intézményesülésével kezdődött meg a hisztéria, mint betegség kutatása.

A hisztéria betegségként történő elismertetésében nagy szerepe volt Jean Martin Charcot-nak, a legendás hírű francia neurológusnak. Charcot a párizsi Salpêtrière kórházban 1862 és 1893 között csaknem ezer beteget diagnosztizált és kezelt hisztériásként. Célja az volt, hogy az anatómiai-klinikai módszert alkalmazza a neurológiában, azaz a betegségek klinikai adatait akarta összevetni a boncolás utáni eredményekkel. Mivel működése kezdetén ez az intézmény még félig szegényházként működött, így Charcot-nak lehetősége nyílt arra, hogy a betegek klinikai megfigyelését és a szociális problémák okozta szenvedést akár több éven keresztül is együttesen tanulmányozza. A Salpêtrière-ben elsősorban kezelhetetlennek tartott nőbetegeket ápoltak, sokszor életük végéig, így a boncolási eredmények is rendelkezésre álltak. Charcot amellet, hogy az 1860-as években munkatársával leírta a szklerózis multiplex teljes anatómiai képét és feltérképezte a gerincvelőt és betegségeit, differenciálta a hisztéria motoros tüneteit egyéb neurológiai betegségektől. „A hisztériát az idegrendszer funkcionális megbetegedésének tartotta, ahol a féldoldali érzéskiesés, a látótér-beszűkülés és a fejfájás – azaz a szenzoros tünetek váltakoznak a nagyrohamokkal. Új doktrínává tette, hogy a betegséget mindig szenzoros érzékkiesés jellemzi. A hisztériát korra, nemre, etnikumra univerzálisnak tekintette, ezzel is bizonyítva, hogy alkalmas a tudományos tanulmányozásra.” (Csabai [2007]p.39)

Vizsgálódásai középpontjában a tünetek alapos megfigyelése, leírása és osztályozása állt, ezeket nemcsak írásban, hanem rajzok és fényképek segítségével is dokumentálta. Hírnevét nemcsak szaktudásának, hanem híres keddi előadásainak is köszönhetette, amelyek inkább hasonlítottak színházi előadásokra, mint tudományos megbeszélésekre. A hatszáz férőhelyes anfiteátrum színpada több oldalról volt megvilágítva, amely tudományos ábrákkal, a hisztériásokról készült rajzokkal, festményekkel és gipsznyomatokkal volt díszítve. Az előadás során a hisztériás pácienseket jelmezbe öltöztette, és a különféle bénulások és szenzoros tüneteket létre tudta hozni, és meg is tudta szüntetni hipnózis segítségével. A nézőtérben a kor kiválóságai foglaltak helyet, Freud, Bergson, Durkheim vagy éppen Maupassant, de az előadásokon résztvevő betegek is ünnepelt sztárokká váltak. Természetesen a teatralitás és a hisztériásokra irányuló kitüntetett figyelem arra adott okot, hogy sokan az orvosok és tudósok közül is kétségbe vonták a tünetek valódiságát. Tény, hogy az előadások előtt Charcot asszisztensei,



bevallásuk szerint, előkészítették a betegeket a demonstrációra, ugyanakkor Salpêtriére lakóinak visszaemlékezései arról tanúskodnak, hogy a hisztériás rohamok valódiak voltak, és képtelenség lett volna megtéveszteni az orvosokat. Itt inkább arról volt szó, hogy a betegek képesek azért is tüneteket produkálni, hogy magukra vonják környezetük figyelmét, és együttérzését. Charcot színháza egyrészt bizonyítékként szolgált a betegség mimetikus képességére, másrészt pedig arra, hogy a beteg képes a környezetében a betegségről meglévő információkat az orvos tekintetének megfelelő reprezentációkká alakítani.

Charcot a francia klinikai orvoslás tradícióival összhangban próbálta a maga hisztéria koncepcióját megalkotni, amely szerint betegség már nem egy kóros forma, hanem a megbetegedett test maga. Bár a tünetek reprodukálásához segéd eljárásokat alkalmazott, a metalloszkópiát és a hipnózist, és így létrehozta a neuromimetikus hisztéria klinikai modelljét, mégis ragaszkodott ahhoz, hogy az orvos csak megfigyelő, azaz a hisztéria nozográfiájának megalkotásakor csak a látható jelenségeket térképezte fel. A fényképezés felfedezése ebben óriási segítségére volt, hiszen a fotó segítségével folyamatosan rögzítette a betegség alakulását, és a különféle neurológiai kórképek tüneteit. Bár Charcot a fényképek készítésével pontosan a tünetek valódiságát kívánta demonstrálni, hiszen segítségükkel a motoros tüneteket elvileg pillanatról pillanatra lehetett dokumentálni, a korabeli fényképezési technika fejletlensége ellentmondott ennek. Valójában a modelleknek hosszú percekig kellett szinte mozdulatlanul maradniuk egy-egy pózban az exponálásig. A hisztériás rohamok, rángások felvétele ilyen körülmények között csak beállított pozíciókban volt lehetséges. A Salpêtriére-ben pedig az említett előadásokon kívül festmények<sup>11</sup>, és hisztériásokat ábrázoló rajzok vették körül a betegeket, amelyek mintaként szolgálhattak számukra. A fotók alátámasztották azt a korabeli nézetet is, hogy a deviánsoknak külsejükben is el kell térniük a normálistól. Eszerint a lelki folyamatok és emóciók, a gesztusok és a viselkedés szintjén is megjelennek. Másrészt a fényképek annak a bizonyítására is szolgáltak, hogy a hisztéria örökletes, univerzális jelenség, amely végigvonul az egész történelmen. Charcot, Paul Richer-vel közösen a Salpêtriére-ben készített felvételek segítségével mutatta be a hisztéria univerzális történetét a betegekről

---

<sup>11</sup> „Az előadóteremben függött Fleury 1876-ban készült képe, melyen Pinel „felszabadítja az elmebetegeket”, ugyanitt volt látható Paul Richer-nek Charcot tanítványának híres rajza a hátrafeszülő hisztériás ívről, az arc-en-cercle-ről. 1887-re pedig megszületett André Brouillet híres festménye, mely életnagyságban ábrázolta Charcot-t, Blanche Wittmant és a klinikai demonstráció egyéb szereplőit és közönségét.” (Csabai [2007]p. 50)

készült fényképalbumokban az *Iconographie photographique de la Salpêtrière*-ben, a megszállottság kora keresztény ábrázolásától kezdve a modern hisztériáig. A képek és rajzok kikerültek az intézmény falain kívülre is, a korabeli sajtónak és az előadásokat látogató illusztris társaságnak köszönhetően, divatot teremtve a hisztériából.

Charcot-nak sikerült tehát demonstrálnia, hogy a hipnózisban mesterségesen kiváltott bénulás például szuggesztió útján fokozatosan megszüntethető, és hogy a hipnotikus álom során alkalmazott szuggesztió következtében a betegek képesek a végtagok bénulását, vagy más testi tüneteket produkálni. Ezzel bebizonyította, hogy a hisztériás jellegű bénulások nem az idegrendszer sérüléseinek következményei, hanem lélektani, pszichogén tényezőkkel magyarázhatók. (Erős [2003]p.11)

Bár Charcot mindvégig törekedett arra, hogy cáfolja a hisztéria etiológiájában a szexuális eredetet, azzal azonban, hogy előadásai során megmutatta, a tünetek kiválthatók a traumatikus élményekre való utalással, hipnózissal, vagy a hiszterogén pontok ingerlésével, és a hipnózis elmúltával megszüntethetők, megerősítette a nemi és a pszichológiai koncepciókat.

Később tanítványai, Pierre Janet és Alfred Binet a hisztéria pszichológiai jellegét hangsúlyozták, a szexualitás és a pszichológiai okok összekapcsolása azonban majd Freud hisztéria-koncepciójában jelenik meg.

## **II./2. A trauma Freud korai hisztéria-koncepciójában**

Freud hisztéria- koncepciójának újszerűsége valójában azon a szintézisen alapult, hogy a hisztériás tünetek hátterében a traumatizációt és a szexualitást egymással szoros összefüggésben képzelte el. Freud első hisztériáról szóló előadását 1896-ban tartotta a bécsi Pszichiátriai és Neurológiai Társaságban, amelyet kollégái, főként Krafft-Ebing, a bécsi pszichiátriai tanszék vezetője, kétkedve fogadtak, hiszen nem felelt meg a 19. század orvosi szemléletű megközelítésének. A hisztéria nozológiai besorolása és deskriptív leírása, változékony, és orvosilag nem igazolható tünetei miatt még Charcot-nak sem sikerült. A betegséget örökletes neuropátiás zavarnak tekintették az orvosok, amelynek gyógyítása csaknem lehetetlen.

A hisztéria szexuális etiológiája, már a betegség kezdetétől meghatározta a magyarázatokat, a traumatikus okok tulajdonítása pedig megjelenik Charcot-nál, valamint Freud kortársainál is. Janet, [1889] Freud és Breuer [1893-1895] egyetértettek abban, hogy a traumatikus eseményekre adott elviselhetetlen érzelmi reakciók olyan

módosult tudatállapotot hoznak létre, amely hisztériás tüneteket vált ki. Janet ezt a módosult tudatállapotot disszociációnak nevezte, Freud és Breuer pedig a „kettős tudat” kifejezéssel illette. A módosult tudatállapotok hipnózissal is előidézhetők, és erős hasonlóságot mutatnak a pszichés traumával, ezért Janet úgy gondolta, hogy mind a hipnózisra, mind a disszociációra való fogékonyság a lelki gyengeség jele. Breuer és Freud azonban Charcot-val és a nancyi iskola<sup>12</sup> képviselőivel egyetértésben azt vallották, hogy a hisztéria, és a hozzá kapcsolódó bármilyen tudatmódosulás minden normális ember sajátja. Janet és Freud is felismerte, hogy a traumatikus események emlékei térnek vissza váratlanul, és töredékesen a pácienseknél, és ezek sokszor szomatikus tünetekben is megnyilvánulnak. Az emléktöredékek felszínre hozása és kimondatása enyhíti, vagy akár meg is szünteti a hisztériás tüneteket, az orvos feladata tehát ennek elősegítése. A technikát Janet „pszichológiai analízisnek” nevezte, Breuer és Freud „lereagálásnak” vagy „katarzисnak”. (Csabai; [2007]p.55)

Freud törekvései azonban nemcsak arra irányultak, hogy a tüneteket hipnotikus szuggesztió vagy beszélgetés segítségével megszüntesse, hanem arra is, hogy megértse a tüneteket, feltárja keletkezésüket, és a páciens számára is világossá tegye azok okait és jelentését. Így fokozatosan szakított a hipnotikus módszerrel és áttért a szabad asszociációs módszerre. A hipnózis ugyanis sokszor hatékonynak bizonyul abban, hogy segítségével előhívják az elfelejtett emlékeket vagy, hogy elmulassza a kóros tüneteket, de csak addig hatásos, amíg a hipnotikus befolyásoló képességgel rendelkező orvos jelen van. A hipnózisban az orvos szuggesztiójával egy külső erőt visz át a beteg személyiségére, ami lehetetlenné teszi, hogy a beteg maga nézzen szembe a szenvedéseit okozó problémákkal. A szabad asszociációs módszer során azonban az orvos arra kéri a páciens, mindent mondjon el, ami eszébe jut, gondolatairól, fantáziáiról, érzéseiről szabadon és őszintén számoljon be. Freud ezt a technikát tulajdonképpen a pácienseivel együtt alakította ki, és először esettanulmányokon keresztül mutatta be az 1895-ben Breuerral közösen publikált *Tanulmányok a hisztériáról* című kötetében. (Erős [2003]p.17)

---

<sup>12</sup> A hipnotikus jelenségek vizsgálata és újra tudományos rangra emelése Charcot mellett két francia orvos, Ambroise Auguste Liébault –nak és Hippolyte Bernheimnek- az úgynevezett nancyi iskola képviselőinek köszönhető. (Erős [2003]p.15)

### *A múlthoz való rögződés*

A novellaszerű esettanulmányokban a páciens múltjának aprólékos felelevenítésével egyre régebbi kiváltó események bukkannak fel, amelyek időpontja az analitikus tapasztalatok nyomán, a felnőttkortól a gyermekkorra tolódik vissza. A páciensek mintha fixálva, rögződve lennének múltjuk egy bizonyos szakaszához, és nem tudnak ettől szabadulni.

„Az analízis segítségével minden betegünkönél tapasztalhatjuk, hogy a betegségi tünetekkel, s a belőlük folyó következményekkel múltjuk bizonyos időszakába helyezkednek vissza, sőt az esetek túlnyomó részében életüknek nagyon korai szakaszát választották erre a célra, a gyermekkor, sőt bármily nevelésnek hangozzék is, a csecsemőkori állapot egy idejét.” (Freud [1986]p.226)

A pszichoanalízis kezdeti szakaszában (1890 és 1897 között) tehát „a trauma az egyén életében datálható, és kínos hatásainál fogva szubjektíve fontos személyes eseményt jelentett.” (Laplanche, Pontalis [1994]p.487)

Ahhoz azonban, hogy a trauma valóban létrejöjjön - azaz ha az élmény nem kerül lereagálásra és „idegen test”-ként kering a pszichikumban - több tényezőt kell figyelembe venni. Ilyen például az egyén fogékonysága, vagy az esemény természete (például egy szeretett személy elvesztése kizárhatja a tökéletes lereagálást), de azok a pszichológiai feltételek is, amelyek között a szubjektum az esemény bekövetkeztekor található. Előfordulhat olyan valóságos helyzet is, amely megakadályozza a megfelelő reakciót, vagy fennállhat olyan pszichés konfliktus is, amely lehetetlenné teszi az egyén számára a vele bekövetkező esemény integrálását tudatos személyébe. A traumatikus élmény fontos jellemzője, hogy váratlanul tör be az egyén lelki életébe, és Freud szerint olyan reakciót vált ki, amely a lelki folyamatok ökonomikus szemléletének kontextusában nyer értelmet. Már a *Tanulmányok a hisztériáról [1895]* című kötetben kirajzolódik az ökonomiai nézőpont, azaz, hogy a lelki folyamatok egy mennyiségileg mérhető energia körforgásából és újraelosztásából állnak, amely energia növekedhet, csökkenhet vagy más energiákkal egyensúlyba kerülhet. A lelki készülék az állandóság elv szerint arra törekszik, hogy alacsony, vagy legalábbis állandó szinten tartsa a benne lévő inger mennyiséget. Az állandóságot a már jelenlévő energia levezetése, másrészt az inger mennyiség emelkedését kiváltó hatások elkerülése, valamint a növekedés elhárítása biztosítja. (Laplanche, Pontalis [1994]p.451) A traumával érkező ingeráramlat azonban túlságosan erős a lelki készülék tűrőképességéhez képest, és képtelen az inger levezetésére. Freud később a pszichoanalízisről tartott előadásait összefoglaló művében

(*Bevezetés a pszichoanalízisbe*, [1916-17]) fejt ki először expliciten, hogy a trauma kifejezésnek tulajdonképpen csak az ökonomikus szemlélet keretében van értelme.

„Úgy tűnik, mintha ezek a betegek nem végeztek volna a traumás helyzettel, mintha ez még teljesítetlen aktuális feladatként állna előttük, s mi egész komolyan magunkévá tesszük ezt a felfogást, amely megmutatja az útját a lelki folyamatok egy, nevezzük így, ökonomikus szemléletének. Sőt, a traumatikus kifejezésnek nincs is ilyen ökonomikusnál egyéb értelme. Így nevezzük azt az élményt, amely rövid időn belül oly erős ingertöbbletet hoz a lelki életbe, hogy lehetetlen a szokásos módon elintézni, vagy feldolgozni, aminek eredményeképpen aztán tartós zavarok keletkeznek az energiaüzemben.” (Freud [1986]p. 226)

A traumatikus élmény patológus hatékonysága az esemény jellegéből is következhet, például egy nagy intenzitású, és váratlan esemény (baleset) ugyanolyan tüneteket válthat ki, mint egy másik, kevésbé rémületet keltő élmény, amely hatékonyságát azáltal éri el, hogy egy már jól meghatározható törési pontokkal bíró pszichés rendszerbe tör be. (Laplanche, Pontalis [1994]p.453)

A szóban forgó tünet, amely a traumás élmény legfőbb jellemzője, a fentebb említett „eseményekhez való rögződés, fixálódás” amely ugyanúgy jellemzője a balesetek vagy a háború által okozott traumás neurózisoknak, mint a pszichoanalízis által vizsgált spontán neurózisoknak. Freud így ír erről 1917-ben a *Bevezetés a pszichoanalízisbe* című kötetében:

„A legközelebbi analógiával szolgálnak ideges betegeink e viselkedéséhez a háború által okozott, mostanában különösen sűrűn fellépő megbetegedések, az úgynevezett traumás neurózisok. Ilyen esetek persze vasúti összeütközések és más megrendítő életveszedelmek alkalmával előfordultak a háború előtt is. A traumás neurózisok alapján véve nem azonosak a spontán neurózisokkal, amelyeket analitikusan vizsgálni és kezelni szoktunk; nem is sikerült még ezeket alávetni szempontjainknak, s remélem, hogy egyszer kifejthetem Önöknek, min múlik ez a megszorítás. De ebben az egy pontban kiemelhetjük a tökéletes egyezést. A traumás neurózisok világos jeleit adják annak, hogy a traumás baleset mozzanatához való rögződés szolgáltatja az alapjukat. Ezek a betegek álmaikban rendszeresen megismétlik a traumás helyzetet; ha hisztériaszerű rohamok jelentkeznek, amelyek lehetővé teszik az analízist, megtudjuk, hogy a roham az ebbe a helyzetbe való tökéletes beléhelyezkedésnek felel meg.” (Freud [1986]p.226)

Freud a továbbiakban világossá teszi, hogy bár a múlthoz való rögződés tünete azonos a traumatikus és a spontán neurózisok esetében, a neurotikus megbetegedéseket nem eredeztethetjük a valóságban megtörtént traumás eseményekből. Hiszen akkor „a neurózist traumás megbetegedésnek kellene tartanunk, s túl erős indulattal telített élmény elintézésére való képtelenségből keletkezne.” (Freud [1986]p.226)

Freud hozzáteszi, hogy az „első formula” azaz a korai hisztéria koncepció valóban így hangzott, azaz a hisztériás betegek tünetei hátterében Breuerrel együtt 1883 és 1895 között valódi traumát feltételeztek.

Freud ebben a szövegében kiemeli, hogy a múlthoz való rögződés minden neurózisra jellemző, de nem minden rögződés vezet neurózishoz. Jó példa erre a gyász jelensége:

„Valami elmúlthoz való érzelmi rögződés egyik mintaképe a gyász, ami a jelentől és a jövőtől való legteljesebb elfordulással jár. A gyász azonban még laikus nézet szerint is élesen elválasztódik a neurózistól. Ezzel szemben vannak neurózisok, amelyeket a gyász kóros formáinak lehet nevezni.” (Freud [1986] p.227)

#### *A csábításelmélet és jelentősége: trauma a spontán neurózisban*

Az a tétel, mely szerint a trauma lényegében szexuális jellegű 1895-97-ben válik érvényessé. A „csábításelmélet” néven elhíresült koncepció kiindulópontja, hogy: „a betegek a kezelés folyamán szexuális csábítási élményekre emlékeznek: olyan megélt jelenetekre, ahol a másik (rendszerint egy felnőtt) kezdeményezése az egyszerű szavakkal vagy gesztusokkal kifejezett közeledéstől egészen a többé-kevésbé kifejezett szexuális merényletig terjedhet, melyet az egyed passzívan, rémülettel szenved el.” (Laplanche, Pontalis, [1994]p.84)

Freud szerint a trauma két, a serdülőkor által elválasztott időszakaszban alakul ki. A tulajdonképpeni csábítás aktusa egy olyan szakaszban történik, amikor még a szubjektum képtelen szexuális érzelmekre, így a kívülről jövő szexuális közeledést elszenvedi, anélkül, hogy az benne szexuális ingert váltana ki. Ezt követi a serdülőkor után egy második élmény, amely önmagában nem hordoz szükségszerűen szexuális jelentést, de bizonyos asszociatív jegyekkel felidézi az első emlékét.

Az elmélettel Freud tulajdonképpen arra tesz kísérletet, hogy megmagyarázza, a traumatikus esemény miként vált ki normális elhárítások helyett „patologikus elhárítást”, azaz elfojtást. Amikor a tulajdonképpeni jelenet, a „preszexuális esemény” megtörténik, akkor még nem válik elfojtás tárgyává, csak a második szakaszban, amikor az emlék által kiváltott belső ingeráram meghaladja az én elhárítási lehetőségeit. Ökonómiai nézőpontból valójában nem az első, hanem a második jelenet váltja ki a patogén reakciót, azaz az első jelenet csak utólagosan válik traumatikussá.

Az *Egy tudományos pszichológia tervezete* [1895] című művében Freud rámutat a serdülőkor jelentőségére elméletében. Ugyanis a második jelenet megtörténtekor a serdülés már bekövetkezett, „így lehetségessé válik az a szexuális érzékelés, amelyet a

szubjektum tudatosan a második eseményhez köt, a valóságban azonban az elsőre való emlékezés váltja ki. Az én e nem kívánatos szexuális affektus ellen ezúttal nem védekezhet normális elhárító eszközeivel (pl. a figyelem elterelésével): „A figyelem azokra az észlelésekre irányul, amelyek különben a kín feloldására adnak alkalmat. Ez itt azonban nem észlelés, hanem a kint váratlanul felszabadító emléknem, s az én csak túl későn vesz tudomást erről.,, Az én ezért az elfojtáshoz folyamodik, ehhez a patológus módhoz, amelynek során az elsődleges folyamatnak megfelelően működik.” (Laplanche, Pontalis [1994]p.520)

Az elméletben tehát fokozatosan jelentőségét veszíti a külső esemény szerepe, mivel a második jelenet nem saját energiája révén következik be, hanem azáltal, hogy egy belső ingert felébreszt. Kirajzolódik tehát az az elképzelés, amely szerint a külső események a hatékonyságukat az általuk aktivált fantáziákból, és az ezek által kiváltott ösztönkésztetés áradatából merítik.

Az a feltételezés, hogy a traumatikus esemény vágyfantázia terméke, tulajdonképpen azt jelenti, hogy a lelki valóságban elképzelt események ugyanolyan tüneteket válthatnak ki, mint a tényleges valóságban megtörtént események. Freud később, *Önéletrajz* [1925] című írásában egyenesen azt állítja, hogy a lelki valóság hatása erősebb lehet a tünetképzésben, mint a tényleges valóság.

„Mikor aztán mégis rá kellett jönnöm, hogy ezek a csábítási jelenetek sohasem történtek meg, hogy csak fantáziák, amiket betegeim költöttek, amiket talán magam erőltettem rájuk, egy ideig tanácstalan voltam. [...] Mikor végre magamhoz tértem, levontam azt a helyes következtetést, hogy az ideges tünetek nem közvetlenül a valóságos élményekhez, hanem vágyfantáziákhoz kapcsolódnak, és hogy a neurózis számára a lelki valóság többet jelent a testi valóságnál.” (Freud, [1990]pp. 40-41.)

Freud Fliesssel folytatott magánlevelezéséből kiderül, hogy már 1897-ben módosította hipotézisét, és a korai szexuális zaklatással kapcsolatos emlékeket nem valós eseményekként, hanem a páciens gyermekkori vágyfantáziáinak termékeiként értelmezte. A későbbi csábításelmélet körüli viták feminista álláspontja szerint Freud karrierfélése állt a korai hisztéria-koncepció visszavonása mögött, hiszen a csábításelmélet elfogadása azt jelentette volna, hogy a nők körében oly gyakori hisztéria minden esetben gyermekkori szexuális zaklatásból eredeztethető. Az elmélet transzformációjára azonban nem (csak) szakmapolitikai okokból volt szükség, hanem azért, mert a csábításelmélet annak az alaposan kidolgozott kísérletnek lesz az alapelve, amellyel az elfojtási mechanizmust az első topográfiai modell keretein belül magyarázni lehet. (Csabai, [2007]p.65)

### *A gyógyítás folyamata: ismétlés, emlékezés, átdolgozás*

A Breuer-féle katarzis korszakában a figyelem tehát a tünetek kialakulásának körülményeire irányult, és következetesen az akkori helyzet lelki előzményeinek reprodukálására, hogy feldolgozásukat tudatos cselekvéssel segítse. A gyógyítás során a kitűzött cél az emlékezés lereagálása volt a hipnózis segítségével.

A Freud által javasolt szabad asszociációs módszer azonban lehetőséget nyújt arra, hogy az analitikus figyelmét egy meghatározott problémára vagy mozzanatra irányítsa és az analizált felszíni megnyilatkozásaiból induljon ki. A pszichoanalitikus az ülés során arra buzdítja a beteget, hogy mondjon ki mindet, ami eszébe jut. Ha sikerül a betegnek megszabadulni a társalgási konvencióktól, és valóban szabadjára engedi a gondolatait és érzéseit, akkor is előfordulhat, hogy a beteg hallgat, hirtelen témát vált, képtelen egy esemény részleteit felidézni. Azaz ellenáll bizonyos gondolatok vagy események felidezésének. Az orvos feladata, hogy a legszembetűnőbb ellenállást felismerje és a beteg számára tudatossá tegye, ezután a beteg képes nehézségek nélkül számot adni elfelejtett történetekről és összefüggésekről. Miközben a beteg az emlékezetből kiesett epizódokat a felszínen felidézi, valójában leküzdi az elfojtásból eredő ellenállásokat. A benyomások, jelenetek, élmények elfelejtése leggyakrabban egy zárlatra vezethető vissza. Az is előfordulhat, hogy olyasmi bukkan fel az emlékezetben, ami soha nem merülhetett feledésbe, mivel soha nem volt tudatos.

„A felejtés elsősorban az összefüggések nyitjára, a sorrend elvesztésére, az emlékek elkülönülésére szűkül le. Az analizált az elfelejtett és elfojtott dolgokból semmire sem emlékszik, de cselekvésben kifejezi ezeket: nem emlékként, hanem cselekményként megismétli, anélkül, hogy ennek tudatában lenne. Például nem azt meséli el, hogy milyen dacos volt és hitetlenkedő volt a szüleivel szemben, hanem ily módon viselkedik az orvossal.” (Freud [1974]p. 51)

A beteg a kezelés során nem tud megszabadulni az ismétlés kényszerétől, ez az emlékezés egy módja, az elfelejtett múlt áttétele az orvosra. Az indulatáttétel tehát az ismétlésben nyilvánul meg, és minél nagyobb az ellenállás, a beteg annál intenzívebben ismételi. Az analizált tehát az emlékezés helyett megismétel mindent, gátlásait, hibáit, patológiás jellemvonásait.

Az analitikus feladata, hogy tudatosítsa a betegben, az ismétlés betegségének egyik tünete. Az orvos az ülések során létrehoz egy interpretációt, egy hipotézist, amely összefoglalja a beteg viselkedésének egy részét, és magyarázattal szolgál. Az interpretációt közli a beteggel, és felhívja a figyelmet az ellenállásokra.



A betegnek gyógyulása érdekében együttműködőnek kell lennie, figyelmét ezekre a tünetekre kell irányítani.

„A betegséget méltó ellenfélnek kell tekintenie, saját lénye részének, amely érdekes motívumokon nyugszik, és amelyből későbbi életére értéket nyerhet. Így kezdettől fogva érlelődik a megbékélés a tünetek útján megnyilvánuló elfojtással, a betegséggel szembeni tolerancia.” (Freud [1974]p.55)

Freud felhívja a figyelmet a terapeuta központi szerepére, ugyanis az indulatátvitellel kötődés jön létre a beteg és az orvosa között, és ha az orvos képes kézben tartani az indulatátvitelt, akkor segíteni tud az ismétlési kényszer legyőzésében.

Az indulatátvitelben megnyilvánuló ismétlési reakcióktól egyenes út vezet az emlékek felidézéséhez, amelyek az ellenállás leküzdése után szinte erőfeszítés nélkül megjelennek.

Azáltal, hogy az orvos segít felfedni az ellenállást, az ellenállás még nem szűnik meg, a terápia folyamán a beteg elmélyed a számára ismeretlen ellenállásban és átdolgozza azt. Azaz a terápia folyamán az ellenállás átdolgozásával a személy elég erőssé válik ahhoz, hogy szembe nézzen az eredetileg ijesztő helyzettel és nyugodtan, szorongás nélkül reagáljon rá. (Atkinson és tsai [1996])

### **II./3. A traumás neurózis és a harctéri trauma**

Mint fentebb utaltam rá, Freud megkülönböztette a spontán neurózist a traumás neurózistól, és kiemelte, hogy tüneteik megegyeznek. A traumás neurózis kifejezést általában a 19. századi háborús események, az ipari és közlekedési balesetek következtében kialakuló súlyos megrázkódtatásokra adott nem szomatikus válaszokra alkalmazták, a neuraszténia, azaz ideggyengeség fogalmak szinonimájaként. A hisztéria terminussal inkább az ideggyenge nőket illették, míg a neuraszténia a férfiak betegsége volt. (Erős [2014]p.39) Az első világháború azonban tömegesen termelte ki a neuraszténia tüneteit produkáló betegeket. A lövészárkokban sokszor hetekig, hónapokig tehetetlenül várakozó katonák, akik nem tudták mikor jön el a megsemmisülés pillanata, és végig nézték bajtársaik megcsonkítását és halálát, elkezdtek úgy viselkedni, mint a hisztériás nők. Voltak, akik sikoltoztak vagy zokogtak, mások megdermedtek és nem voltak képesek mozogni, vagy megnémultak és semmire sem reagáltak. Sokan elveszítették emlékezetüket. (Herman [2011]p.34) A háború okozta lelki sérülések szomatikus tüneteit Charles Myers angol pszichiáter foglalta össze 1915-ben és gránátsokknak nevezte el. Ezek a tünetek: „a megállíthatatlan remegés, járászavar,

görcsök, gyomor és bélpanaszok, testrészek bénulása vagy érzéketlensége fájdalom-ingerre, huzamos depresszió, üveges, üres tekintet, olykor a beszédképesség elvesztése, eltompultság, sőt a halló-és látóképeség időleges elvesztése.” (Erős [2014]p.40) A gránátosok elnevezés tulajdonképpen leképezte azt a görcsös, megmerevedett testhelyzetet, amelybe a gránátok becsapódásakor kerültek ezek a katonák, így a tünetek megjelenítik, újra játszásként megismétlik a valóságos traumát. A katonáorvosok eleinte a traumás neurózis tüneteit fizikai okoknak tulajdonították, és a fáradtsággal, kimerüléssel magyarázták, megszüntetésükre pihenést, valamint brómkúrát javasoltak. A mind gyakrabban előforduló megbetegedések azonban, amelyek már a háború első éveiben is jelentős számban előfordultak olyan katonáknál is, akiket semmilyen külső, fizikai behatolás nem ért, arra kényszerítette az orvosokat, hogy behatóan foglalkozzanak a harctéren szerzett lelki sérülésekkel. A harctéri neurózisról kialakuló orvosi vita először, csakúgy, mint a hisztéria esetében, a páciensek jellemével hozta összefüggésbe a megbetegedéseket. Angliában és Franciaországban, valamint Németországban és a Monarchiában is egyaránt az orvosok egy része úgy vélte, hogy a megbetegedett katonák szimulálnak, és azért produkálják ezeket a tüneteket, hogy kibújhassanak a katonai szolgálat kötelezettsége alól, valamint hogy kárpótlásban, rokkantnyugdíjban részesüljenek. E szélsőséges nézet képviselői gyáváknak, sőt hazafiatlan árulóknak tekintették a harctéri neurózisban szenvedőket, erkölcsi nyomorékoknak, akik valójában büntetést érdemelnek. Ezzel összefüggésben Angliában és Németországban is megjelent a faji felsőbbrendűség gondolata, a háborús lelki sérülteket alkatilag alsóbbrendűnek tartották, Alzheimer breslaui orvosprofesszor például a hisztériás rohamokat a német katonához nem méltónak találta, és „psychopathia gallica”-nak, francia (gall) pszichopátiának tulajdonította.(Erős [2014]p.42)

A fenyegetésen és büntetésen alapuló gyógy mód egyik jeles képviselője Angliában Lewis Yealland brit pszichiáter volt. Módszerét a *Hysterical Disorders of Warfare* című könyvében publikálta 1918-ban. A mutizmust, a szenzoros kiesést és a motoros bénulást elektrosokkal kezelték, miközben a pácienseket bíralták gyávaságukért és lustaságukért, és hadbírással fenyegették. A cél minden esetben az volt, hogy a páciens minél előbb visszaküldjék a frontra. A haladóbb szemléletű orvosok azonban a harctéri neurózist valós pszichiátriai kórállapotnak tekintették, ami ugyanúgy megjelenhet az erősebb jellemű katonáknál is, ők pszichoanalitikus elveken alapuló kezelést javasoltak. Például V.H.R. Rivers, neurofiziológia, pszichológia és antropológia

professzor híres páciense Siegfried Sassoon példáján keresztül szemléltette a pszichoanalitikus módszer hatékonyságát. Sassoon, a harcokban kivételes bátorságáról tett tanúbizonyságot, ennek ellenére csatlakozott a háborúellenes mozgalomhoz, és 1917-ben *Katonai nyilatkozat* című írásában a háború öncélúságát és a katonák értelmetlen feláldozását tette szóvá. Mivel a nyilatkozat miatt hadbíróság elé állították volna, egyik bajtársa elintézte, hogy Sassoon Rivers osztályára kerüljön. Sassoon nyugtalan és ingerlékeny volt, rémálmok kínozták, és a harcokban a veszélyt kereste, vagyis mindig ugrásra készen állt. Rivers megszegyenítés helyett méltósággal és tisztelettel bánt Sassoonnal és arra biztatta, hogy szabadon írjon és beszéljen a háború borzalmairól. A beszélgetőkúra hatására Sassoon visszavonta pacifista nyilatkozatát és visszament a frontra, amit a közvélemény a pszichoterápiás kezelés sikereként könyvelt el. (Herman [2011]p.36)

Ugyanígy Németországban és az Osztrák-Magyar Monarchiában is egyre növekedett a harctéri neurózisban szenvedő katonák száma. Erről természetesen a hátszágokban élő civil lakosság mit sem tudott, mivel a jól irányított propaganda és a sajtócenzúra gondoskodott az eltitkolásáról. Ezekben az országokban már a háború előtt is fejlett infrastruktúrával rendelkező, és szigorú szervezeti hierarchián alapuló egészségügyi rendszer működött, amit könnyű volt mobilizálni a háború ideje alatt is. A katonai egészségügyi szolgálatok foglalkoztak a lelki és idegrendszeri megbetegedésekkel, 1916-tól pedig külön intézeteket hoztak létre Németországban és a Monarchiában is a háborús neurózisban szenvedők kezelésére. (Erős [2014]p.41) A háborús neurózis fiziológiai tünetei mögött Oppenheim német neurológus és pszichiáter idegrendszeri elváltozásokat feltételezett és az 1916-ban Münchenben a német pszichiátriai társaság által megrendezett konferencián ismertette nézeteit. Ellenfelei azonban ismét a katonák által szándékosan megjátszott tünetekkel érveltek, Max Nonne hamburgi professzor pedig újfajta kezelésmódokat, köztük a hipnózist és a szuggesziót javasolta. A konferencia után a hipnózist más módszerekkel kombinálva kezdték el használni. „Így többek között gyógyszeres kezelésekkal, izolációval, sötétkamrában tartással, továbbá különféle olyan aktív terápiás fizikai módszerekkel – elektromos áramütéssel, forró- és hidegvizes kúrákkal stb.-próbálkoztak, amelyek egyértelműen büntető és megalázó jellegűek, fájdalmasak voltak.” (Erős [2014]p.42) A faradikus árammal való kezelés nagy támogatója Németországban Fritz Kaufmann katonaorvos volt, aki „meglepetés-kúrának” nevezte ezeket. A kúra során rövid ideig áramot vezettek a páciens testébe,

amelynek hatására a tünetek látszólag elmúltak. Az elektrosokk terápiát hipnózisban is gyakorolták, miközben a páciens arra biztatták, hogy viselkedjen hőiesen. A hatékonynak tűnő kombinált terápia célja itt is az volt, hogy a katonákat minél előbb visszaküldjék a harcmezőre, főként a szövetséges hatalmak 1916-tól bekövetkező sorozatos vereségeinek tükrében. (Erős [2014]p.43) Azonban az Osztrák-Magyar Monarchia területén és Németországban is voltak olyan orvosok, akik pszichonaltikus módszereket alkalmaztak a háborús neurózis gyógyítására. Magyarországon például Ferenczi Sándor a Mária Valéria barakk-kórház ideggyógyászati osztályának vezetőjeként, vagy például Karl Abraham az allensteini katonai kórházban.(Erős [2014]p.46)

Az első világháború után azonban a pszichés trauma iránti orvosi érdeklődés csökkent, majd a második világháború kitörésével ismét feléledt. Abram Kardiner pszichiáter 1941-ben megjelent *A háború traumás neurózisai* című tanulmányában a traumás tünetegyüttest rendszerezte és ő is felismerte, hogy a háborús neurózis a hisztéria egyik formája. A második világháború során a katonai pszichiáterek rájöttek, hogy nem a katona személyiség jegyeiben kell keresni az összeomlás okát, egy háborús bevetés során tulajdonképpen mindenki összeomolhat a harc hevességével és hosszúságával összefüggésben. Kardiner és Spiegel [1947] szerint az akut idegösszeomlás ellen a bajtársak közötti erős érzelmi kapcsolat nyújt védelmet. Ezért a kezelés során az érintett katonát és bajtársait igyekeztek a legkevésbé elkülöníteni. Az alapvető cél azonban, hogy a katonát igyekezzenek minél előbb a harctérre, nem változott. Így a rövid terápiás kezelés során a pszichiáterek arra törekedtek, hogy a páciens feltárja és katartikusan újraátélje a traumát és a hozzá tartozó érzéseket, a retteget, a dühöt és a fájdalmat. A traumatikus emlékeket mesterségesen, nátrium-amytallal használatával hipnózisban idézték fel, de Grinker és Spiegel rájöttek hogy ha az így felbukkanó emlékek nem épülnek be a tudatba, akkor a kezelés sikertelen. A háború után ezeknek a sérülteknek a sorsát azonban nem követték nyomon, így a háborús trauma hosszú távú hatásai feledébe merültek. Ezt követően a háborús trauma tartós hatásait a vietnámi háború befejezéséig nem vizsgálták. (Herman [2011]p.41)

1970-ben a Vietnámi Veteránok a Háború Ellen nevű szervezet a leszerelt vietnámi katonák számára úgynevezett rap csoportokat indítottak, amelyekben pszichiáterek is részt vettek, és a háborúból hazatért katonák társaik előtt elevenítették fel traumatikus élményeiket. A hetvenes évek közepére egyre több rap- csoport jött létre, az

évtized végére pedig civil szervezetek elérték, hogy az Operation Outreach program keretében a Vietnámból megjárt katonák pszichés szakellátáshoz jussanak Amerikában. A Veteránügyi Központ megbízására több pszichológiai tanulmány is készült a háborúból hazatért katonák mindennapi életbe való beilleszkedésének nehézségeiről, amelyek rávilágítottak arra, hogy a háborúk során átélt traumás tapasztalat maradandó nyomokat hagy az emberi pszichében. Így az Amerikai Pszichiátriai Társaság által 1980-ban harmadszor kiadott mentális rendellenességeket kategorizáló kézikönyvbe a Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-be (DSM-III) már bekerült a pszichés trauma tüneteinek diagnózisa poszt traumás stressz zavar (post-traumatic stress disorder) néven. (Hermann [2011]p.43)

#### **II./4. A traumatikus megbetegedések tünetek szerinti osztályozása**

A traumatikus élményt az olyan események váltják ki, amelyek hirtelen és váratlanul törnek be az egyén életébe és az emberi tapasztalat szokásos terjedelmén kívüli veszélyes helyzettel szembesítenek.

„Ezek között természeti katasztrófák (földrengés, árvíz), ember által okozott katasztrófák (háborúk, nukleáris baleset) végzetes balesetek (karambol, repülőgép-katasztrófák) és fizikai támadások (nemi erőszak, merénylet) szerepelnek.” (Atkinson és tsai, [1996]p.424)

A tünetek általában a zavart gondolatok és érzések, a kiváltó eseményről szóló álmok, a mentális és fizikai szorongás, a traumatikus eseményhez köthető tapasztalatok elkerülése, az egyén gondolatainak és érzéseinek megváltozása és a megnövekedett arousal szint. Attól függően, hogy ezek a tünetek milyen intenzitással és gyakorisággal, és mennyi ideig jelentkeznek, azaz, hogy a betegség milyen hosszú lefolyású, különbséget teszünk az akut stressz zavar (ASD) és a poszttraumás stressz zavar (PTSD) valamint a komplex vagy hosszan tartó poszttraumás stressz zavar között.

Az akut stressz szindróma, másnéven általános adaptációs szindróma legjellemzőbb tünete a magas arousal szint, ami a szimpatikus idegrendszer stresszre adott válasza. Az emberi test stresszre adott normál válasza összetett, integrált reakciórendszert alkot, amelyben az emberi test és lélek egyaránt rész vesz. Először szervezetünk készül fel a

vészhelyzetre, amely az „üss vagy fuss”<sup>13</sup> válaszbán nyilvánul meg. A fenyegetettség először a szimpatikus idegrendszert hozza izgalmi állapotba, ami megemeli az adrenalin szintet, és az egész testet készenléti állapotra állítja. Az ember ilyenkor teljes figyelmét a fenyegetettségre összpontosítja, észlelése megváltozik, gyakran nem érez éhséget, fáradságot vagy fájdalmat. A fenyegetettség végül erős érzelmet és dühöt is kiválthat. Az arousal, a figyelem az észlelés és az érzelmek változásai adaptív reakciók. Ez a reakciósor eredetileg általános adaptációs szindrómaként lett diagnosztizálva, amely a stresszre adott fiziológiai reakció, és minden élőlényénél megjelenik.

Az ASD egyéb tünetei továbbá az érzelmi leépülés, az időszakos megnémulás, az elszemélytelenedés, a realitás érzék elvesztése, emlékezetkiesés, az események újra élése a gondolatokban és álmokban, az események újra játszása és a traumára emlékeztető tapasztalatok elkerülése. Az akut stressz szindróma tünetei a kiváltó eseményt követően rögtön jelentkeznek és tarthatnak két napon keresztül maximum 4 hétig. Az ASD tulajdonképpen a poszttraumás stressz zavar egy rövidebb ideig tartó, és kevesebb pszichológiai károsodással járó változata, amely vagy elmúlik kezelés nélkül, vagy pedig olyan komolyabb zavarokhoz vezet, mint a PTSD. Az ASD kialakulásában nemek közötti eltérést nem figyeltek meg. (Ben-Ezra M., Essar N., Saar R., [2006])

Míg a Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-IV) című pszichiátriai kézikönyv negyedik kiadásában a PTSD az akut stressz zavarral (ASD) együtt a szorongásos megbetegedések kategóriájában szerepelt, addig a legújabb 2013-ban kiadott DSM-V kézikönyvben már külön fejezetet kaptak a „Traumához és stresszorhoz köthető rendellenességek”. (Friedman, M. J.; Resick, P. A.; Bryant, R. A.; Strain, J.; Horowitz, M.; Spiegel, D., [2011])

#### *Poszttraumás stresszzavar (PTSD)*

Az akut stressz zavar és a poszttraumás stressz zavar tünetei tulajdonképpen megegyeznek. PTSD-t akkor diagnosztizálnak, ha a tünetek a traumatikus eseményt követően egy hónapon túl is jelentkeznek. A betegség lefolyása különböző lehet. Sok ember hat hónap alatt meggyógyul, míg másoknál sokkal több ideig jelentkeznek a tünetek. Néhány embernél pedig ezek a tünetek krónikussá válhatnak.

---

<sup>13</sup> „A szimpatikus idegrendszer gyorsítja a szívritmust, emeli a vérnyomást, tágítja a pupillát, és mozgósítja a máj cukortartalékait. Az adrenokortikális rendszer választja ki az adrenokortikotrop hormont (ACTH), mely a mellékvese kéregállományán keresztül kortizolt juttat a vérbe.” (Atkinson [1996] p.431)

Az amerikai National Institute of Mental Health<sup>14</sup> meghatározása szerint ahhoz, hogy PTSD-t diagnosztizáljanak egy felnőttél az alábbi tüneteknek kell jelentkezniük legalább egy hónapig: legalább egy újra átélő tünet, legalább egy elkerülési tünet, legalább két arousal és reakció tünet, legalább két észlelési és hangulati tünet.

### *Komplex poszttraumás stressz zavar*

A komplex poszttraumás stressz zavar tünetei a hosszantartó ismételt trauma túlélőinél jelentkeznek, náluk jellegzetes személyiségváltozások tapasztalhatók, köztük az identitás és a kötődések különféle torzulásai. A személyiség felbomlása általában azoknál a legerősebb, akik hosszú időn keresztül fenyegetettségben élnek. (Herman, [2011]p.148)

A komplex poszttraumás stressz zavar kiváltó okai lehetnek:

„A páciens élettörténetének valamely pontján hosszantartó- néhány hónaptól akár több évig terjedő- totalitárius hatalomnak való alávetettség. A példák közé tartoznak a túsok, a hadifoglyok, a koncentrációs táborok, valamint egyes szélsőséges vallási szekták túlélői. Ide tartoznak továbbá a totalitárius szexuális vagy családi rendszerekben élők: a családon belüli erőszak, továbbá a gyermekkori fizikai és szexuális erőszak, valamint a szervezett szexuális kizsákmányolás túlélői.” (Herman [2011]p.150)

Bár Herman már a kilencvenes években szükségesnek érezte a komplex traumás stressz zavar elnevezés bevezetését a pszichiátriai betegségek kézikönyvébe, ennek ellenére a DSM-V-ben sem szerepel még a krónikus traumával járó tünetegyüttes. Könyvében [2003, 2011] azonban „traumás zavarok”-nak nevezi a hosszantartó trauma kiváltotta tünetegyüttest.

---

<sup>14</sup> <https://www.nimh.nih.gov/health/topics/post-traumatic-stress-disorder-ptsd/index.shtml>

## II./5. A tünetek funkciója

### *Emléketörés*

Az emléketörés a traumatikus pillanat kitörölhetetlen bevésségét tükrözi, a traumatizáltak a veszély elmúltával is újraélik az eseményt, mintha az a jelenben újra megtörténne velük. „A traumatikus pillanat abnormális emlékezeti formában kódolódik, amely időről időre spontán módon betör a tudatba: éber állapotban emlékebevillanásként (flashback), az alvás idején pedig traumás rémálom formájában.” (Herman, [2003]p. 54) A traumatikus emlékeket látszólag apró jelek is előhívhatják, ilyenkor az emlékek teljes részletességgel és erős érzelmi töltettel térnek vissza. Mivel a traumás emlék újra és újra betör a túlélő életébe, ezért gátolja a fejlődés folyamatát. A traumás emlékek nem úgy kódolódnak, mint a normális emlékezet eseményei. Nem illeszkednek egy lineáris narratívumba, egy folytonos élettörténetbe, inkább élénk érzetek és képek formájában kódolódnak. Nemcsak a traumatikus emlékek különböznek a normál emlékektől, hanem a traumatikus álmok is mások, mint a normál álmok. Ezek az álmok, ugyanúgy, mint a traumás emlékek töredezetek, az átélt esemény csak részleteiben jelenik meg bennük, és ugyanaz az álom gyakran ismételtten megjelenik. Az álom során is beérkezhetnek olyan apró ingerek, amelyeket a túlélők ellenséges támadásként érzlelnak, és erőteljes reakciót váltanak ki.

A túlélők nemcsak gondolataikban és álmaikban élik újra a trauma pillanatát, hanem cselekedeteikben is. Az események újrajátszása leginkább a gyerekek ismétlődő játékában figyelhető meg, vagy például a nemi erőszak áldozata visszamegy ugyanarra a helyre, ahol az esemény történt. Sokszor ezek az újra játszások kifejezetten veszélyesek, máskor azonban adaptívak.<sup>15</sup> Freud a traumatikus esemény ismételt betörését, mint , láttuk, ismétlési kényszernek nevezte.

„ ... az analizált az elfelejtett és elfojtott dolgokból semmire sem emlékszik, de cselekvésben kifejezi ezeket: nem emlékként, hanem cselekményként megismétli, anélkül, hogy ennek tudatában lenne.” (Freud [1981] 51)

Freud eleinte az emléketörés ismétlődésének adaptív funkciót tulajdonított, mivel szerinte az egyén így próbálja saját irányítása alá vonni a traumatikus eseményt. Mivel az újra játszás mindenféle tudatos szándékon felül áll és ellenszegül bármiféle változtatási kísérletnek, ezért Freud elvetette ezt a magyarázatot.

---

<sup>15</sup> Jó példa erre annak a vietnámi háborús veteránnak az esete, aki leszerelése után a mentősohánál helyezkedett el. Úgy érezte, hogy szinte ugyanazt csinálja, mint amit Vietnámban, csak jóval alacsonyabb szinten. (Bővebben lásd: Herman, [2003]pp.58-59.)



A későbbi elméletalkotók azonban Freud korábbi elméletét fogadták el, és úgy képzelték, hogy a traumatikus esemény újra élése sikertelen gyógyulási kísérletet takar.

A modern elméletalkotók szerint az emléketörés funkciója, akár álom, akár újra játszás formájában is, a traumatikus esemény integrálására tett spontán erőfeszítés. „Horowitz szerint az asszimilálatlan traumatikus élmények egyfajta különleges cselekvő memóriában tárolódnak, amelynek jellemző sajátossága, hogy hajlamos tartalma megjelenítésének megismétlésére. A trauma csak akkor oldható fel, ha a túlélő a történet értelmezésére új mentális sémát alakít ki.” (Horowitz, [1986]pp.93-94)

A trauma újra élése nemcsak kognitív funkciókat lát el, hanem a traumatikus pillanatban kiváltódott intenzív érzelmeket is megismétli, amelyeket a túlélő uralma alá vonhat. Ugyanakkor az újra élés és a trauma feletti uralom megszerzésének lehetőségét a túlélők csak ritka esetben keresik, inkább mindent megtesznek azért, hogy elkerüljék. A betöréses tünetek elkerülése azonban csak tovább súlyosbítja a poszttraumás tünet együttlétét. (Herman, [2003]p.60)

### *Beszűkülés*

Amikor az ember minden ellenállása hiábavaló, és megadásra kényszerül, előfordulhat, hogy tudatállapota megváltoztatásával próbál menekülni. A poszttraumás stresszszavar harmadik tünete a tompultság, amikor a túlélő észlelése beszűkül, érdektelenné válik, érzelmileg eltávolodik az eseménytől, úgy érzi, mintha nem is vele történne meg. Az egyén felhagy minden küzdelemmel és módosult tudatállapotba kerül, amely a hipnotikus transzállapotokra hasonlít. A hipnotikus transzállapotokra ugyanúgy jellemző az akaratlagos cselekvés feladása, a kezdeményezőkézség és a kritikai gondolkodás felfüggesztése, a szubjektív eltávolodás vagy nyugalom, az élénkebb képi észlelés és a megváltozott érzékelés, így a tompultság vagy az elérzéstelenedés, a valóság eltorzulása, a deperszonalizáció, a derealizáció és az időérzés megváltozása. „Míg az észlelés traumatikus események során tapasztalható felerősödése a hipnotikus abszorpció (elmerülés) jelenségére emlékeztet, addig a tompultság tünetei a hipnotikus disszociáció hasonló tüneteivel mutatnak rokonságot.” (Herman [2003]p.62)

Janet még az 1890-es évek közepén úgy vélte, hogy a disszociációra és a hipnotikus transzra való fogékonyság a lelki gyengeség jele, vagyis pszichopatológiai bizonyíték. Breuer és Freud szerint azonban a hisztéria a tudatállapotok kapcsolódó módosulásaival együtt mindenkinél jelentkezhethet. Az erre irányuló tudományos kutatások mai állása

szerint a transz az emberi tudat normális tulajdonsága, tulajdonképpen az emberek arra használják fel e spontán képességüket, hogy csökkentsék a fájdalomészlelést. (Herman, [2003]p.63) A hipnotikus állapotba kerülés a leggyakrabban ellenőrzött körülmények között jön létre, a traumatikus transzállapotok azonban nem az érintett személy döntései nyomán keletkeznek. Bár a módosult tudatállapotok mögött rejlő biológiai tényezők mindmáig rejtélyesek, az opiátoknak és a hipnózisnak ugyanolyan fájdalomcsillapító hatása van. Mindkettő olyan disszociatív tudatállapotot hoz létre, amelyben a fájdalom észlelése és a fájdalomra adott normál érzelmi reakciók szétválnak.

Gyakori, hogy a traumatizáltak alkohollal és narkotikumokkal próbálnak olyan tompító hatást elérni, amely a disszociatív tudatmódosuláshoz vezet. A teljes tehetetlenség pillanatában a tudat transz állapotba kerülése és az alkohol vagy droghasználat is adaptív lehet, de a veszély elmúltával maladaptívvá válnak. (Herman, [2003]p. 63)

Az emléketöréses és beszűküléses tünetek váltakozó ritmust vesznek fel. Mivel egyik sem engedi a traumatikus esemény integrálását, így periodikus váltakozásuk az egyént kiegyensúlyozatlanságban tartja, ami még inkább elmélyíti a bejósolhatatlanság- és tehetetlenségérzést. Az egymással szemben álló pszichológiai állapotok dialektikus mozgása a poszttraumás stressz zavar egyik legjellemzőbb tünete.

Először a traumatikus emlékek betöréses újraélése dominál, ezek a tünetek főleg az eseményt követő első pár nap, illetve hét során jelentkeznek. Azután az első három-hat hónapban enyhülnek, majd az idő múlásával lassan háttérbe szorulnak. Ám az eredeti traumát idéző emlékeztető jelek ismét előhívhatják az emléketöréses tüneteket, akár több évvel az esemény megtörténte után is. Amikor a betöréses tünetek csökkennek, akkor felerősödnek a tompultság és a beszűkülés tünetei. Például a traumát átélt személy már nem retteg, de az események leválása mindennapi jelentésükről és a valóságészlelés torzulása megmarad. A traumatizáltak jóval az esemény után is úgy érzik, mintha egy részük meghalt volna, a legmélyebben sérültek pedig azt kívánják, bárcsak ne élnének. (Herman [2003]p.64)

## **II./6. A felépülés szakaszai**

Herman [2011] a poszttraumás és a komplex poszttraumás betegségből való felépülést három szakaszra osztja, amelyekben a túlélőnek a terapeutával együtt kell munkálkodnia helyzetének javításán. Az első szakasz a biztonság megteremtése, amikor a terapeuta diagnosztizálja a traumás tünetegyüttest, ez a krónikus trauma esetében a legnehezebb,

mivel gyakori a rejtett megjelenítés. Ebben a szakaszban a terapeutának közölnie kell a pácienssel a diagnózist és arra kell közösen törekedniük, hogy visszaállítsák a kontrollt először a beteg teste, majd fokozatosan a beteg környezete fölött. Az alapvető biztonság kialakítása során a páciensnek meg kell terveznie cselekedeteit, hogy újra képes legyen önmagáról gondoskodni. Ebben a szakaszban elengedhetetlen a terapeuta és a páciens közötti bizalom kialakítása, az úgynevezett terápiás szerződés megkötése, amelynek alapja a terapeuta elkötelezettsége a biztonság megteremtése mellett. (Herman [2011] pp.202) Az első szakasz végére a krónikus trauma túlélője elkezd abban hinni, hogy képes gondoskodni önmagáról és megvédeni önmagát, emberi kapcsolataiban képes felmérni, hogy milyen fokú bizalmat érdemes az emberekbe vetnie. A terapeuta ebben mindvégig hűséges szövetségesként közreműködik, amely az önállóság és az emberekhez való tartozás érzését erősíti benne. (Herman, [2011]p.210)

A felépülés második szakaszában a túlélőnek rekonstruálnia kell a trauma történetét és azt részletesen el kell mondania, mégpedig úgy, hogy az szervesen illeszkedjen a túlélő élettörténetébe. „A terapeuta a tanú és a szövetséges szerepét játssza, akinek a jelenlétében a túlélő kimondhatja a kimondhatatlant.” (Herman [2011]p. 211) Herman rávilágít arra, amit Freud is hangsúlyoz, hogy a traumatörténet rekonstrukciója a betegtől és a pszichoanalitikustól is óriási bátorságot kíván. A traumatörténet rekonstrukciójának első lépése, hogy a beteg a traumát megelőző életének eseményeit felidézi, oly módon, hogy a traumatikus eseményhez vezető előzmények is tudatosuljanak benne. A páciens nemcsak az eseményekre emlékszik, hanem felidézi a trauma előtti kapcsolatait, küzdelmeit és konfliktusait, ideáljait és álmait. Herman hangsúlyozza, hogy a terapeuta és a páciens által összerakott történetnek illeszkednie kell a páciens élettörténetébe. A felidézés során nemcsak az eseményeket kell felsorolni, hanem azt is rekonstruálni kell, hogy a páciens mit érzett, amikor átélte az eseményeket, a jelenben tulajdonképpen újra éli egykori érzéseit. Tulajdonképpen a traumának egy új értelmezését kell megalkotniuk, egy olyan értelmezést, amely megerősíti a túlélő emberi méltóságát. (Herman, [2011]p.214) A narratívum kialakítása után a második szakaszban következik a traumás veszteség meggyászolása. A gyászmunka a legnehezebb feladat, mivel ilyenkor különböző fantáziákban jelentkezik a gyással szembeni ellenállás, mint például a bosszú, a megbocsátás vagy a kárpótlás. A túlélőnek azonban el kell fogadnia, hogy az elkövető felé „nem lehet kiegyenlíteni a számlát”, a sikeres gyászmunka során a tehetetlen düh a jogos felháborodás formáját ölti. Csak sok ismétlés után érkezik el az a pillanat, amikor

a trauma történetének felidézése már nem vált ki heves érzelmeket. Egy idő után az átélt trauma már nem tölt be központi szerepet a túlélő életében. a második szakasz akkor zárul le, amikor a beteg magáénak érzi élettörténetét és újult erővel néz a jövő felé.

A gyógyulás harmadik szakaszában a páciens feladata hogy visszakapcsolódjon az „életbe” és megteremtse a jövőt. Újjá kell szerveznie emberi kapcsolatait és ki kell alakítania egy olyan hitvilágot, amelybe a trauma története szervesen illeszkedik, ugyanakkor tisztában kell lennie azzal, hogy a poszt traumás tünetek stressz hatására visszatérhetnek. (Herman [2011]p.253)

A felépülés szakaszokra osztása más szerzőknél is megjelenik, a folyamat több lépésben is történhet, mint három, de a megfogalmazások átfedik egymást.

A gyógyulás szakaszait a dolgozatban bemutatott traumás zavarok szomatikus és pszichés tüneteivel kiegészítve az 1. számú táblázatban foglaltam össze Herman ([2011]p.189) nyomán.

# 1. táblázat

A traumás zavarok szomatikus és pszichés tünetei és a gyógyulás szakaszai

| Tünet együttes neve   | Kiváltó esemény  | Szomatikus tünetek  | Pszichés tünetek  | Első szakasz                            | Második szakasz                            | Harmadik szakasz                                    |
|---|--|---|---|---|--|---|
| Konverziós hisztéria (Freud, 1895)                                | gyermekkor szexuális abúzus, szexuális vágyfantázia,         | átmeneti megnémulás, fulladás-érzés, gombócérzés a torokban, görcsös rángás, bénulás arc en cercle, csőlátás, vakság, sükettség, hallucinációk, fájdalomérzet hiánya, hisztérikus rohamok, fejfájás | Érzelmi labilitás, túlérzékenység, kettősség, teatralitás, múlthoz való rögződés/emlékbetörés, disszociáció, elfojtás, ellenállás, felejtés, ismétlés | ellenállás felismerése, indulat áttétel | interpretáció: a traumás emlékek feltárisa | az ellenállás átdolgozása személyiség reintegrálása |
| Harctéri trauma (Scurfield 1985)                                  | háború, gránátok   | megállíthatatlan remegés, járászavar, görcsök, gyomor és bélpanaszok  |   | Bizalom, stressz keltés, ismeret átadás | A trauma újbóli átélése                    | A trauma integrálása                                |
| Poszttraumás stressz zavar  | Háború, katasztrofá, baleset, egyéni: szexuális támadás,     | ingerlékenység alvási problémák, magas vérnyomás és pulzus  | hiperarousal, emlékbetörés, beszűkülés  | Stabilitáció                            | Az emlékek integrálása                     | Az én fejlesztése drive-integráció                  |
| Komplex Poszttraumás stressz zavar/traumás zavarok (Herman, 1992) | fogság, gyermekkor szexuális zaklat, családon belüli erőszak | hiperarousal,   | emlékbetörés, beszűkülés  | Biztonság                               | Emlékezés és gyász                         | Visszakapcsolódás                                   |

Forrás: saját szerkesztés

### III. A KOLLEKTÍV TRAUMA

#### III./1. A kollektív trauma fogalma

Ugyanakkor, ahogy Erős Ferenc [2007] is hangsúlyozza, „a pszichés trauma elválaszthatatlan attól a szociális kontextustól, amelyben tünetei értelmet nyernek, térben és időben tovagyűrűznek a csoport egyes tagjai és a csoport egésze felé. Éppen ezért aligha lehetne pontosan elkülöníteni az egyéni, a csoportos és a kollektív traumákat.” (Erős, [2007]p.16) Az egyéni traumák vizsgálatába valóban elkerülhetetlen a társadalomtudományos nézőpont bevonása, például amikor az áldozat vagy az elkövető szerep magyarázatában nagyobb szerepet játszanak a környezeti tényezők, mint a szereplők személyes jellemzői. (pl pedofília a katolikus egyházban, vagy családon belüli erőszak és a feminista mozgalom kibontakozása) Bizonyos pszichés traumák azonban inkább társadalmiak, (annak ellenére, hogy ezeket ugyanúgy az egyének szenvedik el, hiszen a csoport tagjai csak külön-külön képesek megélni szenvedéseiket) mivel ugyanabban a traumatikus élményben egyszerre, egy időben és egy helyen többen részesülnek. Így a tragikus eseményekről szóló egyéni történetek, és személyes élmények ugyanúgy illeszkednek az egész csoportot, vagy társadalmat érintő közös (szenvedés-) történetek láncolatába. Másrészt a kollektív traumák ismérve, hogy nemcsak következményeikben, hanem eredetükben is társadalmiak, következményeik pedig újabb pszichés, vagy pszicho-szociális traumákat indukálhatnak. (Erős [2007])

Érdemes azonban a kollektív trauma fogalmán belül megkülönböztetni az ember okozta nem szándékos katasztrófákat (erdőtűz, nukleáris baleset, járvány, tömegbaleset) az olyan eseményektől, amelyeket emberek vagy embercsoportok szándékosan követnek el embertársaik, vagy ellenséges csoportok ellen, ez utóbbiakat nevezzük most **történelmi traumáknak**. A természeti katasztrófák emberi akarattól függetlenül és váratlanul következnek be, hatásaikban azonban okozhatnak egyéni és csoportos traumákat, mivel az embernek a természettel szembeni tehetetlenségére hívják fel a figyelmet. Az ember által okozott nem szándékos balesetek esetében általában jól azonosíthatók az elkövetők, traumatikus hatásuk azonban az esemény váratlanságában, hirtelenségében és nem a szándékosságukban rejlik. A történelmi traumák általában csoportkonfliktusok következményei, ahol az elkövető és az áldozati csoportok jól elkülöníthetők. A

traumatikus hatás annak köszönhető, hogy az embernek a világba és embertársaiba vetett hite alapjaiban rendül meg.

A történelmi traumák sajátossága továbbá, hogy a közösségből bárki azonosulhat az esemény áldozataival anélkül, hogy ő maga közvetlenül bármit is traumatikusként élt volna meg. (Meek [2010]p.32) Így a traumák nemzedékeken keresztül áthagyományozódnak.

### **III./2. Veszteség, gyász és trauma Freud és Volkan koncepciójában**

Vamik D. Volkan *Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism* [1998] című könyvének harmadik fejezetében tárgyalja Freud traumaelméletére épülő saját teóriáját. A Chosen Trauma: Unresolved Mourning/*Választott trauma: feldolgozatlan gyász* fejezetcím beszédes, a szövegben bemutatott modell a kollektív trauma fentebbi bemutatását egészíti ki.

Volkan láthatóan [1998] Freud gyász fogalmát veszi alapul, amit a *Gyász és melankólia* című [1997] írásában fejt ki 1917-ben. Volkan [1998] tehát Freud nyomán a veszteség, azaz egy szeretett személy elvesztése miatt érzett fájdalom feldolgozásának két módját különbözteti meg: a normális gyász, és komplikáltabb/traumatikus átdolgozást, a patológiás gyászt. A tipikus/normális felnőtt gyász két szakaszra osztható. Az első szakasz a bánkódás, amely a halál utáni néhány hónapban jelentkezik. Magába foglalja a sokkot, a tagadást, az alkudozást, a szomorúságot és a fájdalmat. A harag az első szakasz fontos eleme, arra szolgál, hogy felismerjük, amit elveszítettünk, soha nem tér vissza. A második szakaszban történik a számvetés az emlékekkel, a halottal való kapcsolatot az emlékezésbe fordítjuk. A gyászmunka általában egy évig tart, ugyanakkor a halál körülményei nehezíthetik a gyászmunkát, ha például erőszakos halál, vagy öngyilkosság vetett véget a szeretett személy életének. Az is előfordulhat, mondja Volkan, hogy a gyászoló depresszióba fordul, vagy a gyász komplikáltsága az embert örök gyászolóvá teszi.

Hasonlóan Freudnál a gyászmunka normális lefolyású. A második topográfiai modellt ökonómiai nézőpontból analizálva a gyászmunka arra irányul, hogy minden libidót visszavonjunk az elveszített tárgytól. A harag tulajdonképpen a libidó visszavonása iránti berzenkedés az első szakaszban, mivel az ember nem szívesen ad fel bármely

libidóhelyzetet. Az ellenállás olyan erős is lehet, hogy az egyén hallucinatórikus vágypszichózis révén rögzíti a tárgyat, így az elveszett tárgy létezése hosszú ideig pszichésen folytatódik. „A gyászmunka befejezése után az én mindazonáltal ismét szabaddá és nem- gátoltta válik.” (Freud [1917][1997] p.130) Azaz a sikeres gyászmunka után semmi sem marad tudattalan.

Ezzel szemben a melankólia vagy hosszan tartó depresszió (mai nevén unipoláris zavar) is lehet tárgyvesztés (szeretett személy elvesztése) eredménye, de a szeretett személy által okozott sérelem vagy csalódás is vezethet a melankólia kialakulásához. Ekkor a tárgykapcsolattól visszavont libidó nem egy másik tárgyra, hanem az énre húzódik vissza. Az én azonosul a „feladott tárggyal” azaz a valamilyen módon (csalódás útján vagy halál útján) elveszített személlyel. „A tárgy árnya így az énre vetült, amelyet valamely külön instancia mint tárgyat, mint az elhagyott tárgyat tudott megítélni. A tárgyvesztés ily módon énvesztéssé alakult át, az én és a szeretett személy közötti konfliktus pedig az énkritika és az azonosulás révén megváltozott én kettősségévé.” (Freud [1917][1997] p.131) Az én elszegényedése figyelhető meg, a beteg semmirevalónak, kárhozatra méltónak látja énjét, amely önkínzásba fordulhat. Tulajdonképpen a tárgytól visszavont szeretet nárcisztikus azonosulásba menekül és ezen a póttárgyon (ami most az én) „a gyűlölet tevékenykedik: szidalmazza, megalázza, szenvedést okoz neki, és ebben a szenvedésben szadisztikus kielégülést nyer. A melankólia kétségkívül élvezetes önkínzása, csakúgy, mint a kényszerneurozís megfelelő jelensége olyan szadisztikus és gyűlölködő törekvések kielégülését jelenti, amelyek valamely tárgynak szólnak, és ezen a módon a saját személy ellen fordulnak.” (Freud [1917][1997]p.132)

A dolgozat harmadik fejezetében tárgyalt poszttraumás stresszzavar tünetei között az elkerülő és a hangulati tünetek között a depresszióra utaló jelek, a bűnösség, a szégyen, az aggodalom, érzése előkelő helyet foglalnak el. Freud tehát ebben az írásában egy az egyén számára fájdalmas eseményről, a veszteségről beszél, amit tárgyvesztésnek nevez. A tárgyvesztés egyik „fajtája” a szeretett személy halála, amely egy valóban megtörtént és visszacsinálhatatlan esemény. A tárgyvesztés másik fajtája a szeretett személy által okozott csalódás, megbántás, amely sokszor rejtve marad. Mindkét tárgyvesztés feldolgozható a fentebb leírt gyászmunkával, azaz „normális” módon, de feldolgozásuk regresszióba is fordulhat. A melankólia kiváltó okai „legtöbbször túllépnek a halál okozta veszteség tiszta esetén”- mondja Freud és inkább a sértés, a csalódás és a visszaütés helyzeteit foglalják magukba. Azt szerettem volna megmutatni, hogy Freud is afelé hajlik,



hogy a halál okozta tiszta veszteség inkább feldolgozható, úgy, hogy nem okoz az énből jelentősebb változásokat, míg a szeretett személy által okozott csalódás melankóliába és mániába fordulhat. Bár kissé távolinak tűnik a dolgozat témájától ez a különbségtevés, két szempontból mégis indokolt. Egyrészt megmutatja, hogy a veszteség ebben a kontextusban egy olyan fájdalmas eseményt jelöl, amelynek feldolgozása az egyén számára gyakrabban normális, azaz elgyászolható, míg a szeretett személy által kiváltott sérelem az én irányába, többször feldolgozatlan. A feldolgozatlan gyász azonban a trauma tüneteit mutatja (depresszió, önmarcangolás), amely tünetek akár sohasem tűnhetnek el, azaz az egyén depresszióba esik, vagy öngyilkosságba menekül. Mindenesetre, amikor a trauma tünetei mutatkoznak, a tárgyvesztés reakciójaként, akkor már traumáról beszélünk, a veszteség pedig traumatikus eseménnyé válik. (Volkan [1998])

Dolgozatomban nagyon fontos tehát azzal a kikötéssel élni, hogy a trauma szó a traumatikus tünetegyüttest jelöli, a betegséget, és nem a traumatikus eseményt. Az értekezésben már bemutattam, hogy szinte bármilyen, az egyén számára fájdalmas esemény kiválthat traumatikus tüneteket. Freud 1938-ban *A Mózes, az ember és az egyistenhit* című írásában összefoglalja a spontán neurózis kóroktanát, és ehelyütt rávilágít, hogy a kiváltó esemény súlyossága és az egyén érzékenysége legtöbbször együttesen váltják ki a traumatikus hatást.

„Elképzelhetünk egy folytatódó, úgynevezett kiegészítő sort is, amelynél a betegség kóroktanában két tényező – az egyén érzékenysége és az élmény súlyossága – működik közre; ami az egyik oldalon kevesebb, azt a másik oldalon valami többlet egyenlíti ki; általában a kettőnek együttes hatása érvényesül, és csak a sor két végén (matematikai hasonlattal: ahol az egyik tényező nulla) lehet szó egyszerű motiválásról. Ilyen mérlegelés alapján bátran mellőzhető a traumatikus és nem traumatikus kóroktan közötti különbségtevés.” (Freud [1938][1987]p.40)

Ez azt is jelenti, hogy csak a kiváltó esemény súlyosságában vagy csak a személy érzékenységében keresni a traumatikus hatást félrevezető lehet, viszont nem kizárt teljesen, azaz elvileg lehetséges, hogy az egyik tényező nulla. Ez azért fontos, mert általános az a törekvés a traumakutatással foglalkozók körében, hogy a traumatikus esemény súlyosságát vizsgálva bizonyos eseményeket már önmagukban is traumatikusnak tekintenek.

A trauma tehát, amely sokszor nem csak pszichés, hanem testi tüneteket is kivált, tünetegyüttes, azaz egy betegség. A trauma tünetei kétféleképpen lehetnek, folytatja Freud

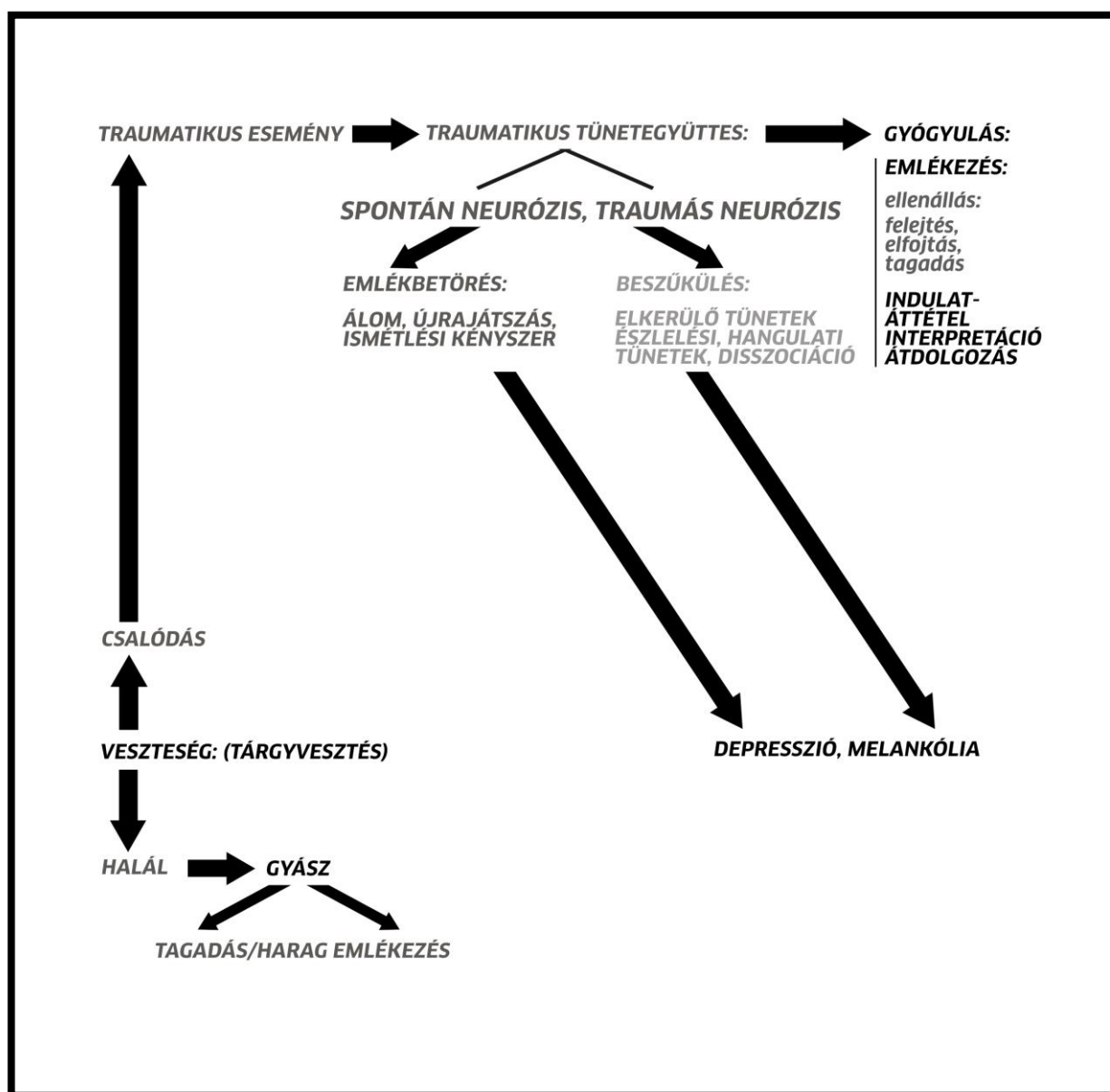
ugyanitt: pozitívok és negatívok. Az elsők olyan törekvések, amelyek igyekeznek a traumát újra érvényre juttatni, azaz újraátélni, ezeket Freud fixációknak, az eseményhez való rögzülésnek és ismétlési kényszernek nevezi. Ezzel ellentétben negatív reakciók célja, hogy az elfelejtett traumából semmire se emlékezzünk vissza, és semmi se ismétlődjék meg. Ezek védekezési reakciók, amelyeknek legfőbb formája az elhárítás, ami gátlásokká vagy fóbiákká válhat. (Freud [1938][1987]p.41) Az emléketörésnek és az ismétlési kényszernek, azaz a pozitív tüneteknek adaptív funkciója van, a traumatikus esemény integrációjára tett spontán erőfeszítés. (A tünetek negatív-pozitív megkülönböztetésével az általam olvasott korábbi művekben nem találkoztam, így például a dolgozatnak az az állítása, hogy Freud elvetette az ismétlési kényszer adaptív funkcióját, hamis.)

Nem szabad elfelejtenünk, hogy Freud ebben az összefoglalásban a spontán neurózisról beszél, és nem a traumatikus neurózisról, ugyanakkor ahogy fentebb utaltam rá, már 1917-ben kijelenti a *Bevezetés a pszichoanalízisbe* című munkájában, hogy az emléketöréses tünetek és az ismétlési kényszer, azaz a pozitív tünetek tökéletesen megegyeznek mindkét esetben. A spontán neurózis gyermekkori traumára vezethető vissza, (ami vagy megtörtént, vagy vágyfantázia terméke) míg a traumás neurózis egy olyan eseményre, ami a történelmi időben datálható. Freud a *Mózesben* azt írja, hogy a gyermekkori traumát is követheti közvetlenül a neurózis kitörése. Ugyanígy a dolgozatban kifejtem, hogy a traumás neurózisnál a katasztrófaszindróma, vagy ASD azonnali tünetek. Valódi traumás megbetegedésről azonban akkor beszélhetünk mindkét esetben, ha a lappangási időszak után újra felbukkannak ezek a pozitív tünetek. „A lappangó neurózis a traumát követő első reakció és a betegség kitörése közt tipikusnak mondható.” (Freud [1938] [1987]p.41) A lappangási időszak tehát a megbetegedés egy másik fontos „tünete”. A spontán neurózisban a betegség kitörését egy újabb a traumára emlékeztető esemény, dolog, személy hívja elő, de az öseseményre emlékeztető inger a traumás neurózisra is jellemző. A pozitív tünetek felbukkanása, bár az egyén gyógyulási kísérletét takarja, analitikus segítsége nélkül ritkán sikerül, ezzel szemben a normális gyász munka spontán módon megy végbe.

Az alábbi leegyszerűsített ábrával illusztrálva tehát a trauma és veszteség, valamint feldolgozásuk kapcsolatát:

3. ábra

## Trauma és veszteség kapcsolata



Forrás: saját szerkesztés

A veszteség akkor lesz tehát traumatikus esemény, ha a gyász helyett a traumatikus tünetegyüttes jelentkezik. A szeretett személy halála például a legtöbb esetben nem traumatikus, csak akkor, ha a gyászmunka helyett traumatikus tünetek jelentkeznek, és hosszabb ideig fennállnak. A tagadás és a harag, amelyek a gyász első szakaszára jellemzők, emlékeztetnek a traumafeldolgozás során tapasztalt ellenállásra. A trauma esetében azonban az ellenállás tárgya mindaddig rejtve marad, amíg a beteg emlékdarabkáit a páciens az orvos segítségével össze nem illeszti, és interpretálja. A

gyászban viszont az ellenállás egyértelműen az elveszített tárgyra utal. Így a trauma gyógyításában az első lépés az ellenállás felismerése és tárgya, míg a szeretett személy elvesztése esetében nyilvánvaló, hogy mire irányul ez az ellenállás. Az ellenállás feltárása után következik az emlékezés és az emlékek integrálása az élettörténetbe. Az emlékezés a trauma esetében arra szolgál, hogy felidézzük a traumatikus eseményt, ami emléknymokban, darabkákban létezik az elmében. A gyász esetében az elveszített személyre emlékezünk, a közös élményekre, amiket vele töltöttünk. Leegyszerűsítve a trauma esetében az énnel történik valami, a gyász esetében a másikkal. Láttuk, hogy a tárgyvesztés végső soron akkor fordul melankóliába, amikor a tárgy visszavetül az énré. A tárgyvesztés ekkor az én szövetét bontja meg.

A fentiek alapján a trianoni békeszerződést veszteségnek nevezni a normális gyázmunka folyamatát implikálja, míg a traumatikus eseménynek titulálni betegségre utal, amit meg kell(ene)gyógyítani.

### **III./3. Freud kollektív trauma koncepciója**

A Freud-i séma szerint tehát a neurózis kifejlődésének szakaszai: korai trauma-elhárítás-lappangás-a neurotikus megbetegedés kitörése – az elfojtott tartalom részleges visszatérése.

Ez a korai trauma, ami tulajdonképpen az egész emberi fajra vonatkoztatható, nem más, mint az ősapa meggyilkolása és az ehhez kapcsolódó bűntudat, ami a vallásban öltött testet. Az ősapa meggyilkolása a *Totem és Tabu*ban [1912-13] kerül először kifejtésre egy tágabb történeti keretben, és később a *Mózes és az egyistenhit* [1938] című írásban kiegészül a zsidó vallás keletkezéstörténetével.

Freud abból indul ki, hogy az emberi faj történetében ugyanúgy voltak olyan szexuális-agresszív tartalmú folyamatok, amelyeknek tartós hatásuk volt, és amelyeket elfelejtettek vagy elhárítottak, mint az egyén életében. Ezek később megint hatni kezdtek és szerkezetükben, valamint tendenciájukban a neurotikus tünetekhez hasonló módon bukkantak fel. Ezeknek a tüneteknek a következményei a vallásos jelenségek. Freud az evolúció tanára támaszkodva az emberiség őstörténetének idejére teszi azt a traumát, amin minden egyes ősrünk keresztülment. Ez pedig az ősapa meggyilkolása a fiúk által, akiket az apa elűzött a hordából, hogy ne veszélyeztessék uralmát. A fivérek tehát

összefogtak és közös erővel megölték az apát, testét pedig közösen elfogyasztották. Ezután versengés jött létre a fivérek között a hatalomért, de végül is a közösen végrehajtott tett emléke és a száműzetésben töltött idő köteléke megegyezéshez vezetett köztük, így létre jött a társadalmi szervezet első formája. Az egyének lemondtak arról, hogy az apa helyébe lépjenek és birtokolják az anyát és a nővéreket. Elkövetkezett a matriarchátus kora, de ebben a testvéri szövetségben is tovább élt az apa emléke a totemállat képében. A totemállattal való kapcsolat leképezte az apához való viszony ambivalenciáját, egyrészt tisztelni kellett, másrészt egy ünnepnapon a törzstársak közösen megölték és megették. Ez a nagy ünnep a valóságban az apa megölésére szövetkezett fiúk győzelmi ünnepe volt. (Freud [1938];[1997]p.45) A totemizmus ilyenformán a vallás első megjelenési formája volt, amely szoros kapcsolatban állt a társadalmi viszonyokkal és az erkölcsi kötelezettségekkel. A vallási fejlődés következő lépcsőfoka a totemállat emberré tétele, azaz az állatok helyébe emberformájú istenek léptek, akik a totemtől származnak. Ezután a matriarchális korban feltűntek a nagy férfiistenségek, akik a patriarchális korszak állapotait tükrözik. A politeizmus után a következő lépcsőfok az egyetlen, korlátlanul uralkodó apaisten visszatérése, ami először a zsidó nép életében következett be, akik visszaemelték az ősapát a régi történelmi jogába, majd a kereszténységben folytatódik. Az apahelyettesítés első módja tehát a totemállat volt, később pedig visszanyerve emberi alakját, isten képében testesült meg. Freud szerint a vallásos jelenségek nyomai a történelem folyamán, mint tünetek törnek elő, például a szertartásokban, a népmesékben, mondákban, de a gyermekek lelki életének analitikus tanulmányozásával is bizonyítékot nyernek, gondoljunk itt a kasztrációs félelemre, vagy az állatfóbiákra. „A vallásos tanokban és szertartásokban kétféle elemet ismerhetünk fel: a régi családi történethez való rögzítettséget és annak csökevényeit, másrészt a múlt visszaállítást, az elfelejtett élmények visszatérését.” (Freud[1938] [1997]p.46) A vallásos jelenségek tehát neurotikus tünetek, amelyek tartalmazzák a múlt egy elfelejtett darabját, és amikor újra előtűnnek, a valóságdarabka már torzításokon, félremagyarázásokon megy keresztül.

Folytatva a történelmi magyarázatot tehát Jahve a zsidók istene is már a hatalmas ősapai istenség lenyomatának tekinthető. A monoteisztikus vallás megalkotója az egyiptomi Mózes volt, aki az Aton-vallást a zsidó nép vallásává tette, szigorú törvényeket hozott, de a zsidók meggyilkolták, ugyanúgy ahogyan az őshordákban a fiúk az apát. Ezt azonban a zsidók megbánták és megpróbálták elfelejteni. Ezután egy másik vezető tűnt fel, akinek

személye összeolvadt elődjével és Mózes néven maradt fenn. Ez utóbbi vezetésével a monoteizmus átalakult Jahve vallásává, majd a zsidó vallásba épült be. „A gyilkosság miatt érzett büntudat egy másik nagy vezető reményében öltött testet, a Megváltóban.” (Gyimesi [2004]p.112)

A zsidó vallás történetét így módon szemlélve látható, hogy a korai trauma tér vissza és ismétlődik meg újra és újra. Ebben a korai traumában az egyén szintjén benne van az az ambivalencia, ami az apa-fiú viszonyt is jellemzi, azaz, hogy a fiú vágyódik az apa után, ugyanakkor fél is tőle. A közösség szintjén pedig az, hogy ugyan a fiúk megölték az apát, de emiatt mégis büntudat gyötri őket. A kényszerneurózis és a vallás közötti párhuzam ebben az ambivalenciában rejlik, vagyis annak vágyában, amit tilos megtenni. A vallási rituálé ennek a büntudatnak a szimbolikus manifestációja. „A kényszerektől és tilalmaktól szenvedő úgy viselkedik, mintha cselekedeteit a büntudat dominálná. A kényszercselekvések megelőzik a büntetés bekövetkezését, így a vallásos szertartások is átveszik ezt a defenzív vagy protektív szerepet. A neurózis az egyéni vallásosság egyik forrása, míg a vallás egy univerzális neurózisnak tekinthető.” (Gyimesi [2004]p.110) Mindkét jelenség esetében bizonyos ösztönkésztetésekről való lemondásról van szó, de míg a neurózisban a szexuális ösztönök állnak a középpontban, addig a vallás a szociálisan ártalmas ösztönök elfojtására irányul. (Gyimesi [2004]p.110)

A keresztény vallás tulajdonképpen az apagyilkosság miatt érzett büntudatra épül, mondja Freud ([1938] [1997]p.47). Pál apostol (a tarsusi Pál) volt az, aki eredendő bűnnek nevezte ezt a büntudatot, visszavezetve őstörténeti forrásához. Isten meggyilkolását csak a halál teheti jóvá. A kereszténységben azonban nem a gyilkosságnak az emléke tért vissza, hanem levezeklését fantáziálták, és ezt, mint a megváltás üzenetét üdvözltek. (Freud [1938] [1997]p.47) A Megváltó halálával fizetett az apagyilkosságért, a kereszténység szerint egy olyan tettért, amit valójában el sem követett. Freud szerint itt egy logikai ellentmondás van, hiszen hogyan vehetné a gyilkosok bűnét magára olyan valaki, aki a gyilkosságban ártatlan, csupán azáltal, hogy megöleti magát? A történelmi valóságban „a Megváltó nem lehetett más, mint maga a főbűnös, annak a testvércsapatnak a vezére, aki az apát legyőzte.” Nem biztos, hogy a valóságban volt ilyen fővezér, lehetséges, hogy mindenki arról fantáziált, hogy egyedül hajtja végre ezt a tettet. Így Krisztus lehet, hogy egy be nem teljesedett vágyfantázia örökébe lépett, de az is lehet, hogy valóban követője és reinkarnációja volt a vezérnek. Bár Krisztus áldozathozatalának eredetileg az volt a célja, hogy kibékítse az apaistent,

ennek ellenére megfosztotta trónjától, és háttérbe szorította. „A zsidóság apavallás volt, a kereszténység fiúvallás lett. A régi istenapa a háttérbe vonult Krisztus elől, helyébe Krisztus, a fiú lépett, éppen úgy, ahogy az ősidőkben minden fiú szerette volna.” (Freud [1938] [1997]p.48) Mivel Krisztus feltámadása az atyától nyert bűnbocsánat bizonyítéka volt, így az ősapa meggyilkolása miatti lelkiismeretfurdalás Krisztus személyében feloldódott. Ő volt a primitív horda visszatért ősapja, aki megdicsőülve fiúként az apa helyébe lépett. Krisztus bűnbocsánatot nyert a kereszten saját maga, és minden testvére számára az eredendő bűn elkövetéséért, míg a zsidók továbbra is tagadták az ősapa vagy Isten és reinkarnációi meggyilkolásának tényét. A vád tehát így hangzik a keresztények részéről: „nem akarjátok beismerni, hogy megöltétek Istent, mi persze ugyanezt tettük, de mi beismertük, és azóta fel vagyunk oldozva a bűn alól.” (Freud [1938] [1997]p.49) Később ez lett az egyik alappillére a vallásos antiszemitizmusnak. Freud a továbbiakban kifejti, hogy milyen egyéb okai vannak a zsidógyűlöletnek, aminek részleteit itt nem ismertetem. Egyetlen motívum, ami témámat is érinti, az, hogy a zsidógyűlöletben azok a népek járnak az élen, akik a késői történeti időkben váltak keresztényekké, akikre a kereszténységet rákényszerítették. Zsidógyűlöletük valójában kereszténygyűlölet, mivel átirányították haragjukat arra a forrásra, melyből a kereszténység hozzájuk került. (Freud [1938] [1997]p.50)

#### *Gondolatkísérlet: Szent István király mint ősapa*

Az általam vizsgált keresztény-konzervatív lapokban 1920-ban Szent István királynak jelentős szerep jutott. A napilapok közül a Magyarországi Katolikus Egyház kezében lévő *Új Nemzedékben*, a konzervatív nacionalista *Budapesti Hírlapban*, és a városi kispolgárok lapjában, a *Világban*, valamint az *Estben* újra visszatér a régi toposz, Szent István birodalma, ami egyrészt a független magyar állam szimbóluma, másrészt viszont a két világháború közötti felidézése folyamatosan arra az össznemzeti törekvésre emlékeztet, hogy a Trianon előtti Magyarország visszaállítsák.

Ez persze nem meglepő annak tükrében, hogy a Horthy-rendszer politikája a konzervatív keresztény nemzeti ideológiára épült, melynek szerves része volt a szövetség a keresztény egyházakkal. Horthy kormányzóvá választásakor kifejezte, hogy a haza újjáépítése egyedül valláserkölcsei alapokon képzelhető el. A keresztény egyházak vezetői aktívan közreműködtek az ideológia alapvetésében, például Prohászka Ottokár katolikus püspök vagy Ravasz László református püspök. Az egyházak azért is bizonyultak megfelelő

partnernek, mivel megvoltak az eszközeik az ideológia terjesztéséhez saját iskolarendszerük, kulturális és szociális intézményhálózatuk, majd a sajtó kisajátításán keresztül. Klebelsberg Kunó nemzetnevelési programja is az állam és az egyház együttműködésére épült. A keresztény nemzeti ideológia abból indult ki, hogy a trianoni határok ideiglenesnek tekinthetők, a cél az elcsatolt területek visszaszerzése. Az általam vizsgált szövegekben is előkerül az a történelmi hagyomány, hogy Magyarország nemcsak a nyugati kereszténység része, hanem védőbástyája is. (Szabó[2009]p.80) A legfontosabb azonban, hogy a rendszer politikai kohézióját a békeszerződés revíziójának reménye és célja biztosította, ami a hajdani nagyság visszaállítását realitásként fogta fel. A történelmi, származási és kulturális szempontból együvé tartozó nemzet fogalmát jól szimbolizálta Szent István király birodalma.<sup>16</sup>

Szent István dicsőséges birodalmának toposzában összefonódott a nemzeti összetartozás, a patriarchális államforma, a területi egység, a történelmi hagyományokkal rendelkező ezeréves birodalom, valamint a (nyugati) keresztény identitás, ezért volt alkalmas arra, hogy a revízió szolgálatába álljon a Horthy-korszakban.

Visszatérve most már Freud koncepciójához, Szent István személyét szemlélhetjük úgy, mint a korlátlanul uralkodó apaisten visszatérését. Istvánt megelőzően valóban a testvéri törzsek versengtek a hatalomért, melynek ő, mint fiú vetett véget Koppány meggyilkolásával, és egyúttal felszámolta a politeizmust is. A totemtől való származás (Emese álma) és a totemállat mint védelmező, megtalálható a turul motívumban. A honfoglalás legendájában Álmos fejedelem álmában a turulmadár megöli az egyik sast azok közül, akik megtámadták a magyar törzs állatait, majd a magyarok a turulmadarat követik, hogy új lakhelyet találjanak maguknak. Az új lakhelyet pedig egy másik patriarchális vezető, Attila hagyta örökül a magyarok számára. A turulmadár, mint az ősapa reinkarnációja azonban el is tűnik, amikor a magyarok letelepednek Pannoniában. Álmos meghal, helyébe a testvérharcokból Árpád kerül ki győztesen, de mondhatni

---

<sup>16</sup> Nem mellékes azonban az sem, hogy a legtöbb 1920-ban vizsgált vezércikkben Krisztus ártatlan szenvedése is jelentős párhuzamként jelenik meg a magyar nép szenvedésével.

„Ahogy Krisztus egykor vállára vette a keresztet, vállunkra vettük ma a béke keresztjét.” (Budapesti Hírlap, 1920)

„Helyettük Krisztus sorsában lett részünk, ránk zúdították az emberi poklok minden gonoszságát és szenvedését.” (Budapesti Hírlap, 1920)



egészen Istvánig a magyarok történetét a testvérszövetség és a testvérharcok határozzák meg. István személyében nemcsak az ősapa, hanem az egyetlen apaisten is visszatér, hiszen ő vezeti be az egyistenhitet népe körében.

Nyilvánvaló, hogy sokkal mélyebb kutatást igényelne ezeknek az összefüggéseknek a kibontása és történeti alátámasztása. Az azonban nagyon fontos, hogy az eredendő bűn, az ősapa meggyilkolása a büntudat mellett, a káoszt, a testvérek között harcot is jelenti. (A káosztól, a fenyegetettségtől való félelem a katasztrófa-szindrómában is tetten érhető például.) A korai trauma fenyegetettséget, széthúzást, az egység felbomlását is jelenti a testvérek számára. Freud koncepciója alapján azt állítom, hogy ez a szétszakadástól való fenyegetettség a trianoni trauma egyik legfőbb tünete. István példája itt arra szolgál, hogy alátámassza az erős kezű vezető létjogosultságát, aki megszünteti a testvérharcokat és a fenyegetettséget.

Természetesen ez a koncepció a keresztény-konzervatív ideológiát képviselő társadalmi csoport (a keresztény úri középosztály) gondolkodásmódját határozta meg, ezt támasztják alá a saját kutatásban szereplő szövegek is, később azonban a Horthy-korszakban ezt az ideológiát az államhatalom is magáévá tette.

Freud korai trauma koncepciójának alkalmazása talán közelebb visz annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy melyik az a kitüntetett kortárs csoport, amely számára Trianon mindenképpen trauma volt.

### **III./4. Volkan választott trauma koncepciója**

Volkan is azon a nyomon indul el, hogy egyes kiváltó események inkább okoznak traumatikus tüneteket, mint mások. Az öngyilkosságot és a gyilkosságot nehezebben elgyászolhatónak tartja az egyén számára, mint a természetes halált, mert az ember nincs felkészülve rá, de utal arra is, hogy nem minden gyászmunka megy ilyen simán, például depresszióba fordul.

Volkan [1998] párhuzamba állítja az egyéni gyászt a csoportok gyászával. A csoport tagjai, akik ugyanabban a kollektív veszteségben osztoznak, ugyanazon a pszichológiai gyászmunkán mennek keresztül. Sok esetben a kezdeti sokk után megkezdődik a kísérlet az elveszett tárgy átfordítására. A társadalom kulturális vagy vallási rituálékkal dolgozza

fel, majd az évek múlásával párhuzamosan csökkenő intenzitással ismétli a rituálét, általában az esemény évfordulóján. Majd a kollektív gyászmunka elcsitul, és a társadalom egésze alkalmazkodik a veszteséghez, ami lassan elhalványul.

Más típusú tragédiák sokkal komplikáltabb gyászmunkát eredményeznek, például azok a csapások, amelyek közvetlenül érintik a csoportnak egy nagyobb részét, vagy tartósabb károkat okoznak. Egy sokak által tisztelt politikai vezető meggyilkolása is lehet ilyen, például Kennedy és Martin Luther King jr. meggyilkolása. (Volkan [1998]p.39) Az amerikai média jelentősen hozzájárult a két politikus esetében a gyász szakaszos feldolgozásához és az évfordulókat rituális szertartássá emelte. Amikor a trauma komolyabb, úgy mint Kennedy és King esetében, a megemlékező aktusok sok évig visszatérnek. Egy másik példája a kollektív gyásznak az amerikaiak fájdalma a vietnámi háborúban elveszített gyermekeikért, ami sokáig nem volt kibeszélve. Ebben változást a vietnámi emlékmű felállítása hozott. Mindaddig a vietnámi háborús trauma csak a filmekben és az irodalomban jelentkezett. Az emlékmű felállítása azonban ezután a drasztikus kollektív veszteség után, egy speciális helyévé vált a társadalmi veszteségnek, pszichológiai szükségletet elégített ki. Az emlékművek összekötő objektumként szolgálnak Volkan szerint. Pszichológiai tartalommal töltődnek fel, amely megőrzi és korlátozza az érzelmeket. Amerika vesztesége a vietnámi háborúban óriási volt, de az emlékmű segített feldolgozni a fájdalmat. (Volkan [1998]p.40)

Más helyzetekben azonban a megosztott sérelem a csoport tagjait kábulttá, tehetetlenné, megalázottá teszi, vagy túl haragosnak ahhoz, hogy feldolgozzák a gyászt, vagy egyáltalán elkezdjék a gyászmunkát. Ezekben az esetekben a csoport tagjai képtelenek egy kollektív választ adni. Volkan Kai T. Erikson nyomán ezeket a típusú veszteségeket olyan tragédiáknak nevezi, amelyek a társadalom szövetét bontják meg. (Ugyanúgy, ahogyan a klasszikus trauma definícióban olvashatjuk, olyan behatolás, amely a szervezet szövetállományát bontja meg.) Azaz traumatikus tüneteket produkálnak a társadalom tagjaiban.

Kétféle típusú esemény idézheti elő ezt a hatást: az egyik típusba tartozik: a természeti katasztrófa és az ember által elkövetett nem szándékos tragédia, a másikba: egy embercsoport által szándékosan elkövetett bántó cselekedet egy másik csoport ellen. Volkan szerint ez utóbbi gyakran szomszédos népek között történik meg. Mindenesetre, az első típusú esetekben a tehetetlenséget nem követi megaláztatás, vagy az emberi méltóság elvesztése.

Freud [1938] nyomán azt mondhatjuk, hogy az esemény súlyosságának fokmérője a csoport ártó szándéka a külső csoport ellen, a hatás pedig a megaláztatás és az emberi méltóság elvesztése.

A dolgozatban én is kísérletet teszek a kollektív traumák tipizálására, és ugyanúgy, ahogy Volkan, a szándékosságot tartom választóvonalnak. Bevezetem a történelmi trauma fogalmát, és azt állítom, hogy csoportkonfliktus következménye, amelyben az áldozatok és az elkövetők jól elkülöníthetők egymástól. Valamint, hogy az különbözteti meg a nem szándékosan okozott tragédiák hatásától, hogy az ember embertársaiba vetett hite rendül meg. Volkannál is a szándékosság, valamint a megaláztatás és az emberi méltóság elvesztése a fő jellemzője ezeknek a traumáknak. A történelmi trauma definíciója az értekezésben még kiegészül azzal a megállapítással, hogy a traumák nemzedékeken keresztül áthagyományozódnak, ezért bárki azonosulhat velük a csoportból, anélkül, hogy személyesen átélte volna a traumatikus eseményt. (Meek [2010] p.32)

A nemzedékeken keresztül átívelő azonosulás Volkan [1998][2004] választott trauma fogalmának is alapvető jellemzője, ő azonban pontosabb leírását adja annak, hogy mi az, ami áthagyományozódik a traumából nemzedékről nemzedékre. Erre példának hozza a navajo indiánok ellen elkövetett mészárlást 1864-ben, amikor Kit Carson és katonái felégették és megsemmisítettek 8000 navajo indián otthonát Új Mexikóban, és arra kényszerítették őket, hogy 3000 mérföldet gyalogoljanak Fort Summerig, ahol négy év börtön várt rájuk. A menetelés és a bebörtönzés 2500 áldozatot követelt a navajo indiánok közül. Az indiánok maguk között ezt az eseményt Hosszú Menetelésnek nevezték el. 1992-ben, amikor két lelkész Neal Knight és Harold Bare elkezdtek a navajok történelmével foglalkozni, azt tapasztalták, hogy az indiánok még mindig jelenvalónak élik meg ezt az eseményt.

Mivel az indiánok esetében ez a megpróbáltatás megtizedelte a népességet, azok a navajok, akik túléltek a Hosszú Menetelést, arra voltak ítélve, hogy átadják a tragédia emlékét és az érzéseiket a leszármazottaknak, hogy a későbbi generáció el tudja végezni a gyászmunkát, amire az ősök nem voltak képesek. Ez a fajta trauma súlyosbíthatja a megaláztatást és a tehetetlenség érzését PTSD-hez vezethet. A PTSD tulajdonképpen a trauma internalizált verziója (Volkan[1998]p.41) mivel a valóságos fizikai veszély megtörténte után még sokáig dolgozik az egyénben. Azok a túlélők, akik poszttraumatikus stressz zavarban szenvednek, egy belső színdarabban vesznek részt, amelyben cserélgetik a szerepeket, hol az áldozat, hol az elkövető, hol a megmentő

szerepét játsszák. A PTSD mellett, hogy zavarja a mindennapi tevékenységüket, gondolataikat és döntéseiket, gátolja az adaptív gyász munka megkezdését is. Amikor az egész társadalom egy mindenkit érintő traumát élt át, az áldozattá vált felnőtteknek azért is lehet büntudata és szégyenérzete, hogy nem voltak képesek megvédeni a gyermekeiket. Az egyik módja annak, hogy egy individuum meg tudjon küzdeni ezzel a dilemmával, ha beborítékolja traumatizált ön-reprezentációit, (önmagáról való képeit) külsővé teszi azokat és önmagán kívül is irányítja. A koncepció lényege önmagunk sérült részének a külsővé tétele, olyan módon, hogy ezt a sérült részt másoknak tulajdonítjuk, miközben nem vagyunk tisztában azzal, hogy ez a saját selfünknek is része. Nem nehéz észrevenni, hogy Volkan [1998] itt az elfojtásról és a projekcióról beszél.

Ezzel párhuzamosan a generációkon átívelő traumaátvitel, tulajdonképpen úgy működik, hogy egy öregebb személy öntudatlanul külsővé teszi, kivetíti a traumatizált selfjét a fejlődő gyerek személyiségére. A gyerek válik a gyűjtőhelyévé, megőrzőjévé a régebbi generáció aggasztó dolgainak. Mivel az idősek befolyással vannak a gyermekekre, a gyermek beszívja a vágyaikat és elvárásaikat és késztetést érez arra, hogy dolgozzon rajtuk. A gyerek feladata lesz a gyász, megőrzi a megaláztatást és a tehetetlenség érzését, ami az elődök traumájára vonatkozik. A viselkedési formák és a nem verbális üzenetek is öröklődhetnek. A megaláztatással járó csapások, amelyek közvetlenül érintik a csoportot, párhuzamba állíthatók az egyén és csoport között. Egy eseményt követő mentális reprezentáció mindenki számára közös és azonos formát kezd öltetni. Ez a mentális reprezentáció egy gyűjtőhelye a megosztott érzéseknek, tapasztalatoknak, fantáziáknak, az esemény interpretációinak, amely a releváns személyektől vagy akár a bukott vezérektől származik. Amikor a mentális reprezentáció túlságosan nehézkessé válik, akkor a csoport tagjai képtelenek elkezdeni a gyászt a veszteség felett, vagy megfordítani a megalázottság érzését, a traumatizált self-képeket átadják a későbbi generációnak, abban a reményben, hogy az képes megoldani azt, amit az előző generáció nem tudott. Mivel a traumatizált önképek, amelyek a csoport minden tagjára áthagyományozódnak, ugyanarra a tragédiára utalnak, a csoport identitás részévé válnak, ahogy egy etnikai jegy egy etnikum testének szövetén. (Volkan [1998]p.44)

A másik módja a csapás okozta hatásokkal való megküzdésnek az eltávolítás vagy tagadás: néha azok, akik a csoportból közvetlenül nem élték át a tragédiát, elkerülik azokat, akikre közvetlen hatással volt. A II. vh után például sok izraeli szégyennel fordult

a Holocaust felé és távolt tartotta magát a holocaust túlélőktől. Jó néhány túlélőt, akik család nélkül érkeztek Izraelbe kórházban helyeztek el, és depresszióval kezdtek kezelni.. Emögött az a kívánság állt, hogy ez a rettenetes esemény ne legyen igaz, bárcsak ne történt volna meg. Az az eltávolítás/tagadás, amely fennállt a Holocaust túlélők és kortársaik között, megjelent az áldozattá vált generáció és gyermekeik között is. A későbbi generáció megpróbálhatja például törölni az emlékezetéből a múltbeli eseményt, ezért az évekig alvó állapotban marad a csoporttagok pszichológiai DNA-jában. Bizonyos körülmények között azonban újra felbukkan. Egy politikai vezető kiválóan alkalmas az alvó csoport memóriájának felébresztésére.

Amikor az eredeti veszteségről alkotott mentális reprezentáció újjáéled, az torzíthatja a szélesebb csoport észlelését. Az új ellenségek, akik a jelenvaló konfliktusban vannak, észlelhetők régi történelmi eseményből ismert ellenségként. Habár az eredeti esemény is kétségtelenül megalázó volt, a mentális reprezentáció funkciója itt megváltozik, most arra szolgál, hogy összekösse az individuumot a csoporttal, paradox módon emeli az önbecsülésüket, és feltölti őket azzal, hogy változtassanak/bosszút álljanak őseik megaláztatásán. Ha a történelmi körülmények azonban nem engedik meg az új generációnak, hogy megváltoztassák a múlttal szembeni erőtlenséget, a közös tragédiáról őrzött mentális reprezentáció arra szolgál, hogy összetartsa a csoport tagjait. A csoport önbecsülésének növelése helyett a mentális képek az eseményről arra készítetik az embereket, osztozzanak az erőtlenségben, amely mindenkit áldozattá tesz.

Volkan a „választott trauma” fogalma tehát arra a kollektív emlékezetben tárolt tragédiára utal, ami egy csoport őseivel történt meg. Természetesen nem a csoport választja, hogy áldozattá váljon- mondja Volkan [2004] a választott szó arra utal, hogy a szélesebb csoport identitásának öntudatlanul is lényeges eleme lesz a sérült self, amely generációkon át öröklődik és át van itatva az elődök traumájának emlékezetével. A választott trauma funkciója, hogy az ősök traumájával határozza meg a csoport identitását és egy láthatatlan pókhálóban összekapcsolja a csoport tagjait.

A jelenbeli csoport traumákról szóló mentális reprezentációja sokkal erősebb, mint az ősök dicsőségéről szóló emlékek. Volkan [2004] szerint azért, mert a régi dicsőségek nem hagytak maguk után egy befejezetlen pszichológiai feladatot, ami a jövő generációjára maradt. Az új generációnak adott feladatok az új generáció identifikációját/azonosságát erősítik meg az előző generáció felnőttjeivel. A választott trauma fejlődésében

pszichológiai feladatok várnak megoldásra. Olyanok, mint befejezni az előző generáció gyászmunkáját, és megbosszulni a szégyent és a megaláztatást az elraktározott képekre asszociálva. A választott traumákba foglalt pszichológiai feladatok a választott traumákat alapvető jegyév teszik a nagy csoportoknak, és erős motorjává a társadalmi és politikai mozgalmaknak.

Amikor a választott trauma reaktiválódik a társadalomban és a hatalom ideológiájához társul, amit a vezetés vagy a politikai propaganda éleszt fel, akkor tömeges erőszakos cselekmények indulhatnak, beleértve a népirtást is az aktuális ellenséges csoporttal szemben. (Volkan [2004])

A választott trauma tehát ez eddigiek alapján: a saját csoportot szándékos támadás éri egy ellenséges csoport részéről, ami akkora emberveszteséggel jár, hogy a csoport tagjai a csoport megszűnésétől tartanak. Az esemény hatására a saját csoport megaláztatott és emberi méltóságától megfosztva kerül ki a konfliktusból. Volkan [1998] a maga részéről két ilyen esetet említ, a navajo indiánok Hosszú Menetelését és a Holocaustot. Ezeknél az eseteknél egyértelmű, hogy a csoportot az ellenséges csoport létében fenyegeti, a saját csoport azt kockáztatja, hogy eltűnik a föld színéről, megszűnik létezni. Volkan [1998] a veszteség fogalmával dolgozik elméletében, azt mondja, hogy a túlélők képtelenek ezt a veszteséget normálisan feldolgozni, azaz elgyászolni. Így a csoportban a trauma tünetei jelentkeznek, a veszteség traumatikus eseménnyé alakul át. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha a csoport identitásfenyegetésként éli meg ezt a veszteséget. Azaz a csoportban olyan hegemon mentális reprezentáció alakul ki, ami traumára utal. Volkan gondolatmenetének fontos eleme a mentális reprezentáció, ami a csoport konszenzuson alapuló nézetét képviseli (jobb esetben) az identitásfenyegetésről, hiszen egy csoport esetében nyilvánvaló, hogy nem érintenek mindenkit azonos módon a traumatikus esemény hatásai. Például, ha az individuumot ért traumatikus eseményeket osztályoznánk a kiváltó esemény súlyossága szerint, a komplex traumás stressz zavart kiváltó esemény, azaz a fogság, vagy a rendszeres szexuális abúzus a pszichiáterek szerint (Herman [2003][2011]) biztos, hogy a PTSD tüneteit idézi elő, sőt ezekben az esetekben a teljes gyógyulás lehetetlen. A harctéri trauma esetében a gránátok az egyént éri, annak ellenére, hogy a háború csoportok között zajlik. Maga az egyén azonban halálos veszedelemben van. Folytatva a sort, logikusnak tűnik, hogy a csoportok esetében a saját csoportot ért identitásfenyegetés (Holocaust, Navajo indiánok) a külső csoport részéről

már önmagában is traumát kiváltó esemény. Freuddal szólva mondhatjuk úgy, ez az az eset, amikor az esemény súlyossága 100%-on van, a csoport érzékenysége „nulla”, azaz leegyszerűsítve az esemény megtörténte már önmagában is biztos, hogy traumatikus hatást vált ki a csoport minden tagjából. Ez azonban nem ilyen egyszerű, hiszen még a Holocaust esetében sem mutatható ki a csoport minden tagján azonos mértékű traumatizáltság. (Túlélők, kortársak, leszármazottak) Tehát még a csoportot ért identitásfenyegetésnél sem biztos, hogy mindenki ténylegesen annak éli meg a csoportban a valódi eseményt, mégis a traumareprezentáció lesz az uralkodó mentális reprezentáció, mivel konszenzus alakul ki a csoporttagokban az esemény traumatikus hatását illetően. Továbbá a trauma szó használata a lezáratlanságot, a feldolgozatlanságot implikálja. Az egyéni traumák esetében láttuk, hogy vannak olyan traumák, amelyek örökre nyomot hagynak, azaz feldolgozhatatlanok. A kollektív traumák generációkon átívelnek, és mindaddig lezáratlanok, amíg a csoport emlékezetében traumaként szerepelnek. Volkan szerint ez a lezáratlanság köti össze az elődöket az utódokkal.

A választott trauma nemzedékről nemzedékre továbbított, mégpedig projekció révén, azaz az idősebb generáció tagjai elkülönítik a csoport identitását ért sérülésre vonatkozó mentális reprezentációkat, borítékolják sérült selfjüket, és ezt továbbadják az új generációnak. Így az új generáció feladata lesz feldolgozni az ősök traumáját. Az áthagyományozott feladat egyben a csoportidentitást is megerősíti, hiszen biztosítja a folytonosságot az elődök és az utódok között.

A választott trauma nincs feltétlenül a felszínen a jelenbéli csoport aktuális mentális reprezentációiban, azt bizonyos történelmi körülmények (vagy politikai vezetők) hívják elő, legtöbbször identitásfenyegetés esetén. (Ez az identitásfenyegetés lehet valós, de lehet a politikai leader vagy propaganda által konstruált.) Ekkor arra szolgál, hogy a csoport tagjainak önbecsülését megerősítse, és feljogosítsa a bosszúra az ellenséges csoporttal szemben. A választott trauma tehát a csoport identitásának lehet akár az alappilére is bizonyos történelmi helyzetekben.

### **III./5. A kulturális trauma**

Sztompka ([2000]pp449-466) is a trauma orvosi meghatározásából indul ki, és kulturális trauma fogalmát a traumatikus esemény váratlanságára építi. Ez a váratlan esemény egy hosszútávú romboló hatást gyakorol a testre. Kiterjesztve ezt a metaforát a társadalomban

zajló jelenségekre: a kulturális trauma egy romboló behatolás a társadalom testébe. Ez azt jelenti, hogy a trauma egy specifikus kórtant fog indukálni a társadalom „szervezetében”, egy sajátos típusú társadalmi változást hoz létre.

A kapcsolatot a trauma és a szociális változások között négy faktorral jellemzi:

1. idői minősége: gyors és hirtelen
2. különleges lényege és célja van: radikális, mély, átfogó és lényegét érintő
3. különleges eredete van: úgy érzékeljük, mint egy ránk mért csapást, külső, kívülről jövő, olyan jelenséget, amiben saját magunk nem közreműködtünk, vagy ha mégis, akkor nem szándékosan (mi szenvedünk a traumától, csak megtörténik velünk, véletlenül szembe találjuk magunkat vele)
4. összetalálkozik egy sajátos mentális kerettel, úgy érzékeljük, mint egy váratlan, bejósolhatatlan, sokkoló ellenszenves valamit.

A kulturális trauma fogalma sokkal tágabb keretet kínál, mint Volkan választott trauma fogalma, valamint az általam felvázolt identitás fenyegetettségen alapuló modell. Meghatározó jellemzője viszont, hogy az áldozatok ártatlanul elszenvedik a traumatikus behatolást. Ezt a motívumot én is hangsúlyozom.

A kulturális traumát kiváltó események lehetnek például, forradalom, a piac összeomlása, egy radikális gazdasági reform, erőszakos migráció vagy deportálás, etnikai tisztogatás, fajirtás, megsemmisítés, tömeggyilkosság, terrorizmus, egy politikai vezető meggyilkolása, egy magas rangú vezető leköszönése, titkos iratok megnyitása a nyilvánosság előtt, revizionista interpretáció a nemzeti hősök hagyományáról, egy birodalom összeomlása, vesztes háború.

Sztompka is kiemeli azonban, hogy a kollektív identitáskrízis és az új kollektív identitás megalkotására irányuló küzdelem a legszembetűnőbb változata a kulturális traumának.



## IV. TRAUMA ÉS MÉDIA

A trauma fogalom felhígulásához az is hozzájárult, hogy manapság a traumatizáló események és eseménysorozatok, legyen szó akár egyes egyéneket érintő cselekményekről (a „privát” családon belüli és nemi erőszak, gyermekbántalmazás, hatóságok által elkövetett hivatalos jogsértések, hatalommal való visszaélés) akár csoportokat, nemzeteket vagy az egész emberiséget érintő eseményekről (mint például a háborús cselekmények, etnikai tisztogatások, terrorcselekmények, természeti és ember által okozott katasztrófák, balesetek) óriási nyilvánosságot kapnak a médiának köszönhetően.

„A katasztrófákról, háborús eseményekről, véres merényletekről szóló napi tévéhíradások, a szenzációhajhász hírmagazinok rövid dokumentumfilmjei és a személyes traumákat kiárúsító kibeszélő show-k jelenítik meg a traumával való mindennapos találkozásaink leglátványosabb oldalát.” (Stöhr [2011] p.33)

Természetesen azon túl, hogy a média újabb látványosságokat és szórakozási lehetőségeket kínál a traumák különféle reprezentációival a fogyasztók számára, ugyanakkor ráirányítja a figyelmet a túlélők és az áldozatok kiszolgáltatott helyzetére, és nyomást gyakorolhat a társadalom tagjaira, hogy az áldozatokat szolidaritásukról és anyagi, valamint lelki támogatásukról biztosítsák.

### IV./1. Modern trauma-elméletek

Alan Meek [2010] *Trauma és média*<sup>17</sup> című könyvében amellett érvel, hogy a traumáról és az áldozatiságról szóló elméleti és kulturális diskurzusok, amelyek manapság kiemelkedő helyet foglalnak el a humán tárgyú kutatásokban, gyakran arra irányulnak, hogy megerősítsék azt a nézetet, hogy bizonyos események természetüknél fogva traumatikusak a nagy közösségek, mint például a nemzet vagy etnikai csoportok számára. Meek trauma- elméletében azt szeretné bebizonyítani, hogy az áldozat, mint hiteles szemtanú a média kódjainak és szabályainak megfelelően adja át tapasztalatait. Az átviteli modellel ellentétben, Meek ([2010] p.42) amellett érvel, hogy a történelmi traumát úgy

---

<sup>17</sup> Meek, Allen [2010] : Trauma and media. Theories, histories and images. Routledge, (saját fordítás/kivonat)

kell érteni, mint egy nyitott-végű kísérleti megközelítést, amely szoros kapcsolatban áll a múlt erőszakos és katasztrófális örökségével. A történelmi traumát nemcsak úgy értelmezi, hogy áldozataivá válunk egy speciális eseménynek, vagy tapasztalatnak, hanem mint örökös küzdelem a múlt reprezentációival szemben. A traumáról kialakított felfogás fontos szerepet játszik ebben a küzdelemben.

Meek írásában kidolgozza a jelenlegi trauma elmélet kritikáját és ezzel párhuzamosan kidolgoz egy alternatív elméletet a történelmi traumáról. A traumatikus emlékezet koncepciójával szemben, amely szó szerinti lenyomata a külsődleges valóságnak, vagy tanúvallomás a traumatizált tárgyról, mint az eleven megtestesülése a történelmi igazságnak, úgy értelmezi a történelmi traumát, amely csak intertextuális koncepciókon keresztül mutatkozik meg, mégpedig olyan módszertannal, amely magába foglalja Freud pszichoanalízisét, Walter Benjamin dialektikus képeit és Adorno kritikai elméletét.

A történelmi traumák a kollektív emlékezet konstrukciói, amelyeket nem lehet igazolni empirikus kutatásokkal, vagy leírni egy indexikus kapcsolattal a kép és a valóság között. Ehelyett Meek ([2010]p.45) a traumát különböző elméleti konstellációkba helyezi, a történetek és képek szerint azt mutatják meg, hogy politikai kockázat rejlik a traumatikus identifikációkban. A szövegeknek az effajta olvasatai gyakran nem azzal a céllal jönnek létre, hogy a modern médiakritikában feldolgozzák a trauma szerepét a történelmi kontextusokban és a politikai következményekben. A szerző hangsúlyozza a politikai identitás tudattalan struktúráinak feltárását, sokkal inkább, mint az azonosulást vagy az empátiát a traumát átélt áldozattal. Meek ([2010] p.47) az áldozati közösség és a kollektív politikai sérelemmel szemben kísérletet tesz arra, hogy kidolgozza a történelmi trauma kritikai elméletét, amelynek során megérthetjük, hogy az emberi élet hogyan válik a biopolitikai hatalom eszközévé.

Giorgio Agamben (1998) is amellet érvel, hogy lehetetlen a traumát pontosan úgy reprezentálni és a túlélő-áldozat etikai státuszát úgy ábrázolni, hogy azok konzisztensek legyenek a trauma elmélettel, amelyet Cathy Caruth [1995] és mások kidolgoztak. Agamben nyomán a kritikai elmélet képviselőit Benjamint, és Adornot olvasva kiemelkedik a hatalom és a korlátlan uralom fontossága, amelyek egyáltalán nem játszanak fontos szerepet a modern trauma elméletekben. Meek ([2010] p.51) a homo sacer<sup>18</sup> figurájában szembesíti a halál képét, a pusztta túlélését és az individuumot, akinek

---

<sup>18</sup> homo sacer: „a sacer szónak a latinban kettős értelme van. A sacer/sacra/sacrum (áldozat és elátkozott, megszentelt és elkárhozott) éppúgy egyesíti magában a kivételes helyzetnek, az emberi világ rendjéből

nincsenek politikai jogai. Ez megkérdőjelez jó néhány legitim narratívát a nemzet építéséről vagy a liberális demokráciáról, amelyek dominálnak a tömegmédia reprezentációiban és egyes trauma és média elméletekben is. A mai traumaelmélet a poszttraumás stressz zavar és a reprezentáció kritikájából tevődik össze. Akárhogy is, a trauma nemcsak egy pszichológiai állapot, amely kiterjeszthető az irodalmi és a médiabeli szövegekre. A pszichoanalitikus elméletek mindig is központi helyett foglaltak el a kultúra alakításában. Freud [1913] [1995] maga is kiterjesztette trauma koncepcióját az egyénről a társadalmi közösségekre már a *Totem és Tabu*-ban. A freudi elmélet mind az egyéni, mind a kollektív trauma esetében arra sarkallta a kritikusokat, hogy kidolgozzák az erőszak, a sokk és a propaganda kritikáját a tömegmédia társadalmában. A harmincas évek végén a mélyülő válsággal szembesülve, amelynek az eredménye a II. világháború és a Holocaust lettek, Freud, Benjamin és Adorno kidolgozták különböző elméleteiket a történelmi traumáról. Freud például a *Mózes és az egyistenhit* című írásában [1938] arra utal, hogy az ősapa meggyilkolása és az egyistenhit okozta pszichikai hatás kollektív traumájára épül a zsidó identitás. Benjamin [1999] Freud sokról kialakított elméletét vette alapul saját, a modern városi társadalomról és fotográfiáról szóló értekezésében. Adorno [2005] Wagner zenéjének kritikáját pszichoanalitikus terminusokkal írta le, amelybe belefoglalta a traumatikus emlékezetet és a megszállottság ismétlődését, majd később kiterjesztette a tömegkultúra kritikájára is. A háború után Adorno Benjamin megállapítása nyomán, - azaz hogy a történelem katasztrófák sorozata- azt állította hogy Auschwitz megalkotta a traumát a filozófiai gondolkodás számára. A háború utáni szakaszban Roland Barthes [1981] is visszatér a trauma problémájához a különböző fotográfiáról szóló esszéiben. Meek ([2010] pp.56) kritikája elsősorban a vizuális bizonyítékokra, tanúbizonyságokra és a megemlékezésekre irányul.

Meek [2010] szerint ezek a gondolkodók nem olyan modelleket kínálnak számunkra, amelyeket egyszerűen alkalmazni lehet a mai kultúrára, viszont fontos irányelveket fogalmaznak meg a történelmi trauma elmélete szempontjából, amely az erőszakkal és terrorral mediatizált mai kultúrát jellemzi. Az írásaik relevanciáját kiterjesztve a mai

---

kizártságnak e polárisan ellentétes két jelentését, mint görög megfelelője a hágosz, amely ugyancsak jelent gyalázatot és tisztító áldozatot, szentségtörést és kiengesztelést. A *sacer* értelme kettős: szentet jelent és átkozottat, tiszteletre méltót és gyalázatosat, fenségeset és nyomorultat. Sacer volt az őskorban a király, de sacer lehetett főpap, lehetett kivételes herceg vagy államférfi, vagy hadvezér, akit a hatalmak fokozott mértékben eszközüknek használtak fel. Sacer volt az áldozópap, a jós, a jósnő, az orvos, a filozófus. A *homo sacer* azonban csak abban osztozik minden más sacerrel, hogy ő is határlény, szent és átkozott, ám nem tartja össze a két világot, inkább közöttük helyezkedik el, a Senki Földjén, a vákuum, a semmi démonikus megtestesítőjeként.“ (Szilágyi [2005] <http://ketezer.hu/2005/05/homo-sacer/>)

világra Agamben [1998] korlátlan uralomról szóló biopolitikai elméletét szintetizálja. Ezeket a traumáról szóló alapszövegeket veti össze azzal, amit Agamben [1998] puszta életnek nevez (az emberi individuum redukálása csupán biológiai létre) és megmutatja, hogy a trauma hogyan ágyazódik be egy szélesebb ideológiai képződménybe. Az azonosulás vagy empátia az áldozattal a társadalom haladó liberális gondolkodását feltételezi. A freudi trauma koncepció egy elfojtott erőszakot tár fel, mind az egyén mind a csoport identitásában. A politikai erőszak és a korlátlan hatalom kérdése fontos helyet foglalnak el Adorno és Benjamin [1999]freudi elméleteiben is.

#### **IV./2. Két fontos trauma esemény média reprezentációja: a Holocaust és Szeptember 11.**

Számos tanulmány a Holocaust reprezentációjának határáról és etikájáról idézi Adorno kijelentését: „*Auschwitz után barbárság verset írni*”, anélkül, hogy bármilyen távolabbi kapcsolatban is lennének Adorno munkájával. (Meek [2010]p.62) Adorno pszichoanalitikus fasizmuskritikáját már Auschwitz előtt is kifejtette. A *Minima Moralia*-ban írja Adorno (1978) : a koncentrációs táborok megmutatták a megsemmisülést a szubjektumok számára, legyőzték a szubjektivitást magát, Agamben szerint pedig a tábor a modernitás archetipikus helye. A Holocaust reprezentációkról szóló viták gyakran figyelmen kívül hagyják Adorno és Agamben írásainak lényegét: hogy az individuum szabadságának és cselekvőképességének radikális csökkentése a lényege a modern állam és a kapitalista gazdaság biopolitikai rendszereinek.

A trauma és a puszta élet közötti kapcsolat nyilvánvaló a Holocaust tapasztalatában, de lehet, hogy kevésbé nyilvánvaló az 9/11 esetében. Mind a média szakértői, mind a tudományos élet képviselői egyetértettek abban, hogy a 9/11 támadásait a traumatikus jelzővel illessék. Így a traumáról szóló diskurzus azon túl, hogy újrakonstruálja a nemzeti identitást, tágabb jelentést ad a civil lakosság megsemmisítésének a terrorista erőszak következtében.

Amíg a traumáról szóló tanulmányok kizárólag a szemtanúk szövegeivel és a dokumentumfilmek képeivel foglalkoznak, addig továbbra is kísért a jelenléte egy általános médiakultúrának. Legalábbis Soshana Feldman és Dori Laub [1992] *Tanúságtétel* című írásának megjelenése után, a kortárs trauma kutatások már magukba foglalják a film és video szövegek analízisét az irodalmi munkákkal együtt. De a Holocaust túlélők tanúságtételei Felman és Laub [1992] könyvében kivételes esetek

voltak. A *Tanúságtétel* című könyvben a szerzők megpróbálják összefoglalni a hír és szórakoztató média kritikáját, mivel ezek elbogatelizálják az emberi szenvedést, és a nézőket közömbös utazókká alakítják át. Ehhez kapcsolódóan a szeptember 11-ei események a traumatikus tapasztalat reprezentációját egyenesen a kortárs média kultúra középpontjába állították, új és dramatikus módon. (Meek [2010] p.73)

9/11 után a kollektív trauma tapasztalata sokkal közvetlenebb módon terjedt ki a média nézőire. A kutatók megpróbáltak megfelelést találni a pszichológiai zavar és aközött, hogy valaki látta a terrorista támadást, és annak következményeit a televízióban. Sokkal fontosabb, hogy a tömegmédia rögtön úgy beszélt az eseményről, mint ami traumatikus mind az amerikaiak, mind az egész nyugati világ számára általában. A kultúrákritikusok és elméletalkotók hangsúlyozzák, hogy a traumáról és az áldozat szerepről már kialakult diskurzusok a felelősek a sokkoló események hatásáért. A 9/11 azonnal paradigmatisztikus eseményévé vált a médiakutatásoknak. A katasztrófa gyors élő közvetítése a televízióban és az interneten az egész világ közönsége számára, az ikertornyok látványos összedőlésével, ikonikus státusszal ruházta fel 9/11-et az aktuális események médiareprezentációi között. Akárhogyan is, ahogyan a médiakritikusok rögtön rámutattak, az események háborzongatóan hasonlítottak a hollywoodi katasztrófafilmekhez vagy egy világvége mozihoz. Az a tény, hogy ezek az események már valahogyan és valamikor vizualizálva voltak, mielőtt megtörténtek volna, azt sugallják, hogy alkalmasak egy olyan vizsgálatra, amely Freud kutatásaiban is kirajzolódik, aki a fantázia és a vágy szerepét hangsúlyozza a traumatikus események létrehozásakor.

A 9/11 támadásai egy új retorikát keltenek életre, amely a jó és a rossz, a civilizált és a barbár, és a mi és az ők szembeállításán alapul. A pozitív jelzők Amerikára és az első világbeli országokra vonatkoznak, míg negatívak a stratégiai ellenségeket jellemzik. Az iszlám fundamentalisták a liberális demokrácia és az emberi fejlődés féltelmetes ellenségeiként vannak ábrázolva. Beleszédülve abba a sokkba, amit a nem várt erőszak okozott a látszólag sebezhetetlen társadalmon, a legtöbb nyugati értelmiségi kihagyta a lehetőséget, hogy kritizálja a globális hatalmat és egyenlőtlenséget. A gyorsaság, ahogyan a 9/11-ről közvetítettek, mint traumatikus eseményről hathatósan kizárta a mélyebb reflexióját és a mélyebb feldolgozását az események politikai jelentőségének. (Meek [2010] p.121) A szomorkodó és gyászoló közösségek gyakran hívják segítségül a híreket és egyéb információs hálózatokat, amelyek félreteszik a politikai mérlegelést, és helyette

az empátiát és az emberi szolidaritást érzékeltetik. Hogyan lehetne megérteni az értelmiségiek felelősségét egy ilyen drámai szituációban? A nemzeti identitás és a nyugattal való azonosulás erősen kiemelkedik az értelmiségiek 9/11-re adott válaszában, amelyek magukba foglalják a kortárs trauma kutatásokat is. A 9/11 ahogy Benjamin emlékezetes kijelentésében megfogalmazza a "veszély pillanata" volt, amelyben a „múlt igaz képét” a haladás kritikátlan narratívájában és a történelmi idő homogén konstrukciójában lehet megragadni.

A traumáról szóló pszichológiai elméletek azt próbálják meg megmagyarázni, hogy a fizikai bántalmazás vagy az életveszélyes szituációk viselkedésbeli zavarokat és emlékezeti problémákat okozhatnak az átézőknek akár hosszabb ideig is. Ma a filmek, a televízió és az internet rendszeresen mutatnak be erőszakos jeleneteket és katasztrófákat a legéletszerűbb ábrázolásban. Ezeknek a reprezentációknak a hatáskutatása jelenleg is zajlik a médiakutatásban, és úgy tűnik, hogy a legtöbb ember megtanult együtt élni az erőszak reprezentációival, anélkül, hogy pszichológiai hatásaiktól szenvedne. Egyedül a médiát hibáztatni a traumatizációért nem elég. Ennek az az ára, hogy érzelmileg és intellektuálisan kikapcsoljuk a körülöttünk lévő világot, és még a lelki megterhelés is csak a Poszttraumatikus Stressz Zavar tüneteinek egyikeként kezeljük.

A kortárs traumaelméletek, amelyet Felmann [2002] és Caruth [1995] kidolgoztak, a traumatikus emlékezet és a válságos helyzetek paradox jellegével foglalkoznak, és a történelmi narratíva, az igazság és a reprezentáció hagyományos kereteiből indulnak ki. Akár a PTSD pszichiátriai kategóriájából indulunk ki, akár a freudi pszichoanalízisből, a trauma elmélet azt a módot kutatja, ahogyan a trauma időben létrejön és térhez és időhöz kötött. A trauma lehetséges, hogy nem rögzült tudatosan akkor, amikor megtörtént, de visszatérhet feltoluló emlékekben, rémálmokban, acting-outban és flash backekben. Caruth a traumát a történelem tünetének/szintómájának nevezi, amellyel egy közvetlen, gyakran nem hozzáférhető kapcsolatot feltételezett a múlttal. A kortárs nyugati kultúrában az erőszak és a katasztrófa képeinek a fogyasztása a mindennapi élet részét képezi. Amikor a kritikusok a trauma reprezentációját a történelmi igazság és hitelesség mutatójával látják el, akkor néhány dolgot a tágabb kulturális kontextusban kell vizsgálnunk. Túl azon a kérdésen, hogy a médiának van-e traumatikus hatása, a kortárs trauma kutatások megneveznek olyan speciális közösségeket, amelyek a kollektív tapasztalatból, vagy a kollektív viszonyon keresztül jöttek létre. A film elméletirő, E. Ann Kaplan [2005] azt állította: hogy a „trauma új tárgyakat/alanyokat termel” azaz a politikai

identitás új formáit hozza létre, amelyek az áldozatiság, a megosztott fájdalom és szemtanúság különböző tapasztalatain alapulnak. Ez az érdeklődés a trauma iránt, amelyen a közös identitás alapul, jellemzi az akadémiai körökön kívüli tágabb kulturális megközelítéseket is. Annak ellenére, hogy a háború, a kínzás, a népirtás és a természeti katasztrófák képei elborítják a nyugati hírmédiát, néhány esemény, mint például a Holocaust vagy a 9/11, ikonikus kulturális traumákká váltak- újraélve és újra elmesélve számos dokumentumfilmben és narratív filmben. A hírmagyarázók azt sugallják, hogy a trauma kultúrájában élünk, amelyben a végletek és a túlélés kiváltságos jegyei az identitásnak. A pszichoanalitikus elméleteknek és eljárásoknak hosszú és összetett történetük van a médiakutatásban, és nem meglepő, hogy a mai trauma és tanúság kutatások gyorsan a film, a televízió és az újságírás tanulmányozásának részévé váltak. A második világháború, a holocaust és a vietnámi háború a populáris film témáivá váltak, míg a későbbi események, mint a 9/11 vagy Lady Di halála hamar filmekké és televíziós drámákká lettek lefordítva. Míg egyes kritikusok az emberi szenvedésnek ezeket a reprezentációit giccsnek tartják, mások mellett érvelnek, hogy ezek népszerű és hatásos reprezentációi a történelemnek. Ezek a viták tovább viszik a trauma elméletet. Néhány kritikus, mint Caruth [1995] és Felman [1992] mellett érvelnek, hogy lehetetlen a traumatikus tapasztalatot kielégítően/megfelelően ábrázolni. Ezért azzal vádolják őket, hogy a traumatikus tapasztalatnak bizonyos csoportok vagy bizonyos traumák esetében kvázi vallásos státuszt tulajdonítanak. Ezzel ellentétben a filmkritikusok, E. Ann Kaplan és Ban Wang azt mondják, hogy aközött kell döntenie: „hogyan vagy megfelelő beszédmódot használunk vagy a traumát száműzzük a misztikus csendbe.” Szerintük a különböző pozíciókat osztályozni kell a filmben lévő traumatikus tapasztalattal kapcsolatban, belefoglalva a helyettesítő traumatizációt, a kukkolást, leskelődést és az empátikus azonosulást. (Meek [2010]p.121)

Ellentétben azzal, ahogy a traumatikus tapasztalat annak mértékévé válik, aminek alapján megkíséreljük értékelni a média reprezentációkat, lehetséges, hogy figyelmen kívül hagyunk egy szélesebb kérdéskört, amely meghatározza a traumáról és az emlékezetről való felfogásunkat, ez pedig a változékony történelmi kapcsolat a technológia és az optikai tapasztalat között.

Ne felejtsük el, hogy a fotográfiát használták arra, hogy a dokumentálják a hisztéria fizikai megjelenési formáit Jean Martin Charcot klinikáján, vagy a harctéri halált és sebesülést az első világháborúban, azaz a traumatikus tapasztalat szóbeli reprezentációja

csak egyik oldala volt a trauma és a média kapcsolatának. Benjamin összehasonlította a fotográfiát azzal a móddal, ahogyan az emberi öntudat megpróbálja potenciálisan elterelni a traumatikus sokkot és kihangsúlyozta azt, hogy a médiatechnológia arra szolgál, hogy ráhangolja a tapasztalatot a modernitás új ritmusára és gyorsaságára. A fotográfia egy olyan emlékezettrögzítő egység, amely a hosszú távú memória helyébe lépett a stabil társadalmakban, a helyi közösségekben és a tradicionális kultúrákban. A trauma és a sokk fontossá vált az új emlékezet teóriákban Freud és Benjamin írásaiban mivel ők szakítottak a hosszú távú memóriával, mint a múlt tapasztalatával. Amikor Freud előadta a szexuális zaklatással kapcsolatos elméletét a polgári gyermekek között, megbotránkoztatta a közönséget. Amikor Benjamin Freud trauma elméletéből kiindulva megalkotta saját kritikáját a városi ipari kultúráról, amely a sokk tapasztalatából jött létre, akkor kihangsúlyozta a közösségi emlékezet és az individuum korai formáinak a megsemmisítését. A mai trauma értelmezés azonban már keresztülment Freud és Benjamin korai gondolatainak megfordításán: a trauma úgy tűnik, gyakran inkább arra szolgál, hogy biztosítsa a múlt valóságát a technológiák által közvetített emlékezet új korszaka számára. A trauma gondolata feltételez egy helyet, amely valahogyan összemérhető a vizuális média túlburjánzásával a saját életünkben. A traumatikus tapasztalatok és események gyakran túl bonyolultak vannak vizuálisan megjelenítve, de a traumatikus emlékezet és a modern vizuális média olyan módon rögzítik, ismétlik és játsszák újra az eseményeket, hogy azok túllépnek a tudatos percepción és megértésen. Beszélhetünk ma a traumára való kollektív vágyakozásról? Fel kell tennünk azt a kérdést, hogy miért foglalkozik napjainkban annyi kutatás a traumával, amikor sokkal korábbi elméletek tettek erőfeszítéseket arra, hogy összefüggéseket találjanak a tudatosság és a média hatások között. A pszichoanalízis, különösen is Lacan hatása a filmelméletre, amellelt érvelt, hogy a szubjektivitás formális kódok mentén strukturált, a vizuális területeket és a változékony perspektívákat a filmes eszközök szolgáltatják.... Ebből a tudományos közegből (strukturizmus, dekonstrukció) emelkedik ki a trauma tudománya, amely úgy tér vissza a történelemhez, mint a múlt eseményeinek egy tünete vagy lenyomata. Caruth a *Trauma: Az emlékezet feltárása* [1995] című trauma gyűjteményének bevezetőjében felhívja a figyelmet arra a mérőfölkőre, amikor az Amerikai Pszichiátriai Társaság 1980-ban hivatalosan is felismerte a Poszt Traumatikus Stresszavar pszichológiai vonatkozását. Egyrészt, jegyezte meg Caruth,[1995] a PTSD arra szolgál, hogy kiszűrje az összes pszichológiai következményét az erőszaknak vagy



más zavaró tapasztalatnak. Másrészt a trauma koncepció számos új kihívást is jelent a patológia definiálásában. A traumatikus emlékezetben, ahogy Caruth [1995] megállapítja a múlt közvetlenül és váratlanul betolakodik a jelenbe anélkül, hogy egy lineáris narratívába rendeződne a tudatos emlékezetben. A pszichoterapeutikus kutatásokból kiindulva Caruth [1995] rávilágít, hogy a trauma nem asszimilálódik a hétköznapi emlékezet narratív szerkezetébe, és rémálmokban, flashbackekben vagy megrögzött viselkedésekben tér vissza „az esemény igazsága és az érthetlenség igazsága” Ez a kijelentés vezette Dominick La Capra-t [2001] és másokat a trauma misztifikációjához és szakralizálásához. Ezzel szemben La Capra [2001] kiemeli az átdolgozási folyamat fontosságát, amelyben a traumatikus élmény egy szimbolikus, vagy narratív kontextuson keresztül nyeri el jelentését. Ez a megközelítés a speciális pszichoterápiát a textuális/szöveg formák felé viszi el, úgy, mint a történeti analízis, a szóbeli vagy írásbeli tanúságtételek és a fikciós narratívák. Amíg ezek a kritikusok szoros olvasatot hoznak létre olyan filmek esetében, mint Lanzmann Shoah vagy Alain Resnais' *Hiroshima Mon Amour* című filmjei, kevés szó esik Capranál [2001] vagy Caruthnál [1995] arról, ahogyan a vizuális médiában formálódik a történelem és az emlékezet.

Ellentétben ezekkel az elméletalkotókkal, Meek [2010] szerint a kollektív azonosulás a traumával a társadalom egyik jellemzője, és az azonosulás során a vizuális média határozza meg a kapcsolatunkat a múlttal. Ez a traumaelmélet megkísérel létrehozni néhány privilégizált vagy kivételes kapcsolatot a kép, a tanúvallomás, a szemtanúság és a traumatikus esemény között, és részt vesz a politikai identitás formáiban, amelyek gyakran a médiareprezentációkon keresztül konstituálódnak. Túl azon a kérdésem, hogy a traumatikus esemény milyen mértékben ábrázolható, fel kell tennünk a kérdést, hogy a modern kulturális formák, különösképpen a vizuális média eszközei hogyan segítettek olyan körülményeket létrehozni, amelyekben a traumának jelentése van.

## **V. A NARRATÍV PSZICHOLOGIA (tudományos módszer a trauma feldolgozás állapotának mérésére)**

A narratív pszichológia az elbeszélések szerveződési módjának feltárásából következtet a lelki folyamatok jellegzetességeire, és feltárja azokat a funkciókat is, amelyeket az elbeszélések az egyes emberek, csoportok életében betöltenek. A traumákról szóló történetek szóhasználatából és struktúrájából következtetni lehet a pszichológiai feldolgozottság folyamataira és mértékére. (László [2005])

### **V./1. A tudományos narratív pszichológia alapjai**

A tudományos narratív pszichológia, amit a kétezres években dolgoztak ki László és társai, (László [2005], László [2008a,] [2008b] László-Ehmann-Péley-Pólya [2000] László, Ehmann- Péley-Pólya [2002]) abból a feltevésből indult ki, hogy mivel az elbeszélés rendelkezik struktúrával és szoros összefüggésbe hozható az identitással, ezért alkalmasnak tűnik arra, hogy az identitásalkotás pszichológiai folyamatait empirikusan is vizsgálni lehessen.

Az elmélet a nyelv és a pszichológiai folyamatok közötti megfeleltetésekre támaszkodik, valamint Erikson [1959] személyes identitás elméletét alapul véve az identitás és az elbeszélés közötti kapcsolatra épít.

Az egyének élettörténeteikben, a csoportok pedig csoporttörténetekben fogalmazzák meg saját jelentős életeseményeiket, ezeken keresztül pedig pszichológiai valóságukat és identitásukat. Így a történetek kompozíciós tulajdonságai és élményminőségei a történetmondók várható viselkedéses adaptációjáról és megküzdési kapacitásáról vallanak. Az elmélet módszere a tartalomelemzés.

„A tudományos narratív pszichológiai tartalomelemzés személyes életeseményekről, illetve csoporteseményekről szóló történeteket elemez. A történeteknek a személyes és csoportidentitással való szoros összefüggése miatt nem ad hoc feltételezésekre épülő nyelvi korrelációkat keres, hanem a történet, s ezáltal az identitás konstrukciója érdekli. Ezért a pszichológiai kategóriákat és a nekik megfelelő kategoriális elemzési egységeket a kompozíció alkotóelemeinek tekinti. Célja, hogy az értelmezést a pszichológiai kategóriák segítségével az identitás szerveződésére és állapotaira vonatkoztatva végezze el.” (László [2011]p.11) A tudományos narratív pszichológia elméleti modellje a személyes és a csoportidentitás folyamatainak vizsgálata során figyelembe veszi az

alkalmazkodás és a megküzdés vagy a trauma feldolgozásának különböző formáit is. Azaz feltételezi, hogy akár a személyt, akár a csoportot érintő trauma kiváltotta tünetek az identitás folytonosságát és stabilitását veszélyeztetik és megtörik. Mivel a csoport, vagy a személy arra törekszik, hogy ezt a szétesett identitást helyreállítsa, azaz identitását újrakonstruálja, ezért a tudományos narratív (szociál)pszichológia elméleti modelljének célja, hogy a narratív kategóriákkal lefedhető pszichológiai folyamatokat identitáskonstrukciós típusokba rendezze és hogy megalkossa az identitáskonstrukciós folyamatok tipológiáját.

## **V./2. A szociális identitás és a szelf-kategorizációs elmélet**

A narratívumok tehát nemcsak a személyek, hanem csoportok esetén is közvetítik az események élménytartalmát. A csoportok életének elbeszélései, akárcsak az én-elbeszélések, az identitás minőségeit foglalják magukba- ahogyan a személy identitásának jellemzői a személyes élettörténetből bonthatók ki, úgy a csoportidentitás jellemzőire a csoporttörténet elbeszéléseiből következtethetünk.

A csoportok történetének elbeszélései alkalmasak arra, hogy általuk megismerjük azokat a jelentésmintákat, melyeket a csoport létrehoz és melyek összessége a társas identitást alkotja (László [2005]).

A tudományos narratív pszichológia jelentős mértékben támaszkodik a Turner és Tajfel által kidolgozott szociális identitás elméletre (Tajfel [1978] Tajfel és Turner [1979]) és ezzel összefüggésben a szelf-kategorizáció (Turner, Hogg, Oakes, Reicher és Wetherell, [1987] Turner [1999]) elméletre.

A szociális identitás elmélete azt vizsgálja, hogy az emberek, mint különböző csoportok tagjai hogyan azonosulnak a csoportjukkal, hogyan teszik belsővé csoportjaik értékeit és céljait. (László [2012] p.74) Sherif csoportdinamikai kísérletei feltárták, hogy a csoportok közötti versengés helyzetében a különböző csoportok tagjai képesek ellenségesen, sőt agresszíven viselkedni egymással szemben. Tajfel [1978] minimális csoport paradigma kísérletében igazolta, hogy a diszkrimináció és az ellenségesség fellépéséhez nincs szükség versengésre, csupán az, hogy az egyén egy csoport tagjaként kategorizálja magát, elegendő a diszkrimináció megjelenéséhez.

„Csoporthelyzetekben a személyközi viselkedést a csoportközi viselkedés váltja fel, vagyis a személyek viselkedése nem személyes, hanem szociális identitásukból

következik, ezért a csoportközi viselkedés nem a személyek egyéni tulajdonságaiból, hanem szociális identitásukból érthető meg. (László [2012] p.75)

Az emberek életük során különböző csoportok tagjai lehetnek, és ezek a szerepek a személyes identitásba beépülnek, a hozzájuk tartozó érzésekkel és tudásokkal együtt. A szociális kategorizáció során beépült szerepek a társas összehasonlítás során válnak az identitás részévé. A társas összehasonlítás csoportközi helyzeteiben az egyének saját csoportjukat hasonlítják a másik csoporthoz, és mindig arra törekszenek, hogy az összehasonlításból a saját csoportjukat különbözőnek és jobbnak érzékeljék, mint a másik csoportot.

A szelf-kategorizációs elmélet a szociális identitás konstrukciójába beemeli a csoporton belüli folyamatokat is. A csoport együttes cselekvésének alapja, hogy a tagok önmagukat csoportként kategorizálják, az egyén önmeghatározása számára az adott helyzetben a csoport ekkor a releváns kategória. Személyközi kapcsolatokban nem csoporttagként definiáljuk önmagunkat, és akkor sem, amikor univerzális emberi kategóriát érzünk érvényesnek önmagunkra. „Az, hogy egy adott helyzetben melyik identitás játszik döntő szerepet, a helyzeti kontextus dönti el. A társas kategorizáció akkor lép fel, ha a társas kategóriáknak a társas valóság reprezentációjában jelentősége van, illetve a kategorizáció lehetőséget ad egy másik csoporttól való elkülönülésre.”(László [2012] p. 77)

Egy kategória érvényesülését más tényezők is befolyásolják, például a kategória hozzáférhetősége, vagy az aktivációjára irányuló motiváció. Amikor a közös csoportidentitás érvényesül, a személyek nemcsak átélnek azt, hogy egyazon csoporthoz tartoznak, hanem saját magukat és a csoport többi tagját egymással behelyettesíthetőnek látják. Turner [1999]) ezt a jelenséget prototípus alapú deperszonalizációnak nevezte. (László [2012] p.77)

A csoporttagságból adódó szociális identitás kategóriái, a csoporttagként szerzett élmények beépülnek a személyes élettörténethez kötődő személyes identitásba és az identitáskonstrukció részévé válnak. Azokban a helyzetekben viszont, amelyekben a csoportunk, mint csoport érintett, a személyes identitás mozzanatai háttérbe szorulnak, és a csoporthoz tartozás élménye, a normák és értékek és az érzelmi reakciók kerülnek előtérbe. (László [2012])

### V./3. Történelem és szociális identitás

Amint azt fentebb láthattuk, az egyéni és a csoportidentitás kölcsönösen hatnak egymásra. A csoportok identitás jellemzői a csoport történetét elbeszélő narratívumok segítségével ragadhatók meg leginkább (László [2005] p.177).

A történelem különféle reprezentációi, mivel egy csoport életútjának történetét mesélik el, strukturális sajátosságainál fogva narratívumnak tekinthetők, hiszen jellemzők rájuk az elbeszélés sajátosságai, úgy mint a tér-idő szerveződés, a koherencia, az ágens és az értékelés. Bruner szerint „az elbeszélés révén alkotjuk meg azt a pszichológiai és kulturális valóságot, amelyben a történelem résztvevői tevékenykednek.” (Bruner [1986]p.43 idézi László [2005]p.179) Másrészt a történelemről szóló reprezentációk az események sorát jelentéssel ruházzák fel és sokszor útmutatásként szolgálnak a csoportok tagjai számára a személyközi és a csoportközi működés szabályait illetően. (Liu és László [2007]). „Sőt, a történelmi tapasztalatok gyakran kognitív narratív mintázatok (Wertsch, [2000]), vagy társadalmi ethoszok (Bar-Tal [2000]) formájába rendeződnek, melyek strukturálják és értelmezéssel látják el az újonnan bekövetkező eseményeket. Ezek a mintázatok gyakran észrevétlenül formálják az élményszerveződést és a csoport alapvető identitásszükségleteihez igazodnak.” (Fülöp [2010])

A történelmi narratívumok egyfelől tükrözik a csoport identitását, másfelől felkínálják az egyének számára az azonosulás mintázatait.

Azonban amióta a történetírás az annalesek és krónikák adatait emberi szándékok és célok narratív hálójába helyezi, azaz elbeszélést konstruál, óhatatlanul felvetődik az a kérdés, hogy a történelem valóban a valóságot ábrázolja-e. A posztmodern történettudomány művelői szerint a történelmi szöveg kritériumai a megérthetőség és az elbeszélhetőség és nem a valósághűség. László ([2005] David Carr „kontinuitás-elméletére” hivatkozva azonban amellettt érvel, hogy „a történetírás nem kényszeríti a valóságtól idegen, fikciós struktúrákba az eseményeket, mivel az elbeszélő forma már az elbeszélte történetírás szintje alatt is létezik, mint az idő emberi meg tapasztalásának alapvető módja.” (László [2005] p.179). Az elbeszélés, mint a világ meg tapasztalásának egyik módja már elegendő bizonyíték arra, hogy a történelmi elbeszélés a történelmi realitással kontinuumot alkot, hiszen tulajdonképpen mindkettő azonos, narratív formával rendelkezik. A tudományos narratív pszichológia elfogadja annak a lehetőségét, hogy létezik objektív történetírás, amelynek sajátosságait a mindennapi történelmi gondolkodással, vagy ahogy Carr nevezi a „társadalmi emlékezettel” párhuzamba állítva

lehet leírni. A társadalmi emlékezet célja a csoportidentitás fenntartása, a történetírást ellenben kognitív és kritikai érdekek vezérlik. A társadalmi emlékezet a múltról szól, de a jövőre irányul, célja a közösség megtartása, a történetírás ezzel szemben a múltat objektíven próbálja meg leírni, a múlt önmagában érdekli. Bár a történetíráshoz vonatkozó ez utóbbi megállapítás sok szempontból cáfolható, hiszen a nemzeti történelmek, amelyeket például a tankönyvekben olvashatunk, sokszor az aktuális nemzeti identitás szemszögéből íródnak, vagy az aktuális politikai rendszer legitimitását szolgálják, Carr szerint a történelem történetek esetében nem az igazságra vonatkozó kérdés a releváns, mert az értelemképzés, amely narratív formát ölt, elválaszthatatlanul kötődik az igaz mivolthoz. (László [2005] p.180)

A tudományos narratív pszichológia valójában azokat a történelem történeteket vizsgálja, amelyek a társadalmi emlékezet emlékeit és a történész felismeréseit is beépítik a csoport társadalmi tudásrendszerébe a csoport identitás-szükségleteinek megfelelően. Ezek a történelem történetek pedig a kollektív emlékezet történetei. (László [2005]p.181)

#### *A kollektív emlékezet*

A kollektív emlékezet klasszikus megfogalmazása Maurice Halbwachstól származik. „Felfogása szerint az emberi emlékezet nem individuális természetű, hanem a társadalmi kommunikációhoz kötött. Csak arra vagyunk képesek emlékezni, amit a különböző társadalmi csoportokban folytatott kommunikációnkban közvetítünk, amit el tudunk helyezni az ott működő szociális sémákban vagy vonatkoztatási keretekben. Halbwachs az egyéni emlékezetet a különböző társadalmi csoportokban való részvételből, az ezekben a csoportokban működő kollektív emlékezetek sajátos összekapcsolódásából vezeti le.” (László [2005] p.181)

A szociális identitást tehát a kollektív emlékezet tölti fel tartalommal, a csoporttagok felismerik, hogy ugyanahhoz a csoporthoz tartoznak, és hogy a csoportjuknak története van, valamint múltja, ami a jelenben és a jövőben is folytatódik. Összehasonlítási alapot nyújt más csoportokkal, így a csoport képes saját identitását erősíteni. „A kollektív emlékezetben őrzött negatív események fenyegetik a csoportidentitást és védekező reakciókat hívnak elő, például a csoport jogszerűtlennek állíthatja be az őt ért sérelmet, minimalizálhatja vagy tagadhatja a sérelmet, illetve a külső csoportot hibáztathatja a sérelemért.” (László [2012]p.94) A kollektív emlékezet meghatározhatja a csoport

jelenbeli magatartását is. Például, ha egy csoportnak a múltban az áldozat szerep jutott, könnyen igazolhatja más külső csoportokkal szembeni jelenkori agresszióját.

Ezért a tudományos narratív (szociál)pszichológia koncepciója szerint a kollektív emlékezetben őrzött nagy történelem történetek, amelyek egy-egy nemzet történetét írják le, alkalmasak arra, hogy rajtuk keresztül a nemzeti identitás pszichológiai jellemzőit vizsgáljuk.

A kollektív emlékezet fogalmának beemelése az elméletbe lehetőséget nyújt arra is, hogy ne csak a kanonikus történelmi szövegeket vegyük vizsgálat alá, hanem bármilyen szöveget, amely a kollektív emlékezetben őrzött nemzeti identitás elemeit tartalmazhatja, mint például a történelmi regény, a történelemkönyvek szövegei, vagy akár politikai napilapok újságcikkei.

#### **V./4. Az identitáskonstrukció pszichológiai elemei a nemzetről szóló történetekben**

##### *Ágencia*

A legtöbb szelf- és identitáskonceptió szerint a szelf funkciója a környezethez való alkalmazkodás, a sikeres megküzdés a stresszel teli eseményekkel. A személyes identitás is a társas környezettel való interakciókból, azonosulások révén bontakozik ki. A különböző életszakaszokban az identitás mindig más identitásállapotban van, attól függően, hogy mi a funkciója az adaptációt illetően. (László [2012]p.101)

A csoportok nem rendelkeznek ugyan életciklusokkal és éppen ezért fejlődési feladatokkal sem, ennek ellenére a csoportidentitás sem állandóan stabil, hanem különböző identitásállapotok jellemzik, amelyeknek végső soron a környezethez való sikeres adaptáció a célja. Mivel a tudományos narratívpszichológia azt feltételezi, hogy a (nemzeti, etnikai) csoportidentitást a csoporttörténet konstruálja, így a funkcionalitás és adaptáció szempontjából fontos jellemzőket a csoport történelmének reprezentációiban empirikusan képes vizsgálni. Az egyik ilyen jellemző az ágencia, a személyes vagy énhatékonyság, amely arra a kompetenciára utal, hogy az egyének képesek elérni kitűzött céljaikat és képesek ellenőrzésük alatt tartani az életükben zajló eseményeket. A csoportok is tekinthetők ágenseknek, mivel képesek célvezérelt módon viselkedni és hatást gyakorolni környezetükre. Amíg a stabil felnőtt identitás elérése érdekében az embereknek önállóvá kell válniuk, úgy a csoportidentitás esetében is hasonló pszichológiai minőségeket vizsgálunk az ágenciával kapcsolatban, mint például a csoport

stabilitását vagy sérülékenységet, az erőt vagy a gyengeséget, az autonómiát vagy a dependenciát. Az ágencia arányának megoszlása a saját csoport és a külső csoport esetében a fenti identitásállapotokat tükrözi. Ha a saját csoportnak tulajdonított ágencia a negatív események esetében magas, az a múlt kudarcainak elfogadását jelenti. Ha azonban ezeknek az eseményeknek az ágenciáját a külső csoportra ruházza az elbeszélés, az defenzív identitásra és a történelmi traumák elaborációjának alacsony szintjére utal. „Ha a saját csoport ágenciája a pozitív és a negatív eseményekben egyaránt magas, az stabil, jólszervezett és autonóm identitásra, valamint eredményes traumafeldolgozásra utal. Ennek ellentettjeként a pozitív, győzedelmes események magas saját-csoport ágenciája, és alacsony külső csoport ágenciája, különösen akkor, ha ez a negatív eseményekbeli alacsony saját-csoport ágenciával párosul, inflálódott és instabil identitást jelez.” (László [2012]p.104)

#### *Csoportközi értékelés*

A csoportközi értékelés egy másik olyan jellemzője a csoport identitásának, amely nagy szerepet játszik a pozitív szociális identitás fenntartásában. A szociális identitás elméletét alapul véve tehát az egyének önazonosságukat azokból a csoportokból nyerik, amelyeknek tartósan tagjaik, ezért egy pozitívan értékelt csoportban való tagság pozitív önértékelést és a valahová tartozás biztonságát jelenti. A szociális identitás relációs kategória, azaz csak a külső csoportokkal való megkülönböztetés során nyerhet pozitív értéket a saját csoport.

A nemzeti identitás azokban a helyzetekben emelkedik ki, amikor például az egyént nemzeti hovatartozása miatt fenyegetés éri, vagy nemzetek közötti összehasonlításra nyílik lehetőség. Ezekben a helyzetekben a pozitív szociális identitás elérésére való törekvés a külső csoport leértékeléséhez vezet, amely sztereotipizálásban, diszkriminatív viselkedésben vagy agresszív versengésben jelenik meg. A saját csoport pozitív felértékelése azonban ezekben a helyzetekben erősíti a saját csoport kohézióját és azonosságtudatát. (László [2012] p.105)

A nemzetek története elsősorban csoportközi viszonyok rendszerébe ágyazódik, a nemzettörténetből kiemelkednek a nemzet és a külső csoportok közötti konfliktusok. De a nemzettörténet kiemeli a nemzet csoportján belüli konfliktusokat is, hiszen a nemzet további kisebb csoportokra bontható, például a politikai ideológiák mentén, vagy a társadalmi csoportokkategóriák mentén, vagy akár a vallási ideológiák mentén.



A nemzeti identitás alkalmazkodóképességének hatékonyságát jelzi, hogy a nemzet miként értékeli a saját és a külső csoport szerepét a nemzettörténet fontos eseményeiben. „Ha a saját nemzettel szembeni elfogultság a kortárs történelmi narratívumokban folyamatosan jelen van, vagyis a saját nemzet kizárólag pozitív, a külső csoportok pedig kizárólag negatív értékeléseket kapnak, az azt sugallja, hogy a csoport még mindig identitásfenyegetésként éli meg a történelmi konfliktusokat, pozitív identitását és kohézióját pedig saját történeti nagyságának hangsúlyozásával igyekszik erősíteni.” (László [2012] p.107)

A csoportközi értékelések a szövegben olyan nyelvi eszközök, amelyek explicit társas ítéletek és a csoportközi konfliktusokban résztvevő csoportokat és azok képviselőit értékelik.

„Ezek az értékelések lehetnek (1) a csoportokra, illetve azok cselekedeteire vonatkozó pozitív és negatív attribúciók (például *bölcs, igazságtalan*); (2) érzelmi reakciók és viszonyulások (*csodál, megvet*) (3) a csoportok cselekedeteire utaló értékelő interpretációk (a pusztán tényszerű leírás helyett vagy mellett (vitézkedik, kizsákmányol), és (4) jutalmazási és büntetési, elismerési és kritizáló aktusok (*éljenez, tiltakozik*).” (László [2012] p.107)

### *Kognitív állapotok és perspektíva felvétel*

A személyes élettörténet elbeszélő történetekben és a csoporttörténetekben megjelenő kognitív állapotok és a pszichológiai perspektíva felvétel ugyancsak az egyének és a csoportok identitásállapotait tükrözik.

A narratív perspektíva az elbeszélő és az elbeszélte esemény közötti viszonyt jelöli, azaz, hogy a narrátor térben, időben és pszichológiai viszonyulásban elhelyezi magát az eseményhez képest, és ebből a nézőpontból számol be az eseményről. A narratív szociálpszichológia az élettörténeti elbeszélésekben a tér-idő perspektívát tekinti az identitásállapot kifejezőjének, míg a történelmi elbeszélésekben a csoportidentitás kifejezőjeként a pszichológiai perspektívát vizsgálja. A belső pszichológiai perspektíva bevezeti a külső csoport perspektíváját a történelmi narratívumba. (László [2012] p.108)

Ha a történelemről szóló beszámolóknak megjelenik a korábbi ellenségek perspektívája, az stabil nemzeti identitást feltételez, de csak abban az esetben, ha a külső csoportoknak tulajdonított kognitív állapotok tartalma pozitív vagy semleges. Amikor a külső

csoportnak tulajdonított kognitív állapotok negatívak, az arra szolgál, hogy a saját csoport szándékosságát és még nagyobb felelősséget tulajdonítson a külső csoportnak.

A belső narratív perspektíva tulajdonképpen az olvasónak betekintést enged a szereplő gondolataiba és érzelmi világába, az elbeszélés világát tehát a szereplőn keresztül láttatja. A kognitív állapotok gyakori megjelenítése a szövegben, azaz a szereplők hiedelmeinek, vélekedéseinek, vágyainak az ábrázolása elősegíti a szereplő nézőpontjának a felvételét. A szociálpszichológiai kutatások a perspektíva felvételt összekapcsolják az empátia fogalmával, az elméletek egy része szerint az empátia interakciós helyzetben a partner tapasztalataira adott érzelmi válasz. Az empátia kognitív nézőpontja viszont a partner belső tapasztalatainak a megértését hangsúlyozza, az empátia a partner belső tapasztalatainak a pontos észlelése. (László [2012] p.111)

A kétfajta empátia egyetlen jelenséggént való értelmezése szerint „az empátia kognitív és érzelmi aspektusai, mint szekvenciálisan kapcsolódó epizódok egyszerre jelenítik meg a perspektíva felvételt, mint folyamatot, és az annak következményeként előálló érzelmi választ, mint kimenetet.” (László [2012] p.110) A kognitív empátia tehát a perspektíva felvételre vonatkozik, az érzelmi empátia viszont a másik személy által átélt érzelmi állapotban való osztozást (párhuzamos empátia) vagy a másik személy érzelmi állapotára adott érzelmi választ (reaktív) jelenti.

Az elbeszélés célja lehet az is, hogy egy csoport iránt keltsen empátiát az olvasóban. Ha az olvasó az adott csoport tagja, akkor a szöveg elősegítheti a csoport iránti empátiát, ami erősíti a csoportidentitást. Ha a narratív empátiakeltés az olvasó számára egy külső csoportra irányul, akkor az gyengítheti a csoportok mentén való elkülönülést. (László, [2012] p.117)

Az olvasók azonban nem csak az író által képviselt stratégiát választhatják egy mű befogadásakor. Hogan szerint (Hogan [2003]p.132) az irodalmi művek empátiás érzelmeket váltanak ki az olvasóból, amelyek a szituációhoz és a szereplők csoportidentitásához is kötődhetnek. Hogan kétféle prototipikus narratívumot különböztet meg, a romantikus és a heroikus narratívumot, amelyekben két különféle etikai viselkedés jelenik meg.

A heroikus narratívumban a főhős viselkedése a saját csoport megvédésére irányul, míg a romantikus narratívumban a főhős a szenvedés enyhítésére vagy elviselésére törekszik. A kétféle viselkedés két különféle etikai hatást vált ki, amelyekhez két különböző empátiás viszonyulás tartozik. Hogan [2003] szerint az empátiás válasz alapja a másikkal

való hasonlóság. A kategoriális empátia esetében az empátia alapja az azonos szociális kategóriába, csoportba való tartozás, míg a szituációs empátia a helyzetek közötti hasonlóságon alapul. A heroikus művek olvasásakor a kategoriális empátia megjelenése a gyakoribb, míg a romantikus narratívumoknál a szituációs empátia működik.

A történelmi elbeszélések mindig legalább három perspektívát alkalmaznak: a saját csoport belső perspektíváját, amelyet a saját csoport tagjai képviselnek az elbeszélésben, a külső csoport perspektíváját, amelyet a külső csoport tagjai képviselnek, valamint a narrátor perspektívája, aki általában a saját csoport tagja, ezért a saját csoporttal azonosul, de bizonyos fizikai és időtávlatból tekinti az eseményeket. A történelmi narratívákban a narrátor perspektívája uralkodik általában, ezért a történetet olvasó saját csoporttagok kategoriális empátiáját hívja elő. Míg, ha az elbeszélésben megjelenik a külső csoportnak tulajdonított kognitív folyamat, akkor az olvasó (a saját csoport tagja) az empátia szituációs formáját használja az azonosulás során. A külső csoport kognitív folyamatainak ábrázolása- amennyiben az pozitívan vagy semlegesen ábrázolja a külső csoportot - nyilvánvalóan az események kiegyensúlyozottabb reprezentációjához vezet. (László [2012] p.119)

#### **V./5. Az érzelmek szerepe a csoportidentitás vizsgálatában**

A csoport identitásállapotainak markáns jellemzője az érzelemszabályozás. a kísérleti szociálpszichológia elméletei szerint „csoportalapú érzelmek akkor keletkeznek, amikor az emberek csoporttagként kategorizálják magukat, olyan helyzetekben, amikor az érzelmileg releváns ingerek a csoport egészét érintik.” (László [2012]p.120)

A csoportközi érzelmek elméletei olyan érzelmeket vizsgálnak, amelyek azonnali cselekvést váltanak ki az egyénekből, mint például harag, félelem, undor, lenézés, a kollektív érzelmi kutatások ellenben a csoport identitásához és a csoporttal kapcsolatos morális dilemmákhoz kapcsolódó érzelmeket kutatják (bűntudat, szégyen, büszkeség, részvét, empátia, szimpátia). A narratív szociálpszichológia a kollektív érzelmek elméletét veszi alapul a történelmi elbeszélések identitásállapotainak vizsgálatához. A kollektív érzelmi kutatások középpontjában a csoporttal való azonosulás és a csoport történetéhez köthető morális kérdések állnak, amelyek a csoport történetéből ismerhetők meg. Kérdés, hogy ezek az érzelmek mikor jelennek meg, milyen viselkedésekkel járnak, és milyen attitűdváltozásokat idéznek elő a csoporton belüli és a csoportközi

folyamatokra nézve. Gyakori a kollektív büntudat kutatása, azaz, hogy élnek-e át rossz érzéseket a csoport tagjai a saját csoport korábbi cselekedeteivel kapcsolatban.

### *Azonosulás és büntudat*

Doojse, Branscombe, Spears és Mansted [1998] kutatását felidézve László ([2012] p.121) arra hívja fel a figyelmet, hogy a minimális csoportparadigma vizsgálatokban a kollektív büntudat kiváltása meglehetősen egyszerűnek tűnik, míg a valós csoportközi viszonyokban ritkán jelenik meg. A kutatók által a minimális csoportban végzett kutatások eredményei azt mutatták, hogy az egyes személyek, mint kijelölt csoportok tagjai, büntudat érzéséről számoltak be csoportjuk múltbéli, másoknak okozott rossz tetteivel kapcsolatban, anélkül, hogy ők maguk személyesen részt vettek volna a rossz cselekedetben.

Wohl, Branscombe és Klar [2006] szerint a kollektív büntudat megjelenéséhez elengedhetetlen feltétel, hogy az egyén a rossz tettet elkövető csoport tagjaként kategorizálja magát, a csoport vállalja a felelősséget a tettel kapcsolatban és ismerje el, hogy szándékos volt. A csoporttagoknak kerülniük kell a felmentő narratívák használatát, valamint a rossz tethez tapadó jóvátétel költségeinek ésszerűnek kell lennie: sem túl magasnak, sem túl alacsonynak. (László [2012]p.122)

A csoporttal való azonosulás és a büntudat között ambivalens kapcsolat alakulhat ki, amit „azonosulási paradoxon” – nak nevezünk, és ami szorosan összefügg a felmentő stratégiák használatával és a negatív érzelmek átélésével. A paradoxon abban áll, hogy a csoporttal erősen azonosuló tagok élnek át több negatív érzelmet, mivel ők a rossz helyzetben is lojálisak maradnak a csoporthoz, de számukra a legnehezebb a kritika megfogalmazása is a csoport felé, mert ők a leginkább motiváltak a csoport pozitív képének fenntartásában. Az azonosulás mértéke és a büntudat közötti kapcsolat feltárásával számos vizsgálat foglalkozott, és az utóbbi években elterjedt az a nézet, hogy az azonosulás több dimenziós természetű. Roccas, Klar és Leviatan [2006] vizsgálatukban kétféle azonosulási formát különböztettek meg, a „glorifikáló” és a „kötődő” azonosulást. A glorifikáló személyek számára fontos, hogy a csoportközi összehasonlítás során a saját csoportot mindig jobbnak lássák, míg a kötődő személyeket érzelmi elköteleződés köti a csoporthoz. A kutatók a két dimenzió mentén három féle kötődési mintát azonosítottak, úgy mint az erősen kötődő, de nem glorifikáló személyeket, az erősen kötődő és glorifikáló személyeket és a gyengén kötődő és gyengén

glorifikáló személyeket. Az erősen kötődők akkor is lojálisak a csoporthoz, ha az negatív érzések forrása, ezért gyakrabban élnek át büntudatot, mint a kevésbé kötődők. –az erősen glorifikálók a csoport tetteit újra értelmezik, és a saját csoport tetteit reakcióként kezelik a külső csoport tetteire. A saját csoport felmentésére kitalált történetek a kollektív büntudat alól való felmentésre szolgálnak, ezért az erősen glorifikálók kevesebb büntudatot élnek át, mint a kevésbé glorifikálók. „Elmondható, hogy a csoporttal való azonosulás egyszerre növelheti és csökkentheti is a negatív csoportalapú érzelmek átélését, attól függően, hogy az azonosulás mely mintázatáról van szó.” (László, [2012]p.125)

### *Infrahumanizáció-dehumanizáció*

A saját csoport felmentési stratégiaként gyakran alkalmazza az infrahumanizációt és a dehumanizációt a külső csoporttal szemben, azaz az emberi természet lényegi tulajdonságainak teljes vagy részleges megvonását. (Leyens-Paladino-Rodriguez-Vaes-Demoulin-Rodriguez-Gaunt [2000]) Ez a jelenség a külső csoportnak tulajdonított érzelmek megvonását is magában foglalja. Az érzelmekutatásban megkülönböztetnek elsődleges és másodlagos érzelmeket. Az elsődleges érzelmek az öröm vagy a félelem, a másodlagos vagy humánspecifikus érzelmeket, mint a büszkeség vagy szégyen csak az ember élheti át. Az infrahumanizáció során az egyének a humánspecifikus érzelmektől fosztják meg a külső csoport tagjait. Az dehumanizáció a csoportközi konfliktusok esetében alkalmas arra, hogy a rossz tettet elkövető csoport felmentse magát a büntudat alól, mivel a dehumanizált személyekkel szemben az emberek úgy érzik, hogy nem kötelességük az erkölcsi szabályokat megtartva eljárniuk. (Bar-Tal [1989] [1990] Opatow [1990] Staub [1990])

Számos kutatás szerint a kollektív büntudat átélése és fogadása a másik fel részéről segíti a csoportközi konfliktus kezelését, a büntudat átélése pedig együtt jár a bocsánatkéréssel és a jóvátételre irányuló viselkedéssel. Az áldozattá váló csoport tagjai pedig ha elfogadják a bocsánatkérést, pozitívabb attitűdöket mutatnak az elkövető csoporttal szemben. (László [2012] p.126) Az, hogy milyen érzelmeket váltanak ki a csoportközi konfliktusok felszínre kerülésükkor, attól is függ, hogy lezárt vagy lezáratlan konfliktusokról beszélünk. A még napjainkban is élő lezáratlan konfliktusok nemcsak kollektív érzelmeket, hanem személyes felelősséget is előidézhetnek. (László [2012]p.127)

Egy másik kollektív érzelem, amely a narratív szociálpszichológiai kutatások részét képezi a kollektív szégyen.

„A szégyen a csoportunk kontrollján kívül álló, de általa okozott negatív cselekedetek érzelmi következménye. (Branscombe-Slugosky-Kappen [2004] Lickel-Schmader-Barquissau [2004]) A büntudattal szemben az egyik legfontosabb különbség, hogy a szégyen stigmatizálóan működik: a fókusz a saját csoport inkompetenciájára és annak nyilvánossá válására helyeződik. A szégyen átélése a saját csoport negatív esszenciájával asszociálódik: miközben a büntudat esetén tetteink kérdőjeleződnek meg, addig a szégyen esetén egész karakterünk. (Lickel-Schmader-Barquissau [2004]) (László, [2012] p.128)

Egyes kutatók szerint (Brown- González- Zagefka- Manzi - Cehajic [2008] a szégyen hosszú távon olyan viselkedési intenciókhoz vezet, amelyek nem segítenek a csoportközi konfliktusok rendezésében, míg mások (Reuter) azt találták, hogy a szégyen és a sajnálkozás jósolták be megbízhatóbban a csoportközi helyzet helyreállításának szándékát.

A csoportidentitás szempontjából fontos szerep jut a kollektív érzelmeknek, hiszen, mint láttuk, ezek a csoportok múltbeli és jelenbeli konfliktusainak előhívásakor is megjelennek, a csoport múltja és jelene közötti dinamikus kapcsolat minőségéről is árulkodnak. A kollektív érzelmek vizsgálatával a csoporttörténetben előrejelzéseket tehetünk a múlt eseményeiből kiindulva a jelenbeli csoportközi viszonyokra, és a jelenbeli események segítségével újraértékelhetjük a múltat. (László [2012])

#### *A történelmi pálya és a hozzá kapcsolódó érzelmek*

A narratív szociálpszichológia elmélete szerint a történetiségnek fontos szerepe van a nemzeti identitás szerveződésében, csakúgy, mint az élettörténetnek a személyes identitás felépítésében. Míg a kísérleti szociálpszichológia a történelmi múltat, mint szituációs tényezőt használja fel az érzelmek vizsgálatában, azaz a csoporttörténelem izolálható epizódjait veszi alapul, addig a narratív szociálpszichológia a csoport történetiségének folyamatosságát hangsúlyozza.

A csoport múltjáról szóló elbeszélésekben a saját és a külső csoporthoz rendelt érzelmek képviselik azokat az érzelmeket, amelyek végül jellemzővé válnak a csoportra, és a csoport identitásának elválaszthatatlan részét képezik. Ezek az érzelmek a múlt reprezentációiból származnak.

A történelmi pályához kapcsolódó érzelmek olyan állandósult érzelmek, amelyek jól kapcsolhatók a nemzet győzelmeinek és vereségeinek a kollektív emlékezetben megőrzött mintázataihoz. Ahogyan az egyén életében az egymást követő negatív és pozitív események sora egy „életpályába” rendeződik, úgy a nemzetek kollektív emlékezetében is létezik pozitívan illetve negatívan értékelt történelmi eseményeknek egy jellemző szekvenciája, amit László János „történelmi pályának” nevez. A történelmi pálya kollektív emlékezeti reprezentációja tartalmazza a nemzeti csoport jellegzetes érzelmi megküzdési módjait is. A történelmi pálya a nemzet identitásának fontos építőeleme. (László [2012] p.131)

László és társai a magyar nemzeti identitáskonstrukció sajátosságait vizsgálták 2000 után megjelent történelemkönyvek szövegeiben és néphistóriai szövegekben (László-Ehmann [2004]). A *néphistóriai korpusz* a magyar történelem legnegatívabb és legpozitívabb történeteit tartalmazta, amiket a vizsgálatban résztvevő 500 személy mesélt el. Az elbeszélte történetekből 10 leggyakrabban említett témát emeltek be a kutatásba, amelyeket megfeleltettek a történelemkönyvek szövegeinek is. A tíz esemény közül a pozitívak voltak a honfoglalás, az államalapítás és a rendszerváltás, a negatívak pedig a tatárjárás, a trianoni békeszerződés, a II. világháború és a holokauszt. Három esemény: a török hódoltság, a 48-as forradalom és szabadságharc és az 56-os forradalom a negatív és a pozitív események között is szerepelt, attól függően, hogy az esemény mely szakaszát emelték ki a vizsgálatban résztvevők.

A negatív és pozitív eseményekről szóló szövegek elemzésére azokat a narratív pszichológiai modulokat alkalmazták, amelyek a nemzeti identitás szempontjából a legfontosabbak, azaz az ágens, a csoportközi értékelés, és az identitás érzelmi és kognitív kifejezőeszközeit.

Az érzelmek előfordulási gyakorisága, valamint a magyaroknak és a külső csoportnak tulajdonított érzelmek különbségei alapján egy sajátos érzelmi mintázat rajzolódott ki, ami mindkét szövegkorpuszban megfigyelhető volt. A magyaroknak a leggyakrabban ítélt érzelmek a *félelem*, a *remény*, a *lelkesezés*, a *szomorúság* és a *csalódás* voltak. Ez az érzelmmintázat dominál a történelemkönyvekben és a néphistóriai elbeszélésekben is, és mindenütt szignifikánsan nagyobb mértékben kötődik a magyarokhoz, mint más nemzetekhez. Ezt az érzelmmintázatot nevezték el László és társai történelmi pálya érzelmeknek, ami visszaül egy korábbi kutatásban talált eredményre. László, Ehmann és Imre [2002] néphistóriai szövegeken végzett kutatása

mutatta ki először, hogy a magyar történelem kollektív emlékezeti sémája az, hogy a kezdeti győzelmeket vereség követi, a verségre pedig nem következik győzelem, jóvátétel vagy újjáépítés. A magyar történelemnek ezt a kollektív emlékezeti reprezentációját, a győzelmeknek és a vereségeknek ezt a mintázatát nevezték történelmi pályának. Az az eredmény pedig, hogy az iskolai történelemkönyvekben ugyanolyan élesen kirajzolódó érzelmreprezentációk vannak, mint a laikusok elbeszéléseiben, arra utal, hogy a kollektív emlékezetbe olyan érzelmi beállítódás épült be, amit a magyarok egységesen maguknak és elődeiknek tulajdonítanak. (László [2012]pp. 165-167.)

Összességében a történelemkönyvekben és a néphistóriai szövegekben a narratív pszichológiai modulokkal végzett kutatás eredményeként egy sérülékeny nemzeti identitás rajzolódott ki, ami erősen kötődik a dicsőséges múlthoz, miközben a huszadik századi traumák kognitív és érzelmi feldolgozása alig történt meg. A kollektív emlékezetben egy távoli dicsőséges múlt őrződött meg, amit vereség és veszteségsorozat követ, és ez a mintázat a forradalmak ábrázolásában is tetten érhető, mivel a forradalmak is győzelmekkel kezdődnek, majd elnyomásba és alávetettségbe torkollnak. A vizsgálat eredménye szerint tehát a magyar nemzeti identitást depresszív érzelmi dinamika jellemzi, mivel jellegzetes érzelmei a félelem, a szomorúság, a csalódottság, a lelkesedés és a remény, ezek együttese adja a történelmi pálya érzelmeket. Az ágensia, az értékelés és a kognitív folyamatok mérésének eredményei összhangban vannak az érzelmekkel, azaz a negatív eseményekben, amelyekben a magyarok is elkövetők voltak, alacsony az ágensia, ami az eseményekkel való sodródást, külső hatásoknak való engedelmeskedést, fokozott passzivitást jelent. A csoportközi értékelés szempontjából a külső csoportokat negatívan értékeli a magyarok, a saját csoportot viszont pozitívan, valamint a negatív eseményekben a külső csoportoknak tulajdonított negatív kognitív tartalmak jelennek meg. A felsorolt eredmények a felelősség fokozott mértékű áthárítását jelentik a külső csoportokra, a saját csoport nem érzi magát felelősnek a történelemért, sőt jóvátételt követel. Ez a mintázat pedig párhuzamba állítható a kollektív áldozati tudat mintázatával, amit Bar-Tal, Chernyak-Hai, Schori és Gundal 2009-ben írt tanulmányukban részleteznek.



## **V./6. A kollektív áldozati tudat teóriája**

Bar-Tal, Chernyak-Hai, Schori és Gundal a kollektív áldozati tudatot az egymással kezelhetetlen konfliktusban álló társadalmak konfliktusközpontú erkölcsi felfogásának fő jellemzőjeként írják le. „A kollektív áldozati tudat egy csoport tagjai által kialakított pszichológiai állapot, melyet a csoport új nemzedékei örökségül kapnak. E pszichológiai állapot egyfelől valós tapasztalatokban gyökerezik, másfelől társadalmi konstrukció eredménye. Kialakulását követően az áldozati tudat állandósul, és lényeges következményekkel jár a csoporttagokra, a konfliktus kezelésének módjára, valamint a viktimizált csoport más csoportokhoz fűződő viszonyaira nézve.” (Bar-Tal et al.[2018] p.59)

A kezelhetetlen konfliktus fennmaradásának hátterében gyakran a kollektív áldozati tudat áll, ami megghiúsítja a konfliktus békés rendezését, az áldozatok a jelent áldozati múltjuk folytatásaként élik meg. Az áldozati tudat a csoport konfliktusközpontú erkölcsi felfogásának a forrása, és meghatározza a kollektív emlékezet tartalmát is. A konfliktusközpontú erkölcsi felfogás a kezelhetetlen konfliktusban érintett csoportok számára központi jelentőségű vélekedések rendszere, ami meghatározza a csoport gondolkodásának aktuális irányultságát. A szerzők kezelhetetlen konfliktusnak tekintik az olyan konfliktusokat, amelyek során a szemben álló felek a győzelem érdekében jelentős anyagi és egyéb áldozatokat vállalnak, és a konfliktus legalább 25 éven keresztül fennáll. A kezelhetetlen konfliktusokban mindkét szembenálló félre jellemző a kollektív áldozati tudat.

Ugyanúgy, ahogyan az egyének, az etnikai csoportok is tekinthetnek magukra áldozatként. A kollektív áldozati tudat ebben a kontextusban olyan események hatására alakulhat ki, melyek során a csoport tagjai csoporttagságuk miatt szenvednek kárt, és ez más csoportok magatartásának az eredménye. A károkozás nem érint minden csoporttagot, a tagok mégis osztoznak a csoportjuk áldozati sorsára vonatkozó vélekedésekben, ennek pedig egyik feltétele, hogy a csoport kifejezetten ellene irányuló szándékos károkozásként értékelje a negatív eseményt, amit a csoport bizonyos tagjai ellen követtek el. A kollektív áldozati tudat egy társadalmi csoport tagjainak közös vélekedésein, attitűdjein és érzelmein alapul, így a csoport áldozati sorsára vonatkozó vélekedések is a csoport közös valóságának, identitásának alapjául szolgálhatnak. Sőt, vannak olyan társadalmak, amelyek a múltban elszenvedett sérelmeket azonosságtudatuk alapjává teszik. A kollektív áldozati tudat sajátossága, hogy a csoport jelenét akkor is

meghatározhatja, ha a sérelmeket a csoport a múltban szenvedte el. Az áldozati státusz gyakran jelentős előnyökkel jár, mivel az áldozat mások szemében erkölcsileg felsőbbrendű, együttérzést érdemel, és nem érheti kritika, ezért egyes csoportok arra törekednek, hogy az áldozati tudatot tartósan megőrizzék. A kollektív áldozati tudat olyan traumatikus tapasztalatokban gyökerezik, mint a gyarmati múlt, az elszenvedett háborúk, a tartós kizsákmányolás és hátrányos megkülönböztetés, vagy a népirtás. Hasonlóan érvel Volkan [2004] választott trauma koncepciójában, amikor a trauma átörökítésének folyamatát írja le egyes etnikai csoportok esetében. A túlélők az elszenvedett erőszak tapasztalatát nem képesek feldolgozni, ezért az rögzül a csoport kollektív emlékezetében, és az új nemzedék feladata lesz a feldolgozás. Így a közös balsors mentális reprezentációja továbbra is a csoporttagok közötti kötőerőként érvényesül. Ugyanakkor nem arra szolgál, hogy megerősítse a csoport önbecsülését, hanem az események mentális képe a kiszolgáltatottság állandósult tudatát alakítja ki, sőt akár a csoport identitásának alapjává is válhat. (például Izrael esetében a Holocaust) Az áldozati tudatot a csoport kultúrája őrzi és örökíti át az új nemzedékek számára. A választott traumák olyan nagy horderejű eseményekben gyökereznek, amelyeket a viktimizált csoport megóv a feledéstől, rendszeresen megemlékezik róluk, és több szempontból is tanulságot hordoznak a csoport számára, valamint más csoportok ellen elkövetett erőszak igazolásául is szolgálhatnak.

„Feltehető, hogy azok a csoportok, melyek kollektív emlékezetében az áldozati sors emelkedik ki, és amelyek a múlt tükrében áldozatként tekintenek önmagukra, a jelenben is hajlamosak az áldozat szerepébe lépni, amikor valamilyen kár éri őket.”(Bar-Tal et al. [2018]p.33)

#### *A kollektív áldozati tudat funkciói*

A kollektív áldozati tudat alapvető funkciókat lát el a kezelhetetlen konfliktusban álló csoportok esetében. A csoport áldozati sorsával kapcsolatos vélekedések információval és magyarázattal szolgálnak a konfliktusra vonatkozóan, kijelölik a konfliktus során elszenvedett károk felelőjét, és kijelölik, hogy ki az áldozat és az elkövető. A kollektív áldozati tudat segít megküzdenni a stresszel, mivel jelentéssel és értelemmel ruházza fel a stresszkeltő körülményeket. Erkölcsi funkciója, hogy az ellenségre hárítsa a felelősséget a konfliktus kirobbantásáért és az annak során elkövetett erőszakos cselekményekért, és igazolja az ellenséges csoport ellen elkövetett károkozást. Az áldozati tudat a megkülönböztettség és a felsőbbrendűség tudatával jár együtt. A csoport felnagyítja a

közte és az ellenséges csoport között észlelt különbségeket: az ellenséges csoport tetteit jogtalanak tartja, míg önmagát a konfliktus egyedüli áldozatának tekinti. Az ellenfél embertelen és erkölcstelen csoportként jelenik meg, a konfliktus pedig úgy, mint amely befolyásolhatatlan, és kizárja a békés megoldás lehetőségét. Az áldozati tudat felkészíti a sajátcsoportot az erőszakos cselekményekre és a nehéz életkörülményekre. Mivel a csoport figyelme és érzékenysége a fenyegető jelzésekre irányul, nem érheti meglepetés. Továbbá az áldozati tudat a csoport egységének és szolidaritásának alapjául is szolgál és biztosítja a csoporttagok számára az összetartozás tudatát. Felébreszti a csoporttagok hazafias érzelmeit és mozgósítja cselekvési készségüket az ellenféllel szemben. Az áldozati státusz lehetővé teszi a csoport számára, hogy megszerezze a nemzetközi közösség támogatását erkölcsi, politikai és anyagi tekintetben is. Az áldozati státusszal járó jutalmak kilátása elindíthatja az áldozati státuszért folyó versengést az egymással kezelhetetlen konfliktusban álló felek között.

A kollektív áldozati tudatból származó előnyök arra sarkallják az egymással kezelhetetlen konfliktusban álló csoportokat, hogy tartósan, de legalábbis a konfliktus idejére fenntartsák az áldozati tudatot. Aktívan ápolják a kollektív viktimizációhoz kapcsolódó vélekedéseket és érzelmeiket, és ebben a társadalmi kommunikáció csatornái és a társadalmi intézmények is részt vesznek. Az oktatási rendszer például kiemelkedő szerepet játszik az áldozati vélekedések közvetítésében a tankönyvek, tantervek, iskolai ünnepek és a tanárok nyílt vagy burkolt üzenetei révén. Ugyanúgy, ahogyan a közvéleményt formáló politikai beszédek, híradások is megerősítik a kollektív áldozati tudatot. A múlt és jelenbeli viktimizáció tematizálása a politikusok számára a toborzás és mozgósítás hatékony eszköze lehet. A kulturális események, vallási ünnepek, és a hozzájuk kapcsolódó ceremóniák sora arra szolgálnak, hogy a csoporttagok megőrizték emlékezetükben a csoport áldozati sorsát.

Összefoglalva tehát a kollektív áldozati tudatnak kiemelt szerepe van a kezelhetetlen konfliktusok alakulásában. Az áldozati tudat gyakran áll a kezelhetetlen konfliktus háttérében, és megghiúsítja a konfliktus békés rendezésére tett kísérleteket. „Az áldozati tudat egyfelől a csoport konfliktusközpontú erkölcsi felfogását és kollektív emlékezetét meghatározó vélekedések egyik forrása, melyek a konfliktus fennmaradásáért felelősek, másfelől pedig az erőszakos cselekmények ismétlődéséhez hozzájáruló legfontosabb tényezők egyike.” (Bar-Tal et al. [2018]p.60)

## V.7. Összefoglalás: Identitás és traumafeldolgozás

A kollektív identitás tehát párhuzamba állítható a személyes identitással, mivel mindkettő elbeszélésekből áll. Ahogyan az egyén identitásállapotaira és identitásfolyamataira élettörténeti elbeszéléseiből, mint személyes tapasztalatainak reprezentációiból következtethetünk, a csoport identitásállapotait és identitáskonstrukciós folyamatait a csoporttörténetből ismerhetjük meg. Ez a párhuzam egyrészt azon az elméleti megfontoláson alapul, hogy a kollektív emlékezet (Assman [2005]) és a történelem szociális reprezentációi (László [1997]) narratív struktúrákba szerveződnek, másrészt pedig, hogy a csoport narratívumaiból, azaz a történelmi elbeszélésekből a csoportidentitás sajátosságai nyomon követhetők. (Csertő, László [2016] p.306)

Mivel akár a személyt, akár a csoportot érintő trauma kiváltotta tünetek az identitás folytonosságát és stabilitását veszélyeztetik és megtörik, ezért azt állítom, hogy ezek a sérülések valamilyen formában beépülnek az egyén illetve, a csoport aktuális élettörténetébe. Az egyéni trauma feldolgozási folyamatait párhuzamba állítva a csoportot ért trauma feldolgozási folyamataival azt állítom, hogy a csoport ugyanúgy, ahogyan az egyén, arra törekszik, hogy a traumatikus esemény által kiváltott hatás következtében szétesett identitását újrakonstruálja, azaz felépítsen egy új, a csoport minden tagja számára elfogadható identitástörténetet. Így a csoporttörténetekből nemcsak a csoportidentitást ért sérülések aktuális állapotairól, hanem az identitás helyreállításának folyamatairól, azaz a trauma kollektív emlékezeti feldolgozásának folyamatáról is képet kaphatunk. A kollektív traumák feldolgozásának vizsgálatára leginkább azok a narratívumok alkalmasak, amelyek a csoportot ért traumákról szólnak és a csoportban konszenzus uralkodik arról, hogy az esemény valóban traumatikus hatást váltott ki. A feldolgozott trauma narratívumainak az identitás szempontjából az alábbi három feltételnek kell megfelenie:

- „1) A traumatikus eseményt a múlt részeként reprezentálja, vagyis oly módon, hogy az eseménynek nincs közvetlen relevanciája az érintett csoportokkal fenntartott viszonyok jelenbeli alakulására.
- 2) A narratívum koherens, azaz következetesen illeszkedik a történelem eseményeinek láncolatába, valamint a csoporton belül általánosan elfogadott (kanonizált).

3) A narratívum egy fenntartható identitás része, ami azt jelenti, hogy hozzájárul egy pozitívan értékelt nemzeti azonosságtudat fenntartásához, ugyanakkor harmonikus viszonyban áll az érintett csoportokkal fenntartott jelenbeli viszonyokkal.“ (Csertő,László [2016]p.308)

A fentebbi követelményeknek nyilvánvaló, hogy csak olyan trauma-narratívumok felelnek meg, amelyek a traumatikus eseményt bizonyos időtávlatból szemlélik és nem a történelmi eseménnyel egy időben keletkeztek.

Másrészt az egyéni traumát vizsgálva, amelynek kiindulópontja a traumatikus esemény és a végpontja a helyreállított identitás, könnyen belátható, hogy egy olyan dramatikus narratívát implikál, amelyről feltételezzük, hogy az idő előrehaladtával pozitív kimenetele lesz. Az egyéni trauma esetében a gyógyulás folyamatának első lépése a betegség diagnosztizálása és a beteg általi elfogadása. Csak ezután kezdődik meg az emlékek felidézése, így a kezdeti szakaszban a páciens felidézi és tulajdonképpen újraátéli a traumatikus eseményt és a hozzá kapcsolódó érzéseit. Ezután következik az esemény meggyászolása, amikor a betegnek le kell küzdenie a gyásszal szembeni ellenállást, mint például a bosszú, a megbocsátás vagy a kárpótlás. A túlélőnek azonban el kell fogadnia, hogy az elkövető felé „nem lehet kiegyenlíteni a számlát”, a sikeres gyász munka során a tehetetlen düh a jogos felháborodás formáját ölti. Csak sok ismétlés után érkezik el az a pillanat, amikor a trauma történetének felidézése már nem vált ki heves érzelmeket. Egy idő után az átélt trauma már nem tölt be központi szerepet a túlélő életében. A második szakasz akkor zárul le, amikor a beteg magáénak érzi élettörténetét és újult erővel néz a jövő felé. (Herman [2011]p.215) Azaz újabb és újabb narratívumokat hoz létre a páciens, mindaddig, amíg egy koherens, a traumatikus eseményt is magába foglaló élettörténet jön létre. Az egyéni traumából való felépülés szakaszokra oszlik, és minden szakasz egy lépés a pozitív végkifejlet, a stabil identitás kifejlődése felé.

A csoporttraumatizáció feldolgozására Pennebaker és Gonzalez [2009] dolgoztak ki szakaszmodellt a traumatikus élményt követő társas megosztásról. Az első, a szükségállapot szakaszában az emberek egymás támogatását keresik az érzelmi sokkal való megküzdésben, és az első két-három hétben az élményeket egymásnak mesélik. Ezt követi a gátlás szakasza, amikor pár hónap elteltével az emberek már nem beszélnek a témáról, de az azzal összefüggő álmok, megbetegedések gyakran előfordulnak. Az utolsó, adaptációs szakaszban a személyek már nem foglalkoznak többet a történetekkel. Az egyéni traumafeldolgozás elméleti modelljéből kiindulva (Freud, [1908]) a trauma

feldolgozatlanságára utalnak a következő strukturális és tartalmi jegyek egy narratívumban: (Pólya, László, Forgas [2005])

1. a trauma újra átélése: jelen idejű elbeszélés, indulatszavak használata. 2. a nagy érzelmi bevonódás magas számú érzelmi kifejezés használatával jár: explicit érzelmek, érzelmi értékelés és erős érzelmi töltetű szavak használata a kognitív kifejezésekkel szemben 3. regresszív működésmód: primitív elhárító mechanizmusok, mint a tagadás, éles különbségek a szélsőséges értékelésben (leértékelés és felértékelés), előítéletes észlelés, és a szelfre vonatkoztatott értelmezése az eseménynek, negatív szándékok és érzések kivetítése és ellenségkép felé. 4. narratív észlelés: a képtelenség a narratív perspektíva megváltoztatására, 5. bénultság: kognitív és érzelmi mintázatok fenntartása. 6. az irányítás és a kontroll feletti érzés elvesztése: az okok és a felelősség áthárítása másokra. 7. eltérő reprezentációk az eseményről egy hegemon reprezentációval szemben. 8. a téma intenzív fenntartása a társas diskurzusokban, a téma másokkal való megosztásának érzése, és állandó értékelése a trauma történeteknek. (Fülöp, Csertő, Ilg, Szabó, Slugoski, László [2012])

„Narratív pszichológiai megközelítésben a csoportidentitást ért trauma feldolgozása olyan narratív rekonstrukciós folyamat, amely az elfogadhatatlan veszteségélmény leképezésével indul, majd a lezárt múlthoz tartozó, a csoporttörténet egészéhez koherens módon illeszkedő és a fenntartható, pozitív azonosságtudathoz hozzájáruló narratívumhoz vezet.” (Csertő-László [2016] p.310)

Tehát a narratív pszichológia a trauma kollektív feldolgozásának vizsgálatakor olyan szövegeket használ, amelyek a csoportot vagy nemzetet ért traumatikus hatást kiváltó eseményt beszélnek el, vagy az esemény kiváltotta múlt, illetve jelenbeli hatást írják le. A kiváltó eseményről konszenzus uralkodik arról, hogy az traumatikus hatást váltott ki a csoport egészében. (Fontos megjegyezni azonban, hogy nem minden, a csoportot ért negatív esemény vált ki traumatikus hatást. ) Továbbá konszenzus uralkodik arról is, hogy a traumatikus hatás betegséghez vezet, amit meg kell gyógyítani, azaz fel kell dolgozni. Tehát a csoport a trauma feldolgozására törekszik, ez a törekvése pedig tetten érhető a traumatikus eseményről szóló csoporttörténeti narratívumok strukturális és tartalmi jegyeiben.

## **V./8. A traumafeldolgozás mutatói a narratív pszichológiában**

A narratív pszichológia tulajdonképpen a traumát kiváltó eseményből indul ki, a csoportot ért traumatikus hatást azonban a legtöbb esetben csoportközi konfliktus váltja ki, ha annak kimenetele a saját csoportra nézve negatív. Így a narratív pszichológia csoportközi konfliktus eredményének tekinti a kollektív traumát, ezért a csoportok közötti konfliktusról szóló elbeszélések alkalmassá válnak a részt vevő csoportok egymáshoz és az eseményhez való viszonyának vizsgálatára. A csoportok egymáshoz és a konfliktushoz való viszonyának narratív ábrázolásából pedig a trauma feldolgozottságára, illetve feldolgozatlanságára vonatkoztatva von le következtetéseket.

Például a csoportnak tulajdonított ágencia, amely a csoport stabilitását és hatékonyságát tükrözi, ha negatív események esetében magas, az a múlt kudarcainak elfogadását jelenti. Ha azonban ezeknek az eseményeknek az ágenciáját a külső csoportra ruházza az elbeszélés, az defenzív identitásra és a történelmi traumák elaborációjának alacsony szintjére utal.

A csoportközi értékelés is fontos szerepet játszik a pozitív szociális identitás fenntartásában, de csak a külső csoportokkal való megkülönböztetés során nyer pozitív értéket a saját csoport. A csoportot fenyegető kiélezett konfliktushelyzetekben a saját csoport pozitív értékelése felerősödik, a külső csoport értékelését pedig negatív túlsúly jellemzi. Ez a mintázat a traumafeldolgozás szempontjából azt implikálja, hogy a saját csoportot nem terheli felelősség a traumatikus esemény bekövetkeztéért és jóvátételre tart igényt. Ugyanígy például a történelmi elbeszélések narratív perspektíváját illetően a külső csoport perspektívájának gyakori használata és kognitív folyamatainak ábrázolása az események kiegyensúlyozottabb reprezentációjához vezet. A történelmi konfliktusok feldolgozottságára nézve a saját és a külső csoportnak tulajdonított érzelmek egyszerű gyakorisága és a saját és a külső csoport érzelmeinek valenciája is prediktív lehet, mivel a kollektív érzelmek a csoportközi konfliktusok előhívására mindig megjelennek.

A veszteség egy szeretett személy halálának normális feldolgozási módja a gyász, melynek első szakaszában a tagadás és a harag jelentkezik. (Freud [1917] [1997] Volkan [1998]) Ugyanígy a traumafeldolgozásnak is egy fontos szakasza a gyász, amikor a betegnek le kell küzdenie az ellenállást. (Herman [2011]) Mind a traumafeldolgozásnak, mind a gyásznak a tagadás egy szakasza, ezért a traumafeldolgozás történetei nagy valószínűséggel tartalmazzák a tagadás nyelvi formáit. A tagadások egyszerű gyakorisága információval szolgál az elgyászolás illetve a traumafeldolgozás állapotáról a saját

csoport negatív történeteiben. A veszteséget megjelenítő egyéni élettörténeti narratívumokban a tagadások száma általában magas, ahogyan az egyén vagy a csoport létét fenyegető konfliktustörténetekben a fenyegetteség a bizonytalanság és a stabilitástól való megfosztottság a tagadó szerkezetek gyakori előfordulásában mutatkozik meg. Csoportközi konfliktusok esetében ez általában együtt jár a külső csoportra utaló ök-referencia magas számával. (Hargitai R.-Naszódi M.-Kis B.-Nagy L.-Bóna A.-László J. [2005])

A felsorolt mutatók a NOOJ program számítógépes szoftverében lettek modulokká fejlesztve.

#### **V./9. A narratív pszichológiai tartalomelemzés módszere**

A László János és társai által kifejlesztett narratív kategorikus tartalomelemzés egy számítógépes kvantitatív tartalomelemző módszertan, amely a narratív kompozíció és a narratív kategóriák pszichológiai szempontból értékelhető nyelvi jegyeit keresi meg a szövegben. A NarrCat-nak elnevezett tartalomelemző programcsomag tulajdonképpen különféle szótárakkal rendelkezik, amelyekben a személyes, illetve a csoportidentitás szempontjából releváns szavak szerepelnek azokkal a nyelvtani struktúrákkal együtt, amelyek a szavak szemantikai jelentésén túl információt hordoznak a személy vagy a csoport identitás állapotairól. (László [2012]p.132)

Ilyenek lehetnek például azok a funkciószavak, amelyeket a depresszív állapotok diagnózisával lehet kapcsoltnak hozni. Konkrétabban: depresszióban megnő az egyes szám első személy és a tagadás száma a nyelvhasználat során. (Pennebaker és Lay [2002] Hargitai és mtsai [2005])

A nyelvtani struktúrák közül az igeidő is kategóriálisan jelentésselivé válhat: a múlt idő használata a trauma feldolgozottságát, a jelen időé a feldolgozatlanságát indikálja. (Ehmann [2010])

A magyar nyelvben, lévén hogy todalékoló nyelv, az önmagunkra utaló szavak egy szövegben nem merülnek ki az egyes szám első személyű személyes névmásokban, hanem az igeragozás egyes szám első személyű alakjait is figyelembe kell vennünk, méghez hozzá nemcsak jelen időben, hanem valamennyi igeidőben, és nemcsak alanyi,



hanem tárgyas ragozásban is. Azaz nemcsak szavak, hanem nyelvtani formák is beletartoznak például az önreferencia kategóriába. (László[2011])

A morfológia és a nyelvtan együttes alkalmazása válik tehát lehetővé a NarrCat szótáraiban, amelyek nyelvtannal kibővített kategoriális szótárak releváns pszichológiai tartalommal.(László [2011])

A legújabb nyelvtechnológiai fejlesztések (INTEX, <http://intex.univ-fcomte.fr>; UNITEX, <http://www.igm.univ-mlv.fr/-unitex>, Nooj) segítségével kivitelezhető egyrészt a szavak nyelvtani kontextus szerinti egyértelműsítése, másrészt a morfológiai annotáció mellett a szemantikai annotációt is.

A nyelvtan alkalmazásával a szavak mellett, a szavak nyelvtanilag definiált mintázatai is bekerülhetnek egy-egy kategória szótárba. Azok a kategoriális tartalmak, amelyek pusztán szavakkal nem voltak lefedhetők, a felszíni nyelvtannal kibővített kategoriális szótárak alkalmazásával már kimutathatók. A tér-idői vagy az érzelmi közelítés-távolítás is ilyen jelentéstartalmak, amelyek gyakori használata a borderline személyiségzavarral hozható összefüggésbe. (Pohárnok [2005])

Az elbeszélés tér-idői perspektívájának (visszatekintő, átélő vagy újraátélő) vizsgálatából pedig a központi identitáskategóriák (nemi, etnikai) érzelmi stabilitására következtethetünk. (Pólya [2007]) A visszatekintő narratív perspektíva érzelmileg kiegyensúlyozott identitásállapottal jár együtt, míg az átélő és az újraátélő perspektívák esetén identitásbizonytalanságot, érzelmi kiegyensúlyozatlanságot állapíthatunk meg.

A nyelvtani kategóriák a szereplőkről, vagy az üzenet forrásáról, illetve címzettjéről fontos információt hordoznak, mivel egy esemény nyelvi megformálása lényegesen hozzájárul az esemény jelentésárnyalatainak kialakulásához. (László [2011]) Egy szövegben például az események gyakran egy központi/fokális szereplő köré szerveződnek, amelyet viszont nyelvtani tematizáció hoz létre. A tematizáció vizsgálatára is kiválóan alkalmasak a nyelvtannal kibővített kategoriális szótárak, hiszen ebben az esetben a szórendet és az esetragokat tudjuk a segítségükkel felkutatni, valamint következtethetünk a tartalmak és a szereplők viszonyára illetve a szereplők egymás közötti viszonyaira.

Azok a szövegek is, amelyek csoportok történetét mesélik el, rendelkeznek fokális szereplőkkel, akik legtöbbször a saját csoport tagjai, ezért az ilyen szövegek vizsgálatakor elengedhetetlen a saját csoport és a külső csoport megkülönböztetése. A csoportlélektani kérdéseket, például a csoportközi torzítást vagy a csoportalapú érzelmeket mindig

szereplőkhöz, azaz mondatbeli szerepekhez kötjük. A nyelvtan bevonása a kategoriális elemzésbe pedig lehetőséget teremt arra is, hogy a hiányos mondatokat a megfelelő tematikus szerepekkel kiegészítsük, a névmásokat szereplőkkel helyettesítsük be. (László [2011]p.11)

Ehhez a narratív kategóriák egyre bővülő köre áll rendelkezésre, amelyeket a narratív szövegekben szűrőként használva megbízható megállapításokat tehetünk a személy vagy a csoport aktuális identitásállapotára nézve. Ezek a szűrők vagy modulok a NOOJ nevű számítógépes szoftver keretein belül lettek kifejlesztve és alkalmassá téve a magyar nyelvű szövegek vizsgálatára. „A Nooj modulok lényege, hogy a pszichológusok nyelvészekkel együttműködve gráfokat fejlesztenek ki különféle narratív pszichológiai aspektusok terjedelmes szövegekben rejlő nyelvi markereinek automatikus azonosítására és gyakoriságuk mérésére.” (Ehmann, Garami [2008]p.41)

Az évek során a következő modulokat fejlesztette ki a Pécsi Tudományegyetem és az MTA Pszichológiai Kutatóintézete az MTA nyelvtechnológiai osztályával együttműködve: *Perspektívamodul* (Pólya, 2005a, 2005b, 2006, 2007a, 2007b; Pólya [et al.], 2007); *Időmodul* (Ehmann, 2004, 2005; Ehmann [et al.]2005; Ehmann [et al.] 2006); *Szereplő-funkció modul* (Péley, 2004; Péley [et al.], 2005) *Tagadás és szelfreferencia modul* (Hargitai, 2004; Hargitai [et al.] 2005, 2007) *Kapcsolati mozgások modul* (Pohárnok, 2004; Pohárnok [et al.], 2005; Pohárnok, 2006; Pohárnok [et al.], 2007); *Kognitív igék modul* (Vincze-László, 2006; Tóth [et al.], 2006; Vincze [et al.]2007) *Kauzális kohézió modul* (Papp, 2004; Papp-Mészáros, 2005; Mészáros-Papp, 2006); *Értékelő modul* (Bigazzi [et al.], 2006); *Külső-belső kontroll modul* (Füleki-László, 2005); *Érzelem modul* (Fülöp-László, 2006); *Intencionalitás modul* (Ferenchalmi-László, 2006) *Aktivitás-passzivitás modul* (Szalai-László, 2006).

Ugyanakkor a hiányos mondatok kiegészítése, a szereplők azonosítása manuálisan történik. A nyelvi elemző az egyes pszichológiai tartalmakat konkrét szemantikus szerepekhez kapcsolja (ágens vagy páciens, átélő, stb) amelyek a mondat alanyának vagy tárgyának felelnek meg. Így az egyes modulok lefuttatása után „kvantitatív eredményeket kapunk arról, hogy ki érez, ki cselekszik, ki értékkel, ki gondol valamit valakivel szemben: ezáltal láthatóvá válik a személyközi és csoportközi viszonyoknak az identitás konstrukciója szempontjából releváns pszichológiai kompozíciója.” (László [2012]p.133.

## **VI. A KUTATÁSBA BEVONT KORABELI POLITIKAI NAPILAPOK BEMUTATÁSA**

### **VI./1. Sajtótörténeti háttér**

Magyarországon az újságírást a kiegyezéstől (1867) 1918-ig a pártosság jellemezte, azaz a különböző napilapok bizonyos eszmék, ügyek, pártok képviselőit tartották feladatuknak. “Az 1848-tól 1918-ig tartó korszak Magyarországon a nemzeti liberalizmus<sup>19</sup> korszaka volt, amely az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés után állampolitikai rangra emelkedett. A kiegyezéssel létrejött alkotmányos monarchia lehetőséget teremtett a népképviselői elv alapján álló parlamentáris fejlődésre. Az 1867-1918 közötti politikai rendszer alkotmányos monarchia olyan liberális parlamentarizmussal, amely nem volt általános az európai kontinensen.” (Körösi et.al. [2007] p.18.)

A magyar sajtó túlnyomó többségét az első világháború előtt a liberalizmus skáláján lehet elhelyezni. Igaz, 1914-ben Tisza István második miniszterelnöksége alatt új sajtótörvényt alkottak, amelyben növelték a hatóságok jogköreit az újságírók engedélyeztetésére, és hatályon kívül helyezték az 1848-as liberális sajtótörvényt. (Pölöskei [1996]) A szigorítás tulajdonképpen az újságírók védelmére szolgált a laptulajdonosokkal szemben. Az 1914-es sajtótörvény céljai között szerepelt a stróman-rendszer felszámolása, vagyis amikor az újságíró megrendelésre ír anélkül, hogy a valóságos szerzőt felfedné. A visszaélések visszaszorítása, a helyreigazítási kötelezettség és a nem vagyoni kártérítés bevezetésével, az újságíró jogállásának biztosítása és ezzel összefüggésben az újságíró kamara kérdése, valamint az újságíró szabad véleményének biztosítása, még a kiadói befolyással, előzetes cenzúrával szemben is. (Buzinkay [2012]p.284.) A törvény alkalmazására, betartására azonban nem volt mód, mivel négy hónappal elfogadása után az Osztrák-Magyar Monarchia már hadban állt Szerbiával. Az I. világháború kirobbanásától kezdve életbe lépett a háborús cenzúra, ami a napilapokat és az időszakos sajtót is cenzúrázta, és ellenőrizte a front és a hátszék közötti levelezést. Magyarország háborús veresége hatására Budapesten forradalom robbant ki 1918. október 30-31-én, ami az Osztrák-

---

<sup>19</sup> Európában a tizenkilencedik század nagy részében a liberalizmus volt az az ideológia, és a liberális párt az az erő, amely az abszolutizmussal szemben az alkotmányosságot védelmezte, és kidolgozta a modern, haladó, civilizált európai középosztályi társadalom programját. Ennek érdekében legfontosabb célja a független erős nemzetállam létrehozása volt. Később, a századfordulón és a két világháború között a liberalizmus és a nacionalizmus elváltak egymástól. (Dénes, [2008]p.5)

Magyar Monarchiából való kilépéséhez vezetett, Magyarország köztársasággá alakult. A Károlyi Mihály vezette új kormány kénytelen volt fenntartani a háború elején bevezetett papírkorlátozó intézkedéseket, de 1918. december 7-i törvénnyel visszaállította a sajtószabadságot, azaz eltörölte a háborús cenzúrát, a kauciót, és bevezette az utcai árusítást. Nem sokkal később azonban, az 1919. március 21-én hatalomra kerülő kommunista Tanácskormány Alkotmányában rögzítette a sajtóellenőrzést, és a sajtóélet államosítását. Néhány nappal a Tanácsköztársaság kikiáltása után megkezdődtek a lap beszüntetések, és 1919 júniusára már csak 5 budapesti országos és 25 vidéki napilap maradt, szinte mindegyik a kommunista párt lapjaként működött. A sajtó ügyeit a forradalmi kormányzótanács megbízásából a Sajtódirektórium intézte, és nevezet ki az újságok szerkesztőit. (Buzinkay, [2016]pp.791-793) A Tanácsköztársaság leverését követően a kommunista forradalommal szembeni ellenforradalom került hatalomra, de a sajtóellenesség nem csökkent, csak előjelet váltott. A román hadsereg kivonulásáig, 1919. november 15-ig, minden nyomtatvány román katonai cenzúra alatt állt. A Friedrich-kormány 1919. augusztus 8-án sajtórendeletet adott ki, (ez részben visszaállította az 1914-es sajtótörvény egyes részeit) amiben előírták, hogy minden időszaki termékből a terjesztés megkezdése előtt egy köteles példányt kell benyújtani az ügyészségnek, és csak három órával később lehet megkezdeni a terjesztést. Ettől kezdve a sajtócenzúrának több formája működött: a nyomtatás előtti ellenőrzéstől kezdve az utólagos ellenőrzésig, de gyakran koboztak el a postai szállítás előtt már kész lapszámokat is. Két éven át számos újabb rendelet szabályozta a sajtóügyeket, ezek közül a legsúlyosabb az volt, ami az új időszaki lapok indítását miniszterelnöki rendelethez kötötte, és ez az egész Horthy-korszakban fennmaradt. A még életben maradt lapok 1918 szeptember 28-án jelenhettek meg újra, előzetes engedély és kiutalt papírmennyiség alapján. 1919 ősze és 1922 között az új hatalmi csoportok mindegyike ellenségnek tekintette a liberális sajtót, ami fennmaradását nagyrészt a bankoknak köszönhette. A liberális sajtó, mint a háború elvesztésének okozója, a nemzeti törekvések ellensége, sőt a történeti Magyarország elvesztőjeként jelent meg az ellenforradalmi diskurzusban. A berendezkedő hatalom élt a cenzúra jogával és a liberális újságokat a destruktív és részben problémás kategóriákba sorolta. Ezekkel szemben állt a keresztény nemzeti, megbízható sajtó. A keresztény nemzeti sajtó termékei az 1918-ban alapított Központi Sajtóvállalat által alapított lapok voltak.

A két szemben álló oldal, azaz a destruktív/liberális lapok és a megbízható keresztény-nemzeti lapok is egyforma felháborodással írtak 1920-ban a trianoni békéről. Igaz, a jobboldali lapok publicisztikáját inkább jellemezte az „érzelmileg feldúlt, mártírtudatú és radikális ellenállásra biztató” hangvétel, mint a liberális lapok írásait, de hasonló szellemű, radikalizmus nélküli cikkek jelentek meg a „destruktív” újságokban is a békeszerződésről. (Buzinkay [2016] pp.784-811)

Saját kutatásomban 1920 és 1944 között hét országos napilapot vizsgáltam, amelyeket a továbbiakban a sajtótörténeti és történeti eseményekkel párhuzamosan, megjelenésük sorrendjében mutatok be. Ezek közül három, a nemzeti liberalizmus korszakában jelent meg: a szociáldemokrata *Népszava* (1873-), a nemzeti-liberális *Pesti Hírlap* (1878-1944), és a konzervatív-liberális *Budapesti Hírlap* (1881-1933). Kettőt, a századforduló után közvetlenül alapítottak, a polgári-liberális *Az Estet* (1901-1939) és a polgári radikális *Világot* (1910-1926). A keresztény-nemzeti napilapok közül, amik 1918 után jelentek meg a Központi Sajtóvállalat termékeiként szintén kettőt, az *Új Nemzedék*-et (1919-1944) és a *Magyarság*-ot (1920-1944) érintem részletesen.

## **VI./2. A Népszava a kezdetekkor (1873-)**

A 19. század hatvanas éveiben a munkások tömeges megjelenésével jelent meg az igény egy munkásújság létrehozására Magyarországon.

A történelmi osztályok a munkásságot gyökértelennek, hazátlannak tartották, csakúgy Magyarországon, mint Európa más országaiban, így a munkássajtó inkább nemzetközi támogatásra számíthatott. Magyarországon először egy német nyomdász Mayer Jakab (felveszi a Külföldi Viktor nevet) folyamodott lapengedélyért 1870-ben, és néhány értelmiségi munkással közösen kiadták az *Általános Munkás Újságot* magyar és német (Allgemeine Arbeiter Zeitung) kiadásban. A mai *Népszava* közvetlen elődje azonban az 1873. január 5-én indított *Munkás Heti Krónika* volt, amelynek német nyelvű kiadását Frankel Leo szerkesztette, de a lapot közösen Külföldi Viktorral adták ki. *Népszava* címmel magyarul, *Volkstimme* címmel németül, 1877-ben még hetente jelent meg az újság, majd 1880-ban már hivatalosan is a Magyarországi Szociáldemokrata Párt lapja lett a *Népszava* második változata, amely Csorba Géza szerkesztésében jelent meg, mint a magyarországi szociáldemokraták központi közlönye. (E.Fehér [2003])

A *Népszava* eleinte a mozgalom igényeit elégítette ki: a szakszervezetek és a párt híreit közölte, a négy-öt szerkesztőségi munkás nem képzett újságíró, inkább a párt agitátorai voltak. Kapcsolatot tartottak az európai szociáldemokráciával és a baloldali szélsőségesekkel is. A századfordulón egyre nagyobb lett az igény arra, hogy a *Népszava* napilappá váljon, ennek azonban anyagi akadályai voltak. Ezért előfizetőket toboroztak és sikerült hitelre megvásárolniuk a Világosság nyomdát, így 1905. április elsején már napilapként jelent meg az újság Garami Ernő szerkesztésében. A lap a pártvezetés irányítása alatt állt, tulajdonképpen a párt tartotta fenn, ezért kevés hirdetés kapott helyet, vezető publicistája 1907-től kezdve Kunfi Zsigmond volt és ekkoriban publikált itt Ady Endre is. (Buzinkay, [2016] p.719) Ady, aki maga is húsz évig újságíró volt, 1908. augusztus 9-én *A legszomorúbb állatok* címmel cikket írt az újságírókról, bértolnokokról, akik a megélhetésükért cserébe lejárató cikkeket írnak a polgári demokratikus értékekért küzdő politikusok ellen. Ady kiállása a demokratikus értékek és a haladó szellemiségű Magyarország mellett a *Népszava* szerkesztőségét is állásfoglalásra készítette. Míg a kor „hivatalos pártköltője” Csizmadia Sándor Ady szimbolista költészetét támadta a *Népszavában*, addig a szerkesztőség nevében az irodalmi rovat szerkesztője Bresztovszky Ernő kiállt Ady költészete mellett. A Szociáldemokrata Párt 1909. február 3-án pedig határozatot hozott, amiben kijelentette, hogy a „*Népszava* szellemi tartalmának összeállítása a szerkesztőség joga és kötelessége.” Ady Endre a *Küldöm a frigy-ládát* című versével köszönte meg.

A *Népszava* az 1900-as évek elején még válaszút előtt állt, hogy maradjon-e egyszerű pártközlöny, vagy pedig kiszélesítse olvasótáborát, és keressen szövetségeseket a polgárság körében. Az 1910-es évekre azonban már eldőlt ez a kérdés, hiszen a *Népszava* legfőbb törekvései között szerepelt a polgári, európai Magyarországért való küzdelem, az általános és titkos választójog bevezetése, a munkásság szociális igényeinek kielégítése és az erőszakos magyarosítás elleni fellépés. Az asszimiláció fő szószólója a tizes években Apponyi Albert és Andrássy Gyula voltak, akik így a *Népszava* első számú ellenségei és egyben a főszerkesztőnek Garami Ernőnek fő vitapartnerei voltak. A *Népszava* a tizes években kitört elszigeteltségéből, és egyenrangú partnere lett olyan polgári napilapoknak, mint a *Világ* vagy a *Budapesti Napló*. Az ekkoriban induló *Nyugat* és a *Husadik Század* harcostársként tartották számon a *Népszavát* a „feudalizmus” elleni küzdelemben. (E. Fehér [2003] (<http://mek.oszk.hu/04000/04015/04015.htm#3>))

### VI./3. A Pesti Hírlap (1879-1944) a kezdetekkor

A *Pesti Hírlap* 1879. január 1-jével indult a Légrády Testvérek Könyv- és Lapkiadó Vállalat napilapjaként. A Vállalatot 1854-ben alapította Légrády Károly és testvére Tivadar, amikor litográfiai nyomdát nyitottak a Lipótvárosban főként képes kiadványok kiadásával foglalkoztak. A lapkiadó fő lapja egy képes hetilap a *Magyarország és a Nagy Világ* volt. A *Pesti Hírlap* megjelenésekor a korabeli kormányhoz lojális, de nem kormánypárti, inkább független lap volt, annak ellenére, hogy a lapindításhoz szükséges kaució egy részét maga a miniszterelnök, Tisza Kálmán tette le. A kaució másik részét azonban egy balközép politikus Domahidy István szatmári követ. Légrády Károly a lap szerkesztéséhez hivatásos újságírókat szerződtetett, Csukássy József lett a felelős szerkesztő, Huszár Imre (országgyűlési képviselő) főmunkatárs, és a kor híres vezércikkírói Kaas Ivor és Rákosi Jenő is részt vettek a lap írásában. Célkitűzése szolgálni és kielégíteni a közönség igényeit, emellett azonban a tulajdonosok kívánták megszabni az újság tartalmát. Az üzleti szempont dominált a kiadásban, aminek hatására nagy mennyiségben jelentek meg hirdetések a lapban. A nyolc oldalas hétköznapi lapszámban két oldalt, a 12 oldalas vasárnapiban pedig 3-4 oldalt foglaltak el a hirdetések, később pedig megjelentek az apróhirdetések is. Az hírlap minden eszközzel biztosította a jólérsültséget, saját tudósítói hálózatot épített ki külföldön és belföldön egyaránt. Sőt, olykor a törvénytelen eszközöktől sem riadt vissza, titkos informátorai az országgyűlésben és a miniszteri hivatalokban is működtek. 1881-ben a *Pesti Hírlap* a kiadó-szerkesztő Légrády Károly, aki fővárosi képviselő volt, a Városházán mondott beszédével ellentétes cikket akart közölni. A cikk megjelenését Légrády megtiltotta, ezért a teljes szerkesztőség kilépett a laptól. A kilépett újságírók megalapították a *Budapesti Hírlapot*, Légrádynak azonban sikerült egy délután alatt új szerkesztőséget felállítani. Az új szerkesztőséget Borostyáni Nándor ellenzéki újságíró szervezte meg, majd egy pesti ügyvédet, Kenedi Gézát jelölték ki felelős szerkesztőnek, aki 1902-ig vezette a hírlapot. A lap vezércikk írói Eötvös Károly, Lukács Béla és Pulszky Ferenc lettek.

A *Pesti Hírlap* a századfordulón a liberális nagyvárosi polgárság kedvelt napilapja lett, a pártpolitikától távol tartotta magát, ugyanakkor népszerű szépírókat és publicistákat foglalkoztatott, ennek is köszönhetette népszerűségét. Mikszáth Kálmán itt kezdte el írni országgházi karcolatait, Jókai Mór és később a fiatal Gárdonyi Géza is a lapban publikáltak. (Buzinkay, [2016] p.551)

A *Pesti Hírlap* 1883-ban aktívan részt vett a tiszaezlári per közvetítésében, annál is inkább, mivel a védelem vezetője a Függetlenségi Párt egyik vezetője, az ügyvéd és a hírlap publicistája Eötvös Károly volt. Eötvöst 1872-ben veszprémi képviselővé választották, aki ekkor belépett a Deák-Pártba, 1878-ban azonban már az ellenzéki programmal választották újra veszprémi képviselővé, és ettől kezdve a Függetlenségi Pártban politizált 1899-ig. Újságírói pályafutása a Deák-Párti *Pesti Naplónál* kezdődött, majd 1878-tól a Függetlenségi Párt lapjának, az *Egyetértésnek* lett vezető publicistája. Eötvöst Európa-szerte ismertté tette a védelem elvállalása és véghezvitele a tiszaezlári perben, amikor egy cselédlány eltűnésével kapcsolatban zsidókat vádoltak meg a középkorból származó babona, a vérvád alapján. A zsidó vérvádak hagyománya szerint a zsidók a szombatkor elfogyasztott kovásztalan kenyeret, pászkat, egy keresztény gyermek (lehetőleg szűz lány) vérének felhasználásával készítik el. 1882. április elsején a zsidó húsvétot megelőző szombaton kántort és egy személyben metszőt akart választani a tiszaezlári izraelita közösség. Ugyanezen a napon eltűnt a 14 éves cselédlány, Solymosi Eszter.<sup>20</sup>

#### **VI./4. A modern antiszemitizmus megjelenése a magyar sajtóban: a tiszaezlári vérvád.**

„A modern sajtónyilvánosság nélkül a tiszaezlári ügy soha nem lett volna azzá, ami.,– írja Kövér György: *A tiszaezlári dráma* című, 2011-ben megjelent társadalomtörténeti nézőpontú könyvében. Buzinkay Géza [2016] pedig a liberális és az antiszemita sajtó ütközetének nevezi a tiszaezlári per idejét.

A tematizáció által a tiszaezlári ügy országos, majd nemzetközi méretűvé duzzadt, állásfoglalásra kényszerítve a politikai szereplőket és a tágabb közvéleményt,

---

<sup>20</sup> A cselédlányt gazdasszonya Huri Andrásné küldte el boltba festékért, de szombat lévén a közelben lévő zsidó boltos zárva volt, ezért a falu másik végébe, Újfaluból Ófaluba, a legalább negyven perc járásnyira lévő keresztény boltoshoz, Kholmayerhez kellett mennie. A település két része között terült el Tótfalu, ahol a tiszaezlári zsinagóga állt, a lánynak mindenképpen el kellett haladnia mellette. A szemtanúk szerint valószínűleg a boltból visszafelé jövet tűnhetett el Eszter, mivel oda útján még 17 éves nővérével is találkozott, akivel néhány szót váltott. A zsinagógában a zsidók a pészahot megelőző szombatot (Sabbat Hagadol) ünnepelték, és a metszőválasztásra meghívott vendégekkel együtt a templomban tartózkodtak. A lánya eltűnését az édesanya április 3-án jelentette be a falu bírójánál, a vizsgálat azonban csak egy hónappal később, május 4-én kezdődött. A vizsgálat folyamán Bary József vizsgálóbíró a metszői állásra pályázókat gyilkossággal, a tiszaezlári zsidók egy részét bűnpártolással gyanúsította. (Karsai nyomán [2004])



csaknem az egész társadalmat. Mivel a napilapok egymást túlhasogva, szinte nap, mint nap tudósítottak a nyomozás előrehaladásáról, és a bírósági tárgyalásokról, valamint a politikai szereplők megnyilatkozásairól, a cikkekből jól rekonstruálható egy, a zsidók megítéléséről szóló diskurzus. Ebben a diskurzusban először jelenik meg a politikai antiszemitizmus a széleskörű nyilvánosságban. A politikai nyilvánosságban azonban, már az 1867-ben hozott emancipációs törvény<sup>21</sup>, valamint a Galíciából, később pedig Oroszországból tömegesen bevándorló zsidók miatt néhány képviselőnek köszönhetően, folyamatosan napirenden volt a zsidó kérdés.

A Szabadelvű Párt színeiben politizáló Istóczy már 1875-ben interpellációt nyújtott be a zsidók egyenjogúságának megvonásáért. 1875. április 8-án elhangzott országgyűlési beszédében pedig olyan vádakkal illette a magyarországi zsidóságot, amelyek azóta is a politikai antiszemitizmus alappillérei.<sup>22</sup>

Istóczy a magyarság védelme érdekében a honosító törvényjavaslat szabályozását követelte interpellációjában, és egy társadalmi önvédelmi mozgalom létrehozását tűzte ki célul, valamint felszólította a kormányt, hogy hagyjon fel az ez ügyben tanúsított semleges és közömbös politikájával. B. Wenckheim Béla miniszterelnök Istóczynak adott válaszában a humanizmus és civilizáció nevében elutasította a törvénymódosításra tett javaslatot.

Istóczy az elkövetkező években is többször felszólalt a nemzetgyűlésben a zsidóság ellen, 1880. Október 25-én pedig önálló antiszemita folyóiratot indított *12 röpirat* címmel, és megkezdte egy antiszemita párt szervezését, amely tervei szerint már az 1881-es országgyűlési választásokon részt vett volna.

1882-ben az antiszemita közhangulat fellángolásának egy újabb esemény is kedvezett, a zsidók tömeges bevándorlása Oroszországból a keleti vármegyékbe.<sup>23</sup> Ennek

---

<sup>21</sup>1867. Évi 17. Törvénycikk első paragrafusa kimondta, hogy az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosultak. A második paragrafus hatályon kívül helyez minden ezzel ellenkező törvényt, rendeletet jogszokást. (<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/index.html>)

<sup>22</sup>Szerinte a zsidók nagyarányú bevándorlása és elszaporodása, valamint a gazdasági életben megszerzett hatalma elnyomással fenyegeti a magyarságot. A zsidók a róluk kialakított képet szánt szándékkal összeavarták, hiszen valahányszor támadás éri őket, vallási felekezetnek állítják be magukat, pedig ez egy véregység által összefogott társadalmi kaszt, így soraiba senkit be nem enged. Ezért nevetséges utópia azt gondolni, hogy a zsidóság házasság révén beolvasható. Valamint nemcsak az ország finánciális léte, hanem a sajtó is a zsidók kezében van. (Istóczy Győző [1904]: Istóczy Győző országgyűlési beszédei, indítványai és törvényjavaslatai 1872-1896.

In. [http://mtdportal.extra.hu/books/istoczy\\_gyozo\\_orzaggyulesi\\_beszedei.pdf](http://mtdportal.extra.hu/books/istoczy_gyozo_orzaggyulesi_beszedei.pdf))

<sup>23</sup>1881 tavaszán II. Sándor cáρ meggyilkolása pogromhullámot indított el Oroszországban, amelynek hatására sok zsidó Magyarországra menekült. A legtöbbben nem akartak letelepedni Magyarországon,

hatására Szatmár vármegye 1882. március 2-án feliratot intézett az országgyűléshez, a zsidó bevándorlás megfékezését kérve.

A szatmári kérvény tárgyalását az országgyűlés 1882. június 7-ére tűzte ki. Ezt megelőzően azonban, május 23-án szólalt fel Ónody Géza<sup>24</sup> hajdúnánási függetlenségi képviselő a boszniai hadjárat finanszírozása ellen, és beszédében fontosnak tartotta megemlíteni az Oroszországból érkező zsidók problémáját, a fenyegetésnek pedig a tiszzaeszlári eset megemlékezésével adott nyomatékot. Az országos sajtóban, azaz a konzervatív és klerikális, kis példányszámban megjelenő *Magyar Állam* című napilapban május 20-án napvilágot látott a tiszzaeszlári bűnügyről szóló hír, amelynek forrása Adamovics József tiszzaeszlári katolikus lelkész levele volt. Adamovics azonban nem csak a sajtót értesítette az gyilkosságról, hanem Ónody Géza képviselőt is, és levelében országgyűlési felszólalásra biztatta. Az akkoriban Budapesten megjelenő 11 fontosabb napilap közül Bary vizsgálóbíró kutatásai szerint csak háromban kommentálták a felszólalásban említett tiszzaeszlári bűnesetet. Ezek közül a *Budapesti Hírlap* például szó szerint közölte a képviselő beszédét, a *Függetlenség* főszerkesztője, Verhovay pedig május 24-i cikkében részletesen elmagyarázta, hogy azért közölte le lapjában Ónody álláspontját, mert személyesen felkereste őt a szerkesztőségben és megmutatta Adamovics plébános levelét, ezáltal mintegy pártatlanságot és tárgyilagosságot színlelve az ügyben. Mindenesetre Ónody felszólalása hatására május 24-én Istóczy interpellációjában már számon kérte a belügyminisztertől, (aki egy személyben a miniszterelnök Tisza Kálmán volt) a vizsgálat elhúzódtását és a felelősök megbüntetését. A vizsgálat sürgősségét egy levéllel indokolta, amely egy nyíregyházi levelezőjétől, elvtárástól érkezett, és szerinte a benne foglaltak hitelesen tudósítottak a tiszzaeszlári bűnesetről. (Kövér, [2011]) Tisza Kálmán „eleve tiltakozott az ellen, hogy egy törvényszéki tárgyalás alatt lévő ügy kapcsán egy képviselő izgassa a társadalmat.” (Kövér, [2011]p.399) Különösnek tartotta, hogy a fokozatos fellebbviteli eljárás helyett a napi sajtóban és az országgyűlésben válik vita tárgyává az ügy. Ugyanakkor

---

tovább indultak Nyugat –Európa, Amerika felé. A menekültek egy része ortodox zsidó volt, tradicionális viseletben érkeztek, amely még inkább taszította a magyarokat. ([www.konfliktuskutato.hu](http://www.konfliktuskutato.hu))

<sup>24</sup> Ónody Géza tiszzaeszlári földbirtokos, a függetlenségi párt tagja volt, és később a tiszzaeszlári per ideje alatt egy könyvet is kiadott „Tiszaeszlár” címmel, amelyben számos középkori példával igyekezett alátámasztani, hogy Tiszaeszláron is rituális bűntény történt. (Bary vizsgálóbíró emlékiratai) Ónody mindemellett publikált a 12 Rőpirat című folyóiratba is, antiszemitizmusának gyökereiről Kövér György[2011] *A tiszzaeszlári dráma* című könyvében számol be részletesen.

megjegyezte, hogy akik az ügy kapcsán az országgyűlésen kívül lázadást szítanak, azok a törvény előtt felelni fognak.

Istóczy interpellációjához csak nem minden jelentősebb sajtóorgánus hozzászólt, és kezdetben még hasonló véleményen voltak, mint a miniszterelnök, hogy a vérvád nevetséges, és jó néhány cikk egyértelművé tette, hogy a két képviselő felszólalása és forrásaik célja a provokáció volt, de ez a bűntény nem használható fel a zsidók elleni izgatásra.

*A Pesti Napló* például így ír:

„Istóczy Győző újból alkalmat talált szőnyegre hozni a zsidókérdést és a középkori dajkamesék tradícióiból gyúrt össze egy interpellációt, amelyből a vadromantikus iskola rendkívül hálás anyagot meríthetne egy rémmesére. A tiszaezlári eset, mely inkább illenék a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjteményébe, mintsem a parlament naplóiba, képezte az interpelláció tárgyát.” (*Pesti Napló*, 1882. 05.25.)

*A Budapesti Hírlap* „A zsidókérdés” című vezércikkében május 25-én már kicsit óvatosabban írt, nem vádolta közvetlen izgató szándékkal az interpellálókat:

„Egy bűnesetről van szó, mely az illetékes bíróság előtt van. Hány rémes büntett kerül elbírálás alá anélkül, hogy interpelláció tárgyává tétetnék, még mielőtt az előző vizsgálat stádiumán keresztül ment volna? Nem állítom, hogy izgató szándék vitte az esetet a törvényhozás fóruma elé, de hogy az interpelláció szándék nélkül is vérszesen alkalmas arra, hogy izgasson, senki sem tagadhatja. Mondanunk sem kell, hogy hazánkban a viszony zsidók és zsidók között általában komoly aggodalomra nem ad okot. Külső impulzus és nem várt komplikációk idézhetnek fel itt-ott veszedelmet. Ily komplikációknak tartanak az orosz menekültek tömeges bejövételét és ily komplikációnak különösen, ha a tiszaezlári esetet a kormánynak nem sikerülne a gondolható legrövidebb idő alatt tisztába hozni.” (*Budapesti Hírlap*, 1882.05.25.)

*A Pesti Hírlap* csak egy hét múlva szólt hozzá a kérdéshez:

„Maglehet, hogy a tiszaezlári metsző ártatlannak bizonyul, de ha a bíróság megállapítja ellenében a bűnösséget, az sem lehet ok rá, hogy az alávaló büntett, elkövetője helyett a zsidóságnak tulajdonítsák. Ez ellen tiltakozik a józanság. Azok ellen pedig, akik nálunk az ilyen ürügyeket zsidóüldözésre akarják felhasználni, tiltakozik nemcsak a humanitás, de a magyar nemzet történelme és becsülete.” (*Pesti Hírlap*, 1882.06.02.)

Azt mindenesetre a kortárs visszaemlékező Bary<sup>25</sup> vizsgálóbíró is megjegyzi, hogy Ónody és Istóczy felszólalása, Adamovics levele és Verhovay újságcikke „indította el a lavinát” és duzzasztotta országos méretűvé az ügyet, amely így nem csupán bírósági ügy, közönséges bűnügy maradt, hanem zsidókérdéssé fújódott fel. Más kérdés azonban, hogy Bary József a zsidókat és a zsidó sajtót tette felelőssé azért, hogy világszenzációvá

---

<sup>25</sup> Bary, József [1933] *A tiszaezlári bűnper. Bary József vizsgálóbíró emlékiratai*. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. [http://mtda.hu/books/a\\_tiszaezlari\\_bunper.pdf](http://mtda.hu/books/a_tiszaezlari_bunper.pdf)

vált Tiszaeszlár, mivel a zsidók feltétel nélkül szolidaritást vállaltak a vádlottakkal, anélkül, hogy megbizonyosodtak volna róla, hogy bűnösök-e vagy ártatlanok. Ugyanígy a szatmári felirat zsidó fogadtatása az oka annak, hogy össze lett mosva a zsidó kérdéssel.<sup>26</sup> Bary ezeket a vádakát emlékirataiban a napi sajtó cikkeivel támasztja alá, amelyek elég nagy részét a *Budapesti Hírlap* írásaiból válogatja. Az általa válogatott újságcikkekből kirajzolódik a korabeli ellenzéki (jobboldali) sajtóban megjelenő antiszemitizmus jó néhány jellemzője, amelyek a tiszaezlári per előrehaladtával párhuzamosan törnek felszínre.

A tiszaezlári per Nyíregyházán 1883. június 20-tól augusztus 3-ig tartott. A védői feladatokat Eötvös Károly és társai, Funták Sándor, Friedmann Bernát és Székely Miksa látták el. Az ügyész Szeffert Ede királyi főügyész helyettes volt, aki vádbeszédében maga is a vádlottak felmentését javasolta. A tiszaezlári pert végül a gyilkosság tárgya hiányában a védelem nyerte meg. Eötvös hétórás védőbeszédet mondott július 30-án, ami reggel háromnegyed kilenctől délután négyig tartott.

A legtöbb napilap, így a *Budapesti Hírlap* is szó szerint közölte a védő, Eötvös Károly beszédét. A *Budapesti Hírlap* a per után csalódottságnak adott hangot, és hasábjain jogi vitába szállt Eötvös Károllyal. A *Pesti Hírlap* tudósítója az ügyben a fiatal Mikszáth volt, aki a helyszínről a per ideje alatt végig tudósított, és alapos oknyomozói munkát is végzett. Mindenkit megkérdezett, és igyekezett objektív maradni, ezért az egyik oldal antiszemitának, a másik pedig zsidóvédőnek titulálta. A *Pesti Hírlap* mindenesetre elítélte az antiszemitizmust, az újság mindvégig a védelem pártján állt, ellenben a *Budapesti Hírlappal*.

Közben már a per ideje alatt is elharapódzott a zsidók elleni erőszak. 1882 júniusában zsidó utazókat támadtak meg Tiszaelők határában, Kiscellen és Körmenden zsidóellenes falragaszokat ragasztottak ki, 1882. augusztus 25-én Nagymagyarán egy kb. 150 fős kapákkal felfegyverzett tömeg Istóczyt éltetve követelt pogromot. 1882 szeptemberében Pozsonyban is zavargások törtek ki, amiket csak a hadsereg bevetésével tudott a kormányzat megfékezni. A zavargások a per lezárása után sem szűntek meg, 1883 augusztusa és 1884 júniusa között 100-130 településen támadtak meg zsidókat, fosztottak

---

<sup>26</sup> „Hitem és meggyőződésem, hogyha a zsidóság szellemi vezetői Szatmár megyének a liberalizmussal és humanizmussal a legkisebb mértékben sem ellenkező feliratát magukévá teszik, s ha nem vállalják Istóczynak és Ónodynak azt az akkor még teljesen elszigetelten álló beállítását, hogy a tiszaezlári bűnügy a zsidóság ügye, akkor a zsidókérdés Magyarországon örökre megoldást nyert volna.” ( in. Bary József [1933] A tiszaezlári bűnper. p.88. ([http://mtdaportal.extra.hu/books/a\\_tiszaeszlari\\_bunper.pdf](http://mtdaportal.extra.hu/books/a_tiszaeszlari_bunper.pdf)).

ki lakásokat és boltokat. Budapesten 1883. augusztus 7. és 13 között óriási pusztítást végzett az Istóczyt és Ónodyt éltető tömeg. Az 1881 és 84 között zajló pogromhullám szinte az egész országra kiterjedt, de főbb gócpontjai Pozsony, Sopron, Moson és Nyitra megyékben, valamint Zalában, Somogyban és Vasban voltak. A zavargásoknak kevés halálos áldozata volt, a cél inkább a zsidók tulajdonának az elrablása és a pusztítás volt. Az általános zsidóellenes közhangulatot kihasználva Istóczy vezetésével 1883 októberében megalakult az Országos Antiszemita Párt. A Párt az 1884-es választásokon 55 jelöltet indított, amelyből 17 nyert mandátumot, és ebből 12 mandátumot azokban a megyékben szereztek, ahol erősek voltak az erőszakhullámok.<sup>27</sup>

A *Budapesti Hírlap* „Az antiszemiták győztek” című június 20-i vezércikkében számolt be a választások eredményeiről. A kormánypártot a zsidók támogatták, írja a szerző, és ennek eredményeképpen az ellenzékben nincs is zsidó képviselő, csak a kormánypártban.

„Ez mutatja, hogy zsidóság és kormánypártiság hogy össze van nőve. Az antiszemitizmus veszélyei ezáltal nőnek. Egy eredménye van a dolognak, mégpedig az, hogy a „Pester Lloyd” és a másik pesti német lap a Deutsche Zeitung belátja, hogy az antiszemitizmus Magyarországon nem felekezeti, hanem közgazdasági kérdés.” (*Budapesti Hírlap*, 1884. 06.20.)

Az antiszemita párt tündöklése azonban nem tartott sokáig, mivel 1885-ben a párt kettévált, Istóczy megalapította az Országgyűlési Mérsékelt Antiszemita Pártot, a kiegyezést pártoló zsidóellenes képviselők közül és Verhovay maradt az Országos Antiszemita Párt élén, amelynek tagjai a Bécs ellenes politikát támogatták. Az 1887-es választásokon a két formáció együtt, és 11 választókerületben nyert mandátumot, a következő években azonban mindkét párt megszűnt, és 1892-ben már egy jelölt sem indult antiszemita színekben.

---

<sup>27</sup>Kádár, Gábor- Vági, Zoltán: Vértóvadak, pogromok, zsidóellenes zavargások 1881-1885 között. in. [http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com\\_content&view=article&id=143:vervadak-pogromok-zsidóellenes-zavargasok-1881-1885-koezoett-&catid=15:tanulmányok](http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=143:vervadak-pogromok-zsidóellenes-zavargasok-1881-1885-koezoett-&catid=15:tanulmányok)

## **VI./5. A konzervatív-liberális Budapesti Hírlap (1881-1939)**

A *Budapesti Hírlap* 1881. június 16-án indult Csukássy József főszerkesztésében. A munkatársak nagy része a *Pesti Hírlaptól* elbocsátott újságírókból állt. Rákosi Jenő, aki társtulajdonosa, és meghatározó vezércikkírója lett a lapnak, hivatalosan 1881. október 15-én vált laptulajdonossá. Munkatársai voltak például: Tóth Béla 1885-től, Barna Izidor 1886-tól, Herczeg Ferenc 1890-től, Inczedy László 1891-től, Alexander Bernát 1892-től, Beöthy László 1892-től. A szerkesztőség az *Egyetértés* című lapban közölte a *Budapesti Hírlap* megjelenésének idejét, majd az első lapszámban kíméletlen támadást indított a Légrády testvérek ellen.

A hírlapra jellemző sajátos stílust már ekkoriban kezdi kialakítani Rákosi Jenő, gondosan ügyelve a cikkek szedésére, külalakjára, és az új helyesírási szabályokra. A „regénycsarnok” rovatban megjelentek külföldi szerzők, például Flaubert művei, magyar szerzőktől Tolnai Lajos vagy éppen Rákosi Jenő regényei. A *Budapesti Hírlapban* tökéletesítik a kroki műfaját, amely humorosabb lesz, később Molnár Ferenc lesz a műfaj nagy szakértője a lapban. (Lengyel [1963]p.282)

A *Budapesti Hírlap* népszerűségét jelentősen növelte 1882-83-ban a tiszaezlári bűnügyről szóló cikksorozat. A lap példányszáma 1891-ben 35 000 volt naponta. A társtulajdonos, Csukássy József halálával az egész újság tulajdonjoga Rákosi Jenő kezébe került, aki felépítette a *Budapesti Hírlap* székházát a Rökk Szilárd utca 4. szám alatt, valamint 1896-ban egy új lapot is indított *Esti Újság* címen. Az újságpalotában helyet kapott a szerkesztőség, a kiadóhivatal és saját nyomda is. A felelős szerkesztőnek és a főkönyvelőnek külön szobája volt, az újságíróknak kilenc szoba volt fenntartva. A szerkesztőségnek több pesti telefonvonala volt, és egy külön vonala Bécsbe, a lap hétfőn 8 oldalon, hétköznap 16 hétvégén 24 oldalon jelent meg, a hirdetés hetente 30-40 oldalt foglalt el. A *Budapesti Hírlap* használta először a Marinoni-féle körforgógépet, amelyet gázmotor hajtott, volt benne lapszámláló és hajtogató mű is.

A *Budapesti Hírlap* szellemiségét alapvetően Rákosi Jenő politikai nézetei határozták meg. A lap minden megmozdulást támogatott, ami „a magyarság ügyét szolgálja az élet bármely mezején vagy vonatkozásában”, - írta Rákosi Jenő *Emlékezések* című önéletrajzi írásában.

Rákosi a 67-es kiegyezés alapelveit tartotta szem előtt, ugyanakkor az 1875-1905-ig töretlenül hatalmon lévő Szabadelvű Párttal és Tisza Kálmán kormányával mindvégig szemben állt, de nem kötelezte el magát egyetlen ellenzéki párt mellett sem. A legtöbb politikai kérdésben Apponyi Albert nézeteit osztotta, és lapjában sok esetben támogatta Apponyi törekvéseit.

Az egyik ilyen fontos téma, ami a 80-as évektől egészen az első világháborúig uralta a közvéleményt, az 1889-es véderőtörvény vitája, amelynek során az 1868-as véderőtörvény osztrák reformját szerette volna keresztül vinni Tisza, és amely végül is közvetve a lemondásához vezetett. Az 1868-as véderőtörvény a közös hadsereg létszámát tíz évre határozta meg, és előírta az újonclétszám tízévenkénti parlamenti újra tárgyalását. Az új törvény megszüntette volna a tízévenkénti diszkussziót, ami azért váltotta ki a magyar parlament ellenállást, mert így úgy tűnt, hogy a hadvezetés el akarja venni a magyar parlament jogát, hogy beleszólhasson a közös hadsereg ügyeibe. A törvény 25. paragrafusa pedig előírta, hogy az egyéves önkénteseknek tartalékos tiszti vizsgát kell tenniük, de sikertelen vizsga esetén további egy évet kötelesek szolgálni, tanulmányaik felfüggesztése mellett. Valójában a hadvezetés ezzel a magyar tisztek hiányán akart segíteni, mivel azonban a közös hadsereg nyelve a német volt, a vizsgát németül kellett letenni. Az ellenzék germanizálásról, a magyar nemzet nyelvének és kultúrájának megsértéséről beszélt. (Bihari [2007])

A véderőtörvényről szóló vita fontos szerepet töltött be Apponyi Albert gróf politikai kiemelkedésében is. Ebben a témában négy beszédet mondott a parlamentben és a két kérdéses paragrafus ellen törvényjavaslatot nyújtott be. Apponyi az 1880-as évektől a nemzet alvó jogairól, a kiegyezés tovább fejlesztéséről, a „nemzeti élet nemzet-biológiai törvények szerinti teljességéről” beszélt. Katonai téren a magyar katonai nevelést követelte, nemzetivé kívánta formálni az idegen, német hadsereget. Mivel az újoncmegajánlás joga és így a védelmi rendszer átalakítása és költségvetésének megállapítása is a magyar törvényhozás beleegyezésével történhetett, Tisza pártjának parlamenti többségével alku és ellentételezés nélkül kívánt elvonni egy alkotmányos alapjogot a magyar parlamenttől. Az ellenzék, Apponyival az élen felismerte, hogy ez a sérelem jó támadási felület a rendszer és főként annak vezetője ellen, valamint azt is átlátták, hogy az alkotmányos és nemzeti sérelmet a társadalmi problémákkal is egybe lehet mosni, és ezáltal befolyásolni a közvéleményt. Az egyéves önkéntességet például összekapcsolták a középosztály kisemmizésével, a német nyelvű vizsgát pedig azzal,

hogy az osztrákok a magyar miniszterelnökkel és kormánypárttal együtt most már kultúránkat és nemzetiségünket is el akarják venni. (Bihari [2007])

Schöpflin Aladár [1929] szerint is a 80-as években Rákosi célja a Tisza Kálmán és a 67-esek elleni küzdelem, és ennek a harcnak az egyik harctere a hadsereg-kérdés volt.<sup>28</sup>

A másik fontos téma az egyházreform és az ehhez kapcsolódó 1894-es egyházpolitikai törvény. Wekerle Sándor első miniszterelnöksége idején (1892-1895) már kormányprogramjában meghirdette a liberális egyházpolitikai reformot, amely az egyház és az állam különválasztását célozta meg. A kiegyezés után az oktatás, a házasságkötés és bontás, az anyakönyvvezetés feladatai az egyházak hatáskörébe tartoztak. Ötféle felekezeti házassági jog volt érvényben. A katolikus egyház pedig tiltotta a különböző felekezetűek házasságát és csak akkor engedélyezte a házasságot, ha írásbeli garanciát kapott arra, hogy a születendő gyermekek katolikusok lesznek. Az 1894-es törvény elérte, hogy a katolikus egyház világi, állami eszközökkel nem tilthatta többé a másfelekezetűekkel kötendő házasságot, a gyermekek vallását pedig a szülők határozhatták meg. Az 1895:XLIII. tc. pedig minden vallás gyakorlásának a szabadságát biztosította valamennyi állampolgár részére, az izraelita vallást pedig egy külön törvény (1895:XLII.tc.) minden vallással egyenjogúvá tette. (Pók [1983])

A reformot az uralkodó, Ferenc József kezdetben ellenezte, a felsőház 1894. május 10-én pedig elvetette. A közvélemény azonban a kormány mellé állt, hiszen ezzel is a Bécs ellenesség mutatkozott meg, a negyvennyolcasok és a hatvanhetesek ebben az egy kérdésben egyetértettek, és kiálltak a miniszterelnök mellett. Végül az uralkodó nyomást gyakorolt a felsőházra, de a törvény uralkodói szentesítéséért cserébe Wekerlének távoznia kellett a miniszteri székből.

A *Budapesti Hírlap* a másik oldalt pártolta és Apponyi Albert szócsöveként a polgári házasság ellen érvelt.<sup>29</sup> Végül a törvényt elfogadta a magyar parlament, és ellenzőiből

---

<sup>28</sup>„Ebben a harcban, mint egész publicista pályáján mindenben, Rákosi a nemzetben élő érzelmi posztulátumok pártján volt. Nem került át a függetlenségi pártba, nem tűzte ki az önálló hadsereg lobogóját, Apponyival tartott, aki a 67-es keretek kitágításával, egyes részlet-reformokkal próbálta a hadsereg-kérdést nyugvóponttra juttatni. Magyar nemzeti szellemet vinni a hadseregbe - ez volt a jelszó, melyet Rákosi Jenő fogalmazott meg a legpregnánsabban s a legnépszerűbb formában. Ami agitációs anyag volt a hadsereg-kérdésben - s az volt mindig bőven, a közjogi fontos problémáktól a tisztí kardbojtok színéig és a kávéházi kardaffaireokig - azt mind mesterileg felhasználta s időnkint olyan izgalomba hozta a közvéleményt, amely már-már zavarba hozta a kormányokat is.“ (Schöpflin [1929] <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00461/14343.htm>)

<sup>29</sup>„Hálásan kell megemlékezni a *Budapesti Hírlapról*, mely bár féltékenyen őrizte függetlenségét és párton kívüliségét, az eszmerokonság révén mégis állandóan támogatta és ragyogóan képviselte minket sokszor túlszárnyalva azt a nemzeti politikát, amelyet a parlamentben érvényre juttatni iparkodtunk.“ (Apponyi Albert, gróf: Emlékirataim. I. kötet, 253.)



megalakult a Katolikus Néppárt, a *Budapesti Hírlap* jelentős támogatásával. (Lengyel, [1963])

A nemzetiségi kérdést illetően Rákosi Jenő meg volt győződve arról, hogy a Magyarországon élő nemzetiségeket lehet, és kell asszimilálni a magyar társadalomba. „A nyelvében él a nemzet jelszavát ő impregnálta bele az emberek köztudatába.”- írja róla Schöpflin Aladár [1929].

A kortársak és a későbbi méltatók gyakran kiemelik, hogy Rákosiról köztudott volt, hogy német ajkú családba született és családneve a Kremsner volt, ezért is találták furcsának a már-már sovinizmusba csapó nacionalizmusát. Sipos Balázs [2011] Rákosi Jenő *Emlékezések* című emlékiratának elemzése során arra a megállapításra jut, hogy Rákosi önmagára nem mint asszimilálódott németre, hanem mint magyarra tekintett. Az *Emlékezések* első felidézett története az 1848-as forradalom idején játszódik, aminek két oka van. Egyrészt Rákosi saját magyarságát és nacionalizmusát hangsúlyozta egy olyan helyzetben, a megírás időpontjában, amikor pont a jobboldali sajtó titulálta őt destruktívnak és zsidópártinak, másrészt pedig egész pályáját befolyásolta magyarságtudata. Ez a magyarságtudat azonban nem egy jellemfejlődés eredménye, hangsúlyozza Sipos, ([2011]p.32) hanem állandó tulajdonsága a főhősnek, ugyanúgy, ahogyan becsvágya is.

Sőt, Rákosi mindenféle germanizálási és germanizálódási törekvés ellen fellépett, és ez határozta meg az újságírásról és a színjátszásról és a műfordításról vallott nézeteit is.<sup>30</sup>

Rákosi 1905-ben miután az ellenzéki koalíció került hatalomra, a maga számára nem kívánt semmiféle tisztséget, bár a *Budapesti Hírlapnak* nagy szerepe volt a győzelemben. Az újság az 1905-1906-os politikai válságnak külön rovatot szentelt, és külön rovatot kaptak az ország területén kibontakozó ellenállási mozgalmak, de a koalíciós tömörülés pártjairól némi fenntartással beszélt a lap.<sup>31</sup> A fő ellenségnek Tisza Istvánt tekintette Rákosi a lap hasábjain, azt állítva róla, hogy ő áll az ideiglenesen kijelölt Fejérváry-kormány mögött és tanácsaival ő hátráltatja az új választójogi törvény kiírását. 1910-ben azonban már Tisza álláspontját képviselte a választójog kiterjesztését illetően.

---

<sup>30</sup> „Magyarországot [...] a független sajtó, az önzetlen hit, az irodalom, a művészet s a magyar nyelv” „csinálja meg” (I. m., 135.); „[...] a mi munkánk itt a Népszínházban a főváros magyarságáért folyt, s elsősorban hadjárat volt a németiség ősi vára, a német színház ellen.” (I. m., 181.); a *Budapesti Hírlap* programja a magyarosítás és a „magyar imperializmus” volt. (188-189, 196.” (idézi Sipos Balázs: [2011]pp. 32)

<sup>31</sup> Bővebben: Csík Tamás: A koalíciós kormány hatalomra kerülése és a Nemzeti Munkapárt létrejötte (1906-1910) a Budapesti Hírlap és az Újság konstrukciójában. in. Médiakutató. 2011 ([http://www.mediakutato.hu/cikk/2011\\_01\\_tavasz/07\\_nemzeti\\_munkapart](http://www.mediakutato.hu/cikk/2011_01_tavasz/07_nemzeti_munkapart))

Az 1848-as modernnek nevezhető választójogi és népképviselési törvény 1874-es átalakítása a vagyoni cenzus alapján szűkítette a választásra jogosultak körét, ugyanis míg az 1848-as törvény a választói jogosultságot a jövedelemre építette, addig az 1874-es módosítás a befizetett évi adóhoz kötötte. (Varga [1994]p.17) Így 1874-1917-ig 6% volt a választók aránya a korábbi 7%-hoz képest. (Szabó [2009]) Kristóffy József választójogi reformtervezetének nyilvánosságra kerülésétől 1905-től kezdve éles vita folyt Jászi Oszkár és Tisza István között az általános, titkos és egyenlő választójog bevezetéséről. Tisza István cikksorozatot indított az *Újság* című lapban a választójog ellen. Választójogi koncepcióját a nemzeti és elitista gondolkodási mód jellemezte, mivel a politikai jogok gyakorlásához elengedhetetlennek tartott bizonyos anyagi és műveltség-beli biztosítékokat, valamint korának magyarországi fejlettségi viszonyait is elmaradottnak vélte az általános és titkos választójog bevezetéséhez. (Illés [2012])

A *Budapesti Hírlap* híven kezdeti célkitűzéseivel minden magyarsággal kapcsolatos kezdeményezést támogatott, így az 1906-ban megalakult Tulipán mozgalmat is, amelynek célja a magyar áruk előnyben részesítése volt. Akik a magyar áruk vásárlása mellett kötelezték el magukat, gomblyukukba egy zománcozott tulipánt tűztek, ezzel is azt példázták, hogy az ellenzéki koalíció feladta a katonai és a gazdasági követelésit is, azért, hogy hatalmon maradjon. Az 1906. június 3-án megjelent *Budapesti Hírlap* 25 éves jubileumi száma egy egész mellékletet szentelt a Tulipán-mozgalomnak.

Évekig szerepelt a *Budapesti Hírlapban* az Ady-Rákosi vita, amelynek háttérében szintén Rákosi nacionalizmusa, magyarságról való felfogása állt. Ady 1904-ben még szorgalmasan küldözgetett Párizsból cikkeket a lapnak, majd 1906-ban nagyobb visszhang nélkül megjelent Ady harmadik verseskötete az *Új Versek*, amely felett a *Budapesti Hírlap* ekkor elsiklott. 1908-ban viszont megindultak a *Nyugat* és a *Holnap* című folyóiratok, és Rákosi a *Holnap* ellen azonnal támadásba lendült. A *Holnapban* Adyn kívül még hat költő publikált, de a kritika leginkább Adynak és az *Új Versek*-nek szólt, a versek nyelvezetét támadta, és a nemzeti jelleget hiányolta a szövegekben. (Lengyel [1963]) Bár a Nyugatosok sokszor eltúlozva a „maradi-haladó” szembenállás kiélezése érdekében Rákosi maradiságát hangsúlyozták, Sipos Balázs ([2011]p.34) Rákosi publicisztikáját vizsgálva azonban kiemeli, hogy „nem volt eleve az irodalmi modernizmus ellenfele, és nem állította, hogy a művészetnek mindenkor a nemzet ügyéhez kell kapcsolódnia, és csak ebben az esetben értékes.” (Sipos [2011]p.34) Rákosi tehát nem követelte meg, hogy mindenki az ő irodalmi ízlését, felfogását kövesse, viszont

a magyar és az idegen kultúrák találkozását veszélyesnek tartotta, mivel véleménye szerint a magyar kultúra fejletlensége miatt nem volt képes még arra, hogy befogadja az idegen elemeket. (Sipos, [2011]p.35)

1919 után a Rákosi-Nyugat viszony megváltozott, és Rákosi átgondolta Ady költészetéről vallott nézeteit, 1926-ban már úgy vélte, hogy Ady Petőfihez mérhető tehetség volt, de a magyar nemzetnek sok kárt okozott. (Sipos [2011]p.35)

## **VI./6. Két polgári napilap a századfordulón: a Világ (1910-1926) és az Az Est (1910-1939)**

### *A Világ indulása*

Az 1905/1906-os megerősödő radikális polgári demokratikus álláspontnak nem volt saját napilapja. Felmerült az igény, hogy az önálló programmal fellépő polgári radikalizmusnak saját újságja legyen, így 1910 március 30-án indult meg a *Világ* című szabadkőműves napilap. A szabadkőműves páholyok kiterjedt hálózata működött a századfordulón Magyarországon, ugyanakkor nem minden páholy vett részt aktívan a politizálásban. A szabadkőműveseknek belső lapjaik működtek, de szükség volt egy külső lap megjelenésére is, amit végül az Eötvös –páholy finanszírozott, és a kiadó Dr.Bálint Lajos volt. A *Világ* indulása határozottan sikeres volt, példányszáma hamarosan tízezerre nőtt, olvasóközönsége a városi progresszív értelmiség és polgárság művelt rétegeiből tevődött össze. 1913-ban szerkesztőváltás történt, Purjesz Lajos vezetésével az újság radikálisabb hangvételre váltott. Purjesz Lajos átfogó és következetes szerkesztői munkájával megteremtette a lap egységét, a rovatok harmóniáját. A Polgári Radikális Párt 1914-es megalakulása után a *Világ* a párt lapja lett, és ettől kezdve hivatalosan is a radikális programot képviselte. A párt programját Jászi Oszkár fogalmazta meg: egy olyan radikális függetlenségi politikáról beszélt, amely megteremti a monarchiával szembeni gazdasági önállóságot, az önkormányzatokat, a közoktatási reformot, az egyházi birtokok szekularizációját, a gondolat és sajtószabadságot, a gyülekezési és sztrájkszabadságot, valamint felhagy a kisebbségek magyarosításával. A rövidesen polgári radikalizmusként emlegetett irányvonal éles határvonalat húzott a szociáldemokraták és a Polgári Radikális Párt közé. A legfontosabb követelésük az általános és titkos választójog megteremtése volt, amely gyakori téma volt a *Világ* oldalain, és előtérbe került az agrár, és a nemzetiségi kérdés is.

*Az Est*

Az *Az Est* először 1910 április 15-én délután jelent meg. Miklós Andor alapította, aki előtte a *Pesti Napló* című napilap közgazdasági rovatvezetője volt. Az *Est*-et bulvárlapnak nevezik, de valójában nem volt az, amerikai politikai napilap volt, ami élt a sajtó által elérhető üzleti lehetőségekkel, a szenzációkeltés fogásaival, és kiemelten fontosnak tartotta a hirdetéseket. Liberális napilap volt, legfeljebb időlegesen kötelezte el magát bármilyen politikai irány vagy politikus mellett.

#### **VI./7. Az I. világháború és a magyarországi forradalmak fogadtatása a politikai napilapokban**

*„Éljen a király! Éljen a háború! Vesszen Szerbia – napokig, sőt hetekig ezeket a lelkesült kiáltásokat visszhangozták Budapest és a vidéki városok falai, de nem volt kisebb a harcikedv, mely Bécs és az osztrák városok, aztán Zágráb és Sarajevo lelkében fellángolt.”* ([http://epa.oszk.hu/01500/01596/00002/pdf/1vh\\_kepes\\_kronikaja\\_1914\\_02.pdf](http://epa.oszk.hu/01500/01596/00002/pdf/1vh_kepes_kronikaja_1914_02.pdf)) írja Süle Antal *A Világháború képes krónikája* című kiadványának 1914. évi 2. füzetében.

Természetesen hiba lenne azt állítani, hogy minden európai országban fenntartás nélkül és kitörő örömmel fogadta a háborút, annak ellenére, hogy a hírlapok fényképei és írásai erről tanúskodnak. A napilapok eleinte elítélték Szerbiát, majd a Monarchiát a hadüzenet miatt, és feszülten várakoztak a júliusi válság idején, majd amikor kitört a háború, mindenki fellélegzett, mivel a feszültség hirtelen megszűnt. Ugyanakkor a kormányok a sajtón keresztül igyekeztek meggyőzni az embereket, hogy az ellenség lép fel agresszíven, és ők csak védekező harcot vívnak, de közel a győzelem. Bihari Péter szerint [2013] a nacionalizmus eszméinek terjedésére épített propaganda célba ért, és a háborút üdvözlő városi kispolgárok, középrétegek és diákok nemzeti jelszavakat harsogva borultak össze Budapest utcáin. (Bihari [2013]p.18) Így, az eleinte háborúellenes Magyarországi Szociáldemokrata Párt is beállt a kormány mögé, mivel tagjai nem akartak sem nemzetellenesnek, sem kishitűnek látszani.

A háború elhúzódása, az az érzés, hogy a háborúnak sosem lesz vége, a vereségek és a nélkülözés hamar beindították a gyűlölködést a hátszágokban. Eleinte a hadban álló felek médiumai az ellenséget démonizálták és dehumanizálták, és sokszor nem riadtak

vissza a hazugságoktól sem.<sup>32</sup>(Sipos [2011]p.48) Azonban „1916-tól kezdve a gyűlölet már elsősorban „befelé” irányult, az „uzsorások” a „nyerészkedők” a „harácsolók” a „hadigazdagok” ellen; a városiak a vidékieket kárhoztatták, a vidékiek a városiakat-általában azokat, akiknek a háborús időkben is több jutott, mint a nagy többségnek.” (Bihari [2013]p.32)

Magyarországon a háborús bűnbakképzési mechanizmus a bankok, az urak, Tisza István valamint a zsidók ellen fordult, ezáltal újra megerősödött az antiszemitizmus. A zsidókat üzérkedéssel, nyerészkedéssel vádolták és azzal, hogy nem veszik ki megfelelő mértékben a részüket a háborúból. Ez a folyamat 1916-ban indult be, amikor a háború következményei már a hátszínre is érintették, Románia hadbalépett és megtámadta Erdélyt, ahonnan tömegével érkeztek a menekültek, valamint a zsidó és a keresztény középosztály közötti szakadékok még élesebben rajzolódtak ki. (Bihari [2013]p.70)

Ezzel a vélekedéssel párhuzamosan megjelent az az elképzelés is, hogy az első világháború kirobbantásáért és történéseiért a sajtó és a média is felelős, és a háború ideje alatt világszerte elterjedt. Ennek az volt az oka, hogy a tömegmédia térhódítását kihasználva a kormányok a sajtón keresztül közvetítették propagandájukat nemzetük számára, gyűlöletet keltve az ellenséggel szemben és erősítve a nacionalizmust. A világháborús propaganda gyártói abból indultak ki, hogy a médianak jelentős hatása van a fogyasztókra, a közönség kétségek nélkül elfogad mindent, ami a sajtóban vagy a híradóban megjelenik. A hírügynökségek szinte az egész világot átfogó hálózata és a tömegsajtó példányszámainak növekedése is ezt támasztotta alá. Továbbá a háború kirobbanása növelte a friss hírek iránti igényt, és a szórakozás iránti vágyat is, egy-egy újság indított saját filmhíradót, és nagy lendületet vett a játékfilmgyártás is (Sipos [2011] pp.45). (Magyarországon például 1914-ben 18 1918-ra pedig már 102 film készült.) Az európai hírlapokban megjelenő fotók a harcterről mindennapossá tették az erőszak ábrázolását, de az erőszak megjelent a bűnügyi filmekben is, ugyanúgy, ahogyan az erotika ábrázolása. Így az 1910-es és húszas években Európában és Észak-Amerikában hamar kialakult a médiáról alkotott negatív kép, a média bűnbakként való láttatása,

---

<sup>32</sup> Például amikor Németország megtámadta Belgiumot, az antant sajtó az erőszakot az 1905-ös oroszországi zsidóellenes pogrom képeivel illusztrálta. Általános volt a háborúnak az a metaforikus olvasata is a hadban álló felek részéről, mintha a háború tulajdonképpen kultúrák harca lenne, amelyben minden nemzetnek megvan a maga kulturális célja, amiért küzdenie kell. Lásd bővebben: Sipos Balázs [2011] : *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban*. Argumentum, Budapest.pp.48-49.

amely az erőszak, a bűnözés és a nemiség médiaábrázolását hibáztatja a társadalmi bajokért. (McQuail [2003]p.42)

A sajtó háborút befolyásoló szerepét az első világháború ideje alatt a magyar értelmiség konzervatív és szocialista, valamint pacifista fele is hangoztatta. A politikai katolicizmus hívei szerint a háború ideje alatt a közvéleményt uzsorások és pénzemberek, leginkább zsidók irányították saját nyereségük reményében. A szociáldemokraták a kapitalista és nacionalista sajtót tették felelőssé a háború kirobbantásáért, a pacifisták pedig a kapitalizmust kiszolgáló sajtót hibáztatták azért, hogy nincsen békekötés.<sup>33</sup> A háború kirobbanásától kezdve működött a háborús cenzúra, amely egyrészt a napilapokat és az időszaki sajtót is cenzúrázta, valamint ellenőrizte a front és a hátszág közötti levelezést. A lapszerkesztők listát kaptak azokról a témákról, amelyekről nem szabadott írni, és kötelezték őket, hogy az üres helyeket más témákkal töltsék ki. Ha még így is maradtak veszélyes témák a sajtótermékben, akkor a Hadfelügyeleti Bizottság megtiltotta, hogy a fronton, a katonák között terjesszék azokat. Ez jellemző volt az összes hadban álló országra, nemcsak a Monarchiára. (Bihari [2013]p.33)

Mindenestre a háború befejezése utáni atrocitások, amelyek a budapesti sajtóvállalkozásokat érték 1919 első hónapjaiban, azt támasztják alá, hogy a sajtó bűnössége a hazai nyilvánosságban is eléggé elterjedt volt.

Januárban Az *Est* szerkesztőségét támadták meg fiatal tisztek, mivel az újság nem állt ki a frontról hazatért elszegényedett tisztek állami támogatása mellett, annak ellenére, hogy a tüntetők szerint milliókat nyert a háborún.

A *Pesti Hírlap* szerkesztőségét, a kommunisták és a munkások verték szét 1919. január 23-án, mivel a lap ellenezte a munkanélküliek segélyezését. 1919. február 20-án egy munkanélküliek által tartott gyűlés után provokátorok tüzeltek fel a tüntetőket, akik megtámadták és szétverték *Népszava* Conti utcai szerkesztőségét. Majd a katolikus lapokat nyomtató Apostol nyomda következett. (Klestenitz [2010])

A Károlyi-kormány és a bolsevik sajtó összefonódásáról szóló elképzelés konzervatív körökben egyre inkább elfogadott lett, vagyis a kommunisták által elkövetett támadásokért is a Károlyi-kormányt tették felelőssé. A különböző politikai csoportok

---

<sup>33</sup>Klestenitz, T. [2010]: A tördőfés és az újságírók. Sajtóellenesség a keresztény-nemzeti kurzus éveiben. 1919-1922. *Médiakutató. Nyár*.  
[http://www.mediakutato.hu/cikk/2010\\_02\\_nyar/07\\_kereszteny\\_nemzeti\\_kurzus\\_sajtoellenesseg](http://www.mediakutato.hu/cikk/2010_02_nyar/07_kereszteny_nemzeti_kurzus_sajtoellenesseg)

tehát 1919 őszéig meg voltak győződve arról, hogy a sajtó a velük ellentétes tábor érdekeit szolgálja ki. (Klestenitz [2010])

### *Egy pacifista napilap: a Világ*

1914 nyarán, a szarajevói merénylet után, a napilapok többsége tehát Magyarországon is háborúpárti volt, a *Világ* azonban a csekély kivételek közé tartozott, bár eleinte nem volt ebben a kérdésben elég következetes (Litván [1984]p.10). Ignotus és Bíró Lajos a háború kirobbanásának előestéjén vezércikkükben a történelmi Magyarország megmentése érdekében kiálltak a Szerbia elleni háború mellett, Jászi a *Világban* azonban 1914. július 5-i vezércikkében határozott nemet mondott a háborúra, július 12-én pedig az országot jellemző háborút ujjongva fogadó „pogrom-hangulat” ellen szállt síkra. Bár a háború első hónapjaiban, ahhoz, hogy egyáltalán fennmaradjon a lap, kénytelen volt a hatalom felé engedményeket tenni, így a háborús felelősséget az ellenséges hatalmakra hárította néhány vezércikkében. 1915-re azonban az erős sajtócenzúra ellenére Jászi nyíltan támadta a rettenetes háborút, és egyre inkább a háború után esetlegesen kialakuló belső demokratizálódásra és a népek közötti egyetértés folyamatának meggyorsítására helyezte a hangsúlyt cikkeiben. Éppen ez utóbbi miatt a nemzetiségi értelmiség is bizalommal tekintett a lapra. 1916-ban Jászai vezércikkeiben egyenesen Károlyi Mihályt szólította fel arra, hogy hagyjon fel a sovíniszta nemzeti politikával és a kereskedelem határon túli kiterjesztésére törekedjen. Ugyanakkor a *Világ* támogatta a „Mitteleuropa” elképzelést, azaz a német vezetéssel kialakítandó közép-európai államszövetség megvalósítását, míg a Károlyi-párt határozottan elutasította. „Jásziék természetesen egy demokratizált Németország és egy föderalizált Ausztria-Magyarország vámuniójára gondoltak, amely meg tudná tartani a Monarchia kifelé gravitáló nemzetiségeit, védelmet nyújtana a nagyhatalmak (különösen a cári Oroszország) hódítási és befolyási törekvéseivel szemben, s egyben magvát képezhetné egy még szélesebb államszövetségnek.” (Litván [1984]p.13) Ennek feltétele a német győzelem lett volna, amely viszont nem készítette volna demokratikus reformokra a hadakozó monarchiákat. A Mitteleuropa-tervet 1917-ben, főként az orosz demokratikus forradalom győzelme hatására Jászi végleg elvetette. Ezzel a Károlyi-párt és a *Világ* közötti ellentét végleg megszűnt. „1917-től kezdve a *Világ* teljes erővel támogatta a Károlyi vezetésével kialakuló demokratikus nemzeti egységfrontot, amely- a szociáldemokrácia, a szervezett munkásság mind hatékonyabb támogatásával- a

Németországtól való elszakadást, a mielőbbi különbékét és a belső hatalmi, társadalmi és tulajdonviszonyok gyökeres átalakítását tűzte ki céljául. Ez a szövetség szolgált alapjául az 1918 októberében megalakult Nemzeti Tanácsnak, majd a forradalomban született Károlyi-kormánynak.” (Litván, [1984]p.14)

*A Világ politikai szerepvállalása az Ősziprózsa forradalom és a Tanácsköztársaság idején.*

A Polgári Radikális Párt tagjai helyet kaptak Károlyi-kormányában is, Jászi Oszkár lett a nemzetiségi ügyekkel foglalkozó tárca nélküli miniszter, Nagy Ferenc tárca nélküli közlekedés-ügyi miniszter, Berinkey Dénes pedig az igazságügy miniszter. Később pedig Szende Pál vette át a hadügyi tárcát Károlyitól. 1919. Január 19-én pedig, amikor a Károlyi-kormány lemondása érvénybe lépett, Berinkey Dénes alapított kormányt.

Az ellenzéki *Világ* az őszirózsás forradalommal kormánypárti lappá vált, és a kormány középutas politikáját képviselte, szemben a szociális kérdésekben radikálisabb *Népszava*, és a nemzeti-területi problémákra nacionalista érzékenységgel reagáló *Magyarországgal*. A *Világ* nemcsak szócsöve, hanem éles bírálója is volt a kormánynak. Jászi 1919. február 2-i vezércikkében az agrárreform mielőbbi kivitelezésére biztatta Károlyit.

*„Sajnos, máris megkértünk vele. – írja- Forradalmi időkben hiba volt elméleti diskussziókat folytatni, s apró-cseprő részletkérdésekkel hetekre, sőt hónapokra feltartóztatni a magyar fejlődés tulajdonképpeni értelmét és logikáját, mely a feudalizmus megtörésében áll.” (Világ, 1919. Febr.2.)*

A *Világnak* ugyanakkor a külpolitikai kérdések megoldására nem volt ilyen határozott koncepciója, mivel feltétlen pacifizmusa és a szomszéd népekkel való megengedő álláspontja tarthatatlanná vált, a cseh, a román és a jugoszláv csapatok előrenyomulása miatt. A lap hangot adott csalódottságának is, hiszen a Nyugat tétlenül nézte, hogy a szomszédos népek sorozatosan megsértik a fegyverszüneti szerződést és fokozatosan megszállják a történelmi Magyarországot. A *Világ* nyugatbarát politikáján mégsem változtatott, ezért összetűzésbe került a közvéleménnyel, mivel a közvélemény egy része az integritásos nacionalizmustól, másik része pedig az orosz orientációt hirdető bolsevik mozgalomtól várta a megoldást. (Litván [1984]p.18)



„*Ha csalódtunk is a nyugati hatalmakban*”- írta Jászi Károlyi üzenete című vezércikkében 1919. március 4-én. —, *a nyugati demokráciákban új szövetségeket kell keresnünk: nem a háború folytatására, hanem az igazságos béke kiküzdésére.*” (*Világ*, 1919. Márc.4.)

A *Világ* 1919 elejére veszített népszerűségéből, amihez hozzájárult a kormánykoalíció bomlása és a Radikális Párt elhatározása, hogy nem indul az áprilisban esedékes választásokon, hanem a Szociáldemokrata Párt jelöltjeit támogatja. A választásokra ezután nem került sor, mivel a Berinkey-kormány 1919. március 20-én a Vix-jegyzék hatására lemondott, és a szociáldemokraták a kommunistákkal Károlyi tudta nélkül megegyeztek a hatalomátvételről és a proletárdiktatúra bevezetéséről, majd március 21-én Garbai Sándor szociáldemokrata és Kun Béla kommunista vezetők kikiáltották a Tanácsköztársaságot.

Az események hatására a Polgári Radikális Párt március 22-én feloszlatta magát. Jászi már március 2-án megjelent vezércikkében kifejezésre juttatta a kommunista forradalmakkal szembeni ellenszenvét, bár a kommunisták elleni erőszakos fellépést nem tartotta jó megoldásnak, és óva intette ettől a kormányt. (Litván [1984]p.15)

A *Világ* a Tanácsköztársaság kormányával, a Forradalmi Kormányzótanáccsal lojális volt, de mint kritikus véleményt nyilvánító, független napilapnak nem maradt létjogosultsága. Ezért új alakban, *Fáklya* néven jelent meg a proletárdiktatúra öt hónapja alatt, és kiemelten foglalkozott a közoktatásügy kérdéseivel. A lapban publikáló, a kommünt üdvözlő és támogató írók, és művészek kezdeti lelkesedése rövidesen alábbhagyott, és az ellentétek kiéleződése elől inkább passzivitásba vonultak. (Litván, [1984]p.16)

#### *A Népszava szerepvállalása az I. világháborúban és a forradalmak idején.*

A *Népszava*, először, mint a szociáldemokrata pártok általában, ellenezte a háborút és 1914. július 26-án egész oldalas szalagcímben jelent meg: „Nem akarunk háborút!” Őszre azonban már elfogadta a kormány érvelését az elkerülhetetlen hadi állapotról, az ellenségre hárította a felelősséget, és harcra buzdította a munkásságot. A háború négy esztendeje alatt főként a hadifrontokról tudósított, és a cenzúra ellenére sikerült beszámolnia a legtöbb háborúellenes szociáldemokrata megmozdulásról is. 1916-17-ben többször ideiglenesen betiltották. Az oroszországi forradalmat a *Népszava* is üdvözölte, és részletesen beszámolt a Szociáldemokrata Párt városligeti béketüntetéséről.

Az őszi forradalom idején a *Népszava* kormány közeli lap volt, és követelte az igazságos békét, valamint a magyarországi nemzetiségek autonómiáját. A Károlyi – kormányban a *Népszava* két munkatársa is miniszteri tárcát kapott, Garami Ernő és Kunfi Zsigmond, így 1918-tól Weltner Jakab került az újság élére.

A Tanácsköztársaság kikiáltásától a *Népszava* a Magyarországi Szocialista Párt első számú hivatalos lapja lett, amely reggel jelent meg, a párt délutáni közlönye pedig a *Vörös Újság* volt.

### *A Pesti Hírlap*

Az első világháború kitörésekor a *Pesti Hírlap* szerkesztősége „valóságos vezérkari szobát” rendezett be, térképekkel és dokumentációs anyagokkal, hogy megfelelően tudják kommentálni a háború eseményeit. Kiálltak a háború támogatói mellett, számtalan magyar hőstettet regisztráltak a lap hasábjain, az eladott példányok száma sokszor megközelítette a félmilliót. (Lengyel [1963]) A háború elvesztése után a *Pesti Hírlap* először felvetette a nemzeti független királyság gondolatát, majd az októberi forradalom idején Károlyiék mellé állt egy rövid ideig, de már ekkor megjelenik a baloldali erők összeesküvéséről szóló legenda a lap hasábjain.

1919. január 23-i cikkükben már a munkásságot támadták, azt állítva, hogy a munkások nem dolgoznak, hiszen a napi segély ugyanannyit ér, mint egy napi keresetük. A cikk hatására a Múzeum-kertben gyülekeztek a kommunista tüntetők és egészen a *Pesti Hírlap* palotájáig jutottak, miközben azt kiáltozták: „*Adjon kenyeret a Pesti Hírlap!*” Majd a kiadóhivatal földszinti helyiségeit megrohamozták, a pusztítást a rendőrség fékezte meg.

A *Pesti Hírlap* a Tanácsköztársaság idején, csakúgy, mint más polgári lapok, nem jelenhetett meg, 1919. május 14-én tiltották be.

### *A Budapesti Hírlap*

Rákosi Jenő a *Budapesti Hírlap* főszerkesztője már az 1910-es években Tisza István politikáját támogatta, mivel visszaemlékezései szerint a pártok obstrukcióba torkolló politikájának letörése és az általános választójog elutasítása kérdéseiben egyetértettek. A közöttük lévő baráti kapcsolatot igazolja, hogy 1916-ban, amikor a *Budapesti Hírlap* súlyos pénzügyi válságba került, akkor Tisza támogatása mentette meg a csődtől. (Csík, [2011])

Természetesen, csak ezzel a közeli viszonyal nem magyarázható, hogy a *Budapesti Hírlap* támogatta Tisza háborús törekvéseit, hiszen Rákosi és Tisza politikai nézetei sok szempontból megegyeztek, mindketten liberális-konzervatív politikusok voltak. Ugyanakkor a *Budapesti Hírlap* már megjelenésétől kezdve tudatosan építette nacionalista arculatát, melynek lényege az egy állam egy nemzet elve volt.

Rákosi magán titkárának, Schiller Józsefnek a feljegyzései szerint Rákosit váratlanul érte a háború kitörése, éppen Balatonföldváron nyaralt, de amikor tudomást szerzett róla, ezt mondta: „Most azután nincs más hátra, mint végigcsinálni!” (Schiller [1933] idézi: Lengyel, [1963]p.118)

Schiller szerint Rákosi a háború előkészületeiről mit sem tudott, hiszen a politikai történésekről csak a hírekből értesült és „semmilyen szorosabb összeköttetést politikai vezérekkel, államférfiakkal, kormányemberekkel nem tartott.” (Lengyel [1963]p.118) Mindenestre a *Budapesti Hírlap* is üdvözölte a háborút, úgy ahogy a legtöbb politikai napilap.

Rákosi az első világháború kezdetén fedezte fel Gyóni Gézát, a háború költőjét, akinek verseit Ady hazafiatlan költészetével állította szembe. Gyóni Géza kezdetben a háborút dicsőítette verseiben, és Rákosi igyekezett ezeket a verseket elsőként leközölni újságjában. Gyóni, fogságba kerülése után azonban teljesen kiábrándult a háborúból, és végül a krasznajarszki fogolytáborban halt meg 1917-ben. Ady ellenben a háború kitörését magyarság tragédiájaként élte meg „véres, szörnyű lakodalom”- írta róla *Emlékezés egy nyár-éjszakára* című költeményében. Az Ady-Rákosi vita egy részét képezte a Gyóni Géza versei körül kialakuló polémia is a *Budapesti Hírlap* hasábjain. (Lengyel [1963]p.120)

A *Budapesti Hírlapot* a Tanácsköztársaság ideje alatt betiltották, Rákosi Jenőt letartóztatták.

*Az Új Nemzedék folyóirat politikai irányvonala megjelenésétől a Tanácsköztársaságig.*

Az *Új Nemzedék* a háború kitörése előtt, 1913-ban indult, hetente megjelenő folyóiratként Mílóty István szerkesztésében. A lapot Jellinek Henrik alapította, aki az első budapesti közúti villamos társaság alapítója és vezérigazgatója volt. A lap szerkesztésében nem vett részt, állandó rovatot tartott fenn, ahová Cenzor néven publikált. A lap szerkesztőgárdája radikális függetlenségi szellemű volt, a folyóirat a

Függetlenségi Párt Károlyi-szárnyának egyik legfontosabb folyóiratává vált. A háború kitörése előtt támadta Tiszának a román kisebbséggel való megegyezési törekvéseit és támogatta a Függetlenségi Párt Károlyi-szárnyának oroszbarát lépéseit. A folyóirat harcosan háborúellenes volt, állásfoglalásának gyökere függetlenségi-nacionalista és kezdetektől fogva ellene volt a németekkel való szövetségnek. Nyomon követte a német háborúellenes szerzőket és megmozdulásokat, igyekezett a „másik Németország” hangját Magyarországon is bemutatni. (Szabó [2015]p.374) A háború első két évében még baloldali és liberális demokrata szerzők is írtak a lapba, például Csécsy Imre, Lakatos László, Boros László, Kassák Lajos. A folyóirat platformja a nemzeti demokrácia, a szerkesztők pedig a dzsentri középosztály, az értelmiség és a hivatalnokok képviselői voltak, hittek a magyar dzsentri valódi polgári réteggé válásában, ugyanakkor a parasztságot is a nemzeti társadalom fontos rétegének tartották. Sürgették a földreformot, de ennek megoldását nem a felemelkedő dzsentri és paraszt rétegtől várták, hanem az arisztokráciától. A cikkekben azonban megjelenik a történelmi középosztály felemelkedésének és kormányzó erővé válásának a gondolata is, és kiegészítése a parasztság és a munkásság soraiból, amely felszámolná a nagybirtokokat. Mivel ekkoriban szervezett tömegbázisa csak a baloldali munkásságnak volt, amelynek internacionalista politikája kizárta az együttműködés keresését a radikális jobboldali csoportok részéről, így az *Új Nemzedék* cikkeiben csak célozgatni tudott az arisztokráciának arra, hogy saját maga kezdeményezze a földreformot.

Az *Új Nemzedékben* is megjelent Tisza és a mögötte álló banktőke gyűlölete, amely mögött a kozmopolita kultúra idegenségét látták. A kozmopolita nagyvárossal szemben meg kell teremteni a keresztény középosztály által hordozott új magyar városi kultúrát. A fentebb leírtakat leginkább Milotay István képviseli írásaiban, de a lap munkatársai voltak Lendvai István, költő, aki később a *Nyugathoz* csatlakozott, Márkus László, a Magyar Színház és az Operaház rendezője és Pethő Sándor is. (Milotay 1909-ben még a *Budapesti Hírlapnál* dolgozott, de 1913-ban elbocsátották, mivel a Függetlenségi Pártnak szerzett információkat a szerkesztőségben. Ekkor találkozott Jellenikkel.)

Az *Új Nemzedék* hangvétele azonban az 1916-17-es események hatására (erdélyi román betörés, Tisza kormány bukása) egyre radikálisabbá vált, a szerkesztők a Tisza kormány bukása után új bűnbakot kerestek a hivatalnoki (dzsentri) réteg problémáiért. Az új szövetséges pedig az arisztokrata nagytőke lett, amely minden hibája ellenére is sokkal

inkább a nemzeti értékek hordozója, mint a zsidó nagytőke. „Az agrárius konzervatív tábor dzsentri mentő javaslatai is mind föltűnnek a lap hasábjain, kibővítve a hivatalnok középosztály speciális érdekeinek újabb keletű problémáival.” (Szabó [2015] p. 385)

Milotay szerkesztőtársai szemléletváltása 1917-18 folyamán jelentkezett, amikor elkezdett közeledni a jobboldali radikalizmushoz legközelebb álló csoporthoz, Bangha Béla köréhez. Ezt mutatja például Ágoston Péter *A zsidók útja* című antiszemita könyvének méltatása is a lap hasábjain. 1918 tavaszán az *Új Nemzedék* szerkesztőgárdája is felismerte, hogy a két ellentétes politikai tábort immár nem a 67-esek és a függetlenségiek jelentik, hanem a „szocialista- radikális-zsidó kozmopolita forradalom” erői állnak szemben a konzervatívokkal. 1918 nyarán a lap még a Károlyi-csoporté volt, de Milotay és köre már ekkor nekrológokban bírálja a Függetlenségi Párt politikáját és azzal vádolja, hogy a zsidó destrukció befolyása alá került. (Szabó [2015]p.385)

#### **VI./8. Az antiszemitizmus erősödésének okai a háttérországban az első világháború és a forradalmak idején**

Az antiszemita hangulatot fokozta 1917-ben a hadiszállítók gazdagodása, a lánckereskedelem és a Lengyelországban folyó harcok hatására beáramló galíciai menekültek. Az 1918. augusztus 6-i képviselőházi vitán a egyes képviselők állításai szerint az árdrágítás hátterében a galíciai zsidók álltak, ezért követelték a galíciai menekültek kiutasítását és a további bevándorlás megtiltását. Az 1914-es őszi orosz offenzívák hatására kb 6-8000 zsidó érkezett főleg a főváros már zsidók lakta kerületeibe és a galíciai menekültek száma 1917-18-ban elérte a 20-25 000-et. (Bihari [2014]) A fentebb említett vita azért érdekes, mert nem csak a Katolikus Néppárt képviselői szólaltak fel a bevándorló zsidók ellen, hanem a Munkapárt tagjai is, ami eddig nem fordult elő, bár Tisza István elhatárolódott a vitában az antiszemitizmustól.

Ágoston Péter a polgári radikális, később szociáldemokrata politikus és újságíró *A zsidók útja* című könyve, és a könyv megjelenése nyomán a *Husadik Század* című folyóiratban feltett körkérdés (Van-e zsidókérdés Magyarországon?) a szellemi élet és közélet személyiségeinek azt mutatja, hogy a „zsidó kérdés” az értelmiség körében is problémává vált. Kis részben ez is hozzájárult ahhoz, hogy már nem a zsidó nagytőke gyűlölete állt az antiszemitizmus középpontjában, hanem a keresztény értelmiség és hivatalnok réteg gyűlölete a számukra konkurenciát jelentő zsidó származású értelmiséggel szemben. A *Husadik Század* hasábjain az értelmiséget érintő kérdések

fogalmazódnak meg ezzel kapcsolatban, úgy mint a zsidóság térhódítása a szellemi életben, a könyvkiadásban, a sajtóban, és a művészet finanszírozásában. A hivatalnok középosztály megélhetési problémáit fokozta az Erdélyből a román megszállás miatt menekülő hivatalnok réteg tömeges megjelenése Budapesten az őszirózsás forradalom idején. Később ez a menekült tisztviselő réteg adta az ellenforradalmi réteg tömegbázisát, ők voltak a legfőbb aktivistái a Székely Nemzeti Tanácsnak, a Területvédő Ligának vagy az Ébredő Magyarok Egyesületének. (Szabó [2015] p.393)

Az *Új Nemzedék* köre a háború végére tehát egyre inkább a radikális jobboldali eszméket képviselte, valamint ezen keresztül a dzsentrí hivatalnok és értelmiségi réteg érdekeit. A sajtót illetően Milotayék is egyetértettek a Bangha vezette csoport elképzelésével, egy szélsőjobboldali csoportokat képviselő tömegsajtó létrehozásával, mivel ők is a modern napisajtót tartották a hatékony propaganda eszközének. Fő célnak tekintették a korszerű keresztény sajtó megszervezését, mivel az ellenfél számukra már nemcsak a *Világ* és a *Husadik Század* volt, hanem a háború ideje alatt a legnagyobb példányszámmal megjelenő *Az Est-lapok* valamint a *Pesti Hírlap*. Jól látták, hogy ezek a lapok már nem a vezércikkekre és a szépirodalmi publicisztikákra építik stratégiájukat, hanem a bel- és külpolitikai valamint a gazdasági hírek pontos közlésére. Korábban ezek a lapok a Tisza-kormányval szemben a semlegességre törekedtek, a háború végén azonban már a polgári liberális és demokratikus értékek felé tolódtak el. (Szabó [2015]p. 401)

A keresztény lapok elindításában végül is a Bangha-csoport tette meg az első lépéseket, de az *Új Nemzedék* is részt vett az önálló keresztény sajtóért folytatott propagandaharcban. 1918 tavaszán az *Új Nemzedék* szerkesztői propagandakörutat szerveztek a vidéki városokba, ahol a lap programját terjesztették. Milotay és szerkesztőtársai rendszeresen látogatták az agrárius és klerikális beállítottságú jogászokból és közgazdászokból álló szélsőjobboldali Magyar Társaság üléseit is. A különféle szélsőjobboldali szervezetek egyre inkább közeledtek egymáshoz ebben az időszakban, publicisztikájukban pedig megjelentek legradikálisabb követeléseik is: a háborús vagyonok kisajátításának követelése, a numerus clausus és az őrségváltás igénye a keresztény középosztály javára. 1918 augusztus-szeptemberére megérett a preventív ellenforradalom gondolata az egységes mozgalommá szerveződött szélsőjobb körében, amit fővárosi tömegbázis híján, a vidéki agrárius bázisra épített. 1918. október 28-án megalakították a Nemzeti Tanáccsal szemben működő Nemzetvédelmi Szövetséget,

amelynek célja a polgári radikálisok elleni fellépés, a programnyilatkozatuk megjelent a *Budapesti Hírlap* és az *Alkotmány* október 30-i számában. A Nemzetvédelmi Szövetséghez számos szervezet csatlakozott, tanárok, vasutasok, postás szervezet, a rendőrfelügyelői kar. Az októberi forradalom kitörése azonban megghiúsította terveiket. (Szabó [2015] p.413)

Az *Új Nemzedék* végül 1918 decemberében megvásárolta a Központi Sajtóvállalat. A KSV-t Bangha Béla jezsuita páter és támogatói alapították részvénytársaságként, illeszkedve abba az európai katolikus megújulási trendbe, amelynek az volt a célja, hogy az elvallástalanodási folyamatot megállítsa, a hitéletet fellendítse, és hogy megteremtse a katolikus politikai identitást. (A „katolikus reneszánsz” már a múlt század végén megindult Magyarországon, az 1894-95-ben elfogadott egyházi jogi törvények hatására megalakult a Katolikus Néppárt, 1911-ben a Mária kongregációra támaszkodva Bangha Béla megalapította a Katolikus Sajtóhölgybizottságot.) Bangha Béla célja a hagyományos értékrend bomlasztásáért felelős tömegsajtóval szemben egy saját vezetésű kiadó létrehozása volt, saját újságokkal, amelyek képesek a tömegek megszólítására, olyan napilapok, amelyek a gyors és friss hírszolgálatra és a szórakoztatásra épülnek, mint például az *Az Est*, és nem riasztják el a prédikációval a közönséget. A sajtóvállalat felállításának terveit 1917 júniusában ismertette Csernoch János esztergomi érsekkel. Bangha félelmei között szerepelt, hogy a háború után a társadalmi rend még inkább felborul, ezért védekezni kell az általa „zsidó” ideológiának tartott „destruktív” irányzatokkal a polgári radikalizmussal, a szociáldemokráciával és a kommunizmussal szemben, valamint az őket képviselő destruktív sajtó ellen. A védekezéshez még a protestánsokkal való összefogást is el tudta képzelni a sajtóvállalkozás keretein belül. (Klestenitz [2009] p.176)

A háborús kormányrendelet, amely papírhányra hivatkozva megtiltotta az új lapok indítását, 1918 márciusában megghiúsította a KSV lapindítási szándékát, így egy már meglévő kiadvány megvásárlása volt az egyetlen lehetőségük, ezért vásárolták meg decemberben az *Új Nemzedék*. A lapot azonban a Tanácsköztársaság idején betiltották.

Az országos napilapok a sajtótörténeti szakirodalom szerint 1919. szeptember 28-án indulhattak újra, ez alól azonban voltak kivételek, mutat rá Sipos Balázs *A politikai újságírás, mint hivatás* [2004] című könyvében.<sup>34</sup>

---

<sup>34</sup> A *Reggeli Hírek* című napilap csak 1919 augusztus 18 és szeptember 27 között jelent meg, az *Esti Hírek* augusztus 17 és 22 között. stb. (Sipos [2004] p.94)

*A tördőfés-legenda virágzása a magyar sajtóban 1919-1922.*

A háború után a háterszág áskálódásairól szóló legenda új fordulatot vett, és az 1919-től uralkodó keresztény-nemzeti kurzus azt próbálta elhitetni a közvéleménnyel, hogy a magyar hadsereg összeomlása a háttérben munkálkodó zsidó sajtó és destruktív csoportok manipulációi miatt következett be. Ez az elgondolás tulajdonképpen a német tördőfés legenda egy változata, ami a német jobb-, illetve szélsőjobboldal alapvető hazugsága volt a háború elvesztéséről. „Azt állították és terjesztették, hogy a háborút nem a hőiesen küzdő német hadsereg vesztette el, a katonák dicsőségesen tértek haza a harcterről, hanem a háterszág omlott össze, mégpedig a forradalmat előkészítő szabotőrök és árulók miatt. Az árulókat a háborúellenes csoportokkal, konkrétan a baloldallal, a szocialistákkal, demokratákkal, liberálisokkal, nyugatbarátokkal és általában a zsidókkal azonosították.” (Bihari [2013]p.35)

A német hadvezetésnek propagandája felmentette a hadvezetést a felelősség alól, és később jó alapként szolgált a visszavágás, azaz egy újabb háború igazolására. Bihari szerint [2013] a magyar közvélemény tisztában volt a hadvezetés inkompetenciájával, valamint a háterszág árulói mellett a szláv és cseh katonákat is felelősnek tartották a háború elvesztéséért. Így a tördőféselméletnek önmagában nem volt akkora jelentősége Magyarországon, mint Németországban.

A Tanácsköztársaság bukása után azonban, az ellenforradalmi erők hatalomra kerülésükkor a keresztény- nemzeti eszmekört terjesztették, és céljuk a destruktív csoportok – liberálisok, polgári radikálisok, szabadkőművesek, szociáldemokraták és kommunisták – elleni fellépés volt. Így az új közös ellenség a destruktív csoportok és a destruktívnak nevezett sajtó lett, amely tönkretette a hadsereg és a háterszág háborúba vetett hitét, mivel azt nem önvédelmi harcnak állította be, hanem a politikusok és a kormányok elhibázott lépésének. A destruktív lapok nemcsak a hazaszeretet ellen léptek fel a vádlók szerint, hanem előkészítették és támogatták a proletárdiktatúrát. Ezt a hiedelmet erősítette az a tény is, hogy a Tanácsköztársaság ideje alatt csak a rendszerhű lapok jelenhettek meg, valamint hogy a proletárdiktatúra sok vezetője korábban újságíróként dolgozott. (Klestenitz [2010]) A destruktív sajtó elleni harcnak az egyik fő orgánuma lett tehát az *Új Nemzedék* is, immár a Központi Sajtóvállalat lapjaként.



## VI./9. A napilapok az ellenforradalomban

### 1. *Új Nemzedék*

Milotay 1919. szeptember 28-án indította újra a lapot a KSV második legfontosabb lapjaként a *Nemzeti Újság* mellett. Az *Új Nemzedék* a KSV kiadásában egyszerre megjelent hét lap közül könnyedebb hangvételű, délben megjelenő napilap volt, publicistái között szerepeltek a jobboldali radikális újságírás képviselői: Kádár Lehel, Lendvai István, Tormay Cecil, Szabó Dezső és Zsilinszky Endre. A forradalmak után megerősödött a keresztény-nemzetinek nevezett ideológia, képviselői a közép- és kispolgárságot akarták előtérbe állítani, és állami intézkedésekkel leváltani a zsidó értelmiséget és burzsoáziát. Kezdetben a KSV lapjaiban is a kispolgári, keresztényszocialista elemek domináltak, valamint a kereszténység összefogását demonstrálták a destruktív irányzatokkal szemben. Az évszázados katolikus protestáns ellentét azonban továbbra is ott feszült az együttműködés mögött.<sup>35</sup> A katolikus dominancia Bangha és Milotay közötti ellentétben is megnyilvánult, mivel Bangha a katolikus Szabó Lászlót szerette volna az *Új Nemzedék* élére, de végül a református Milotay maradt a főszerkesztő, a protestáns együttműködés zökkenőmentessége és Milotay újságírói, szakmai hírneve miatt.

Milotay az újra megjelenő *Új Nemzedék* céljaként a „destrukció” elleni fellépést jelölte meg, szerinte a magyarságnak új honfoglalásra van szüksége a destruktív sajtó képviselőivel szemben. A szerkesztő keresztényszocialista jelszavakkal próbálta megszólítani a munkásságot, és ez egybeesett az egyház vezetőinek szándékával. A cikkek a „zsidókérdés” megoldását sürgették és a numerus clausus törvényt folyamatosan napirenden tartották. Politikai szempontból a sajtóvállalat a legitimista irányhoz állt közel, védték a Habsburg-ház érdekeit és támogatták Friedrich István miniszterelnököt. (Klestenitz [2009]p.181) A keresztényszocialista hangvétel, az állami támogatás és nem utolsósorban a lapterjesztés módjának köszönhetően KSV-lapok előfizetőinek száma 1920 januárjára jelentősen nőtt. (Budapesten 50 000 előfizető, és az év folyamán elérték a 140 000-es példányszámot) Ugyanakkor megjelentek kritikus hangok is, amelyek a katolikus hitélet visszaszorulását érzékelték a politikai kereszténység javára. Az 1920

---

<sup>35</sup> „A protestánsok a világháború előtt a szabadság, a haladás és a nemzet fogalmaival írták le önmagukat, és fő ellenfelüket a katolicizmusban látták, amelyet a liberális felfogásnak megfelelően ultramontánnak, a nemzet és a haladás ellenségének tekintettek. A katolikusok pedig a dualizmus korában háttérbe szorítottak érezték magukat a politikai, a gazdasági és a kulturális életben, s túl erősnek tartották a zsidók és a protestánsok kormányzati befolyását.” (Klestenitz [2009]pp.178-179.)

tavaszán megjelenő *Katolikus Élet* című új hetilap már a KSV irányvonalát bírálta. Egyik cikkírója, Szabó László úgy vélte: „Féltékenykedésen és pártviszályokon kívül csak egy hatalmas negatívumot látunk, az antiszemitizmust. Ez minden, amit eddig produkáltunk.” (Szabó [1920] idézi Klestenitz [2009]p.183) A kritikák ellenére a radikalizmus nem csökkent, sőt 1920 novemberében Milotay a Banghával való összeférhetetlensége miatt távozott a kiadótól, és helyébe két radikálisabb újságíró lépett, Kádár Lehel és Lendvai István.

A harc a destruktív sajtó ellen még élesebben folytatódott, a KSV újságírói a sajtó állami ellenőrzését és újságírói kamara felállítását követelték, a legszélsőségesebb elgondolás szerint a nemzetiségi arányszámnak megfelelően kellene elosztani az újságok között az újságpapírt, hogy a destruktív sajtó uralmának vége szakadjon. A Központi Sajtóvállalat kampányt szervezett, a vidéki nagyvárosokban pedig sajtógyűléseket a liberális lapok ellen. A destruktív lapok elleni kemény fellépést, ahogy Klestenitz Tibor ([2009] p.185) rámutat, a tördőféselmélet magyar változatával igazolták, amelyet az *Új Nemzedék* így foglal össze cikkében:

„A háborút nem hadseregünk vesztette el, hanem a sajtó; a forradalmat nem a magyar nép csinálta, hanem a nyakán élősködő sajtó; az országot az oláhnak-szerbnek-csehnek nem katonáink adták át, hanem a sajtó, a bolsevizmus terrorját nem magyarok készítették elő, hanem a budapesti sajtó. De amíg a gonosz emberek oly zseniálisan tudnak visszaélni az ostobák végtelen tömegeivel, addig ezek a vívmányok, az úgynevezett sajtószabadság is, kétélű kardok” (A budapesti sajtó. *Új Nemzedék*, 1921.február 8.)

A keresztény sajtó képviselői a liberális sajtó képviselőinek felelősségre vonását követelték a gyűléseken, együttműködésre léptek a keresztény-nemzeti ideológiát követő kiadókkal, valamint a KSV lapjai 1920 augusztusában kiléptek a Budapesti Napilapok Szindikátusából. 1921-ben már az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga is csatlakozott a megtorlást követelőkhöz. A tiltakozó hullám csúcspontja az 1921 márciusában tartott népgyűlés volt, amelyet a kormányzó is támogatott. Az eseménynek nagyobb hatása nem volt, ugyanakkor a kormány érdekeit is szolgálta, mivel társadalmi megerősítését adta az éppen elkészült antiliberális sajtótörvénynek. Az *Új Nemzedék* egyébként a leghevesebben ellenezte a trianoni béke aláírását, Friedrich István 1920. május 29-én az országgyűlésben elmondott beszédét a béke aláírása és az antant ellen az újság teljes egészében leköszölte.

A lap népszerű rovata volt ekkoriban a *Pardon* című rovat, amit Kosztolányi Dezső a kor megbecsült írója szerkesztett és írt. A rovatban megjelenő glosszák ideológiában a berendezkedő új rendszert képviselték, elítélték a forradalmakat, a

szociáldemokratákat, a polgári radikálisokat és a kommunistákat, valamint a zsidóságot és a szabadkőműveseket tartották a vörösterrore felelőseinek, és tagadták a fehérterroret.

## 2. A Magyarorszag (1920-1944)

Milotay az *Új Nemzedéktől* való távozása után, Pethő Sándorral 1920 decemberében indította el a *Magyarorszag* című napilapot a mérsékeltabb legitimista ellenzék vezetője, ifjabb Andrássy Gyula megbízásából. A lap hamarosan a Bethlen-kormány jobboldali ellenzékévé vált és a középrétegek támogatását élvezte. A liberális értékrendet minden fórumon támadta, legjobb célpontja a Milotay szerint túlzottan liberális értékrendű Klebelsberg Kuno kultuszminiszter volt. A *Magyarorszag* kommunistaellenes és antiliberális volt, ismert munkatársai voltak: Pethő Sándor, Komáromi János, Miklós Jenő, Gagyai Jenő, Dékány András, Makkai János, Oláh György, Radnai Endre és Megyery Ella. (Buzinkay [2016]p.1325)

Milotay publicisztikaiban élesen bírálta a Bethlen-i konszolidáció programját, antiszemita intézkedéseket és a revíziós követelések érvényesítését szorgalmazta. 1924-ben már jó kapcsolatokat ápolt Gömbös Gyulával és Bajcsy Zsilinszky Endrével, a fajvédő párt alapítóival. Gömbös hatalomra kerülésével [1932] Milotay ellenzéki újságíróból az Egységes Párt híve lett, 1933-ban pedig mandátumot szerzett a törvényhozásban. Korábbi követeléseit, az antiszemitizmust, a földkérdést és a revíziót most már a kormánypárton keresztül próbálta érvényesíteni. Közben a huszas években a keresztény magyar középosztály köreiben oly nagy népszerűségnek örvendő napilap az 1930-as évekre válságba került, és 1934 elején a tulajdonos, ifj Rupprecht Olivér vette át a lap felelős szerkesztését. Milotay 1934-ben 16 társával kilépett a laptól, és megalapították a radikális jobboldali politikát támogató *Új Magyarorsagot*. A *Magyarorszag* főszerkesztője Pethő Sándor, felelős szerkesztője Hegedűs Gyula lett. A napilap ekkor a Gömbös-kormány politikája ellen fordult, és mérsékelt liberális legitimista nézeteket képviselt, náci és szovjetellenes külpolitikai irányt vett egészen 1938-ig, amikor Pethő Sándort leváltották. Hubay Kálmán lett a *Magyarorszag* felelős szerkesztője és így a nemzetiszocializmus egyik fontos sajtóorgánumává vált, fontos német hírközpont és a náci német pénzek elosztó szerve lett. (Buzinkay [2016] p.1328) Majd a nyilas mozgalmak szócsöve lett, először Szálasi mozgalmára szerezte meg a lapot 1941-ig, majd egy másik nyilas mozgalom fóruma lett 1944 december 16-ig.

### 3. A Világ

A *Világ* 1919. szeptember 28-án jelent meg újra, pontosan a fehérterror kezdetén, immár jóval mérsékeltebb hangnemet megütve, mint radikális fénykorában. Purjesz Lajos beköszöntő cikkében óvatosan jelöli ki a *Világ* irányvonalát:

*„az egyetlen út, amelyen haladnunk lehet és kell: a szociális liberalizmus kibékítő, természeterejű s a nyugati államok fejlődésével lépést tartó, becsületes politikája.”*  
(Purjesz Lajos: *Levél. Világ, 1919. Szeptember 28.*)

A lapengedélyét a *Világ* valójában annak köszönhette, hogy a hatalomra jutott ellenforradalom annak érdekében, hogy az antant legitimként ismerje el, kifelé fenntartotta a liberalizmus látszatát, és nem tiltotta be azonnal a baloldali lapokat. Közben az országban a különítményesek szétdúlták némely baloldali lapok szerkesztőségeit és 1920 februárjában a *Népszava* két újságíróját meggyilkolták. A sajtószabadságot egyébként hivatalosan is korlátozták, azzal hogy visszatértek az 1914. évi liberális, de nem demokratikus sajtótörvényhez, amelyet az 1920-as években még inkább leszűkítettek. Így a cenzúra újra bevezetése, a lapterjesztés és a papírelosztás szabályozása a *Világot* is érintette, egy ízben például nyolc hónapra megvonták a laptól a kolportázsjogot. A lap régi főmunkatársainak és vezércikkíróinak nagy része: Jászi, Bíró, Szende, Bölöni emigrációba kényszerült, így Purjesz Lajos 1920-ban főszerkesztővé lépett elő, a felelős szerkesztő pedig Feleky Géza lett. Fontos szerepet játszottak még a lap újraindításában Roiz Rezső, Halasi-Fisher Ödön és Supka Géza.

1919-20-ban nyilvánvaló volt, hogy a lap nem térhet vissza régi radikális hangjához, és sok kérdésben kénytelen volt támogatni a kormányzó hatalmat. Így vezércikkében üdvözölte Horthy megválasztását, és a Károlyi ellen indított hazaárulási és birtokelkobzási per ellen sem hallatta a hangját. Ebben persze lehet, hogy a cenzúra is szerepet játszott (nem engedte az ilyen cikkek megjelenését.)

A rezsim konszolidációjával a *Világ* újra követelte a szabadságjogok kiterjesztését, elsősorban a sajtószabadságot és az igazi népképviselést.

A *Világ* az ellenforradalmi rendszerben a destruktív lapok közé tartozott, a húszas évek közepén pedig nyíltan vállalta szimpátiáját az őszirózsás forradalom és az emigráció vezetőivel, sőt publikálási lehetőséget is biztosított nekik. (1925. januártól 1926. februárig legalább 50 cikk jelent meg az emigrációban lévő Jászi tollából a *Világban*.) 1924 novemberében pedig leközltek Károlyi két levelét, amelyet a hatalomátvétel

éjszakáján írt, és forradalmi hitvallását valamint a magyar munkássághoz intézett üzenetét tartalmazta.

A *Világ* tizenhat éves fennállásának végül a frankhamisítási botrány vetett véget. A botrány 1925-ben robbant ki Magyarországon, amikor kiderült, hogy jobboldali körök hamis ezerfrankosok gyártásával és forgalomba helyezésével akartak bosszút állni Franciaországon a trianoni békeszerződésért, és ebből finanszírozták volna a revizionista propagandát. A frankhamisítás a budapesti Térképészeti Intézetben történt, amely a Honvédelmi Minisztérium alá tartozott. Így nemcsak a konkrét elkövetők Jankovich Arisztid huszárezredes, Windischgraetz Lajos herceg, Arthur Schultze nyomdász és segítők buktak le, hanem a felsőbb körök politikusai is, így Teleki Pál és Bethlen István is, gyanúba keveredtek. (Litván [1984]p.20)

A liberális sajtó, így a *Világ* is újabb és újabb részleteket hozott nyilvánosságra, amelyben jobboldali politikusokat lepleztek le az üggyel kapcsolatban. A *Világ* egy tördelési hiba miatt a Nemzeti Bank bűnrészességét is megszelleztette a frankügyben. Ezért Rakovszky Iván belügyminiszter nyolc napra betiltotta a lapot. A betiltás után újra megjelenő *Világ* 1926. Január 17-i vezércikkében „szaván fogta a kormányt, amely a frankhamisítást hivatalosan közönséges bűncselekménynek minősítette, ténylegesen viszont hazafias politikai akciót megillető tapintattal kezelte.” (Litván [1984] p.20) Ennek hangot is adott a cikkben: „*a frankhamisítás ügyében továbbra is legalább olyan kormánypártiak leszünk, mint a kormány. A frankhamisítás közönséges bűncselekmény, és nem több annál, a nemzeti célok látszata, lehetősége, árnyéka nélkül.*” (Kormánypártibbak a kormánynál. *Világ* 1926. Január 17.)

A radikális jobboldal követelte a lap betiltását, amely végül május elsején be is következett. A belügyminiszter bizonytalan időre, azaz véglegesen betiltotta a lapot.

Azzal, hogy a vádak mondvacsínáltak és jogtalanok, mindenki tisztában volt. (Olyannyira, hogy a bíróság felmentette Purjesz Imrét, a *Világ* akkori főszerkesztőjét a Nemzeti Bank elleni rágalmozás vádja alól.) A betiltás ellen tiltakozott a Magyar Újságírók Egyesülete, Peyer Károly és Pakots József képviselők pedig interpellációhoz akartak folyamodni a Nemzetgyűlésben. A Nemzetgyűlés végül 1926. Május 4-én tárgyalta a *Világ* betiltásának ügyét és a kormány sajtópolitikáját. Bethlent két oldalról támadták, egyrészt Peyer tiltakozott a betiltás ellen, másrészt Eckhardt Tibor bírálata a kormányt liberális sajtópolitikája miatt. Így Bethlen két tűz közé kerülve „úgy végezhetett

a *Világgal*, hogy közben a sajtószabadság és a liberális lapok védelmezőjének szerepében mutatkozhatott.” (Litván [1984]p. 21)

Végül Bethlen a színfalak mögött megengedte, hogy a *Világ* tőkeérdekeltsége megvásárolja a *Magyar Hírlapot* és átvegye a *Világ* szerkesztőségének jó részét.

#### 4. A Népszava

A Tanácsköztársaság bukása után a *Népszava* újra a Magyarországi Szociáldemokrata Párt lapja lett, főszerkesztője pedig Somogyi Béla. Somogyi a kommün idején bírálta a vörös terror gyakorlatát, az ellenforradalom ideje alatt a lapban munkatársaival leleplező cikkeket jelentettek meg a fehérterror kegyetlenkedéseiről, amelyekben a Nemzeti Hadsereg és Horthy szerepét is megszégyenítették. A megtorlás nem maradt el, és két héttel Horthy ünnepélyes bevonulása után, 1919. december 7-én szétverték a *Népszava* szerkesztőségét és nyomdáját. 1920 januárjában a Szociáldemokrata Párt panaszírodájának vezetőjét, Cservénka Miklóst meggyilkolták az Ostenburg-különítmény tisztjei. A főszerkesztő több fenyegető levelet is kapott, és 1920. február 17-én éjszaka több különítményes tiszt megtámadta a hazatérő Somogyi Bélát és az őt kísérő munkatársát, Bacsó Bélát. A két újságíró meggyilkolták és holttestüket a Dunába dobták. A rendőrség ugyan kiderítette a gyilkosok kilétét, de a büntetés elmaradt, a két újságíró temetésén 1920. Február 22-én százezres munkástömeg vett részt.

Később 1920 márciusában Horthy kinevezését az új főszerkesztő Vanczák János cikkében üdvözli, és „békekötésre nyújtja a magyar munkás kérges tenyerét” a kormányszónak. A szociáldemokraták nagy része árulásnak tekintette az írást, de valószínűleg a lap fennmaradása érdekében Vanczáknak nem volt más választása.<sup>36</sup>

1919 második felében az ellenforradalom győzelme után a Szociáldemokrata Párt újjáalakult, tömegpárttá vált, 14 ezer párttaggal és 200 ezer szakszervezeti taggal rendelkezett, saját kulturális, sport és szabadidő egyesületei voltak, és saját sajtója. Ekkor a párt követelte az ellenforradalom agressziójának megszüntetését, az antiszemitizmus visszaszorítását, és az általános és titkos választásokat. A Szociáldemokrata Párt részt vett az antant hatalmak által is elismert Huszár Károly vezette koalíciós kormányban, és indulni kívánt az 1920 januárjában kezdődő nemzetgyűlési választásokon. Sok

---

<sup>36</sup> (<http://mek.oszk.hu/04000/04015/04015.htm#3>)

képviselőjelölt ellen azonban büntetőeljárás folyt a Tanácsköztársaságban játszott szerepük miatt, a hatóságok őrizetbe vették, vagy inzultálták a jelölteket, ezért a párt kilépett a koalíciós kormányból és nem indult a választásokon. A trianoni békeszerződés aláírásakor tehát a Szociáldemokrata Párt nem vett részt a kormányzásban, sőt a nemzetgyűlésből is kiszorult. Ugyanakkor támogatta a béke aláírását, és követelte a békés revíziót, a népek önrendelkezési jogára és az egymás mellett élő népek barátságára hivatkozva, ezeknek a követeléseknek pedig a *Népszava* hasábjain is hangot adott.

#### 5. Az *Est*

Az *Est* fénykora a megalapításától, 1910. április 15-től kezdve csaknem tíz éven át tartott, 1919. március 26-ig amikor a Tanácsköztársaság megszűnt. 1919. szeptember 28-án jelent meg újra, már Miklós Andor szerkesztésében. Az *Est* lapkonszern újságjait Vásárhelyi Miklós [2002] szerint meglehetősen ambivalens hozzáállás jellemezte az ellenforradalom rémtetteivel és főszereplőivel szemben. Az *Est* hasábjain harcolt az anarchia és a fehérterror atrocitásai ellen, és a Friedrich-kormányt tette felelőssé, de Horthyt és a mögötte álló Nemzeti Hadsereget támogatta a hatalomra kerülésben. Ezért elhallgatta vagy meghamisította Horthy felelősségét a bűncselekményekért, támogatta kormányzóvá választását és a választás törvénytelen körülményeiről nem tudósított. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a liberális-kisgazda koalíciós kormányzás nem valósul meg, Az *Est* is beállt az egy „komoly, tekintélyes személyiség” vezetésével létrejött egységkormányt favorizálók sorába, jelöltje pedig Bethlen István volt (Vásárhelyi [2002]p.88).

### **VI./10. A napilapok a bethleni konszolidáció éveiben (1922-1931) a második világháborúig**

#### 1. Az *Új Nemzedék*

Később a bethleni konszolidáció idején az *Új Nemzedék* a kormány jobboldali ellenzékeként működött, de „lojális ellenzéki” politikát folytatott. Ennek első lépése volt az 1921. október 1-jén történt szerkesztőváltás, amikor az új felelős szerkesztő a liberális-katolikus Szabó László lett. Szabó eltávolította a laptól a radikális Kádárt és Lendvayt. Bangha Béla 1923-ban Rómába távozott, így megszűnt a befolyása a Központi Sajtóvállalat lapjaira. Az *Új Nemzedék* publicisztikájában is megkezdődtek a változások: az ellenfél szerepébe az akatolikus felekezetek egységes tömbje helyett ismét a protestánsok kerültek. A KSV lapjai visszatértek a keresztény-nemzeti összefogás

hirdetéséhez, ami teljesen megfelelt a kormány politikájának. (Klestenitz [2013]p.517) A húszas évek közepére az *Új Nemzedék* és általában a KSV lapjai veszítettek népszerűségükből, mivel a lapkiadó anyagi helyzete nem volt kielégítő, éles volt a konkurenciaharc a közönségért, és a közönség vásárló ereje is csökkent. A KSV az élesedő verseny szorításában a terjesztői hálózat fejlesztésére törekedett. A papságot személyesen is érdekeltté próbálta tenni a lapok forgalmazásában, ajándék előfizetést, nyereményjátékokat ajánlott fel számukra. A lapok tartalmukban is megváltoztak, az *Új Nemzedék* egyre bulvárosabb lett, 1925-től megjelenhettek bűnügyi tudósítások a címlapon, és új rovatok indultak az irodalomról, lóversenyről, sportról, sakkról. Ennek ellenére a példányszámok estek, az *Új Nemzedék* napi 18-19 ezer példányban jelent meg. 1925-re a KSV óriási anyagi gondokkal küzdött, végül az állam sietett a segítségére hitelezéssel, ami a konzervatív katolikus körök nemtetszését váltotta ki. Míg Bethlen István kormányzása idején (1921-1931) a vallásosság és a nacionalizmus szintézise jelentette a politika ideológiai bázisát, addig Gömbös Gyula (1932-1936) arra törekedett, hogy visszaszorítsa az egyház befolyását, és kizárólag az állam kezébe akarta adni a nemzetnevelés feladatát. A főpapok rájöttek, hogy Gömbös programjának megvalósulása hosszútávon a katolikus egyesülési rendszer széteséséhez vezet, ezért az intézményrendszer megerősítésére törekedtek. A püspöki kar megpróbálta a Központi Sajtóvállalat feletti szellemi befolyását erősíteni és kinevezte Czapik Gyulát a kar képviselőjévé a vállalat vezetőségében. 1935-ben Czapák szerint a sajtóvállalat már szinte kormánylapokat adott ki, de a vezetőség ezzel tulajdonképpen a kényszernek engedett. Az 1930-as években a katolikus sajtómozgalom legfőbb célja a katolikus lapok önállóságának megteremtése lett. (Klestenitz [2013]pp.612-617) A harmincas évek végén a második világháború kitörése és előzményei fordulópontot jelentettek az újságírásban is. Az 1938-ban hozott első zsidótörvény kötelezővé tette a Sajtókamara felállítását, így az újságírás kötött pályává változott Magyarországon. A Sajtókamara szelektált az újságírók között, faji, vallási és politikai alapon. Az intézmény működésének eredményeképpen az újságírást a politikai alárendeltség, az olvasók vezetésének igénye és a propaganda határozta meg. 1938-ban mintegy négyszáz lap működését szüntették be politikai szempontok miatt. A 2. világháború kitörésekor Teleki Pál kormánya kötelező sajtócenzúrát vezetett be. A sajtó egyre fokozódó mértékben a külpolitika eszközévé vált. (Klestenitz [2018]) A KSV lapjai, így az *Új Nemzedék* is sok irányba volt elkötelezve, így a főpapság, a keresztény párt, a legitimisták, valamint a mindenkori kormány felé,



viszont két dologban következetesek voltak: ezek pedig a német nemzetszocializmus, valamint a szélsőjobboldali agitáció, a nyilasok megfékezése volt. Azokban az időszakokban, amikor az állami ellenőrzés ezt lehetővé tette az *Új Nemzedék* határozottan állást foglalt a német nemzetszocializmus és a hazai nyilasmozgalmak ellen, a népfrontpolitika ellen viszont tiltakoztak, mert úgy vélték, az hitelteleníti álláspontjukat a jobboldali olvasók szemében. (Klestenitz [2018])

## 2. Az *Est*

Bár a bethleni konszolidáció később kedvezett az *Est*-lapok sikerének, kezdetben, 1920 és 1922 között az *Est* még a polgári liberalizmus eszméinek követése és az ellenforradalmi rendszer legalizálása között őrlődött, ezért ez volt a legnehezebb és legellentmondásosabb időszaka. (Vásárhelyi [2002]p.90) Az *Est*-lapok a polgári szabadságjogok érvényesítését követelték, a sajtószabadság, a titkos választások mellett érveltek, ugyanakkor tevékenyen részt vettek a Horthy-rendszer konszolidációjában. A lapok közönségét a városi polgárság, kispolgárság, értelmiségiek alkották, akik elutasították mind a jobboldali, mind a baloldali radikalizmust, és a hatalomtól a rend és a polgári szabadságjogok helyreállítását követelték, így ideológiai szempontból közelebb álltak a szélsőbaloldali mozgalmakhoz. Gazdasági szempontból azonban a szabad versenyes kapitalizmus hívei voltak, ezért érzékenyen reagáltak mindenféle marxista megmozdulásra, hiszen ezek a polgári tőkés rendszert szerették volna kiirtani. Ezért annak ellenére, hogy az *Est*-lapok olvasóközönségének nagy része asszimilálódott zsidó volt, nem határolódtak el élesen a szélsőjobboldali radikalizmustól.

Az *Est* írásaiban, ugyanúgy, ahogyan az európai polgári értelmiség nagy része, szimpatizált Mussolini fasiszta politikájával, az ellenforradalom mellé állt, és sok esetben kiállt Horthy, valamint a Nemzeti Hadsereg mellett. Az *Est* lelkesen tudósított a Tanácsköztársaság tisztségviselőinek elítéléséről és minden, a kommunisták ellen irányuló atrocitásról. Az *Est*-lapok kiálltak a sajtószabadság mellett és tiltakoztak a cenzúra ellen. Kezdetben támogatták Nagyatádi Szabó István reformpolitikáját a földkérdésben, később azonban a nagybirtok védelméért szálltak síkra a kisbirtokkal szemben.

A békeszerződés aláírása mellett érveltek, ugyanakkor összhangban az országban uralkodó irredenta közhangulattal, a békét ideiglenesnek tartották. Az *Est*-lapok elítélték az antiszemita hecckampányokat és az egyetemi numerus clausust, ugyanakkor az

újonnan bevándorolt galíciai zsidók kiutasítását az országból helyénvalónak tartották, és uszító cikkeket közöltek a témában. (Vásárhelyi [2002] p.92)

A bethleni konszolidáció évei tehát kedveztek az Est-lapok működésének, az *Az Est* ebben a periódusban kiállt a polgári szabadságjogok védelme mellett, és mértéktartóan bírálta a kormányt, fő profilja a szenzációkeltés volt, a leleplezett panamák, botrányok kapcsán. Összhangban a Klebesbergi-i kultúrpolitikával, Miklós Andor is a nemzeti kultúra ápolásában és terjesztésében látta a megfelelő eszközt a trianoni trauma ellensúlyozására, ezért igyekezett megnyerni a kor íróit, költőit lapjai számára. (Vásárhelyi, [2002] p.93)

1933-ban Miklós Andor halálával a sajtókonzern is hanyatlásnak indult, a vállalat tulajdonjogát Miklós Andor feleségére, Gombaszögi Fridára hagyta, a felelős szerkesztő pedig Salusinszky Imre lett. Gömbös Gyula hatalomra jutásával [1932] a polgári liberalizmus lapjait egyre kevésbé hagyták érvényesülni. Hitler hatalmának megszilárdulása Németországban Magyarországra is hatással volt, és főként az egyetemi verekedésekben nyilvánult meg. Az *Est* is beszámolt ezekről a verekedésekről, amelyeknek kezdeményezői a műegyetemi Hungária diákegyesület tagjai voltak, akik rendszerint túlerővel támadtak öt-hat zsidó diákra. Az *Est* a hungaristákkal közölt interjúkban próbált objektív képet festeni az atrocitásokról, majd később, kilenc zsidó diák elbeszélését közölte a műegyetemen történelekről. A közvélemény az *Az Est*-et ekkoriban már a zsidó sajtóhoz sorolta.

1935. December 14-én jelent meg az *Az Est* jubileumi száma itt még Miklós Andort nevezik főszerkesztőnek, de a felelős szerkesztő és kiadó Salusinszky Imre, a szerkesztő pedig már Kemény Simon volt. Később, az ország jobbra tolódásával az *Az Est* szerkesztősége is lecserélődött, a felelős szerkesztő a papból lett újságíró, Bakos Ákos lett, a felelős kiadó pedig Pajzs Ödön, a lap régi munkatársa. Az első zsidótörvény, amely részben a „zsidó sajtó” ellen irányult, 1938. Május 29-én lépett hatályba, az Imrédy-kormány ideje alatt. A jogszabály szerint a szellemi szabadfoglalkozású pályák állásainak legfeljebb húsz százalékát foglalhatták el zsidók. A törvény felügyeletét a különböző szakmai kamarákra bízták. Mivel az újságírói foglalkozásterületen még nem létezett ilyen szakmai kamara, ezért létrehozták a Magyar Országos Sajtókamarát. A Sajtókamara vezetősége szabta meg, hogy kit vesz fel tagjai közé, az újságoknál pedig csak kamarai

tagokat lehetett alkalmazni. Mivel a jogszabály még számos kitételt<sup>37</sup> tartalmazott, amelyek alapján sokan mentesülhettek betartása alól, így sok zsidó származású újságíró is megtarthatta állását. A második zsidótörvény (1939. 05.05.) már faji alapon határozta meg, hogy ki számít zsidónak, és a szellemi pályákon hat százalékra csökkentette a számukat, kitiltotta őket az állami közigazgatási és igazságügyi apparátusból, a középiskolai tanári karokból. A zsidók nem lehettek szerkesztők, színházaknál, illetve újságoknál vezetők. Ez az új törvény már érzékenyen érintette az *Az Est* szerkesztőségét is, annak ellenére, hogy a főszerkesztő Bakos Ákos nem volt zsidó származású.

1939 nyarán az egyre inkább fenyegető háború volt a napilapok témája, az *Az Est* pedig Mussolini politikáját támogatta. Végül Teleki második kormányzása alatt az *Est* Lapkiadó Vállalatot államosították, a *Pesti Naplót* 1939-ben betiltották, az *Az Est* pedig 1939. november 17-én jelent meg utoljára (azaz november 16-án) ezzel a címmel. A szerkesztőség Pest néven adta ki újra a lapot, a felelős szerkesztő továbbra is Bakos Ákos, a kiadó Pajzs Ödön volt, majd az újságot 1944-ben beszüntették.

### 3. A Pesti Hírlap

A kommün után a *Pesti Hírlap* teljes mértékben támogatta a Horthy rendszert, a megtorlásokról, a kommunisták kivégzéséről elégedetten tudósított. Közben a napilap egyre népszerűbbé vált, és közönségét, a kispolgárságot kiszolgálva még a legkisebb irredenta megmozdulásról is tudósított. Itt kapta a legnagyobb publicitást a lord Rothermere akció is. Lord Rothermere angol újságmágnás 1927. június 21-én egy cikket közölt saját újságjában a *Daily Mail*-ben „Magyarország helye a nap alatt- Közép Európa biztonsága”<sup>38</sup> címmel. A cikket a *Pesti Hírlap* másnapi száma teljes fordításban közölte. Rothermere írásában kiáll a magyar revíziós törekvések mellett, bár nem a történelmi határok visszaállítása, hanem a határ menti magyar lakta területek visszacsatolása mellett érvel. Valójában Teleki vörös térképe alapján gondolkozik a revízióról. A cikket Rákosi Jenő kommentálta vezércikkében, ugyancsak a június 22-i számban, "Cikkek- beszédek" címmel. Hangot adott lelkesedésének, hogy egy ilyen nemzetközileg is elismert ember kiáll a magyar ügy mellett, de szkeptikusan kutatja az okokat is. (Lengyel [1963]p. 55)

---

<sup>37</sup> A jogszabály alól mentesültek az első világháborúban és az ellenforradalomban különböző érdemeket és kitüntetések szerzett zsidók, a hősi halottak özvegyei és gyermekei, az 1919 augusztusa alatt kitérték, valamint ezek gyermekei, amennyiben nem tértek vissza a zsidó vallásra.

<sup>38</sup> Hungary's place under the sun- Safety for Central Europe

A *Pesti Hírlap* nemcsak belföldön, de külföldön is erőteljes revizionista propagandát fejtett ki, már a béketárgyalások ideje alatt francia, olasz és angol nyelvű, a trianoni béke ellen tiltakozó számokat jelentetett meg, valamint vitairatokat és albumokat is. Ezért egyrészt azt gondolták, hogy a külföldi propaganda eredménye a lord felbukkanása. Másrészt Rákosi cikkében azt is megszellőztette, hogy a lord a cikket megelőzően Budapesten járt, de ez a rövid látogatás valószínűleg nem győzhette meg őt a magyar ügy mellett. Rothermere valójában szimpatizált az Európában ekkoriban kibontakozó fasiszta mozgalmakkal és rendszerekkel, így Mussolini politikájával és Hitler nemzeti szocialista rendszerével. Ezt bizonyítja közvetlenül a második világháború előtt megjelent könyve magyarországi kampányáról, amelyből világosan kitűnik szimpátiája „a „*fiatal és férfias vezetés*” alatt álló Germánia iránt.” (Lengyel [1963]p. 57)

A lord cikket Magyarországon a revizionista követelések megerősítéseként értékelték, és a vezető napilapokban, így a *Pesti Hírlapban*, az *Az Estben* és a *Budapesti Hírlapban* is lelkesen üdvözölték. Az *Az Est* tulajdonosát, Miklós Andort lord Rothermere személyesen is fogadta londoni irodájában, ami még inkább reményt keltett az *Az Est* olvasóiban a határok megváltoztatása ügyében. Az események hatására Magyarországon megalakult a Revíziós Liga, melynek elnöke Herczeg Ferenc lett, a *Pesti Hírlap* pedig szorgalmasan közvetített minden megmozdulásukról. A revízió sikerességében hívő társadalomra nagyon is jellemző volt az a vak lelkesedés, amellyel a lord akcióját övezték, ezt bizonyítja, hogy 1928-ban, amikor a lord fia Esmond Harmsworth Magyarországra látogatott, az őt váró tömegben az a pletyka terjedt el, hogy a fiatalembert magyar királlyá fogják választani. (Lengyel [1963]p.62)

A Bethlen –kormány bukása után Gróf Károlyi Gyulát Gömbös Gyula követte a miniszterelnöki székben. A *Pesti Hírlap* óvatosan számolt be a külpolitikai eseményekről, többek között Hitler német kancellárrá való kinevezéséről 1933-ban.

A Rothermere történet 1939-ben a Felvidék visszacsatolásával teljesedett ki a *Pesti Hírlap* hasábjain, a vezércikket Herczeg Ferenc írta „Ünnep! Ünnep van, magyar ünnep...” címmel, és lelkesedéssel beszél Magyarország három nagy barátjáról, Németországról, Olaszországról és Lengyelországról. Márai Sándor ugyanebben a lapszámban Kánya külügyminiszternek köszöni meg a területek visszacsatolását. A *Pesti Hírlap* szinte saját érdemének és persze a lordénak tekinti a részleges revíziót, amit buzgón ünnepel is írásaiban. 1939. November 5-én, amikor a magyar csapatok megindultak a Felvidék felé, lord Rothermere Budapestre érkezett. Hegyeshalomtól

kezdve minden állomáson megünnepelték érkezését, Pesten pedig, a Keleti pályaudvaron Bárczy István és Herczeg Ferenc várták ünnepi szónoklatukkal. Rothermere nyilatkozatában Olaszországot és Németországot méltatta, és ettől kezdve részt vett minden bevonulási ünnepségen. A második bécsi döntést, Erdély északi részének visszacsatolását (1939) is kitörő örömmel üdvözölte a *Pesti Hírlap*, az újvidéki vérengzésekről (1941) azonban hallgatott, csakúgy, mint a többi újságok.

Az egyre inkább elveszni látszó háborúról a *Pesti Hírlap* még a Voronyezsi csata (1943) után is bizakodva tudósított, kiemelve egy-egy honvéd hőstetteit. Horthy Miklós kormányzó sikertelen háborúból való kiugrási kísérlete után, 1944 márciusában a németek megszállták Magyarországot, és minimális fegyveres ellenállásba ütköztek. A hatalmat a németbarát Sztójay-kormány vette át, amely igyekezett a közéletből kiszorítani a németellenes erőket, számos polgári ellenzéki és szociáldemokrata személyiséget letartóztattak, az ellenzéki pártokat feloszlatták. Betiltottak 150 folyóiratot, 18 budapesti és vidéki napilapot. A *Pesti Hírlap* nem szűnt meg, de munkatársai nagy részét munkaszolgálatra kényszerítették, a főszerkesztő, tulajdonos Légrády Ottó is visszavonult. 1944. nyári hónapjaiban haditudósítások foglalták el a *Pesti Hírlap* címlapjait, majd októberben már a német segítséggel hatalomra került Szálasi Ferenc hungarista kormányát hirdette a szalagcím. A német és nyilas csapatok október 15-én megszállták a főváros stratégiai fontosságú pontjait, este pedig Szálasi bejelentette a hatalomátvételt, és a háború folytatását. Így novembertől a propaganda a főváros megvédésére buzdított a Vörös Hadsereggel szemben, így a *Pesti Hírlap* is közölte a felszólítást vezércikkében: Fegyverre magyarok! Fegyverre! Végül az 1944. decemberében megjelenő kormányrendelet a legtöbb budapesti napilapot szüneteltette. 1945 után a *Pesti Hírlap* újra megjelenik *Hírlap* címen, a lap tulajdonosa még mindig a Légrády Testvérek Részvénytársaság. 1949. augusztusában azonban a *Pesti Hírlap* végleg megszűnt.

## VII.VIZSGÁLAT

### VII./1. A trianoni békeszerződés (1920), mint a nemzeti emlékezet traumatikus eseménye

Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződést 1920. június 4-én írták alá a Nagy-Trianon palotában az antant és szövetségesei valamint a magyar kormány képviselői. A békeszerződés hatálybalépésével Magyarország területe és lakossága csaknem egyharmadára csökkent, az etnikai magyar lakosság a területelcsatolások következtében az utódállamok területére került. A békeszerződést követően a magyar kormányok törekvése a revízió volt, amely Magyarország Németországgal kötött szövetsége eredményeként 1938-ban a Felvidék, 1939-ben a Kárpátalja és 1940-ben Észak-Erdély visszacsatolásával részben teljesült. Ezután azonban a második világháború lezárásaként az 1947-es párizsi béke visszaállította a trianoni határokat. A békeszerződés következményei az elcsatolt területek magyarságában és az anyaországban maradt csoportban is a kollektív trauma állapotát idézték elő, a párizsi békeszerződéssel pedig valószínűleg megismétlődött ez a sokkhatás. Magyarországon a szocializmus ideje alatt kevés szó esett Trianonról, majd a rendszerváltással újra előtérbe került a nyilvánosságban, a határon túli magyarok helyzete kapcsán, (kettős állampolgárságról szóló népszavazás 2004) majd az Európai Unió csatlakozás vonatkozásában, vagy a 2006-os választásokkor. 2010-ben az országgyűlés a Nemzeti Összetartozás Napjává nyilvánította június 4-ét. A trianoni békeszerződés korabeli fogadtatása és az, hogy azóta is folyamatosan előkerül olyan történelmi pillanatokban, amelyek identitásfenyegetésként reprezentálódnak a magyar csoport (vagy a magyar csoport egy részének) számára, a nemzeti emlékezet traumatikus eseményévé teszi. Ezért a traumatikus eseményről, azaz a trianoni békeszerződésről és annak értékeléséről szóló szövegek alkalmasak a traumafeldolgozási folyamatok narratív pszichológiai vizsgálatára.

Saját kutatásomhoz olyan szövegeket válogattam, amelyek a kollektív emlékezet formálásában jelentős szerepet játszanak, azaz 1920-ban és az azt követő időszakban egészen 2010-ig, az öt évente megjelent különböző politikai irányultságú napilapok újságcikkeit vizsgáltam. A békekötéssel egy időben megjelent és a jelenkorig a témával foglalkozó újságcikkek hosszsmetszeti elemzésével követhetővé válik a

traumafeldolgozással összefüggésbe hozott nyelvi, szemantikai dimenziók változása és lehetővé válik értelmezésük a feldolgozási folyamat keretein belül.

## VII./2. Hipotézisek

A narratív pszichológiai mutatók és a traumafeldolgozás folyamatának összefüggéseire vonatkozó hipotézisek:

1. A trianoni trauma egy csoportközi konfliktusban keletkezett identitássérülés eredménye, ezért a helyreállítás folyamatának vizsgálatában megkülönböztetjük a saját és a külső csoportnak tulajdonított mentális tartalmakat és ezek pozitív vagy negatív értékét.
2. Ideális esetben az idő előrehaladása lesz a feldolgozást meghatározó legfontosabb tényező.
3. A traumatikus eseményt közvetlenül követő időszakban mind a saját csoportnál, mind a külső csoportnál a traumatikus esemény elbeszélésben erős érzelmi telítettséget és kevés kogníció lesz érzékelhető. A nagy érzelmi bevonódás magas számú érzelmi kifejezés használatával jár: explicit érzelmek, érzelmi értékelés és erős érzelmi töltetű szavak használata a kognitív kifejezésekkel szemben.
4. A korai narratívumokban megjelenik a regresszív működésmód: primitív elhárító mechanizmusok, mint például a tagadás és a negatív szándékok és érzések kivetítése.
5. Az elsődleges és a kollektív érzelmek, a szélsőséges érzelmek és a tagadás nyelvi formáinak relatív gyakorisága és a traumafeldolgozási folyamat között az alábbi összefüggést feltételezem: a traumafeldolgozás első szakaszában ezeknek a mutatóknak a száma magas lesz, majd a traumafeldolgozás időbeli előrehaladásával párhuzamosan csökken.
6. A csoportközi értékelés és a traumafeldolgozás összefüggését három szemantikai dimenzióban vizsgálom és ezekre állítok fel hipotéziseket:

*Csoportközi elfogultság: pozitív és negatív valencia:* Feldolgozatlan traumára utal, ha éles különbség jelenik meg a saját csoport és a külső csoportok értékelésében, a saját csoport értékelését pozitív a külső csoportét negatív túlsúly jellemzi. Ez a mintázat a saját csoport esetében a felelősség áthárítását jelenti a

külső csoportra, és egy olyan narratívát implikál, amelyben a saját csoport jóvátételre tart igényt, mivel a felelősség a negatív eseményért a negatívan értékelt csoportot terheli. A trauma feldolgozás előrehaladását az jelzi, ha a saját csoport pozitív értékelése és külső csoport negatív értékelése is csökken. Így a felelősség is megoszlik, a saját csoport szerepe a negatív esemény elbeszélésében hangsúlyos lesz.

*A jelenre vonatkozó relevancia hangsúlya: narrátori és szereplői értékelések*

A saját csoport és a külső csoport értékelését tulajdonképpen a narrátor és a csoportot képviselő szereplők végzik. A narrátor általában a jelen pozíciójából tekint a múlt eseményeire, a szereplők értékelései viszont a múlthoz tartoznak.

Az években előre haladva a traumafeldolgozással párhuzamosan azt feltételezem, hogy a feldolgozás folyamán a narrátori értékelések aránya csökkenni fog, ami az esemény jelenre vonatkozó következményeinek csökkenését is jelenti, és azt vetíti előre, hogy a feldolgozás a befejezés felé tart.

*Érzelmi fókusz: érzelmi vs. kognitív értékelés*

A zavartalan traumafeldolgozás esetén a narrátori értékelésekben az érzelmi értékelések aránya fokozatosan csökken, az érzelmi fókusz dominanciája így csökken, a racionális belátásé pedig nő.

7. Ugyanakkor a narrátori értékelések a jelen perspektívájából történnek, de nem csak a jelen eseményeit, hanem a múlt eseményeit is értékelik. A sajtószövegekben a múlt eseményeinek értékelése magas érzelmi tartalommal, azaz bevonódással jár együtt. Ezért a narrátori értékeléseket érdemes megkülönböztetni abból a szempontból is, hogy a múlt eseményeire, vagy pedig a jelenre vonatkoznak-e, és ezeknek milyen az érzelmi fókusza. A narrátori értékelések vizsgálatára bevezettem az énről szóló elbeszélések vizsgálatakor használt *visszatekintő*, *átélő* és *újraátélő* perspektíva fogalmát. Bár az énről szóló elbeszélések narrátora az én, aki átélte az életeseményt, a rendszerváltás utáni szövegkorpuszban a narrátorok nyilvánvalóan nem a kortársak, a csoportról szóló elbeszélések mégis hasonló mintázatot mutatnak.

Az énről szóló elbeszélésekben az elbeszélői perspektíva két idősíkot kezel az elbeszélés helyzetének, az élettörténet-mondás eseményének idősíkját, tehát azt az időbeli pozíciót, amely az elbeszélő jelene, és az élettörténetben elbeszél



események idői síkját, amelyek a jelen pozíciójához képest a múltban történtek. (Pólya, [2007])

A *visszatekintő narratív perspektíva* használatakor az elbeszélői nézőpont az elbeszélés helyzetéhez, az elbeszélés tartalma pedig az elbeszélő eseményekhez kapcsolódik időben. Az *átélő narratív perspektíva* az elbeszélői nézőpont és a narratív elemek is az elbeszélő események idejében lokalizáltak. Az *újraátélő narratív perspektíva* esetében az elbeszélői nézőpont és a narratív elemek egyaránt az elbeszélés helyzetéhez kapcsolódnak. A visszatekintő perspektíva dominanciája az eseményről szóló elbeszélésben az adott identitás elem rendezettségére, a trauma feldolgozottságára utal. Míg az *átélő* és *újraátélő* perspektíva alkalmazása érzelmi kiegyensúlyozatlanságra, a trauma újraátélésére utal. Az *átélő* és *újraátélő* perspektíva használata a csoport negatív történelmi eseményének elbeszélésekor a csoportot ért trauma feldolgozatlanságára utal. Főként abban az esetben, ha a felidéző maga nem is élte át az eseményt, hanem mint a csoport egyik tagja emlékezik az ősök sérelmére, úgy mintha ő is átélte volna.

Azt állítom tehát, hogy a rendszerváltás utáni szövegekben megjelenik az *átélő* és *újraátélő* narrátori értékelői perspektíva a múlt eseményeinek értékelésében, annak ellenére, hogy az értékelő, a magyar csoport tagja nem élte át személyesen a traumát. Ezeknek a narratív pszichológiai markereknek a használata a választott trauma ismertetőjegye a szövegekben.

8. Volkan választott trauma fogalma és a pszichés trauma, valamint veszteség feldolgozás modellje egy olyan mintázatot kínál, amely alkalmas arra, hogy leírjuk a trianoni békeszerződés kollektív emlékezetben tárolt szociális reprezentációit. Az állítom tehát, hogy a trianoni békeszerződés a magyar nemzeti csoport választott traumája, mivel a múltbeli csoport identitásfenyegetésként élte meg, és ettől kezdve a csoport mentális reprezentációiban identitásfenyegetésként jelenik meg, sőt az aktuális csoportközi konfliktusok alkalmával akár a csoportidentitás alapjává is válik.
9. Azt állítom, hogy a pszichés trauma és ezáltal a választott trauma kódjai alapján leírható a trianoni békeszerződés médiareprezentációja a korabeli (1920-1940) és a rendszerváltás utáni napilapokban, amelyben jelentős szerepe van egy ideológiai áramlatnak, a revíziónak.

10. A pszichés traumának a kódjai, amelyeket most már a választott traumára is kiterjesztettem, és a hozzájuk kapcsolódó mentális reprezentációk tulajdonképpen egy olyan dramatikus narratíva kódjai, amely mindenki számára ismerős és az általam vizsgált médiaszövegekben tetten érhető. A trauma struktúrájának feltárására a narratív pszichológia módszerét használom, mégpedig úgy, hogy a traumatikus tünetek és a gyógyulási folyamat szakaszainak megjelenésével párhuzamosan azokat a nyelvi modulokat alkalmazom, amelyek releváns információval szolgálhatnak a trauma állapotát illetően. Ezek a dolgozatban a csoportközi értékelés modulja, a tagadás, a csoportközi érzelmek, és a szélsőséges érzelem modul és a perspektíva modul. A pszichés trauma forgatókönyve a következőképpen alakul a trianoni békeszerződésről szóló újságszövegek longitudinális vizsgálata alapján:

1.1920. békeszerződés aláírása: hirtelen sokk 2. 1930. rituális gyász, harag ismérvei: tagadás, ellenállás, bosszú, jóvátétel követelése. A revíziós propaganda hatására a veszteségből traumatikus esemény válik. 3.1935. Sikeres külpolitika: jogos jóvátétel követelése. 4. 1940. területvisszacsatolások: a jogos elvárás beteljesült. 5. 1947. Párizsi béke:retraumatizáció. 1940-1990 nincs hír: lappangás időszaka (elfojtás) 6. 1990-2010. gyógyulás: trauma narratívumok, amik az identitás visszaállítást szolgálják.

### **VII./3. A minta bemutatása, a napilapok kiválasztása**

Saját kutatásomban narratívumok hosszmetzeti szerkezetének és a trauma állapotainak feltárására a médiában megjelenő szövegeket vizsgáltam, mivel az írott sajtó, az első világháborútól kezdve jelentős szerepet tölt be a kollektív emlékezet formálásában és a kollektív traumák kibeszélésében. Másrészt a médiában a demokratikus nyilvánosság feltételeinek megfelelően különböző politikai és társadalmi érdekcsoportok nézőpontjai jelennek meg.

1920-tól kezdve 2010-ig öt évenkénti bontásban eltérő politikai irányultságú napilapokban a trianoni békekötést tárgyaló újságcikkeket elemeztem. Feltételeztem,

hogy a téma 1920-tól kezdve június 4-én napirenden van a médiában, és az időben előre haladva az évfordulókon újra előidézik, ezért a június 4-ét megelőző egy hétben és az utána következő egy hétben, azaz május 25-től június 11-ig tartó intervallumban vizsgáltam.

A napilapok kiválasztása során az első szempont az volt, hogy a vizsgált kilencven év alatt a napilap folyamatosan megjelenjen. Amennyiben ez nem teljesült, akkor a kiválasztott napilap utódlapját, vagy pedig a politikai irányvonal mentén hasonló lapot válogattam be a kutatásba.

Az így kapott szövegeket két nagyobb egységre osztottam: az első az 1920-1940-ig tartó időszakot öleli fel, tíz éves, és öt éves bontásban, a második pedig az 1990-2010-ig tartó időszakot öt éves bontásban. 1940 után, és a rendszerváltás előtti intervallumban, mintegy 50 év sajtóanyagában az évfordulót megelőző és az azt követő héten nem találtam a trianoni békeszerződésre vonatkozó írásokat. Az első szövegtörzsben összesen hét különböző politikai napilap szövegei szerepelnek az alábbi évekből:

## 2. táblázat

Korabeli újságok korpuszai szószámmal 1920-1940

| 1920                            | 1930                              | 1935                           | 1940                       | Összes szószám                           |
|---------------------------------|-----------------------------------|--------------------------------|----------------------------|--|
| <i>Budapesti Hírlap</i><br>7369 | <i>Budapesti Hírlap</i><br>14 395 | <i>Budapesti Hírlap</i><br>490 | megszűnt                   | <i>Budapesti Hírlap</i><br><b>22 254</b> |
| <i>Az Est</i><br>13 842         | <i>Az Est</i><br>3862             | Nincs adat                     | megszűnt                   | <i>Az Est</i><br><b>17 704</b>           |
| <i>Pesti Hírlap</i><br>17 634   | <i>Pesti Hírlap</i><br>10 991     | <i>Pesti Hírlap</i><br>1180    | <i>Pesti Hírlap</i><br>680 | <i>Pesti Hírlap</i><br><b>30 485</b>     |
| <i>Népszava</i><br>4349         | <i>Népszava</i><br>3305           | <i>Népszava</i><br>669         | Nincs adat                 | <i>Népszava</i><br><b>8323</b>           |
| <i>Új Nemzedék</i><br>11 538    | <i>Új nemzedék</i><br>1323        | Nincs adat                     | Nincs adat                 | <i>Új Nemzedék</i><br><b>12 861</b>      |
| <i>Világ</i><br>8108            | megszűnt                          | megszűnt                       | megszűnt                   | <i>Világ</i><br><b>8108</b>              |
|                                 | <i>Magyarság</i><br>5778          | <i>Magyarság</i><br>995        | Nincs adat                 | <i>Magyarság</i><br><b>6773</b>          |
| <b>62 840</b>                   | <b>39 654</b>                     | <b>3334</b>                    | <b>680</b>                 | 106 508                                  |

Forrás: saját szerkesztés

Az 1920-1940-ig tartó időintervallumban összesen 17 alkorpuszt sikerült összeállítani, amelyek közül egyedül a *Pesti Hírlap* szerepel minden vizsgált évben. A többi napilap vagy megszűnt, vagy pedig nem jelentek meg a békeszerződéssel kapcsolatos újságcikkek. A táblázatból jól látszik, hogy a legtöbb szöveg 1920-ban a békeszerződés aláírásakor jelent meg a témában (szószám 62840), valamint, hogy a *Pesti Hírlapban* írtak a legtöbbet Trianonról.

3. táblázat

A rendszerváltás utáni szövegkorpusz szószám szerint alkorpuszonként

|                             | 1990  | 1995 | 2000  | 2005  | 2010  | Összesen |
|-----------------------------|-------|------|-------|-------|-------|----------|
| <b><i>Magyar Nemzet</i></b> | 5467  | 5328 | 12482 | 10442 | 14720 | 48439    |
| <b><i>Népszabadság</i></b>  | 3902  | 4312 | 3216  | 2029  | 13292 | 26751    |
| <b><i>Népszava</i></b>      | 14242 | 2539 | 1554  | 3526  | 2621  | 24482    |

*Forrás: saját szerkesztés*

A második szövegkorpuszban összesen három politikai napilap szerepel: a *Népszabadság*, a *Magyar Nemzet* és a *Népszava*. Itt összesen 15 alkorpuszt alakítottam ki, mivel mind az öt évben (1990, 1995, 2000, 2005 és 2010) mindhárom újság folyamatosan működött, és az évforduló előtt egy héttel, valamint utána is egy héttel találtam a témával foglalkozó újságcikkeket.

A két szövegkorpusz szövegei tehát két korszakot ölelnek fel, az 1920-40-ig tartó történelmi időszakot és az 1990-től 2010-ig tartó történelmi időszakot, összesen 32 alkorpuszt. Az első szövegkorpuszt korabeli szövegkorpusznak, a másodikat pedig rendszerváltás utáni szövegkorpusznak fogom nevezni a továbbiakban.

#### VII./4. A minta bemutatása politikai irányvonalak szerint

Feltételezésem szerint a csoportközi vizsgálatok során a saját csoporton belüli kisebb csoportok traumafeldolgozási folyamatai is követhetővé válnak, ha a különböző politikai irányvonalak és az azokhoz köthető csoportokkal párhuzamba állítható napilapokat vizsgálom. Ezért a napilapok kiválasztásnál arra törekedtem, hogy minél szélesebben fedjék le a vizsgált év politikai palettáját.

A magyar újságírást 1920 és 1945 között erőteljesen jellemző volt a pártos újságírás, azaz a korabeli napilapok egy-egy politikai párt, szervezet, vagy politikai

irányzat állásfoglalását tükrözték. 1920-ban még széles politikai skálán mozogtak, a szélsőjobboldali ellenzéki lapoktól kezdve a liberális lapokon át a radikális baloldalig, a húszas évek végére azonban jobbra tolódtak. 1944 decemberében az összes budapesti napilapot betiltották, és 1945-februárjában csak a *Népszava* indult újra. 1945 és 1990 között a média az egypártrendszer szolgálatában állt, a rendszerváltás után pedig a sajtó, ahelyett hogy függetlenedett volna, leginkább két irányba pártosodott. (Buzinkay [2016]p.1715) Ezért a kutatásba beválogatott napilapokat célszerű volt a politikai bal és jobboldali kategóriák alapján két csoportra osztani, és így a két politikai oldal traumafeldolgozási folyamata is nyomonkövethetővé vált a vizsgálatot átívelő kilencven évben.

Saját kutatásomban 1920 és 1944 között hét országos napilapot vizsgáltam. Ezek közül három, az 1800-as évek végén, a nemzeti liberalizmus korszakában jelent meg: a szociáldemokrata *Népszava* (1873-), a nemzeti-liberális *Pesti Hírlap* (1878-1944), és a harmadik legnagyobb példányszámban kiadott napilap, a konzervatív-liberális *Budapesti Hírlap* (1881-1933). Kettő, a századforduló után közvetlenül jelent meg, a polgári-liberális *Az Est* (1901-1939) és a polgári radikális *Világ* (1910-1926). A keresztény-nemzeti napilapok közül, amelyek 1918 után alakultak, és a Központi Sajtóvállalat termékei voltak, az *Új Nemzedék*-et (1919-1944) és a *Magyarság*-ot (1920-1944) választottam. (Mivel a *Világ* 1926-ban megszűnt, ezért hatodik napilapként 1930-tól a *Magyarság*-ot vizsgáltam.)

1925-ben azonban a vizsgált két hétben nem volt napirenden a békeszerződés. Egy teljesen más ügy uralta a napilapok hasábjait: 1925. május 31-én az *Újság* című napilap Beniczky Ödön volt belügyminiszter vallomását közölte a Somogyi-Bacsó gyilkosságról, amiben a kormányzót felbújtóként nevezte meg. Ezért 1925-ből nincs a mintában a békeszerződésre vonatkozó szöveg. 1930-ban a vizsgálatba bevont mind a hat újság írt a békeszerződésről, míg 1935-ben csak négy, 1940-ben pedig csak a *Pesti Hírlap* június 4-én megjelent vezércikke. 1945-ben nem tudtam szövegkorpuszt létrehozni, mivel a kutatásban szereplő lapokat az 1944. december 15-i rendelettel megszüntették. A *Népszava* újra indult ugyan 1945. február 2-án, a trianoni békéről azonban nem közölt cikkeket az évforduló környékén. 1945 után három olyan napilapot vizsgáltam, amelyeknek 1990 után is volt folytatása, és a rendszerváltás után elhelyezhetők a politikai jobb és baloldalon. Ezek a *Népszava* (1873-), az 1944-ben megjelent *Szabad Nép*, aminek jogutódja az 1956-ban megjelenő *Népszabadság* (1944-2016), és a *Magyar Nemzet*

(1938-2018). 1945 után a médiumok igazodtak a hatalom politikai irányvonalához, a *Népszabadság* például a Magyar Szocialista Munkáspárt szócsöveként működött, a trianoni békeszerződés pedig a tiltott témák közé tartozott. Ennek megfelelően 1945 és 1990 a három napilapban nem jelentek meg írások az évforduló környékén. A rendszerváltás után azonban mindhárom újság, mind az öt vizsgált évben napirenden tartotta a trianoni békeszerződés ügyét a vizsgált periódusban. A korabeli korpuszban szereplő hét napilap politikai irányvonala tehát 1920 és 1940 között is változott az ideológiák, a kormányzati politikai irányok a külpolitikai feltételek és a hatalmi igazodások tükrében. Míg a dualizmus korában egészen 1918-ig a magyarországi újságírásban jól követhető volt a politikai párhuzamosság, jó néhány párthoz vagy politikai erőhöz volt köthető egy-egy napilap, addig a Horthy-korszakban a lapok hovatarozását nehéz nyomon követni. Az 1919. szeptember 28-án újra megjelenő nagy hírlapok közül a vizsgálatban a *Budapesti Hírlap*, a *Pesti Hírlap* és az *Az Est* szerepelnek, amelyeket Buzinkay ([2016] p.1194) liberális lapoknak nevez. Amint a korabeli lapok ismertetéséből kiderül, ezeket a lapokat nem annyira cikkeik tartalma miatt, hanem inkább a laptulajdonos személye, vagy pedig a mögöttük álló hirdető, bankok, pénzintézetek miatt nevezte a jobboldali sajtó nemzetellenesnek, destruktívnak, vagyis liberálisnak. Az 1920 után megjelenő napilapok pedig ezekhez képest jobboldaliak. Ezért a korabeli sajtókorpuszban a liberális lapokhoz viszonyítva helyeztem el a napilapokat a vizsgált években a jobb és bal oldalon.

#### 4. táblázat

A vizsgálatba bevont napilapok politikai irányultsága a korabeli szövegtörzsben

| Év/ Irányultság | Jobb/nemzeti  | liberális  | bal  |
|-----------------|---|--|--|
| 1920            | <b><i>Budapesti Hírlap</i></b><br>(konzervatív liberális)<br><b><i>Új Nemzedék</i></b><br>(keresztény-nemzeti)  | <b><i>Pesti Hírlap</i></b><br>(nemzeti-liberális)<br><b><i>Az Est</i></b><br>(polgári-liberális) | <b><i>Népszava</i></b><br>(szociáldemokrata)<br><b><i>Világ</i></b><br>(polgári-radikális) |
| 1930            | <b><i>Új Nemzedék</i></b><br>(szélső jobboldali)<br><b><i>Magyarság</i></b><br>(keresztény-nemzeti-szélsőjobb felé)<br><b><i>Pesti Hírlap</i></b><br>(nemzeti/konzervatív-liberális)<br><b><i>Budapesti Hírlap</i></b><br>(konzervatív liberális) | <b><i>Az Est</i></b><br>(mérsékelt liberális)  | <b><i>Népszava</i></b><br>(szociáldemokrata)   |
| 1935            | <b><i>Pesti Hírlap</i></b><br>(nemzeti)   | <b><i>Magyarság</i></b><br>(mérsékelt)   | <b><i>Népszava</i></b><br>(szociáldemokrata)   |

|      |                                      |                                    |  |
|------|--------------------------------------|------------------------------------|--|
|      | <b>Budapesti Hírlap</b><br>(nemzeti) | legitimista,<br>nemzeti-liberális) |  |
| 1940 | <b>Pesti Hírlap</b><br>(nemzeti)     |                                    |  |

*Forrás : saját szerkesztés*

A táblázatból látható, hogy a korabeli szövegtörzsben az újságok az évek előre haladásával párhuzamosan a politikai változások hatására jobbra tolódtak. Mivel a saját kutatásomban a jobb és baloldali politikai ideológiai dimenziójában helyeztem el a napilapokat, ezért a táblázatban a liberális oszlopban található napilapokat attól függően, hogy a vizsgált évben mennyire intenzíven jelent meg a nemzeti irányvonal, soroltam a bal, illetve a jobb oldalhoz. Így minden vizsgált évben két szövegtörzset alkottam, egy jobboldali és egy baloldali. A jobboldali és a baloldali szövegtörzs szövegeit az 5. táblázat tartalmazza évenkénti bontásban.

#### 5. táblázat

A jobboldali és baloldali szövegtörzs szövegei a korabeli szövegtörzsben

|                 | 1920   | 1930   | 1935   | 1940                |
|-----------------|--|--|--|---------------------|
| jobboldal       | <i>Budapesti Hírlap</i><br><i>Pesti Hírlap</i><br><i>Új Nemzedék</i> | <i>Budapesti Hírlap</i><br><i>Pesti Hírlap</i><br><i>Új Nemzedék</i><br><i>Magyarság</i> | <i>Budapesti Hírlap</i><br><i>Pesti Hírlap</i><br><i>Magyarság</i> | <i>Pesti Hírlap</i> |
| összes szószám: | 36 541   | 32 487   | 2665   | 680                 |
| baloldal        | <i>Népszava</i><br><i>Világ</i><br><i>Az Est</i>                     | <i>Népszava</i><br><i>Az Est</i>   | <i>Népszava</i>  |                     |
| összes szószám: | 26 299   | 7167   | 669  |                     |

*Forrás: saját szerkesztés*

A jobboldali szövegtörzs terjedelme a korabeli napilapok esetében lényegesen nagyobb minden vizsgált évben, mint a baloldalié.

A rendszerváltás utáni szövegtörzsben baloldali napilapnak tekintetem a *Népszabadságot* és a *Népszavát*, a *Magyar Nemzetet* pedig jobboldalinak. A *Magyar Nemzetben* 2000-ben, 2005-ben is legalább kétszer annyi szöveget találtam a békeszerződésről, mint a két baloldali napilapban együttvéve ugyanezekben az években. Összességében a *Magyar Nemzetben* írnak a legtöbbet az évfordulóról minden vizsgált évben, kivéve 1990-ben, mivel ebben az évben a május 30-ától folytatásokban közlik Köntös-Szabó Zoltán *Trianon gyermekei* című novelláját a *Népszavában*. A novella a *Népszava* szövegtörzsének legalább a felét teszi ki. 2010-ben azonban mindhárom napilapban jóval meghaladja a szövegek együttes terjedelme az előző éveket.

6.táblázat

A jobboldali és baloldali szövegtörzs szövegei a rendszerváltás utáni szövegtörzsben

|                | 1990                                   | 1995                                   | 2000                                   | 2005                                   | 2010                                   |
|----------------|--|--|--|--|--|
| jobboldal      | <i>Magyar Nemzet</i>                   | <i>Magyar Nemzet</i>                   | <i>Magyar Nemzet</i>                   | <i>Magyar Nemzet</i>                   | <i>Magyar Nemzet</i>                   |
| összes szószám | 5467                                   | 5328                                   | 12482                                  | 10442                                  | 14720                                  |
| baloldal       | <i>Népszabadság</i><br><i>Népszava</i> | <i>Népszabadság</i><br><i>Népszava</i> | <i>Népszabadság</i><br><i>Népszava</i> | <i>Népszabadság</i><br><i>Népszava</i> | <i>Népszabadság</i><br><i>Népszava</i> |
| összes szószám | 18 144                                 | 6851                                   | 4770                                   | 5555                                   | 15913                                  |

Forrás: saját szerkesztés

## VII./5. A narratív pszichológiai tartalomelemzés menete

### VII./5.1. A választott trauma mintázatának alakulása az egész szövegtörzsben

A trauma narratív szerkezetének feltárásához először az újságszövegekből kilenc szövegtörzst alakítottam ki, (1920, 1930, 1935, 1940, 1990, 1995, 2000, 2005, 2010)



így a longitudinális vizsgálat során a magyar csoport választott trauma narratívumának szerkezetét tártam fel, valamint az egyes években uralkodó narratívában kirajzolódó traumafeldolgozási folyamatokra tettem megállapításokat. A napilapok jobb és baloldali besorolásával az egész mintában kirajzolódó jobb és baloldali csoport traumareprezentációinak vizsgálatára is lehetőség nyílt.

A kilenc szövegkorpusz mindegyikében felvázolható tehát egy domináns traumanarratíva, és több aktuális traumanarratíva, a vizsgálatban szereplő csoportok, illetve a jobb és baloldal nézőpontjából. Az aktuális traumanarratívákat az egyes szövegkorpuszokban a két hetes időszak napirenden tartott témái határozzák meg. A szövegkorpuszok traumatörténeteiben a választott trauma dialektikájából kiindulva az áldozati és az elkövetői csoportok is azonosíthatók.

Feltételezésem szerint a kilencven évet felölelő traumanarratíva strukturális elemeit az egész szövegkorpuszra alkalmazva, az egész magyar csoportra vonatkozó traumareprezentáció a következőképpen szerveződik az 1920-2010-ig terjedő időszakban:

1. békeszerződés aláírása: hirtelen sokk. 2. 1930. Gyászszerartások, a trauma újra élése: harag, tagadás, ellenállás, bosszú, jóvátétel követelése. A revíziós propaganda hatására a veszteségből traumatikus esemény válik. 3. 1935. Sikeres külpolitika: jogos jóvátétel követelése. 4. 1940. Területvisszacsatolások: a jogos elvárás beteljesült. 5. 1947. párizsi béke: retraumatizáció. (erről nincs adat) 6. 1945-1990 nincs hír: elfojtás, lappangás időszaka 7. 1990-2010. trauma narratívumok, amik az identitás visszaállítását, a gyógyulást szolgálják.

#### *Az egyes szövegkorpuszok vizsgálatának menete*

A választott trauma, mint narratív struktúra, a politikai napilapok elemzésében iránymutatásul szolgál, mivel az egyes szövegkorpuszokban a trauma aktuális állapotát tükröző narratív szerkezetekre irányítja a figyelmet. Másrészt, mivel a szövegeket az elemzésben traumanarratívának tekintem, ezért az is kirajzolódik, hogy kik az áldozatok és kik az elkövetők. Harmadrészt a narratív pszichológiai tartalomelemzés értékelés modulját alkalmazva az egyes szövegkorpuszokra megállapítható a trauma feldolgozottsági állapota, valamint az is, hogy mely csoportok vannak áldozatként és melyek elkövetőként reprezentálva az egyes szövegkorpuszokban.

### *Napirendelemzés*

Az összegyűjtött újságszövegekből tehát kilenc szövegkorpuszt képeztem, minden vizsgált évben egyet, és a békeszerződésről uralkodó trauma narratíva feltárására politikai napirendelemzést (media agenda) (Török [2005]) végeztem. Az egyes szövegkorpuszokban szereplő minden napilap esetében elvégeztem a napirendelemzést, és ezeket évenként összevettem. Így a leggyakrabban említett, és a leghosszabb ideig napirenden tartott témákból minden vizsgált évben kirajzolódott a trauma aktuális szakaszára jellemző tematikus narratív szerkezet.

### *Szógyakoriság vizsgálat*

A trianoni trauma narratívában természetesen a magyar csoport szempontjából a magyar nemzet egésze az áldozat, az elkövetők, (vagy más szóval a kezelhetetlen konfliktusban résztvevő népek) pedig az antant tagországai és a Magyarországgal szomszédos népek, elsősorban a csehek és a románok, valamint a szlovákok, szerbek, horvátok és szlovénok. Az újságcikkekben a nemzeti csoportok egyrészt összességében, másrészt különböző képviselőiken keresztül jelennek meg. A nagy nemzeti csoportok tehát kisebb csoportokból és egyéni szereplőkből állnak. A csoportok és a szereplők kiszűrésére az egyes szövegkorpuszokban egyszerű szógyakorisági vizsgálatot végeztem. A szövegkorpuszokban található összes szót szótóként és egyedi szóként is megszámoltam. Majd korpuszonként a legtöbbször előforduló összes egyedi szó közül kiválasztottam a saját csoportra és a külső csoportra, ezek alcsoportjaira és személyekre utaló főneveket. Ezután a szövegkorpuszokban szereplő napilapokban megszámoltam a saját és a külső csoportot jelölő szótöveket és egyedi szavakat.

### **VII./5.2. Csoportközi elfogultság/valencia vizsgálata az értékelés tárgya szerint**

Mivel a csoportközi értékelés a traumafeldolgozás egyik mutatója, ezért a szövegkorpuszokban megvizsgáltam az egész magyar csoportra, valamint a releváns kis csoportokra és politikai ágensekre vonatkozó pozitív és negatív értékelések gyakoriságát.

A saját kutatásban újságonként és évenként csoportosított 32 szövegtörzshöz először lefuttattam a NarrCat számítógépes program értékelés modulját,<sup>39</sup> amely a szófaj és az értékelés szerinti annotációs jegyekkel jelöli meg a kulcsszavakat és külön szótárakba rendezi azokat. A NarrCat moduljai a Nooj nyelvtechnológiai rendszerben működnek, amely lehetővé teszi nagy terjedelmű digitalizált szövegtörzsek morfológiai és szintaktikai elemzését több nyelven.

7. táblázat

A NarrCat értékelés modul szótárjai

| Szófaj    |              | Pozitív               | db  | Negatív                    | db  |
|-----------|--------------|-----------------------|-----|----------------------------|-----|
| Melléknév |              | bölcs                 | 317 | jogtalan                   | 582 |
| Ige       |              | vitézkedik<br>éljenez | 122 | kizsákmányol<br>tiltakozik | 317 |
| Főnév     | Melléknévből | bölcsesség            | 317 | jogtalanság                | 582 |
|           | Igéből       | éljenzés              | 122 | tiltakozás                 | 317 |
| Határozó  | Melléknévből | bölcsen               | 317 | jogtalanul                 | 582 |
|           | Igéből       | éljenezve             | 122 | tiltakozva                 | 317 |

Forrás: Bigazzi, László, Csertő [2006]

Az értékelő kulcsszavak szófajukat tekintve lehetnek melléznevek, igék, főnevek és határozók. A melléknév és ige-szótárakat az MTA Nyelvtudományi Intézetének használati gyakoriság szerint összeállított digitális szótáraiból állította össze a narratív kutató csoport (Bigazzi, László, Csertő [2006]). A valencia szerinti pozitív, illetve negatív értékelések külön szótárakba kerültek. Mivel az értékelések tulajdonságokban és cselekvésekben realizálódnak, amelyeket melléznevekkel és igékkel fejez ki a nyelv, így a főnév- és határozószókat az értékelő melléznevekből és igékből képzett főnevekből, illetve határozókból hozták létre. Az értékelő modul jelenleg arra képes, hogy az értékelő kulcsszavakat ragozott formában felismeri a szövegben, illetve az elvált igekötős igéket és igei határozókat azonosítja, majd a találatokat pozitív vagy negatív jelzővel látja el. Az értékelések referenciáinak (ki értékeli kit) azonosításához és az érzelmi-kognitív tartalom

<sup>39</sup> Az értékelés modul lefuttatásában és a perspektíva szerinti kódolásban szeretném megköszönni Csertő István segítségét.

szerinti osztályozásához szoftveresen támogatott manuális elemzésre van szükség. (Csertő, László [2015] p.316)

## **VII./5.2. Az értékelés tárgyának meghatározása a sajtószövegekben**

Saját kutatásomban tehát először az értékelés modult lefuttattam az újság és év szerint csoportosított szövegeken a Nooj számítógépes szövegelemző programban, amely a szövegben a közeli kontextussal együtt adja ki a találatokat, (3-4 szó a talált szó előtt, és után) valamint a valencia értéket is hozzárendeli. Ezeket a szövegrészeket azután megkerestem a vizsgált újságszövegben és a szöveggörnyezet végig olvasásával állapítottam meg, hogy az értékelés mely csoportra vonatkozik. Az előzetesen elvégzett szógyakoriség elemzés segítségemre volt abban, hogy megállapítsam, hogy mely ágensek tartoznak a saját csoporthoz, és melyek a külső csoporthoz, és így egyértelművé váljon, a csoportközi értékelés vizsgálatakor, hogy az értékelés kire vagy kikre vonatkozik. Ugyanakkor az értékelésmódul segítségével viszonylag kevés értékelést találtam, ezért megfordítottam a kutatás mentét, és a csoportokat és személyeket jelölő szavak kontextusában megvizsgáltam, hogy szerepel-e értékelés. Az értékelés modullal talált kontextusokat, és a csoportokat jelölő szavak szöveggörnyezetét összevetettem, és az eredményeket számszerűsítettem.

## **VII./5.3. Saját csoport és külső csoport összetétele:**

Az értékelés tárgya kódolásakor a magyarok kategóriájába kerültek a magyarok, mint a nemzet egésze, valamint az elszakított területek magyarsága, nemzeten belüli politikai szerveződések, egyesületek, a politikai elit (kormány, nemzetgyűlés vagy ház, értelmiség emigrációba került magyarság stb.) és a politikai pártok csoportjai, valamint a politikai szereplők. A szöveggörpuszokban a saját csoport összetétele a vizsgált évtől függően részben változik.

A külső csoport tulajdonképpen két nagyobb csoportból áll, az antant és szövetségesei, a kisantant. Ez a két csoport is több kisebb csoportból áll, tulajdonképpen az első és második világháborúban Magyarországgal hadban álló, vagy Magyarországot támogató nemzetek és nemzetiségi csoportok, az őket képviselő politikai pártok és egyéni szereplők. A nemzetiségek sokszor magyar elnevezéssel szereplenek a szöveggörpuszokban, a leggyakoribb, hogy a szlovákokat tótnak, a románokat oláhnak nevezik. A szövegekben a kisantant és az antant tulajdonnevek is megjelennek, 1920-ban

csak az antant, míg az 1930-as szövegektől kezdve a kisantant is. Feltűnő, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia külső csoportként jelenik meg az értékelések során, így az Osztrák -Magyar Monarchiára utaló szavakat és ezek értékeléseit a külső csoporthoz soroltam. A kutatásban mind a saját csoport, mind a külső csoport esetében a szövegekben szereplő politikai szereplők (személyek) alkorpuszonként némi eltérést mutatnak. Bár a békeszerződés eseményének ismertetésében a főbb szereplők ugyanazok, az értékelések azonban több szempontból történnek, valamint az adott évben az évforduló környékén Magyarországon történt események és ezek szereplői is ábrázolásra kerülnek.

A vizsgálatba csak a magyarok perspektíváját képviselő értékeléseket vontam be, azaz a narrátor és a magyar szereplők értékeléseit, mivel a csoportközi megkülönböztetés alakulásából következtettem a magyar csoport trauma feldolgozási folyamatára.

Első lépésben tehát a magyar csoport, mint egész perspektívájából vizsgáltam a magyar csoportra és a külső csoportra, mint az értékelés tárgyaira vonatkozó értékelések valenciáját évenkénti bontásban.

#### **VII./5.4. Saját csoport értékelői perspektívája a politikai irányultság szerint:**

Második lépésben a magyar csoportot politikai irányvonalak mentén differenciáltam, azaz minden politikai napilaphoz egy korabeli politikai csoportot, pártot vagy irányvonalat rendeltem, és feltételeztem, hogy az adott politikai napilap a hozzá rendelt csoport értékeléseit képviseli. Ezeket a politikai irányultságokat pedig elhelyeztem a jobb, illetve a bal politikai kategóriákban. A különböző politikai irányultságú napilapok esetében a narrátor és a szereplők csoportközi értékelései, mind a saját csoport, mind a külső csoportot illetően elfogultságot mutatnak a politikai csoporttagság mentén.

Ezt a feltevésemet arra alapozom, hogy a vizsgálatba bevont napilapokra az 1920-40 közötti korszakban a pártos, majd egyre inkább az elkötelezett újságírás volt a jellemző, és ez a tendencia figyelhető meg az 1990-2010-ig tartó mintában is. Ez egyben azt is jelenti, hogy az újságcikkekben szereplő politikai ágensek és témák a politikailag elkötelezett főszerkesztő válogató, napirendkijelölő funkciójának eredményeként jelennek meg. Ezért a narratori és szereplői értékelések valenciája a saját csoportot és a külső csoportot illetően is megegyezik, így a szövegek vizsgálatakor a narrátor és a szereplők értékeléseit az egyes napilapok esetében a politikai napilapot képviselő csoport, tágabb dimenzióban a bal és jobboldal értékeléseinek tekintettem.

## VII./ 5.5. A sajtóműfajok és a narrátor szerepe

A sajtóműfajok közül azonban a külföldi tudósítások közlése, főként a korabeli sajtóban, lehetőséget biztosít arra, hogy a külső csoportok nézőpontja is megjelenjen, és ezeket vizsgálni tudjuk. A vizsgálatnál azonban figyelembe kell venni, hogy ennél a műfajnál is érvényesül a napirend kijelölés gyakorlata, tehát elsősorban a trianoni békeszerződést, valamint a magyarokat érintő külföldi tudósításokat közölnek. A korabeli tudósítások ritkán származnak az újság által kiküldött tudósító tollából, inkább külföldi távirati irodáktól átvett hírek, sok esetben forrás megjelölés nélkül<sup>40</sup>, vagy pedig már megjelent cikkek nem szó szerinti fordításai, inkább összefoglalásai, újságírói interpretációi a történéseknek. Ezért a külföldi tudósítások esetében is a magyar csoport perspektívája érvényesül, mivel ezek fontos kérdése, hogy a külföldi eseménynek milyen következményei lehetnek a magyarokra nézve.

A narrátor szerepben a korabeli cikkek műfajával párhuzamosan többféle beszélő létezik: a vélemény műfajokban, amelyekben a legtöbb értékelést találjuk (vezércikkek és tárcák) a narrátor általában az újságíró-főszerkesztő, aki igazodva a kor szokásaihoz, névtelenségbe burkolózik, követve azt az íratlan szabályt, hogy a lap egységesen a szerkesztőség (vagy a laptulajdonos) álláspontját képviseli. (Szabó [1916]p.200) Ezzel szemben a rendszerváltás utáni napilapokban a vezércikket felváltja a publicisztika, ami a napilapok belső oldalán jelenik meg a szerző nevével ellátva. Mivel a rendszerváltás után a független, objektív újságírás volt a kitűzött cél, ezért a publicista nem biztos, hogy az újság teljes szerkesztőségének a véleményét képviseli írásában. Ugyanakkor a politikai párhuzamosság erőteljessége miatt jellemzően vannak baloldali és jobboldali publicisták, akik rendszeresen ugyanabba a napilapba írnak.

A korabeli napilapokban a lapokra jellemző szerkesztői (vagy ha párthoz kötődő lap, akkor a pártra jellemző) állásponthez való igazodás más műfajokban is kötelező volt, nemcsak a vezércikkben. Így például a politikai interjúban a laphoz közel álló politikusokat kérdezték egy-egy politikai témában, akik általában ragaszkodtak ahhoz, hogy elolvassák és akár módosítsák is a cikket, nyilvánosságra hozása előtt. Az országgyűlési üléseken az újságíró jegyzetelt, így természetesen megrövidítette a felszólalók szövegeit. Az így készült tudósításokban a laphoz közel álló párt, vagy a kormány beszédeiről nagy részletességgel számolt be, míg az ellenzéki párt

---

<sup>40</sup> Érdekes, hogy 1920-ban minden külföldi tudósításban jelölik a külföldi távirati iroda vagy újság nevét, míg 1930-ban, 35-ben és 40-ben csak a külföldi várost jelölik meg, a hír fő forrása a Magyar Távirati Iroda.

megnyilatkozásait röviden írta meg, és kommentálta, vagy akár be sem számolt róluk. A legtöbb lapnak voltak preferált képviselői is, akiknek a legjelentéktelenebb felszólalása is megjelent, míg más képviselők egyáltalán nem. (Szabó [1916]p.86) Mikszáth Kálmánt követve kialakult az a szokás, hogy az országgyűlési tudósítás elé az újságíró bevezetést írt. (Szabó [1916]p.89)

Az országgyűlési tudósítás tehát egy olyan műfaj volt, amelyben az újságíró összefoglalta és kommentálta a parlamentben történtek lényegét, a képviselők párbeszédeiből az izgalmasabb részleteket közölte, a fontosabb beszédeket pedig részletesen közreadta.

A riport műfaj nagyon elterjedt volt a húszas években, a korabeli szövegkorpuszban viszont csak egyet találtam, amely az elszakított országrészek menekültjeivel készült. Ennek a műfajnak a jelenléte például lehetőséget ad a saját csoport egy kisebb csoportjának a perspektívájából való bemutatására.

A narratív pszichológiai elemzés szempontjából tehát lényeges, hogy ezekben a műfajokban is a narrátor az újságíró, rajta keresztül pedig a politikai napilap nézőpontja érvényesül.

A harmadik narrátori szerep, mint fentebb már utaltam rá, a külföldi újságíróé, amely a lapszemlékben jelenik meg. Ez a narrátor azonban sok esetben a napilap szerkesztőjének perspektíváját képviseli.

#### **VII./5.5. Az értékelői perspektíva és a narrátori értékelések tartalmára vonatkozó vizsgálat menete.**

A perspektíva szerinti kódolásban narrátori és szereplői perspektívát különítettem el, azaz arra voltam kíváncsi, hogy ki értékeli a saját és a külső csoportot. Mivel nem állt rendelkezésemre a perspektíva modul, ezért az értékelőket is kézzel kerestem ki a szövegből.

*Az értékelés tárgya maga az esemény:*

Az értékelő tehát a szöveg narrátora vagy a szöveg szereplője lehet, az értékelés tárgya a saját csoport vagy a külső csoport a csoportközi értékelés szerint. Sok esetben azonban az értékelők nem a másik csoportot értékelik expliciten, hanem a csoport által végrehajtott aktus eredményét, azaz az eseményt.

Például:

*Narrátori értékelés: „A békefeltételek felháborítóan igazságtalanok voltak.”*

Ebben az esetben a narrátor a békefeltételeket értékeli, nincs explicit csoportközi értékelés. A békefeltételeket azonban az antant és szövetségesei szabták meg, tehát a békefeltételek mögött egy csoport azonosítható. Ezt az esetet úgy értelmeztem, hogy a narrátor, aki a magyar csoport tagja, azt a szereplőt értékeli, aki felháborítóan igazságtalan békefeltételeket szabott meg. Azaz az értékelés tárgya a csoportközi értékelés szempontjából egy másik csoport, az antant, az értékelő pedig a magyar csoport. Vagyis a magyar csoport negatívan értékeli a külső csoportot.

#### *Szereplői értékelés:*

A szereplői értékelés viszont a szereplőtől származó értékelés:

Szereplői értékelés: „*A békefeltételeket az ország felháborodott tiltakozással fogadta.*”

Az „ország” értékeli azt a szereplőt, akitől „*felháborodott tiltakozással*” fogadta a békefeltételeket.

Először is az értékelő modullal kapott szavakat kikerestem a rendszerváltás utáni szövegekben is, mintegy referenciapontként, majd újraolvastam a szövegeket. Megállapítottam, hogy melyik csoport az értékelés tárgya, és hogy ki az értékelő, a narrátor vagy pedig egy szereplő. Ezután meghatároztam az értékelés valenciáját, és az érzelmi fókusz, azaz, hogy érzelmi vagy kognitív értékelés történt-e. Ugyanakkor az 1930-as szövegektől kezdve rendszerváltás utáni szövegekben az értékelések nagy része az eseményre vonatkozik, a trianoni békeszerződésre és nem konkrétan a csoportokra, ezért a narratori értékeléseknél fontos szemponttá vált, hogy a múlt vagy pedig a jelen eseményeit és így az eseményekben résztvevő szereplőket értékeli-e. A kutatásba bevezettem tehát az értékelt tárgy idejére vonatkozó kategóriát. Az értékeléseket most már az összes mutatóval táblázatokba rendezve kódoltam.

#### 8.táblázat

Az értékelői perspektíva manuális kódolása a szövegekben.

| narrátor | értékelő szereplő | értékelt szereplő | kit/mit               | értékelés              | valencia | érzelmi fókusz | idő        |
|----------|-------------------|-------------------|-----------------------|------------------------|----------|----------------|------------|
| újságíró |                   | (magyar)          | irredenta             | kényszeres volt        | negatív  | érzelmi        | múlt/jelző |
| újságíró |                   | (cseh)            | Benes                 | megátalkodott a bűnben | negatív  | érzelmi        | múlt       |
|          | Benes (cseh)      | (magyart)         | Ausztria-Magyarország | idézte elő a háborút   | negatív  | kognitív       | múlt       |



|                  |                                 |                 |  |                                     |         |             |       |
|------------------|---------------------------------|-----------------|--|-------------------------------------|---------|-------------|-------|
|                  | vecsési<br>baloldal<br>(magyar) | (jobbald<br>al) | Megmaradá<br>s emlékmű                             | nincs<br>szükség                    | negatív | érzelm<br>i | jelen |
| Martin<br>József |                                 | (magyar)        | Gróf<br>Apponyi és<br>a magyar<br>békeidegá<br>ció | valójában<br>semmit sem<br>érték el | negatív | kognitív    | múlt  |

Forrás: saját szerkesztés

A narrátori és a szereplői értékelések a traumafeldolgozás sikerességére utalnak, ha az idő előre haladásával párhuzamosan a narrátori értékelések csökkennek, a szereplői értékelések pedig nőnek.

Valamint a zavartalan traumafeldolgozás esetén a narrátori értékelésekben az érzelmi értékelések aránya fokozatosan csökken, és magasabb lesz a kognitív értékelések száma. Ugyanakkor a narrátori értékelések a jelen perspektívájából történnek, de nem csak a jelen eseményeit, hanem a múlt eseményeit is értékelik. A sajtószövegekben a múlt eseményeinek értékelése magas érzelmi tartalommal, azaz bevonódással jár együtt. Ezért a narrátori értékeléseket érdemes megkülönböztetni abból a szempontból is, hogy a múlt eseményeire, vagy pedig a jelenre vonatkoznak-e, és ezeknek milyen az érzelmi fókusz. Ebből a szempontból három narrátori értékelés típust különböztettem meg:

1. A narrátor a jelen pozíciójából értékeli a jelent (szereplőket, vagy egész magyarságot vagy valamilyen jelenbeli eseményt) a trianoni békeszerződés kapcsán, általában erős érzelmi bevonódással: **(átélő perspektíva)**  
„Az MSZP feloldja mindazt, amit az igazságtalan békediktátum jelent.”  
„A magyar társadalom megosztott.”  
„A neonacionalista megemlékezések nem racionálisak.” (*Népszava, [2005]*)
2. A narrátor a jelen pozíciójából értékeli a múltat, érzelmi töltettel: **(újraátélő perspektíva)**  
„Kossuth és Széchenyi törpe örökösei gyógyítónak a rémet hozták az országra.” (*Magyar Nemzet [1995]*)
3. A narrátor a jelen pozíciójából értékeli a múltat kognitív töltettel: **(visszatekintő perspektíva)**  
„Károlynak jó politikai összeköttetései voltak.” (*Magyar Nemzet [1995]*)

A jelent értékelő narrátori perspektívát és a múltat értékelő, magas érzelmi tartalommal járó narrátori értékeléseket a feldolgozatlan traumára utaló narratív pszichológiai mutatóknak vettem. Érdemesnek tartottam a vizsgálatba bevezetni az énről szóló

elbeszélések vizsgálatakor használt *visszatekintő, átélő és újraátélő* perspektíva fogalmát a narrátori értékelések esetében. Bár az énről szóló elbeszélések narrátora az én, aki átélte az életeseményt, a rendszerváltás utáni szövegtörzsben a narrátorok nyilvánvalóan nem a kortársak, a csoportról szóló elbeszélések mégis hasonló mintázatot mutattak.

## **VII./6. Longitudinális vizsgálatok**

Az elsődleges és a kollektív érzelmek, a szélsőséges érzelmek és a tagadás nyelvi formáinak relatív gyakorisági vizsgálatának menete.

### **VII./6.1. Érzelemvizsgálat**

A sajtószövegek érzelemvizsgálatát a saját és külső és csoportnak és a narrátornak tulajdonított érzelmek összgyakoriságát vizsgáltam az időben előrehaladva, valamint a jobboldali és a baloldali újságokban a saját és külső csoportnak és a narrátornak tulajdonított érzelmeket.

A szövegek automatizált vizsgálatát az érzelmek szempontjából Fülöp Éva végezte el a NarrCat számítógépes program érzelem moduljával. Az érzelemgráfot 2006-ban Fülöp Éva és László János fejlesztették ki. Az érzelemmodul szótárában szereplő szavakat a Magyar Értelmező Kéziszótár szavai közül válogatták, összesen 700 szó került a szótárba. A kontextuális egyértelműsítést és a toldalékolt változatok felismerését lokális nyelvtanok teszik lehetővé a NooJ nyelvtechnológiai rendszerben. Az érzelemszótár szavai deskriptív érzelmmegjelölések, amelyek érzelmi folyamatokra és állapotokra utalnak, mint például, düh, öröm, stb. (Fülöp [2011]) Az érzelemszavak a modulban külön kategóriákba rendeződnek:

1. érzelmek valenciája szerint pozitív ( például öröm, elégedettség, remény) és negatív érzelmek (személyes, csalódás, nyugtalanság)
2. depresszív (szomorúság, elégedettség)
3. morális érzelmek: a) önkritikus (szégyen, bűntudat) b) önfelnagyító (büszkeség, elégedettség) c) társkritikus (utálat, harag)
4. történelmi pálya (remény, félelem, szomorúság, lelkesedés, csalódottság)

A szövegekben előforduló érzelmek kódolása és kategorizálása után azok eloszlását vizsgáltam az egyes csoportok és a narrátor között. Az érzelmek átélőinek illetve fogadóinak azonosítása az Atlas.ti programmal történt.

Az eredmények bemutatásakor az érzelmek relatív gyakoriságát adtam meg, azaz a szöveg szószámához viszonyított előfordulását, amit úgy kaptam, hogy az egyes alkorpuszokban talált érzelmek számát elosztottam a szöveg szószámával és megszoroztam százzal.

## VII./6.2. Tagadások relatív gyakoriságának vizsgálata

A tagadások relatív gyakoriságának vizsgálata a Nooj nyelvtechnológiai rendszerben kifejlesztett tagadás gráffal készült. (Hargitai, Naszódi, Kis, Nagy, Bóna, László [2005]) A tagadás lehet explicit vagy nyílt (pl. nem, ne, nincs, sincs) és implicit, vagy rejtett (pl.-tlan, tlen fosztóképző). A tagadás nyelvi markerei a szövegben:

9.táblázat

A tagadás nyelvi márkerei (Hargitai [2004])

| Nyelvi jegyek                | TAGADÁS   |   |
|------------------------------|---|---|
|                              | EXPLICIT  | IMPLICIT  |
| Létige tagadó alakjai        | nincs, nincsenek, sincs, sincsenek  |   |
| Tagadó- és tiltószavak       | nem, ne, sem, se, dehogy  |   |
| Névmások                     | semmi, senki, sehány, semennyi, semmilyen, semelyik, semekkora                  |   |
| Határozószavak               | sehol, sehova, soha, sose, sehogy, semmire, semminél, semmihez, semmiképp, stb. |   |
| Fosztóképzők                 | -talan  | -tlan, -tlen, -atlen, -etlen, -talen, -tlanul, -tlenül, -talanul, -telenül, -atlanul, -etlenül, -mentes |
| Bizonyos névutós szerkezetek | dehogy  | nélkül, kívül, helyett,   |

*Forrás: Hargitai alapján saját szerkesztés*

Saját kutatásomban ugyanúgy, ahogyan a szélsőséges érzelem gráfot, a tagadás- gráfot is lefuttattam a 32 alszövegkorpuszon, majd a találatok relatív gyakoriságát adtam meg a jobboldalinak és a baloldalinak tekintett napilapokban.

## VIII. EREDMÉNYEK

### VIII./1. Csoportközi értékelés vizsgálata az értékelés tárgya szerint

Az adatelemzés első lépéseként a saját és a külső csoportokra és az ezeket alkotó kisebb csoportokra vonatkozó pozitív és negatív értékelések gyakoriságát vizsgáltam. Kilenc alkorpusz (1920,1930,1935,1940,1990,1995,2000,2005, 2010) esetében külön kimutatást készítettem a saját és külső csoportra, valamint a saját és külső csoportot alkotó kisebb csoportokra is. Ebben a vizsgálatban az értékelő a szereplő és a narrátor, akik a magyar csoport tagjai, az értékelés tárgya pedig a saját csoport vagy a külső csoport. Tehát az egyik esetben a magyarok értékelik a magyar csoportot, a másik esetben pedig a magyarok a külső csoportot. A szövegkorpuszokban megjelenő különféle sajtóműfajok azonban megengedték volna a külső csoport perspektívájából való értékelést is.

A bal és jobboldali csoportok szempontjából történő értékelésről hosszsmetszeti vizsgálatot készítettem 1920-2010-ig. Ebben az esetben is az értékelők a szereplő és a narrátor, ugyanakkor a lap irányultságától függően vagy a jobboldali vagy a baloldali magyar csoport tagjai. Tehát az értékelő a jobboldali vagy a baloldali magyar csoport, akik értékelik vagy a magyarokat vagy a külső csoportokat. A szereplői és a narratori értékeléseket ebben a vizsgálatban összevontam.

#### VIII./1.1. Szövegkorpusz 1920.

Az 1920-as szövegkorpuszsal kapcsolatban az alábbi hipotéziseket állítottam fel:

1. A szövegkorpuszban szereplő témák a katasztrófa –szindrómára jellemző narratív kódok mentén leírhatók.
2. A sokkot kiváltó traumatikus esemény az volt, hogy a magyar kormány aláírta a békét.
3. A magyar csoporton belül több áldozati és elkövetői csoport különíthető el.

Az 1920-as szövegkorpuszban hat napilap szerepelt: a liberális konzervatív *Budapesti Hírlap*, a kereszténynemzeti *Új Nemzedék*, a liberális *Az Est*, a nemzeti-liberális *Pesti Hírlap*, a radikális baloldali *Világ*, és 1920-ban újra a szociáldemokrata párt lapja, a *Népszava*. 1920-ban a vizsgált időszakban a legtöbb szöveget a *Pesti Hírlapban* találtam,

ezt követi az *Az Est*, majd az *Új Nemzedék*, a *Világ*, a *Budapesti Hírlap* és a *Népszava*. Ebben a szövegtörzsben a legmagasabb szószám, összesen: 62840 szó.

10.táblázat

Alsztövegtörzsök terjedelme 1920-ban

| alkörpuz | BH   | ÚN    | EST   | PH    | VIL  | NÉPSZ | ÖSSZ  |
|----------|------|-------|-------|-------|------|-------|-------|
| szószám  | 7369 | 11538 | 13842 | 17634 | 8108 | 4349  | 62840 |

Forrás: saját szerkesztés

Az 1920-as szövegtörzsben összesen 129 különálló cikk található, műfajuk szerint a leggyakoribbak a hírműfajok, azaz a nemzetgyűlési tudósítások és egyéb tudósítások (74), valamint a hírek, lapszemlék, összesen 111 cikk. Ezzel szemben a véleményműfajok, azaz a vezércikkek, glosszák és beszédek száma összesen csak 38 írást tesz ki. Ez is azt mutatja, hogy a szövegek főként eseményekről számolnak be, amelyek Magyarországon történnek a béke aláírása előtt, alatt és után, valamint a béke aláírásának körülményeiről, amik Párizsban és Versaillesben történtek. Az első cikk, amely a vizsgálatban szerepel és a békeszerződés a központi témája 1920. 05.25-án jelent meg a *Pesti Hírlapban*, a többi hírlapban az első cikk e témában azonban csak 05.28-án vagy később jelent meg, a legutolsó hír pedig az *Az Estben* június 10-én.

11.táblázat

A sajtószövegekben előforduló műfajok 1920-ban.

| ÚJSÁG    | HÍR/LAPSZEMLE | TUDÓSS. NGY | RIPORT | VEZÉRCIKK | GLOSSZA | INTERJÚ | BESZÉD | ÖSSZ |
|----------|---------------|-------------|--------|-----------|---------|---------|--------|------|
| VIL 1920 | 7             | 7           |        | 3         |         |         |        | 17   |
| BH 1920  | 11            | 10          |        | 3         |         |         |        | 24   |
| PH 1920  | 5             | 9           |        | 9         | 1       |         | 4      | 28   |
| NSZ 1920 | 1             | 6           |        | 4         |         |         |        | 11   |
| EST 1920 | 5             | 9           |        | 6         | 1       | 3       | 2      | 26   |
| ÚN 1920  | 8             | 9           | 1      | 4         | 1       |         |        | 23   |
| ÖSSZ     | 37            | 74          | 1      | 29        | 3       | 3       | 6      | 129  |

### VIII/1.2. A politikai napirend 1920. 05.25-06.10.

A legfontosabb ügyeknek *méret* szerint (*issue*) 1920-ban azokat tekintetem, amelyekről a legtöbb cikk szólt, azaz minél több napig maradtak a napirenden, és a legtöbb, vagy

mind a hat napilapban szerepeltek. Kivételt képeznek a *Pesti Hírlapban* 05.25-05.27-ig megjelent cikkek, amelyek így csak egy napilapban jelentek meg, de az elemzés szempontjából fontos témákat és eseményeket érintenek. A napirenden lévő ügyek még további két csoportra oszthatók: az egyik, amelyekben a *kezdeményezők* a magyarok, vagy a magyar csoport egy tagja, a másik pedig, amikor a *kezdeményező* valamelyik külső csoport vagy ezek összessége.

12.táblázat  
A politikai napirend 1920.05.25-06.10.

| Ügy (issue)/ kezdeményező: magyar csoport                             | Cikkek száma | napilap |
|---|--------------|---------|
| 1. A békedelegáció lemondása  | 1            | 1       |
| 2. A kormány aláírja a békét  | 3            | 1       |
| 3. Teleki bejelenti a béke aláírását a Nemzetgyűlésben                | 1            | 1       |
| 4. A béke aláírásának aktusáról szóló tudósítások a Trianon Palotában | 13           | 6       |
| 5. Június 4-i, pénteki programokról részletes beszámoló               | 16           | 6       |
| 6. Június 3-i csütörtöki programok /Űrapi tüntetés                    | 13           | 6       |
| 7. A Területvédő Liga ülése június 2-án                               | 6            | 6       |
| 8. A menekültek tüntetése június 4-én                                 | 6            | 6       |
| 9. Ki fogja aláírni a békét?  | 7            | 5       |
| 10. Horthy két nyilatkozata az Associated Pressnek                    | 5            | 5       |
| 11. Apponyi Albert jászberényi beszéde/értékelése                     | 5            | 5       |
| 12. Tiszántúli választások  | 6            | 4       |
| 13. A Nemzetgyűlés gyásza   | 5            | 4       |
| 14. A kormány elrendeli a statáriumot                                 | 4            | 3       |
| 15. A kormány nem mond le   | 3            | 3       |
| 16. Friedrich és Zákány tiltakozása a békeszerződés aláírása ellen    | 3            | 3       |
| 17. Kiáltvány Szent István birodalmának minden polgárához             | 3            | 3       |
| 18. Nyugatmagyarország az elszakítás ellen                            | 3            | 3       |
| 19. Puccskísérlet a Nemzetgyűlés ellen                                | 2            | 2       |

Forrás:saját szerkesztés

A 12. táblázatból jól látható, hogy a legfontosabb ügyek a vizsgált két hétben a június 3-i és 4-i események, amik tulajdonképpen a különböző csoportok és szervezetek tüntetéseiről szóló részletes beszámolók. Ezt követik a béke aláírásának közvetlen körülményeit ismertető írások. A harmadik legfontosabb téma annak a kérdésnek a feszegetése, hogy ki fogja aláírni a békét a kormány tagjai közül, mert a békedelegáció lemondott tisztségéről, mivel nem volt hajlandó aláírni a békét. A negyedik ügy a menekülteken kívül az egyéb szervezetek és politikai szereplők tiltakozása a béke aláírása ellen. Az ötödik nagyobb téma pedig a kormány, a nemzetgyűlés és a kormányzó békével kapcsolatos álláspontjának és tetteinek bemutatása. A tiszántúli választások a hatodik nagyobb téma, ami közvetve kapcsolódik a béke aláírásához.

### **VIII./1.3. A saját csoportra vonatkozó leggyakrabban előforduló szavak 1920.**

Mind a hat napilap esetében a saját csoportot a magyar nemzet egésze jelenti, az összes szövegben a magyarok egészére vonatkozó leggyakoribb szavak a következők: *magyar(ok) és Magyarország (888), nemzet (387), nép (102), főváros és Budapest (143)*. A nemzet egésze három kisebb alcsoportra osztható:

#### **1. Az elszakított országrészek képviselői:**

Az 1920-as szövegtörzsben az *elszakított* jelző többféle szóösszetételben szerepel, például: *elszakított részek, elszakított országrészek, elszakított testvéreink, elszakított véreink, elszakított Magyarország, elszakított magyar területek lakossága*. Az elszakított országrészek képviselői 1920 júniusában a béke elleni tüntetések főszereplői voltak, részt vettek a június 3-i eseményeken, amit a *Területvédő Liga* szervezett. A *Székely-Magyar Szövetség* a Vörösmarty szobornál helyezte el koszorúját, képviselői pedig itt mondtak beszédet, délután pedig a Kossuth-mauzóleumnál koszorúztak. Június 4-én a menekültek néma tüntetést szerveztek. A gyászmenet az Árpád-szobortól indult, és a tüntetők az Andrássy úton a Szent István Bazilikáig (a szövegekben Lipótvárosi Bazilika) vonultak. Ezért az újságcikkekben egységes csoportként írnak róluk, mint az események cselekvői. Az *elszakított* jelzővel ellátott szóösszetételek a Budapesten tüntető csoportra vonatkoznak, ezért ezek a szóösszetételek is bekerültek a kutatásba. Ugyanígy a tüntető csoportot jelölik a *menekült(ek), kiűldözött(ek)(71), és a száműzöttek (5)* szavak.



Ellenben a *testvéreink* szó, ami 15-ször szerepel a szövegtörzsben, azokat a csoportokat jelöli, akik valóban az utódállamokban maradtak.

A tüntető menekültek csoportjából kiemelkedik az erdélyi menekültek csoportja, ennek megfelelően az *erdélyi(ek)* (71) valamint a *székely(ek)* (26) szavak gyakorisága magas. A *Székely-Magyar Szövetség* (3) fellépését június 3-án minden újság kiemeli, valamint azt is, hogy az erdélyiek voltak a legnagyobb létszámú menekült csoport. A *felvidéki* (5), és a *délvidéki* (3) szavak előfordulása viszont nem számottevő, a *Felvidéki Liga* (2) és a *Délvidéki Liga* (1) szóösszetételben szerepelnek még. A menekültek egy kisebb csoportját jelentik a *vagonlakók*, ez a szó összesen 5-ször szerepel a szövegtörzsben, ugyanakkor a június 4-i tüntetés résztvevőiként a *Világ* külön is megemlíti a *tömegszállások lakóit*, a *MÁV vasutasokat* és az *erdészeket*. A menekültekre vonatkozó szavak a leggyakrabban a *Világ*-ban fordulnak elő, ezt követi az *Az Est*, és az *Új Nemzedék*. A *Világ*-ban az erdélyi menekültek különösen nagy hangsúlyt kapnak. A menekültekre vonatkozó szavak egyszerű gyakoriságát a 13. táblázat szemlélteti.

13.táblázat

Az elszakított országrészek képviselőire vonatkozó leggyakoribb szavak a vizsgált napilapokban 1920.

| szó/szóösszetétel                   | BH | ÚN | EST | PH | VIL | NÉPSZ | ÖSSZ |
|-------------------------------------|----|----|-----|----|-----|-------|------|
| elszakított országrészek képviselői | 2  | 3  | 6   | 3  | 5   | 3     | 22   |
| erdélyi(ek)                         | 8  | 9  | 8   | 16 | 22  | 8     | 71   |
| székely(ek)                         | 2  | 1  | 10  | 4  | 8   | 1     | 26   |
| menekült/kiülőzött/száműzött        | 15 | 16 | 15  | 6  | 14  | 5     | 76   |
| testvéreink                         | 5  | 8  | 0   | 0  | 2   | 0     | 15   |
| vagonlakó(k)                        | 0  | 1  | 1   | 0  | 1   | 2     | 5    |
| összesen:                           | 27 | 38 | 40  | 29 | 50  | 19    | 203  |

Forrás: saját szerkesztés

A menekültek áradata 1919 őszétől indult meg az utódállamok területéről Magyarországra, és 1920 végére csaknem 230 ezren érkeztek. A magyar kormány már 1919 szeptemberében külön ügyosztályt alakított ki a Béke-előkészítő Iroda részeként az erdélyi menekültek segítésére, a többi utódállam területéről érkezők ügyeit pedig a *Délvidéki Liga*, a *Felvidéki Liga* és a *Szepesi Szövetség* intézték, majd 1920 áprilisától az

*Országos Menekültügyi Hivatal* foglalkozott a menekültek regisztrálásával, ideiglenes elhelyezésével, anyagi támogatásával. A lakáshiány miatt a menekültek egy részét csak tömegszállásokon és vasúti vagonokban tudták elhelyezni, őket nevezik az újságok vagonlakóknak. (Szűts [2017]pp.55-59)

A menekültek megmozdulásairól összesen 35 írás számol be az 1920-as szövegtörzsből, kétségtelen, hogy ők voltak a június 3-i és 4-i események főszereplői.

## 2. Politikai szervezetek, pártok

Az 1920-as szövegtörzsből a politikai ágak közül a *kormány* a leggyakrabban említett politikai szereplő, összesen 253-szor fordul elő. (A *kormány* szó a Simonyi – Semadam kormányra vonatkozik a vizsgálatban.) A leggyakrabban a *Pesti Hírlap*-ban szerepel (105), ezt követi az *Az Est* (56) az *Új Nemzedék* (41) a *Világ* (25), a *Budapesti Hírlap* (23) és végül a *Népszava* (3). A második a sorban a *nemzetgyűlés*, 160 találattal és a *ház* (66), ami úgyszintén a nemzetgyűlésre vonatkozik. A *kormányzó*, 59-szer szerepel a szövegtörzsből, a leggyakrabban az *Új Nemzedékben* és a *Budapesti Hírlapban*. A szervezetek közül a *Területvédő Liga* kap kiemelt szerepet, mivel a június 3-i és 4-i tüntetések egyik fő szervezője. A *Területvédő Liga* a legismertebb és leghatékonyabb propagandaszervezet volt, célja a magyarság hangulatának felfrítése volt a békekonferencia és a volt nemzeti kisebbségek megnyerésére. Több nyelven folyóiratot és propagandairatot adott ki külföldön az antant hatalmak befolyásolása céljából, belföldön pedig 345 helyi szervezetet hozott létre országszerte. Tevékenységét a békeszerződés aláírása után, 1921-ben a többi irredenta szervezettel együtt meg kellett szüntetnie. (Zeidler [2009]p.106)

A politikai pártok közül a két kormánypárt szerepel a leggyakrabban a szövegtörzsből, azaz a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (25), a Kisgazda Párt képviselői, mint kisgazda(k) (8), ezen kívül az ekkor parlamenten kívüli *magyar szociáldemokrácia* (9) szerepel. A vizsgálatba bekerült még két ellenséges csoport a *bolsevikok*, *bolsevisták* (15) valamint a *zsidók/kaftánosok*(12) viszonylag kevés előfordulással. A politikai szervezetekre, pártokra vonatkozó szavak egyszerű gyakoriságát a 14. táblázatban foglaltam össze.

14. táblázat  
Saját csoport politikai ágenseire vonatkozó leggyakoribb szavak 1920.

| szó                                  | BH | ÚN | EST | PH  | VIL | NSZ | ÖSSZ |
|--------------------------------------|----|----|-----|-----|-----|-----|------|
| kormány                              | 23 | 41 | 56  | 105 | 25  | 3   | 253  |
| nemzetgyűlés/ház                     | 41 | 57 | 28  | 67  | 20  | 6   | 226  |
| kormányzó                            | 20 | 20 | 7   | 11  | 1   | 0   | 59   |
| Területvédő Liga                     | 4  | 0  | 8   | 11  | 11  | 7   | 41   |
| Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja  | 3  | 8  | 9   | 2   | 3   | 0   | 25   |
| bolsevikok/bolsevisták/bolsevizmus   | 0  | 5  | 6   | 6   | 1   | 0   | 18   |
| magyar és külföldi szociáldemokrácia | 0  | 8  | 3   | 0   | 0   | 6   | 17   |
| liberális/liberalizmus               | 0  | 5  | 1   | 0   | 0   | 0   | 6    |
| kisgazda                             | 3  | 5  | 0   | 0   | 0   | 0   | 8    |
| zsidók/kaftánosok                    | 0  | 1  | 9   | 2   | 0   | 0   | 12   |

Forrás: saját szerkesztés

### 3. A leggyakrabban említett magyar politikusok

A politikusok és képviselők közül *Apponyi Albert* (113-szor) a legtöbbet említett és idézett politikai szereplő, hiszen ő volt a békedelegáció vezetője, így az ő közreműködése és véleménye számított a leginkább a béke aláírásáról. A *Pesti Hírlap* szó szerint közli május 26-i nemzetgyűlési beszédét, amiben megokolja békeküldöttség elnöki tisztségéről való lemondását és a béke aláírását hangsúlyozza. Apponyi jászberényi kortesbeszédét az *Az Est* szó szerint közli, a *Világ* pedig méltató szavakkal illeti jászberényi képviselői munkássága miatt. A másik gyakori politikai szereplő *Friedrich István* (73) aki a béke aláírásának legfőbb ellenzője. A béke aláírása és az antant elleni május 27-i parlamenti felszólalását május 28-án három napilapban, az *Új Nemzedékben* és az *Az Estben* és a *Világban* olvashatjuk. Harmadik a sorban *Horthy Miklós*, aki név szerint 22-szer szerepel a szövegekben. Két nyilatkozatát a békéről, amelyet az Associated Pressnek adott, öt újság közli az 1920-as korpuszban. *Simonyi-Semadam Sándor* (16) miniszterelnök, és a béke aláírói, *Benárd Ágost* (23) és *Drasche-Lázár Alfréd* (12), valamint *Rakovszky István* (14) házelnök szintén gyakori szereplők, mint az események cselekvői. *Teleki Pál*, külügyminiszter neve 17-szer szerepel a szövegek korpuszban, a leggyakrabban a *Pesti Hírlapban*, mivel a napilap szó szerint közli a béke aláírásának bejelentését a Nemzetgyűlésben. A pártpolitikusok közül a *Kisgazdapárt* tagjai a tiszántúli választások ügyében szerepelnek a szövegek korpuszban, például *Ruppert Rezső* (6) és *Nagyatádi Szabó István* (9). A liberális politikus *Rassay Károly* (11), és a keresztény-nemzeti *Hencz Károly*

(14) a nemzetgyűlés elleni puccskísérlet ügyében szólalnak fel. Ez az ügy csak a *Budapesti Hírlapban* és az *Új Nemzedékben* szerepel.

Az előző rendszerek politikusai közül *Károlyi Mihály* (7) és *Jászi Oszkár* (3) szerepelnek, név szerinti előfordulásuk nem számottevő ugyan, de gyakoriak a rájuk történő utalások.

*Kun Béla* 11-szer fordul elő az 1920-as szövegtörzsben, a legtöbbször az *Új Nemzedékben*, *Friedrich István* már említett napirend előtti felszólalásában.

*Szent István* neve is feltűnően sokszor szerepel a szövegekben, (összesen 24-szer) leggyakrabban az *Új Nemzedékben* és a *Budapesti Hírlapban* fordul elő, valamint a *Világban*. *Szent István* birodalma a vezércikkekben a történelmi, származási és kulturális szempontból együvé tartozó nemzet fogalmát szimbolizálja, ugyanúgy ahogyan a határon túli menekültek kiáltványának szövegében, amely „*Szent István birodalmának minden polgárához*” szól. Ezt a kiáltványt Pest Vármegyeszékházán olvasták fel június 2-án az elszakított országrészek magyarságának képviselői, valamint a magyarokhoz hű nemzetiségek, a tótok, németek, szászok és rutének képviselői jelenlétében. *Szent István* fontos eleme még Apponyi jászberényi kortes beszédének is.

15.táblázat

A szövegekben a leggyakrabban előforduló magyar politikusok 1920.

| személy                     | BH | ÚN | EST | PH | VIL | NSZ | ÖSSZ.      |
|-----------------------------|----|----|-----|----|-----|-----|------------|
| <b>Apponyi Albert</b>       | 5  | 9  | 20  | 50 | 20  | 9   | <b>113</b> |
| <b>Friedrich István</b>     | 2  | 17 | 21  | 9  | 19  | 0   | <b>73</b>  |
| <b>Szent István</b>         | 9  | 9  | 2   | 0  | 4   | 0   | <b>24</b>  |
| <b>Benárd Ágost</b>         | 3  | 1  | 4   | 3  | 8   | 4   | <b>23</b>  |
| <b>Horthy Miklós</b>        | 2  | 6  | 8   | 3  | 1   | 2   | <b>22</b>  |
| <b>Hencz Károly</b>         | 6  | 6  | 0   | 0  | 2   | 0   | <b>14</b>  |
| <b>Drasche Lázár Alfréd</b> | 3  | 1  | 2   | 1  | 1   | 4   | <b>12</b>  |
| <b>Kun Béla</b>             | 0  | 8  | 0   | 1  | 2   | 0   | <b>11</b>  |
| <b>Haller István</b>        | 2  | 0  | 5   | 2  | 2   | 0   | <b>11</b>  |
| <b>Nagyatádi</b>            | 0  | 4  | 0   | 0  | 3   | 2   | <b>9</b>   |

|                       |   |   |   |    |   |   |           |
|-----------------------|---|---|---|----|---|---|-----------|
| <b>Károlyi Mihály</b> | 0 | 1 | 2 | 3  | 1 | 0 | <b>7</b>  |
| <b>Teleki Pál</b>     | 0 | 0 | 0 | 14 | 3 | 0 | <b>17</b> |

*Forrás: saját szerkesztés*

## **VIII./2. A saját csoport negatív és pozitív értékelései 1920.**

Az egyszerű szógyakorisági vizsgálat tehát rámutatott azokra a magyar csoporton belüli kisebb csoportokra és politikai szereplőkre, akik aktorai a csoportközi konfliktusnak és ezáltal áldozatokként vagy elkövetőkként érintettek lehetnek a kollektív trauma okozta sokkban. Mivel a csoportközi értékelés a traumafeldolgozás egyik mutatója, ezért az 1920-as szövegtörzsben megvizsgáltam az egész magyar csoportra, valamint a releváns kis csoportokra és politikai ágensekre vonatkozó pozitív és negatív értékelések gyakoriságát is, és az eredmények tükrében megkülönböztettem áldozati és elkövetői csoportokat.

**Az 1920-as korpusz releváns csoportjai és aktorai a gyakoriság és az értékelés szempontjából:** 1. menekültek, 2. elszakított országrészekben maradtak, 3. anyaországi magyarok, 4. a béke aláírói: Drasche-Lázár és Benárd Ágost 5. kormány, 6. nemzetgyűlés, 7. kormányzó, 8. Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja, 9. magyar szociáldemokrácia 10. bolsevisták/bolsevizmus 11. liberálisok, zsidók, kaftánosok, 12. Kiszeg Párt 13. Apponyi Albert, 14. Friedrich István, 15. Kun Béla, 16. Károlyi Mihály, 17. Nagyatádi Szabó István.

### **VIII./2.1. Az áldozatok: a menekültek értékelései**

Az elszakított országrészek képviselői közül a legnagyobb tiltakozó csoport a menekültek csoportja, összesen 188-szor történik utalás rájuk az 1920-as szövegtörzsben. Megmozdulásaikról nagy részletességgel számol be az *Új Nemzedék*, az *Az Est*, a *Pesti Hírlap* és a *Világ*. Az egész szövegtörzsben összesen 35 cikk foglalkozik a menekültek csütörtöki és pénteki megmozdulásaival. A menekültek, mint szereplők, a béke aláírását ellenzik, demonstrációjukkal impliciten a kormány, a nemzetgyűlés és a béke aláíróinak tevékenységét értékelik negatívan.

Ugyanakkor a menekülteket a tudósítók, mint a szövegek narrátorai pozitív jelzőkkel látják el a tüntetések kontextusában. Homogén csoportként írnak róluk, akik több tízezren vannak, és így egy *impozáns demonstráció*-val tüntetnek június 4-én. A jelzők egyrészt a menekültek tekintélyt parancsoló létszámára utalnak, másrészt a

menekülteket *néma, hangtalanul felvonuló* fegyelmezett tömegként ábrázolják, akik a keleti, déli, északi és nyugati elszakított országrészek szerint csoportba rendeződve, zászló alatt vonulnak végig az Andrássy úton.

Az *Új Nemzedék* és a *Budapesti Hírlap* használja a legtöbbször a *hontalanná, hazátlanná* vált jelzőket a menekültekkel kapcsolatban, a *Világ* viszont így ír róluk: *menekültek, akiket az erőszakos béke Budapestre kényszerített*. A menekültekre vonatkozó fosztóképzős jelzők használatának célja az empátiakeltés az olvasóban. A szerkesztői empátia megnyilvánulása az *Új Nemzedék* „*Ötven vagon, mennyi szomorúság*” (1920.06.06.) című helyszíni riportja is, amit Hajdúszoboszlón készített az egyik tudósító. A szöveg egyrészt a vagonokban menekülő nyomorúságos, nincstelen életét mutatja be, másrészt a szereplőket *becsületes szín magyar szívűnek* nevezi, akik magyarságuk miatt kénytelenek menekülni.

„G. Z. szatmári adófelügyelő vagonjában utaztam. Nem igen panaszkodnak, pedig nagyon sok szomorú mondanivalójuk lenne. Három lánya is velünk jön. Nézem az ünneplőjüket. A szép, nemzeti pántlikás ujjasból a szalag kiszakítva, a fehér rakott szoknya pedig leöntve tintával. - Ezt a románok csinálták. Mert mi ebben a magyar ruhában jártunk Szatmáron is. Nem vetették le, hánt leöntöttek. Sebj, ilyen tintásan hordtuk tovább. És ha Pestre érek, ott is így fogom hordani.

*Szomorú idők...Nagy szívek.*” (*Új Nemzedék*, 1920. 06.06.)

A *Pesti Hírlap* tudósítója Békéscsabán készített riportot a menekültekkel, „*Bottal verik ki a románok Erdélyből a magyarokat*” (1920.06.07.) címmel. Egyikükre ötven botot vertek a román katonák, mert nem akarta elhagyni a házát. A menekültek áldozatai a békeszerződésnek, de egyben hősök is, akik kiállnak a magyarságért, egyrészt a tüntetésekkel, másrészt egyenként is, a nemzeti szín lobogóval, a magyar ruhával és a magyar szóval.<sup>41</sup>(Ilg [2009]p.112)

A hős, aki feláldozza életét a hazáért, aktív áldozati szerep, szemben a passzív áldozattal, aki csak elszenvedí az ellene elkövetett bűntetteket. A *valamiért hozott* áldozat Koselleck ([1999]p.11) szerint az áldozat fogalom egy történeti alakváltozata, ami 1945-ig volt forgalomban az emlékezetpolitikai diskurzusokban, és a háborúban elesett katona a prototípusa.

---

<sup>41</sup> Egy korábbi 2005-ben készített kutatásomban Vajdasági magyarok identitásállapotát vizsgáltam narratív interjúkon keresztül, és azt találtam, hogy a magyar identitás megtartására irányuló küzdelem szimbolikus eszköze elsősorban a magyar nyelv, másodsorban pedig a nemzeti szimbólumok voltak, mint a magyar népviselet és a magyar zászló.

ILG Barbara.[2009] A nemzeti identitás vizsgálata élettörténeti elbeszélések tartalomelemzésével a vajdasági magyarság körében. in. RÓKA Jolán (szerk.): *Annales Tomus II. Századvég Kiadó*. Budapest. pp. 101-115.

### *Erdélyi menekültek*

Erdély és az erdélyi menekültek kiemelkednek a menekültek homogén csoportjából, különösen a *Világ*-ban, amiben az Erdélyre utaló szavak is gyakoriak. Az erdélyi menekültek csoportja a legnépesebb és legaktívabb csoport, a *Székely-Magyar Szövetség* képviselőinek tevékenységét a napilapok külön is megemlíti. Az egyik kiemelkedő esemény a június 3-i Úrnapi Körmeneten történt. Délelőtt 11 órakor zajlott a Vörösmarty szobornál a Területvédő Liga és az Erdélyi Székely -Magyar Szövetség koszorúzása, amikor Balogh Györgyné mondott a székely asszonyok nevében beszédet, amit egy ószövetségi idézettel fejezett be. „*Ne örülj ellenségem, mert leestem ugyan, de felkelek.*” Az *Az Est* összefoglalja ezt a beszédet, a *Világ* pedig *Mikeás* címmel egy parabolisztikus szerkezetű vezércikkben ír róla. Erdély most ugyanolyan helyzetbe került, mint a mohácsi csata után, de akkor is megtartotta magyarságát vezetőinek, valamint az erdélyiek hitének és összetartásának köszönhetően, és most is meg fogja őrizni azt. Erdély korabeli vezetői Bocskai István és Bethlen Gábor nemzeti hősök, akik Erdély megtartásában és népeinek összefogásában jelentős szerepet vállaltak. Az erdélyiek hősök voltak, ahogy most is hősszé fognak válni, ezt mutatja a székely asszony bátor fellépése is. Az erdélyieknek ebben a vezércikkben a magyar csoport identitásának megőrzése a feladata, újra meg kell, hogy történjen a csoda, mint Bocskai és Báthori idején.

Az 1920-as szövegekben a tüntető menekültek csoportja aktív áldozati csoport, hiszen a megmozdulások a béke aláírása (és aláírói) ellen szerveződnek és a tudósítások azt sugallják, mintha ezekkel a tüntetésekkal meg lehetne akadályozni a béke aláírását. A menekültek tehát pozitívan értékelt csoport a szövegekben, mivel a legtöbbször a hős áldozat szerepében írnak róluk.

### **VIII./2.2. A béke aláíróinak, Benárd Ágost és Drasche-Lázár Alfréd értékelései**

Az aktív áldozati metafora ugyanakkor a béke aláírójának személyére is ráruházható, ennek manifeszt megnyilvánulása a *Budapesti Hírlapban* a június 2-i keltezéssel megjelent *Corpus Cristi* című vezércikk. Ebben a béke aláírójának tragikumát a szerző Mucius Scaevola római hős tettehez hasonlítja, aki önként az áldozati oltár tűzébe tartotta a kezét, ezzel megfélemlítette az etruszok királyát és megmentette Rómát. Sőt:

„Nem is Szecevola esete az övé, hanem a Curtius-é, aki Róma üdvére belevetette magát a meghasadt földbe, hogy elhárítsa hazája egéről a vésszel telt felhősséget, s az istenek haragját. De Curtius tragikumát is meghaladja a Benárd Ágostoné, aki elhárítja az országról a pillanat veszedelmét, de a fejére vonja a nép haragját.” (Budapesti Hírlap 1920. 06.02.)

Benárd Ágost és Drasche-Lázár Alfréd áldozathozatalának méltatására más napilapokban is találunk példát, például az *Új Nemzedékben* és a *Pesti Hírlapban*.

### VIII./2.3. Az elszakított országrészek maradtak értékelése

A legnagyobb áldozatot azonban az elszakított országrészek maradtak hozzák, akiknek túnniük kell az ellenük folyó pszichikai és fizikai támadásokat. Ők valójában a legnagyobb hősök is.

Az *Új Nemzedék* „Testvéreinkhez” és a *Pesti Hírlap* „Nemzeti Egység” című vezércikkeiben élesen különválnak az magyarországi magyarok csoportja az elszakított országrészek csoportjától. A mi csoport, az anyaországi magyarok szenvednek ugyan, de az elszakított országrészek magyarjainak szenvedése sokkal erősebb.

„De legnagyobb szenvedéseink és aggodalmaink közepette is tekintetünk a messzeségbe száll, hol elszakított testvéreink gyásza még nagyobb. Őket kínozza, gyötri, üldözi az ellenség. Nekik meg kell tagadniok magyarságukat, el kell viselniök némán, s türelmesen egy idegen uralom minden kegyetlenségét. Megaláztatást, anyagi tönkretételt, testi és lelki kínzást, börtönt, csak azért, mert magyarok, vagy ha idegen ajkúak, azért, mert nem tagadták meg velünk a testvériséget s a közös hazához való hűséget.” (Pesti Hírlap. 1920.06.05.)

Az 1920-as szövegkorpuszban tehát legalább négy áldozati csoport azonosítható, ezek a menekültek, a béke tényleges aláírói, tehát Benárd Ágost és Drasche-Lázár Alfréd, az anyaországi magyarok, és az elszakított országrészek maradt magyarok. A négy csoport közül az elszakított országrészek maradt magyarok szenvedése a legnagyobb.

### VIII./2.4. Az elkövetők: a kormány és a nemzetgyűlés értékelése

16.táblázat

A kormány, a nemzetgyűlés és a kormányzó értékelései

|                         | BH        | ÚN        | EST       | PH        | VIL       | NÉPSZ    | ÖSSZ       |
|-------------------------|-----------|-----------|-----------|-----------|-----------|----------|------------|
| <b>nemzetgyűlés/ház</b> | <b>48</b> | <b>57</b> | <b>28</b> | <b>67</b> | <b>20</b> | <b>6</b> | <b>274</b> |
| negatív                 | 18        | 21        | 6         | 5         | 4         | 0        | 54         |
| pozitív                 | 10        | 11        | 13        | 10        | 5         | 3        | 52         |



|                         |           |           |           |            |           |          |            |
|-------------------------|-----------|-----------|-----------|------------|-----------|----------|------------|
| <b>kormány össz:</b>    | <b>23</b> | <b>41</b> | <b>56</b> | <b>105</b> | <b>25</b> | <b>3</b> | <b>253</b> |
| negatív                 | 6         | 18        | 19        | 33         | 6         | 0        | 82         |
| pozitív                 | 4         | 2         | 13        | 40         | 1         | 1        | 61         |
| <b>kormányzó/Horthy</b> | <b>20</b> | <b>20</b> | <b>7</b>  | <b>10</b>  | <b>0</b>  | <b>2</b> | <b>59</b>  |
| negatív                 | 3         | 4         | 0         | 0          | 0         | 0        | 7          |
| pozitív                 | 10        | 9         | 3         | 5          | 0         | 0        | 27         |

*Forrás: saját szerkesztés*

Az értékelés tárgyát tekintve a csoporton belül a *kormány* és a *nemzetgyűlés* kap a legtöbbször negatív értékelést. Egyedül a *Pesti Hírlap* említi többször pozitív kontextusban a Simonyi-Semadam kormányt, mint negatívban. A negatív értékelések számát növelik egyrészt az implicit értékelések, azaz a különféle csoportok tüntetése a békeszerződés aláírása ellen, másrészt a napirenden lévő ügyek a kormánnyal kapcsolatban. Az egyik legfőbb ügy az aláírás előtti napokban a Nemzetgyűlésben a béke aláírása. *Friedrich István* és *Zákány Gyula*, a kormány jobboldali ellenzékeként felszólaltak az aláírás ellen. Erről a május 28-ai ülésről az *Az Est*, az *Új Nemzedék* és a *Világ* is tudósít. Mivel a Nemzetgyűlésnek kellett ratifikálni a békeszerződést, a kormánynak pedig aláírni, ezért a béke aláírásának ellenzői mindkét csoportra megpróbáltak nyomást gyakorolni. A legfőbb érv az volt, hogy ennek a kormánynak nincs joga aláírni a békét. A másik fontos ügy, amiben a *kormány* és a *nemzetgyűlés* negatív szereplőként jelenik meg, az ellenük készülő puccskísérlet bejelentése a Nemzetgyűlésben, amiről a *Budapesti Hírlap* és az *Új Nemzedék* tudósít.

A kormány népszerűségét gyengítette továbbá, hogy a béke aláírása után a pártok a lemondását követelték, mivel a kormány feladata hallgatólagosan a béke aláírása volt, amit teljesített. Az *Az Est*-ben le is írják ezt a koncepciót. A *Pesti Hírlap* a *Területvédő Liga* üléséről tudósít, ahol az egyik szónok a kormány eltávolítását követeli. Az aláírást követő napokban tehát a napilapokban megjelentek a lemondásra utaló találgatások. A puccskísérlet zárt ajtók mögötti tárgyalásán a miniszterelnök valóban bejelentette a kormány távozását, aminek kiváltó oka a Héjjas különítményesek szervezkedése volt. A nyílt ülésen azonban június 5-én Simonyi-Semadam Sándor igyekezett megnyugtatni a képviselőket arról, hogy a kormány nem mond le. A kormány és így a tudósítók ezekben a napokban arra törekedtek, hogy megerősítsék a kormányt a pozíciójában, és ne keltsenek pánikot. „*A kormány a helyén marad*” vagy „*A kormány nem mond le*” címmel három hírlapban is jelentek meg írások, ezek az *Az Est*, a *Budapesti Hírlap* és az *Új*

*Nemzedék.* Ugyanezt a célt szolgálja a statárium jogossága melletti állásfoglalás is ebben a három napilapban. Ezekben a kontextusokban természetesen pozitívan jelenik meg a kormány. (A Simonyi-Semadam kormány azután valóban le is mondott 1920. július 15-én.)

Apponyinak a Nemzetgyűlésben mondott beszéde, amely a *Pesti Hírlapban* jelent meg május 26-án, és jászberényi kortes beszéde az *Az Estben*, amelyekben a béke aláírása mellett érvel, szintén a kormány pozitív értékelését erősítik.

A béke aláírásának napján beszámolnak a napilapok a Nemzetgyűlés üléséről, amely végül is a ház javaslatára elmaradt, például a *Nemzetgyűlés tüntetése (Új Nemzedék 1920.06.05.)* vagy a *Nemzetgyűlés gyásza jeléül ma nem tanácskozott (Az Est 1920. 06.05)* címmel. A Nemzetgyűlésnek ezt a gesztusát a béke elleni tiltakozásként interpretálják, ez pozitív irányba befolyásolja a Nemzetgyűlés megítélését.

#### *A kormányzó értékelése*

A *kormányzó* szó összesen 59-szer szerepel az 1920-as szövegtörzsben, leggyakrabban az *Új Nemzedékben* és a *Budapesti Hírlapban*, mindkét napilapban a már említett ügy, a Nemzetgyűlés és a kormány elleni puccskísérlettel kapcsolatban. *Hencz Károly* felszólalásában arról beszél, hogy a szóbeszéddek szerint a Nemzetgyűlést szét akarják kergetni, a kormány tagjait pedig le akarják tartóztatni, és katonadiktatúrát akarnak felállítani, a puccskísérlet mögött pedig maga a kormányzó által befolyásolt különítményesek állnak. Bár a Nemzetgyűlési tudósításban elhangzik a kérdés *Kik azok?* Konkrét személyeket nem nevez meg a vádló.<sup>42</sup> Mindkét napilap cikkírója a legélesebben tiltakozik az ellen, hogy a kormányzó akár csak kapcsolatban is állhat ezzel az összeesküvéssel. Ezért a lehető legpozitívabbnak és fedhetetlennek rajzolják meg a kormányzó személyét.

*A forradalom hajótöröttjei mindent elkövetnek, hogy a Nemzetgyűlés tekintélyét lejárassák, és hogy éket verjenek a kormányzó és a Nemzetgyűlés közé. Puccskísérletekről, katonai diktatúra előkészítéséről beszélt a fáma. Ezekbe a hírekbe belevonták a kormányzó személyét is, akiről pedig köztudomású, hogy mennyire pártatlan és mennyire jogtisztelő. (Új Nemzedék. 1920. 06.06.)*

---

<sup>42</sup> Drózdý Győző emlékirataiban Héjjas Ivánt és különítményét nevezi meg, és a kormány lemondását is ezzel indokolja. DRÓZDY Győző.[2013]: *Elveszett illúziók. Drózdý Győző emlékiratai.* Kossuth Kiadó. Budapest. pp.307-318.

Simonyi-Semadam Sándor miniszterelnök szinte védőbeszédet mond a kormányzóról a Nemzetgyűlésben, amit a *Budapesti Hírlap* szó szerint közöl. Azt, hogy a kormányzó hatalommal való felruházása legitim, és nem áll szándékában a fegyveres harc kirobbantása, Horthy a béke aláírásának helyeslésével erősítette meg. Nem véletlen, hogy hat napilapból öt (kivéve a *Világ*) közli Horthy Associated Pressnek adott nyilatkozatát, amiben ezt kifejezésre juttatja. Horthy Miklós neve csak ebben az ügyben kerül az újságok hasábjaira, a cikkek címe mind az öt lapban ugyanaz, *Horthy Miklós, kormányzó nyilatkozata az Associated Pressnek*. (Ezért *Horthy* és a *kormányzó* szó gyakorisága együtt szerepel a vizsgálatban.) Az interjú részlet szövege is szinte szó szerint megegyezik, az *Associated Press* tudósítója szerint: *a kormányzó férfias erején és képességein Magyarország jövője nyugszik, és szeméből sugárzik a tetterő*. A napilapok a kormányzó személyét feddhetetlennek, királyi/isteni tulajdonságokkal bírónak festik le.

A *kormány*, a *nemzetgyűlés* viszonylag magas számú negatív értékelései az *Új Nemzedékben* és a *Budapesti Hírlapban* azt mutatják, hogy ez a két napilap ellenezte leginkább a béke aláírását. A vizsgálatban szereplő napilapok vezércikkei is a béke aláírását támadják május 25-26-27-án, és különféle érveket hoznak fel a kormány döntése ellen. Egyértelmű tehát, hogy a *kormányt* elkövetőként ábrázolják az újságszövegek.

A *kormányzó* ezzel szemben túlnyomórészt pozitív értékelést kap, és a napilapok tagadják, hogy az összeesküvésben bármilyen szerepet is játszott volna. Az összeesküvés kirobbantása a béke sárba tiprását jelentené Horthy részéről. A kormány az elkövető, aki hajlandó aláírni a békét, és egyben a múlt is, a kormányzó ellenben a jövő.

## **VIII./2.5. Magyar politikusok csoportközi értékelése 1920**

### *1. Apponyi Albert*

A politikusok közül kétségtelenül Apponyi Albert a legnépszerűbb az 1920-as szövegtörzs írásaiban. Apponyi neve 113-szor fordul elő összesen, és a rá vonatkozó értékelések száma is nagyon magas, 98 értékelésből ráadásul 91-szer pozitívan értékeli a narrátor Apponyi személyét. Az eredményeket a 17. táblázatban foglaltam össze.

17. táblázat  
Apponyi Albert értékelései

|             | BH | ÚN | EST | PH | VIL | NÉPSZ | Össz |
|-------------|----|----|-----|----|-----|-------|------|
| gyakoriság  | 5  | 9  | 20  | 50 | 20  | 9     | 113  |
| össz.érték. | 0  | 10 | 14  | 45 | 20  | 9     | 98   |
| pozitív     | 0  | 9  | 13  | 42 | 20  | 7     | 91   |
| negatív     | 0  | 1  | 1   | 3  | 0   | 2     | 7    |

Forrás:saját szerkesztés

Apponyi Albert a szövegekben kétféle szerepben jelenik meg, egyrészt mint a békedelegáció lemondott vezetője, másrészt, mint Jászberény nemzetgyűlési képviselője.

## 2. Friedrich István

18. táblázat  
Friedrich István értékelései

|             | BH | ÚN | EST | PH | VIL | NÉPSZ | Össz |
|-------------|----|----|-----|----|-----|-------|------|
| gyakoriság  | 2  | 17 | 26  | 9  | 19  | 0     | 73   |
| össz.érték. | 2  | 12 | 17  | 7  | 17  | 0     | 55   |
| pozitív     | 0  | 10 | 11  | 2  | 10  | 0     | 33   |
| negatív     | 2  | 2  | 6   | 5  | 7   | 0     | 22   |

*Friedrich István* a vizsgált időszakban az általa újjáalakított Keresztény Nemzeti Párt nemzetgyűlési képviselője volt, ellenzéki képviselő. *Friedrich* a béke aláírásának harcos ellenzőjeként jelenik meg a napilapokban. A béke aláírása elleni május 28-i nemzetgyűlési felszólalását három napilap közli: az *Új Nemzedék*, az *Az Est* és a *Világ*. Ezekben a napilapokban több pozitív értékelést kap, mint negatívot. A *Világ* például egy rövid összefoglalóval vezeti be a nemzetgyűlési ülést, amiben *Friedrich* fellépését értékeli:

„A nemzetgyűlés mai ülésén két felszólalás hangzott el a békeszerződés aláírása ellen, *Friedrich Istváné* és *Zákány Gyuláé*. A Ház ellenszenvesen és a kifigurázás törekvéssel fogadta *Friedrichék* felszólalását. Lehet, hogy ezeknek az eszközöknek alkalmazása *Friedrichék* személyének szóltak, az ország határán túl azonban- sajnos- más hatást is kelthetnek. A tiltakozás elhangzása azonban nem volt felesleges, *Friedrich* természetesen felhasználta az alkalmat, hogy a maga szereplését kidomborítsa, védje, sőt dicsérje, de egyebekben sok igazságot is mondott.” (*Világ*, 1920.05.28.)

Az *Új Nemzedék* Friedrich István felszólalásait, mint a laphoz közel álló politikusét, gyakran tudósította a kor sajtószerkesztési szokásainak megfelelően, azaz minden közbeszólását gondosan feljegyezte a lap nemzetgyűlési tudósítója valamilyen szolgálat jutalmául. (Szabó [1916]p.86)

A *Pesti Hírlapban* azonban már nem ennyire egyértelmű a politikus megítélése. *Friedrichtől* a május 26-i Nemzetgyűlés ülésén megtagadták a felszólalás jogát, amikor Apponyi beszámolt a békedelegáció lemondásának okairól és Teleki bejelentette a béke aláírását. Ezt a Nemzetgyűlési ülést csak a *Pesti Hírlap* tudósította, (míg a május 28-i beszédéről, amikor végre szót kapott Friedrich, a *Pesti Hírlap* nem számolt be) és ez az összefoglaló Friedrich napirend előtti felszólalásáért folytatott küzdelmére fókuszál, meglehetősen gúnyosan. A cikk címe: *Elkésett jelentkező*. Ugyanakkor a *Pesti Hírlap* május 27-i keltezéssel közöl egy interjút Friedrich-kel, amiben érveket sorakoztat fel amellet, hogy miért ellenzi a béke aláírását. Összességben Friedrich pozitív szereplő a békeszerződés kontextusában, és leginkább azért, mert tiltakozik a béke aláírása ellen.

### 3. A bűnbakok: Károlyi- Jászi kormányzat és Kun Béla kormánya

Negatív politikai szereplő a szövegekben *Károlyi Mihály*, akinek a neve a legtöbbször *Friedrich István* május 28-i beszédében hangzik el, amiben az antanttal való megegyezés ellen érvel. Károlyi bűne, hogy ő is az antant felé orientálódott, az antanttól várta a segítséget.

A *Pesti Hírlap* azonban egy egész vezércikket szentel a *Károlyi-Jászi* kormányzatnak május 25-én *Eredendő bűn* címmel, amiben az antanttal való szerencsétlen szövetségüket és pacifista politikájukat teszi felelőssé a hátrányos békekötésért, az értékelések ennek tükrében negatívok:

„mert itt biztosan lehet megjelölni a kezdetbeli okot és az eredendő bűnt. A Károlyi-Jászi-kormányzat, az eszelős mágnás és a megkeveredett magántudós pacifista szövetkezése áll ott a felelősség kiindulópontjánál, ahonnét valóban mérhetetlenül fut tovább az idők és események rendjén.“ (*Pesti Hírlap*, 1920.05.25.)

*Kun Béla* politikai tevékenysége szintén *Friedrich* május 28-i beszédének központi témája, Friedrich szerint az antant megbízhatatlanságát bizonyítja, hogy *Kun Béla* kormányát hívták meg a béketárgyalásra, és nem a szegedi kormányt. *Kun Béla* ezért mindhárom napilapban, amely tudósít az interpellációról, negatív szereplő.

## VIII./2.6. Politikai pártok és irányzatok csoportközi értékelése

### 1. A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja

A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja, mint a kormányt alakító második legnagyobb párt név szerint összesen 25-ször szerepel a szövegtörzsben, a politikai pártok közül a legtöbbször. Egyrészt a nemzetgyűlési tudósítások kontextusában fordul elő, másrészt a tiszántúli választások ügyében. A KNEP-en kívül, amit gyakran *keresztény nemzeti egyesülés*-nek neveznek a szövegekben, szó van még *keresztény nemzeti kormányról*, ami Friedrich beszédében a saját kormányát jelöli, valamint *keresztény nemzeti irányról*.

Apponyi jászberényi beszédében, amit az *Az Est* szó szerint közöl, egyrészt a *keresztény nemzeti irányzat* mellett teszi le a voksát, de politikáját a *keresztény szociális irányzat* felé terjeszti ki, azaz szociális reformpolitikát, elsősorban a munkások gazdasági érdekvédelmének jogosságát és a kizsákmányolás elleni küzdelmet, a gazdasági élet megtisztítását hangsúlyozza.

„Talán mondanom sem kell, hogy azzal az iránnyal, amelyet kitűzték: a keresztény és nemzeti iránnyal teljes mértékben rokonszenvezek. Én azt magaménak vallom, mióta a közpályán működöm, kiegészítve azzal a szociális irányzattal, amelynek folytatására már évtizedek előtt elsőnek mutattam reá és amely a háború és a forradalmak folytán ma sokkal gyorsabb és gyökeresebb újjáalakításokat kíván, mint azelőtt.” (*Az Est*, 1920. 06.08)

*Az Est*ben tehát Apponyi beszédének köszönhetően a *keresztény nemzeti irányzat* egyértelműen pozitív értékelést kap.

A másik napilap az *Új Nemzedék*, amiben egyértelműen pozitív csoportként emelkedik ki a keresztény nemzeti csoport. Az *Új Nemzedék* a keresztény nemzeti irányzat szócsöveként a béke aláírásának megtagadására buzdít, a *Nem és ezerszer nem* című vezércikkében (1920. 05.28.) A *Területvédő Liga* impozáns tiltakozó üléséről és Wolf Károlynak, a liga elnökének *nagyhatású* beszédéről is csak ebben az újságban olvashatunk.

### 2. A Kisgazda Párt

A Kisgazda Párt tagjai közül *Nagyatádi Szabó István* (9) és *Rubinek Gyula* (3) szerepelnek két ügyben. A párt Tiszántúli választások agitációs körútjának állomásai közül a *Népszava* és a *Világ* a fehérgyarmati gyűléséről számolnak be, a *Világ* pedig a makói gyűlésnek is szentel pár sort. Az ekkor már Keresztény-Keresztyén Kisgazda-és Földműves Párt 1920. május 8-án kezdett a választási hadjáratba a Tiszántúlon, június 5-

6-án már harmadszor kampányoltak. Az agitációs körutat Rubinek Gyula vezette. Céljuk a tiszántúli mandátumok többségének megszerzése és ezáltal az egyedüli kormányzás volt. (Gergely [2010]p 48) A napilapok mindkét eseménnyel kapcsolatban a Kisgazda Pártnak a béke aláírása melletti állásfoglalását emelik ki. A *Népszavában* és a *Világban* *Nagyatádi* pozitív szereplő, míg *Rubinek* nem kap értékelést.

Az *Új Nemzedék* azonban *Nagyatádi* nyíregyházi agitációjáról tudósít, amikor a politikus Dvorčák Győző a KNEP színeiben induló jelölt ellen érvel azzal, hogy ha Nyíregyházán tót jelöltet választanának meg, akkor a csehek jogot tartanának a városra.

A cikkíró meglehetősen gúnyosan oktatja ki *Nagyatádit* a lap hasábjain:

*Mi közük a cseheknek a magyar földön élő tótokhoz? Minden magyar és minden jóézésű tót tudja, hogy a cseheknek semmi keresni valójuk a Felvidéken s Nagyatádi Szabónak is tudnia kellene, hogy a cseh falánkság egyszerűen ezért rabolt el színmagyar városokat is, mint Komárom, Pozsony, stb., amiért általában az, akinek rablól kedve van, rabolni szokott, amikor szerét ejtheti. (Új Nemzedék 1920. 06.04.)*

Az *Új Nemzedék* politikai irányvonalához híven a KNEP jelöltjét támogatja, *Nagyatádi* viszont, mint ellenfél, negatív szereplő. A KNEP tiszántúli agitációját *Haller István* irányította, a körút egy-egy állomásán elhangzott beszédről, az *Az Est*, a *Budapesti Hírlap*, a *Pesti Hírlap* és a *Világ* is beszámol. A tudósítások *Haller Istvánnak* a béke aláírásáról tett nyilatkozatait emelik ki, amiknek lényeges eleme a béke aláírása után a magyar összefogás és a rendteremtés az országon belül.

### 3. Szociáldemokrácia/Szociáldemokrata Párt

A Szociáldemokrata Pártra a szövegekben a *szociáldemokrácia* főnévvel utalnak, csak három napilapban esik szó a szociáldemokratakról: az *Új Nemzedékben*, a *Népszavában* és az *Az Estben*.

Az *Új Nemzedékben* a külföldi szociáldemokrácia jelenik meg, egyrészt az osztrák, Renner kancellár elleni vádemelésről tudósítanak, *Vörösteror Ausztriában* címmel, másrészt a cseh parlamenti vitában a német szociáldemokrata pártra utalnak. Ezek a cikkek a külföldi szociáldemokrácia destruktív tevékenységét emelik ki.

Az *Az Estben* viszont Apponyi jászberényi beszédében a *Magyarországi Szociáldemokrata Párt* Nemzetgyűlésből való kimaradását fájlalja, és rámutat a párt közvetítő szerepének szükségességére a munkásság és a tőkések között. Itt tehát egy szereplő, Apponyi értékeli pozitívan a szociáldemokráciát, bár az *Az Est* 1920-as szöveg terjedelméhez képest ez az eredmény nem számottevő, mégis megjelenik egyfajta pozitív

kép a *Szociáldemokrata Pártról*. Apponyi sajnálja ugyan a kimaradásukat a Nemzetgyűlésből, de nem hibáztatja sem a Pártot, sem más, ellenséges pártokat ezért.

A *Népszavában*, mivel a Magyarországi Szociáldemokrata Párt lapja, nyíltan megjelenik a szociáldemokrata csoport, mint saját csoport, a vezércikkekben csak a mi csoport szólal meg, és nem a magyarok egész csoportja. A békét illetően is a saját állásfoglalásukat ismertetik:

*„A Magyarországra erőszakolt békefeltételek bennünket, szociáldemokratákat töltenek el első sorban aggodalommal és a méltánytalanság érzésével. Mi az általános emberi szabadság harcosai vagyunk, törhetetlenül ragaszkodunk a népek, nemzetek és fajok önrendelkező jogának tiszteletben tartásához és elítélünk minden erőszakot, amelynek alkalmazásával a győzők fölrúgják a nép önrendelkező jogát.”*  
(*„Béke?” Népszava 1920.06.03.*)

A *Népszava* egy másik vezércikkében pedig a szociáldemokrácia hazai ellenségeihez szól,

*„akik a szociáldemokráciát teszik itt felelőssé a háború és a forradalmak minden bűnéért és következményéért, akik egy lépéssel sem igyekeznek közeledni a becsületes szándékú munkásság felé!”*  
(*Népszava, 1920. 06.08*)

Egyértelmű, hogy a *Népszavában* a szociáldemokrata csoport, mint saját csoport, pozitív értékelést kap, ugyanakkor érdekes, hogy nincs megnevezve egy konkrét ellenséges csoport sem. Azokat, akik a szociáldemokráciát teszik felelőssé a forradalmakért, a cikkíró *ellenségnek* nevezi, vagy egy másik vezércikkben (1967-1920. 1920. 06.08.) a *többi pártok-nak, akiknek a hatalom a kezében van*. A KNEP, vagy a *keresztény nemzeti irányzat* meg sem jelennek a *Népszavában*, és a *kormány* szó is csak 3-szor, de nincs értékelés a kormányra vonatkoztatva. A *Népszavában* tehát rejtetten ott van a konfliktus a saját csoport, a szociáldemokraták, és más pártok között. A konfliktus okai egyértelműek a vizsgált időszakban: a Központi Satóvállalat destruktív lapok elleni hadjárata, a Szociáldemokrata Párt jelöltjei elleni hatósági terror a januári választásokon, és végül távolmaradásuk a választásoktól, valamint az általános negatív közhangulat a bűnbaknak tekintett szociáldemokráciával szemben.

#### 4. Bolsevisták, bolsevizmus

A *bolsevisták* és *bolsevizmus* szavakhoz legalább három külön csoport rendelhető az 1920-as szövegtörzshez, annak ellenére, hogy ezeknek a szavaknak számszerű gyakoriságuk nagyon alacsony, összesen 17-szer fordulnak elő ezek a szóalakok az 1920-as szövegtörzshez.



Az első jelentés a bolsevista Ország, a második a külföldi bolsevik/kommunista kormányok és pártok, a harmadik pedig a magyarországi bolsevizmus, ami a Tanácsköztársaság alatti kormányzást vagy kommünt jelöli.

Az *Új Nemzedékben* az orosz bolsevizmusról és az orosz külügyi népbiztosról, Csicserinről jelenik meg egy pamflet, amiben egy francia újságíró készít interjút a Petit Parisien számára. Csicserin egyszerű és engedékeny embernek mutatja be magát, miközben egy érzéketlen gyilkos a francia újságíró szerint:

„Ennek a békés természetűnek – folytatja a francia újságíró – tudnivalóan bőséges része volt abba a sok ezernyi halálos ítéletben, amelyekkel az orosz bolsevisták uralmukat megalapozták.” (Új Nemzedék, 1920.05.28.)

Az angol munkásküldöttség vezetőjének Wedgwood ezredesnek a fehérterrortól megjelenő nyilatkozatával kapcsolatban, pedig az *Új Nemzedék* tudósítója úgy nyilatkozik, hogy bizonyára *egy bolsevista misztifikáció*.

Az *Az Estben* két szereplő is értékeli a magyarországi bolsevizmust, az egyik Friedrich István május 28-i felszólalásában. Friedrich beszédében a *bolsevizmus* szót Kun Béla kormányának szinonímájaként használja. A *bolsevizmus* pedig természetesen tragédia volt az ország számára:

„Bleyer miniszter mondta nemrég, hogy az országnak négy tragédián kellett átesnie: a háborún, a bolsevizmuson, a román megszálláson és a béke aláírásán.” - mondja Friedrich (Új Nemzedék, 1920.05.28.)

A másik szereplő-értékelő az *Az Estben* Apponyi Albert a már említett jászberényi beszédében. A beszéd egy részének címe a napilap hasábjain: *Védekezés a bolsevizmus ellen*. Apponyi a jogszerű, rendőri intézkedéseket is helyénvalónak tartja a bolsevizmus visszatérésének megakadályozására, hozzáteszi azonban, hogy az ártatlanok bántalmazását és az önkényes megtorlásokat elítéli.

A harmadik napilap a mintában a *Pesti Hírlap*, amiben a *bolsevizmus*-ról szó esik és a magyarországi bolsevizmust jelöli. Teleki Pál külügyminiszter a Bécsi Teleföntársaságnak nyilatkozik a békeszerződésről és *borzasztó károk okozójának* nevezi a bolsevizmust, és a román megszállást, amelyek után az ország újjáépítése megkezdődött.

A mintában a *Pesti Hírlapban* jelenik meg a magyarországi bolsevizmus és a zsidók párhuzamba állítása. Egy francia lap, a Vols Nationale írásai alapján foglalja össze a magyar napilap a franciák véleményét a békeszerződésről.

„A cikk ezután rámutat arra, hogy a Magyarország elleni hazugságokkal a zsidók töltik meg a francia sajtót, akik vadul gyűlölik az antiszemita magyarokat és nem tudják nekik megbocsájtani, hogy a

*bolsevizmussal kérlelhetetlenül leszámoltak.*“ (Pesti Hírlap, 1920. 06. 02. Francia lapvélemények a magyar békéről.)

A *bolsevizmus* és a *bolsevikok*, akár a magyarországi kommünt, akár a külföldi kommunista kormányokat és pártokat jelölik, mindig negatív értékelést kapnak.

### 5. Zsidók/kaftánosok

A zsidókról a *Pesti Hírlapban* kétszer esik szó, mint fentebb láthattuk a zsidó=bolsevik toposz jelenik meg, valamint egy másik helyen Haller István Hódmezővásárhelyen elmondott beszédét idézi a cikkíró, amiben a zsidó nyereszkeskedőt jelent, aki a magyarok üzleteit vette el.

Az *Új Nemzedék Pardon* című rovatában pedig a liberális vagy pacifista kormányzat és a kaftánosok és fajtársaik összefonódására tesz célzást a szerző, amitől a politikai hatalmuk biztosítását várják, egy pajzsos újság (*Az Est?*) *gyakorlott vezetése alatt*.

Itt a destruktív csoportok így a liberálisok, és a destruktív sajtó elleni fellépésre látunk egy példát, ami a KSV lapok egyik fő célkitűzése volt.

Az *Az Estben* Apponyi jászberényi beszédének egy része A *zsidókérdés megoldásával* foglalkozik, itt szó van a zsidóüldözés elítéléséről, de a zsidóság hibáiról is, mint például a zsidók egymással való szolidaritásáról, ami magyar hazafiságuk felett áll, és téynyérésükről a nemzet gazdasági és kulturális életében. Ezek negatív értékelések, hiszen pont olyan tulajdonságok, amik a magyar nemzetet sértik. Ezzel szemben a zsidók személyi és vagyonbiztonsága elleni erőszakos cselekedeteket Apponyi elítéli, akárki is követi el azokat, utalva a különítményesekre.

Az *Az Estben* az angol munkásküldöttség jelentését a magyarországi fehérterrorról egy bécsi újságból idézik, aminek lényege, hogy az előforduló kihágások nem antiszemita jellegűek, hanem a kommunistákat üldözik, akiknek körében *magas a zsidó elemek részesedése*.

A politikai pártok és szervezetek szógyakorisági és csoportközi értékelés vizsgálatából jól látható, hogy melyik napilapban melyik párt, vagy irányzat van felülreprezentálva. A keresztény nemzeti irányzat az *Új Nemzedék*-ben, és az *Az Estben*, a Kisgazda Párt a *Világban* és a *Népszavá*-ban, a Szociáldemokrata Párt szintén a *Népszavá*-ban. A *bolsevikok* és a *zsidók*, mint ellenséges csoportok jelennek meg a szövegekben, ezek a csoportok nem részei a magyar csoportnak.

### VIII./3. A Szent István toposz és jelentősége 1920-ban

Szent István neve feltűnően sokszor szerepelt a szövegekben, (összesen 24-szer) a leggyakrabban az *Új Nemzedékben* és a *Budapesti Hírlapban* fordul elő, valamint a *Világban*. Egyrészt a vezércikkekben, másrészt pedig mind a három napilap szó szerint közli a határon túli menekültek kiáltványának teljes szövegét, amely „*Szent István birodalmának minden polgárához*” szólt. Ezt a kiáltványt Pest vármegyeszékházán olvasták fel az elszakított országrészek magyarságának képviselői, valamint a magyarokhoz hű nemzetiségek, a tótok, németek, szászok és ruténok képviselői jelenlétében. Fontos eleme Szent István Apponyi jászberényi kortes beszédének is, ami úgyszintén két napilapban szerepel.

Szent István előtérbe helyezése nem véletlen, főként a kereszténynemzeti napilapokban, hiszen a Horthy-rendszer politikája a későbbiekben a konzervatív keresztény nemzeti ideológiára épült, amelynek szerves része volt a szövetség a keresztény egyházakkal.

Az események keresztény kontextusba való helyezését segítette elő a hírlapokban az a véletlen egybeesés is, hogy a Katolikus Egyház 1920 június 3-án csütörtökön rendezte szokásos Únapi körmenetét, ami azután néma tüntetéssé változott. A Területvédő Liga ugyanezen a napon egész napos zarándoklatot és koszorúzást szervezett a különféle egyesületek számára, amely Pestről indult a Vörösmarty szobortól, majd a Petőfi szoborhoz vonultak, onnan a budavári Honvéd szoborhoz és a késő délutáni órákban a Kossuth síremlékhez. Június 4-én pénteken az aláírás napján délelőtt tíz órakor a Bazilikában, a Deák-téri Evangélikus Templomban és az Unitárius templomban könyörgő istentiszteletet tartottak, délután pedig a Kálvin-téri Református Templomban, ahová menekültek tízezreit várták. Délelőtt 10 órakor valamennyi templomban fél óráss harangozást rendeltek el, és az aláírás pillanatában délután fél ötkor tíz percre valóban megállt a forgalom Budapest utcáin.

*„Gyűlölettel nézünk a napnyugat felé, de keservünket néma tüntetésbe folytatjuk. Úr napja van ma, a kereszténység, a Megváltó nagy ünnepe, amikor az egyház kivonul a templomból az utcára, ahol négy hevenyészett oltárhoz járul körmenetben, hogy a világ négy tája felé felmutassa a megváltó Krisztus véres testét. A magyar nemzet is kivonul e napon, körmenetben járul nagyjai szobra- és síremléke elé, ajkán a Szózat, ajkán a Himnusszal, hogy felmutassa a felfeszített és megcsonkított ország vérző testét mind a négy égi táj felé a világnak. És várja a megváltót...”* (Budapesti Hírlap, 1920.06.02.)

Az oltári szentség ünnepe és az egyházak aktív részvétele az eseményekben egy újabb metaforát eredményezett a Budapesti Hírlap vezércikkírójának tollából: Krisztus ártatlan

szenvedése és a magyar nép ártatlan szenvedése, a béke általi büntetése közötti párhuzamot.

*„Ahogy Krisztus egykor vállára vette a keresztet, vállunkra vettük ma a béke keresztjét. De nem minket feszítettek fel rá. Mi csak visszük. Erre a keresztre is az igazság van felfeszítve, és nekünk kell, akiknek vállára tétetett, az igazságot élve levennünk róla. Az teszi könnyebbé a kereszt súlyát, hogy az igazságot visszük rajta. De csak a súlya könnyű. Az igazság levétele és diadalra juttatása nagy, nehéz és keserves munka lesz. Rablók és tolvajok jöttek és kifosztottak bennünket: Ez csak kezünk munkájával, arcunk verejtékével pótolhatjuk. Pogányok ültek örökünkbe, s őket onnan kitudni nem lehet, csak félelmetesebb, nagyobb erkölcsi kulturai és férfiúi erővel.” (Budapesti Hírlap, 1920. 06.02.)*

*„Helyettük Krisztus sorsában lett részünk, ránk zúdították az emberi poklok minden gonoszságát és szenvedését.” (Budapesti Hírlap, 1920.06.02.)*

A krisztusi szenvedéstörténet vulgarizálása később beépült az irredenta szimbólumkészletbe (Zeidler [2009]p.198) mely szerint Magyarország hamis bírák és hitetelnek kezére jut, kálváriáját járja, keresztre feszítik, megalázzák, egyedül marad, meghal, de hamarosan dicsőségesen feltámad.

A határon túliak kiáltványában a magyar nép ártatlansága, a meg nem érdemelt büntetés miatti szenvedése rögtön az első mondatban megjelenik:

*„A magyar nép hősiiesen, híven és emberséggel teljesítette a kötelességeket, melyeket a világháború nagy megpróbáltatásai reá róttak. Bár seregeit döntő vereség sehol sem érte, az árulás végül kényszerítette a vérvesztéstől és nélkülözésektől kimerült nemzetet, hogy lerakja a fegyvert és ellenfeleinek lovagiasságára bízza a maga sorsát.” (Szent István birodalmának összes nemzeti szövetségei és egyesületeinek kiáltványa, Budapesti Hírlap, 1920.06.04.)*

*„Mi panaszkodtunk a múltban, hogy tőlünk elvették legjobban jövedelmező üzleteinket, elvették a gyárakat, az újságokat és mindenüvé beültek emberek (Felkiáltások: zsidók), akiknek nem az volt a legfőbb gondjuk, hogy minél többet nyerjenek.” (Pesti Hírlap, 1920. 05.25. Haller István Hódmezővásárhelyen mondott beszéde)*

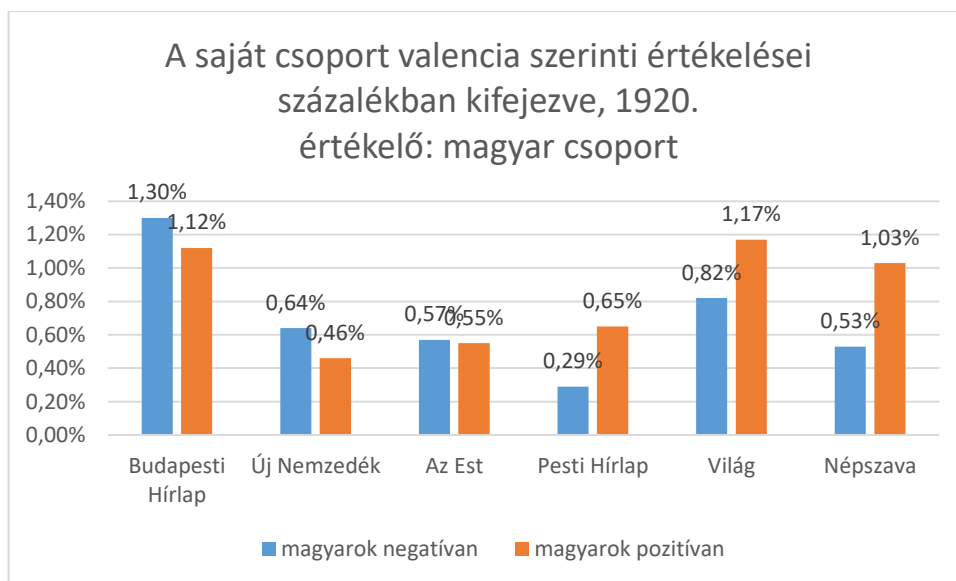
A hátszágban történt árulás, a zsidók gazdasági térnyerése, a liberális sajtó és a Károlyi-Jászi kormányzat tehát mind megjelennek, mint bűnbakok az 1920-as szövegekben.

#### **VIII./4. Összegzés: A saját csoport csoportközi értékelései 1920**

A pozitív és a negatív értékeléseket a magyar csoport esetében napilaponként a korpusz szószámához viszonyítva, százalékos arányban is vizsgáltam. (saját csoport negatív értékelés/napilap összes szószáma x 100, saját csoport pozitív értékelés/napilap

összes szószáma x100) Az eredményeket az 1. diagram mutatja. A magyarok csoportjába tehát nemcsak az egész nemzetet jelölő szavakat válogattam be a szógyakoriság vizsgálat során, hanem az elemzésben megjelölt politikai csoportokat, szervezeteket, pártokat és politikusokat is. A csoportközi értékelés eredményei tehát a magyar csoportra összességében és a magyar csoport részét képező kisebb csoportok egészére vonatkoznak napilaponként.

1.diagram



Forrás: saját szerkesztés

A csoportközi értékelések valencia szerinti eloszlásában a saját csoportra vonatkozó negatív értékelések aránya jól láthatóan magasabb a pozitív értékelések arányánál két napilapban 1920-ban, a *Budapesti Hírlapban* és az *Új Nemzedékben*. Ennek oka, hogy a *Budapesti Hírlap* és *Új Nemzedék* a saját csoporton belül a *kormányt* és a *nemzetgyűlést* feltűnően sokszor negatívan értékeli. Mivel ezek az értékelések is egy halmazba kerültek a magyar csoportra vonatkozó értékelésekkel, ezért az egész csoportra vonatkozó negatív értékelések száma is nőtt ebben a két napilapban. Ez az eredmény arra utal, hogy a két újságban reprezentált politikai csoport tagjai számára a *kormány* és a *nemzetgyűlés* ellenséges csoportok. Ez a megállapítás helytálló, hiszen a trianoni békeszerződés aláírásának napja előtt valóban konfliktus alakult ki a kormány és a pártok között arra nézve, hogy a kormány ne írja alá a békeszerződést. A negatív és pozitív értékelések szószámhoz viszonyított aránya az *Az Estben* csaknem azonos szinten van, míg a másik három napilapban, a *Pesti Hírlapban*, a *Világban* és a *Népszavában* a pozitív értékelések aránya jóval meghaladja a negatív értékeléseket. A *Pesti Hírlapban* a magyar csoporton

belül a *kormány* (105), és *Apponyi* (50) a *Világban* az *elszakított országrészek képviselői*(50), a *Népszavában* pedig a *szociáldemokraták* (20) vannak túlsúlyban, a pozitív értékelések arányát ezeknek az ágenseknek az értékelése növeli.

## VIII./5. Külső csoportok 1920.

### VIII./5.1. Napirendelemzés: A külső csoportokra vonatkozó leggyakoribb témák

A napilapokban szereplő külföldi hírek és tudósítások, amelyek nagy része külföldi hírügynökségektől és távirati irodáktól átvett hírek, vagy pedig külföldön már megjelent újságcikkek összefoglalásai, lehetőséget adnak arra, hogy a külső csoportokat érintő témákat is számba vegyünk. A vizsgált időszakban a külföldi hírek esetében is érvényesül a napirend kijelölés gyakorlata, és elsősorban a trianoni békeszerződést, illetve a magyarokat érintő külföldi tudósításokat közölnek. Ezért a külföldi tudósítások esetében is a legtöbb esetben a magyar csoport perspektívája érvényesül, mind a cikkek válogatása, mind a csoportközi értékelések szempontjából. A legfontosabb témákat, amikben a külső csoport a kezdeményező az 1920-as szövegkorpuszban, a 19. táblázat foglalja össze.

#### 19. táblázat

A legfontosabb ügyek, külső csoport 1920.

| Ügy (issue) kezdeményező: külső csoport                          | cikkek száma | napilap |
|--|--------------|---------|
| 1. Az Antant hatalmak előkészítik a békét a Trianon Palotában    | 5            | 5       |
| 2. Az angol munkásküldöttség tevékenysége Budapesten/fehérterror | 5            | 4       |
| 3. Francia vélemények a magyar békéről                           | 7            | 5       |
| 4. Német béke és választások                                     | 2            | 2       |
| 5. Románok atrocitásai a magyarok ellen                          | 3            | 2       |
| 6. Csehek a magyarok ellen                                       | 5            | 1       |
| 7. Szerbek a magyarok ellen                                      | 2            | 1       |
| 8. Antant- orosz tárgyalások                                     | 3            | 1       |
| 9. Vörösteror Ausztriában/szovjeteknél                           | 2            | 1       |

*Forrás:saját szerkesztés*

A témák négy csoportra oszthatók, 1. azok az ügyek, amelyek a magyar csoportot érintik közvetlenül, elsősorban a magyarok ellen elkövetett atrocitások az utódállamokban. 2. a békeszerződéssel kapcsolatos hírek, vélemények. 3. külpolitikai hírek, amik közvetve érintik a magyarokat. 4. az angol munkásküldöttség tevékenysége Budapesten.

1920. májusában angol munkásküldöttség érkezett Magyarországra Simonyi-Semadam meghívására, hogy kivizsgálják a fehérterror kegyetlenkedéseiről szóló hírek valóságtartalmát. A delegáció vezetője Wedgewood ezredes, munkáspárti képviselő volt. A küldöttség munkájáról és beszámolójáról az *Az Est* egy rövid hírben tudósított, ami a küldöttség jelentésének csak egy kivonatolt változata volt, a *Világ* pedig csak két mondatban említi meg a küldöttség magyarországi tartózkodását. Az *Új Nemzedék* viszont egy magyarok ellen irányuló összeesküvéselméletet vázol fel Wedgewood nyilatkozatairól a fehérterrorral kapcsolatban. Az *Új Nemzedékben* június 1-i keltezéssel megjelenő cikk címe: *Hogyan fonták be Wedgewood ezredest Bécsben?*

Szintén csak az *Új Nemzedék* tudósít a cseh képviselőházban történt incidensről, amikor Tomašek (Tomas Garrigue Mašaryk) elnök beszédét a magyar és német képviselők kiabálásokkal zavarták meg. Az elnök rendreutasította a képviselőket, amit a cikk szerzője a magyar szó elnyomásaként értékel.

## VIII./5.2. A külső csoportokra vonatkozó szavak

A csoportközi értékelés longitudinális vizsgálata szempontjából egy külső csoport meghatározása lenne a kívánatos, amely szemben áll a saját csoporttal, az 1920-as szövegtörzsekben azonban több ellenséges csoport és több baráti csoport jelenik meg. A vizsgálatban a külső csoportokat és a vonatkozó csoportokat három kategóriába soroltam, ezek a nemzetek szövetsége és az nemzetek, országok elnevezései, a magyarországi nemzetiségek és a Magyarországgal szomszédos utódállamok és népeik, valamint a külföldi politikusok. A kategóriákat a 20. táblázat tartalmazza.

20. táblázat  
A külső csoport kategóriái és vonatkozó szavak 1920.

| nemzetek és nemzetek szövetsége   | Magyarországi nemzetiségek és Magyarországgal szomszédos nemzetek | politikusok, politikai szereplők <sup>43</sup>                     |
|---|---|--|
| Antant, Európa, idegen, ellenség, Népszövetség, Franciaország, francia, | Ausztria, osztrák, Románia, román, oláh, cseh, szláv, szlovák,    | Millerand, Wedgewood, Lloyd George, Dvortsák Győző, Beneš, Tomasek |

<sup>43</sup> Millerand, Alexandre: Franciaország miniszterelnöke, Wedgewood, Josiah, Clement ezredes angol munkáspárti képviselő, Dvortsák Győző: magyar orientációjú szlovák származású politikus, 1920-ban magyar parlamenti képviselő, Tomas Garrigue Masaryk cseh miniszterelnök, Benes: cseh külügyminiszter, Lloyd George, Nagy-Britannia miniszterelnöke.

|   |   |                             |
|---|---|-----------------------------|
| Anglia, angol,<br>Németország, német,<br>Olaszország, olasz | szlovén, tót, jugoszláv,<br>horvát, rutén, szerb, szász,<br>német | (Tomáš Garrigue<br>Masaryk) |
|---|---|-----------------------------|

Forrás:saját szerkesztés

### 1. Politikusok:

A külföldi politikusok közül Millerand francia elnök, a békekötés elnöke és a híres Millerand-kísérőlevél szerzője szerepel a legtöbbször a szövegtörzsben, valamint Lloyd George Nagy-Britannia miniszterelnöke. Az *Új Nemzedékben* a cseh képviselőházban történekről szóló tudósítás Tomas Garrigue Mašaryk elnök gyakori szerepeltetését jelenti. A csehekkel szembeni ellenszenv mutatkozik meg Edvard Beneš gyakori említésében is, hiszen az ő hatékony Magyarország ellen irányuló külpolitikájának és propagandájának köszönhetően Magyarország sokáig nem talált szövetségesekeket. Dvortsák Győző vagyis Dvorčák Viktor neve szintén az *Új Nemzedék* hasábjain bukkan fel. A kitűnő tót költő, „aki a Petőfi-társaság tagja, két esztendőn keresztül olyan lelkesen és bátran harcolt a Magyarország igazáért Bécsben, Prágában, Varsóban, Rómában, Londonban és Párizsban, hogy ebben csak igen kevesen versenyezhetnek vele a magyarok közül is” tulajdonképpen egy barátságos külső csoport, a tótók képviselője a szövegben. (A Bethlen -kormány később anyagi és politikai támogatásban részesítette Dvorčák szakadár mozgalmát, ami Csehszlovákiában működött.) (Zeidler [2009]p.97)

## VIII./5.3. A külső csoport negatív és pozitív értékelései

21. táblázat

A saját csoport pozitív és negatív értékelései, az értékelés tárgya: külső csoport

| 1920             | BH  | ÚN  | EST   | PH   | VIL                                      | NÉPS<br>Z |
|------------------|---|---|---|--|--|-----------|
| külső<br>negatív | 23<br>Antant:<br>4<br>francia:<br>5 cseh:4<br>román:5<br>Európa:<br>5 | 97<br>Ántant: 36<br>cseh: 19<br>román+oláh:1<br>3<br>szerb:12<br>angol:19 | 39<br>Entente:1<br>8<br>román és<br>oláh:13 | 95<br>(Entente:15,<br>cseh:8<br>román+oláh:27<br>szerb:7<br>osztrák:6<br>idegen/szomszéd<br>hatalmak:8 | 20<br>Entente:<br>8<br>román 5<br>cseh:2 | 8         |
| külső<br>pozitív | német<br>5  | 50<br>német:25  | 24<br>német:10                              | 47<br>Entente:13   | 9  | 9         |



|  |  |                              |                                       |  |  |  |
|--|--|------------------------------|---------------------------------------|--|--|--|
|  |  | tót, szlovén,<br>szlovák: 25 | Európa:3<br>amerikai:<br>3<br>angol:4 | Népszövetség:5<br>francia:6<br>vend:5<br>Mo-i<br>németség:5<br>tót:4 |  |  |
|--|--|------------------------------|---------------------------------------|--|--|--|

*Forrás:saját szerkesztés*

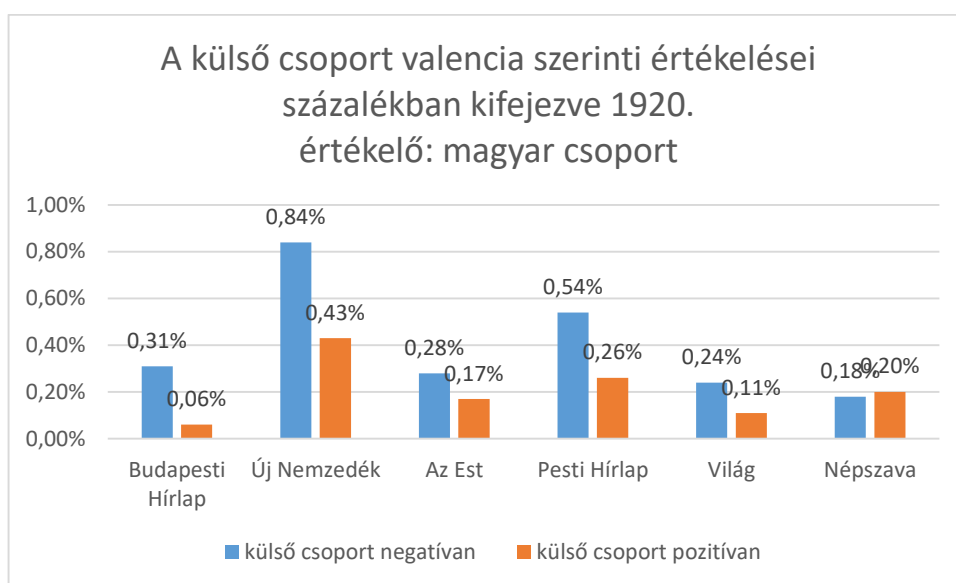
A vizsgálatba bevont hat hírlap közül mindegyiknél magasabb a külső csoport negatív értékelése, mint a pozitív. Ugyanakkor a 21. táblázatból jól látható, hogy minden napilap negatívan értékeli az antantot, mint csoportot, és a franciákat és az angolokat külön is. Az angolok és a franciák a békeszerződés aláírásának kontextusában szerepelnek, valamint a Francia Kamara tárgyalja a magyar kérdést, erről az *Az Est* számol be.

Az angolok viszonylag magas számú negatív értékelése az *Új Nemzedékben* részletesen tárgyalt angol munkásküldöttség tevékenységét értékeli. Ugyanebben a napilapban a csehek, a románok és a szerbek ellenséges csoportok, akik önállósodási törekvéseiket beteljesítették. Ezzel szemben a magyarországi németek, szlovákok vagy tótok, és a vendek baráti csoportok, mivel nem akarnak elszakadni az anyaországtól. A románok, a csehek és a szerbek nem csak az *Új Nemzedékben*, hanem a többi napilapban is negatívan értékelték, kivéve a *Népszavát*, amiben nincs értékelés.

Németország a legtöbb újságnál pozitív értékelést kap, és a Népszövetség is, mint külső csoportok összessége. Ezzel szemben az antant, ami a leggyakrabban előforduló külső csoportra vonatkozó szó, minden napilapban negatív szereplő. Ez az eredmények a napilapok szövegeinek kvalitatív vizsgálatával is alátámaszthatók, hiszen Friedrich István május 28-i országgyűlési beszédében a béke aláírása ellen és ezen keresztül az antant ellen érvel. Ezt a beszédet a *Világ*, az *Az Est* és a *Pesti Hírlap* is részletesen közli.

A külső csoportra vonatkozó pozitív és a negatív értékelések relatív gyakoriságát az 1920-as szövegkorpuszban újságonként vizsgáltam, és százalékos formában adtam meg, ugyanúgy, ahogyan a saját csoportra vonatkozó értékeléseket. (A saját csoportra és a külső csoportokra vonatkozó negatív és pozitív értékelések számát elosztottam az újság összes szószámával és megszoroztam százzal.) Az eredményeket az 2. diagram szemlélteti.

2.diagram



*Forrás: saját szerkesztés*

A csoportközi értékelések eredménye az 1920-as korpuszban, hogy a külső csoportokra vonatkozó negatív értékelések csaknem minden napilap esetében magasabbak, mint a pozitív értékelések, de ezek szószámhoz viszonyított aránya összességében nagyon alacsony, egyik újság szövegtörzsének esetében sem éri el az egy százalékot. Így is kiemelkedő azonban az *Új Nemzedékben* és a *Pesti Hírlapban* a külső csoport negatív értékeléseinek aránya. Az *Új Nemzedékben* az *antant* (36) és a *csehek* (19) kapnak a legtöbbször negatív értékelést, míg a *Pesti Hírlapban* a *románok* (27). Ezeknek a csoportoknak az értékelése tehát növeli az egész külső csoport negatív értékeléseinek arányát.

A csoportközi értékelésre vonatkozó hipotézis szerint, közvetlenül a traumatikus esemény bekövetkezése után a saját csoport külső csoportra vonatkozó negatív értékelései a narratívumokban magasak, ez jelzi a saját csoportot ért sokkhatást. Az 1920-as szövegekre vonatkoztatva ez a hipotézis teljesült.

### VIII./6.1. Szövegtörpusz 1930.

Az 1930-as szövegtörpusz szintén hat napilapot foglal magába, a konzervatív-liberális *Budapesti Hírlap*, az keresztény-nemzeti, ekkor még a Bethlen-kormány jobboldali ellenzékét képviselő *Új Nemzedék*, az liberális *Az Est*, az egyre inkább nemzeti, revizionista irányba tolódó *Pesti Hírlap*, a Milotay szerkesztette revíziópárti *Magyarságot* és a szociáldemokrata *Népszavát*. A szövegtörpusz terjedelme fele akkora mint 1920-ban, összesen 39 654 szó. A legterjedelmesebb alkörpusz a *Budapesti Hírlap*, ezt követi a *Pesti Hírlap*, majd a *Magyarság*. A napilapokban fontos szerep jut a revíziós propagandának a trianoni évforduló kontextusában, amelynek fő zászlóvivői a *Budapesti Hírlap* és a *Pesti Hírlap* voltak, ez magyarázza a nagy szövegterjedelmet e két lapban. Nagyon fontos azonban megjegyezni, hogy bár revízióról beszélnek, ami Zeidler Miklós definíciója szerint egy kimondottan kompromisszumkész megközelítés „egy adott eszme, szerződés felülvizsgálatát, újratárgyalását kívánja elérni, békés eszközökkel, a diplomácia és a nemzetközi jog által biztosított kereteken belül” de ez inkább a magyar külpolitikára volt jellemző. (Zeidler [2009]p.81) A hazai közvélemény jellemzésére azonban sokkal találóbb az irredenta jelző használata. „Az irredentizmus olyan politikai törekvés, amely az idegen uralom alatt álló nemzeti területek visszaszerzését célozza. Az irányzat módszereiben lehet békés vagy erőszakos, célkitűzéseiben viszont mindig erősen voluntarista, hiszen a megszerzendő lakosságot és a területet ingatag, általában a régmúltba forduló, sokszor mitikus érvek alapján önkényesen határozza meg.” (Zeidler [2009]p.81)

#### 22.táblázat

##### Alsövegtörpuszok terjedelme 1930-ban

| körpusz | BH    | ÚN   | MAGY | PH    | EST  | NÉPSZ | ÖSSZ  |
|---------|-------|------|------|-------|------|-------|-------|
| szószám | 14395 | 1323 | 5778 | 10991 | 3862 | 3305  | 39654 |

Forrás:saját szerkesztés

Az 1930-as szövegtörpusz fele annyi cikket (55) tartalmaz, mint az 1920-as körpusz. Az újságcikkek közül a legtöbb a tudósítás és a hír, összesen 34, a véleményműfajok száma 21. Itt is nagyobb szerepet kapnak tehát az eseményekről szóló beszámolók, bár a két műfajcsoport száma között nem olyan nagy a különbség, mint 1920-ban. Az első újságcikk, egy tudósítás a témában a vizsgált időszakban a *Pesti Hírlapban* jelent meg május 27-én „A külföldi magyarság megmozdulása a trianoni békeparancs tízéves

évfordulóján” címmel. Az utolsó cikkek a békeszerződéssel kapcsolatban június 8-án jelennek meg az újságokban. (*Budapesti Hírlap, Pesti Hírlap, Magyarország, Népszava*)

23.táblázat

A sajtószövegekben előforduló sajtóműfajok 1930.

| ÚJSÁG     | HÍR | TUDÓS.OGY | VEZÉRCIKK | GLOSSZA | LAPSZEMLE | BESZÉD | INTERJÚ | ÖSSZ |
|-----------|-----|-----------|-----------|---------|-----------|--------|---------|------|
| MGY 1930  | 1   | 4         | 2         |         |           | 1      |         | 8    |
| ÜN 1930   |     |           | 1         |         |           |        | 1       | 2    |
| BH 1930   | 5   | 4         | 4         |         | 2         | 3      |         | 18   |
| EST 1930  |     | 3         | 1         | 1       |           | 1      |         | 6    |
| PH 1930   | 5   | 5         | 1         |         | 1         | 4      |         | 16   |
| NSZ 1930  |     | 4         | 1         |         |           |        |         | 5    |
| ÖSSZ<br>: | 11  | 20        | 11        | 1       | 3         | 9      | 1       | 55   |

Forrás: saját szerkesztés

A főbb események, amelyekről a tudósítások szólnak először is, a június 1-én vasárnap tartott szabadságtéri nagygyűlés előkészületei, amelyre 152 egyesület jelentkezett be. A gyűlésre az egyes csoportok a város különböző pontjairól zenekarral és zászlókkal vonultak a helyszínre. Délután négy órakor megszólalt a Bazilika harangja, amit a rádió is közvetített. A nagygyűlés 11 órakor kezdődött, ahol Urmánczy Nándor, Lukács György, Echardt Tibor, Eöttevényi Olivérné dr.-né, Takács Gyula, Végh János Gusztáv, Meizler Károly dr., Petykó Árpád mondtak beszédet. Ugyanezen a napon Jászberényben a Katolikus Népszövetség tartotta tisztújító közgyűlését, ahol Appony Albert mondott nagy hatású beszédet.

Június 4-én a képviselőház ülésezett, itt is Apponyi mondta a gyászbeszédet, valamint Farkas István szociáldemokrata képviselő napirend előtti felszólalásában ismertette a szociáldemokraták állásfoglalását a trianoni békéről. A főváros rendkívüli közgyűlést tartott Ripka Ferenc főpolgármester összehívására, amelynek keretein belül feliratot intéztek a Népszövetséghez. A közgyűlésről részletesen a *Pesti Hírlap* számolt be. Az újságíró testületek ülésén Herczeg Ferenc mondott beszédet, erről az eseményről is írtak a vizsgált napilapok. Valamint említésre kerül a Kisfaludy-társaság megemlékezése is, és néhány tüntetés a vidéki városokban, például Pécsen, ahol Urmánczy Nándor szólalt

fel a Rothermere-hez igyekvő küldöttség vezetője és a Székely Nemzeti Tanács alapítója. A cikkek másik fontos témája a nemzetiségiak (Muraköz népe, horvátok) és a külföldi magyarság megmozdulásai, a holland, az olasz, a francia és az amerikai magyarok tiltakozása, az osztrák Revíziós Liga és a németek tiltakozása, és az általuk küldött memorandumok a Népszövetséghez.

Június 4-én gyászkarszalag viselésével nyilvánították ki a nemzeti fájdalmat az ország lakói, a középületeken gyászfátyolos nemzeti színű lobogó lógott. Öt perccel déli 12 előtt minden irodában és gyárban beszüntették a munkát és pontban délben egy percre megálltak a villamosok és a közlekedési eszközök. Délután négy órakor az ország összes templomában megszólaltak a harangok és az üzletek tíz percre bezártak. Az újságokban a vezércikkek június 4-én gyászkeretben jelentek meg.

A véleményműfajok kategóriában a vezércikkeken kívül a beszédek közül a *Budapesti Hírlap* és a *Magyarság* szó szerinti fordításban közli Lord Rothermere cikkét a tízéves Trianonról, Herczeg Ferenc az újságírók gyűlésén elmondott beszédét a *Budapesti Hírlap* és a *Pesti Hírlap*. Apponyi jászberényi beszéde a *Pesti Hírlapban*, a *Budapesti Hírlapban* és a *Magyarságban* jelenik meg tudósítás formájában június 5-én, összefoglalva, míg Apponyi képviselőházban elmondott beszéde az *Az Estben* a *Pesti Hírlapban* és a *Budapesti Hírlapban* szó szerint olvasható. Ezzel szemben a *Népszava* csak utal rá. Farkas István felszólalását és a szociáldemokrata párt deklarációját a trianoni békeszerződés felülvizsgálataért a népek önrendelkezési joga alapján, és az újabb háború ellen a *Pesti Hírlap* az *Az Est* és a *Népszava* tárgyalja részletesen.

Az 1930-as szövegtankönyvben csak egyetlen interjút szerepel, az *Új Nemzedékben*, ami Benárd Ágosttal a béke egyik aláírójával készült. Ebben az interjúalany saját szemszögéből, újra átélve akkori érzéseit meséli el a béke aláírásának történetét. Egy másik anekdotikus visszaemlékezés az aláírás körülményeire a *Budapesti Hírlapban* jelent meg június 4-én, szerző nélkül. Ez a szöveg Praznovszky Iván a békedelegáció főtitkára, később párizsi magyar nagykövet szerepét emeli ki. A cikk írója elmeséli azt az anekdotát is, hogy a magyar békedelegáció autóját nem akarták beengedni a trianoni kastély kapuján, és hogy Praznovszky Iván is vitába keveredett csendőrtiszttel, míg végül Henry alezredes intézte el, hogy bejuthassanak. Mindkét írás kiemeli, hogy Benárd Ágost állva, oda sem nézve, félvállról írta alá a szerződést.

A cikkek témamegjelöléssel a megjelenés időrendjét és műfaját követve alkorpuszonként a 2.számú mellékletben olvashatók.

## VIII./6.2.A saját csoport szereplői 1930.

A **magyar nemzet** egészére az alábbi szavak és szóösszetételek vonatkoznak: *Magyarország- magyar (839), nemzet (276), külföldi magyarság (28), elszakított területek magyarsága (3), nép(157), főváros/Budapest(83), Erdély(7), Felvidék (9), Délvidék (13), Csonka-Magyarország (13), kormány(64) képviselőház (31).*

**Társadalmi szervezetek:** *Revíziós Liga (42), Társadalmi Egyesületek Szövetsége (14), Magyar Nemzeti Szövetség (6), Katolikus Népszövetség (27), szociáldemokraták (60), Magyar Nők Szövetsége (2), Pro Hungária Asszonyok Szövetsége (2).*

A magyar csoportot jelölő szavak között megjelenik a *külföldi magyarság* szókapcsolat, amely a revíziós mozgalom hatására létrejött nyugat-európai és amerikai magyar közösségeket jelöli. Új szóösszetétel 1920-hoz képest a *Csonka-Magyarország*, az irredentizmus egyik kulcs szava, amely még az irredenta/revíziós mozgalmak kibontakozásának hajnalán keletkezett az első jelszavakkal együtt, a „*Csonka-Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország*” jelmondatban.

A társadalmi szervezetek, amelyek ebben a szövegtörzsben szereplenek, lényegében a revízió képviseletében létrejött propagandaszervezetek, amelyek a tíz éves trianoni évforduló megemlékezéseit megszervezték. A legnagyobb szervezet, a *Magyar Revíziós Liga* ekkor már a hazai és külföldi revíziós propaganda legfontosabb tényezőjévé vált, a szövegekben 42-szer szerepel. A liga 1927. augusztusában alakult meg azzal a céllal, hogy a Rothermere-kampányt folytatva hatékony és színvonalas revíziós országpropagandát folytasson külföldön, belföldön pedig nyerje meg a revízió ügyének a közvéleményt. Gazdasági érdekképviseleti szervezetek, hazafias egyesületek, menekültszervezetek, értelmiségi és művészeti társaságok csatlakoztak hozzá, a tagszervezetek száma 1929 végére már meghaladta az ötszázat. Elnöke Herczeg Ferenc a kor „írófejedelme”, újságíró, az *Új Idők* irodalmi hetilap főszerkesztője volt. Az etnikai alapú és az integrális revízió gondolata egyaránt megtalálható volt a Revíziós Liga kiadványaiban, amelyek felsorolták a trianoni béke felülvizsgálatára felhozható összes érvet: „támadták az utódállamoknak az egykori magyar nemzetiségi politikát elítélő megállapításait és a békekonferenciához eljuttatott néprajzi statisztikát. Tagadták Magyarország háborús felelősségét, bírálták a konferenciát, amiért a meghirdetett wilsoni pontok közül az önrendelkezési elvet a magyarok ellen részrehajlóan érvényesítették. Egész gyűjteményét adták a magyar kisebbségek politikai, gazdasági és kulturális

sérelmeinek, a térségben tapasztalható válsághelyzet okául pedig a történelmi Magyarország feldarabolását tették meg. A revízió lehetőségét az ismert jogi érvekkel is alátámasztották: hivatkoztak a népszövetségi egyezségokmány 19. cikkére és a Millerand-féle kísérőlevélre.” (Zeidler [2009] p.128)

A Revíziós Liga külföldön is jelentős eredményeket ért el a revíziós propaganda terjesztésében, a nagyhatalmak fővárosaiban nevesebb politikusok és publicisták bevonásával magyarbarát társaságokat hozott létre. A társaságok titkárai közvetlen kapcsolatban álltak a budapesti központtal és a tagokat ellátták a legújabb propagandisztikus anyagokkal. Ilyen társaság működött Londonban, Milánóban (*Amici dell’Ungheria*), Párizsban, Amszterdamban, Genfben, Berlinben, Varsóban, Dél-Amerikában és New Yorkban is. (Zeidler [2009]p.130)

A *Magyar Nemzeti Szövetség* még 1920 előtt alakult és kezdetben főként külföldön fejtette ki radikális propagandáját, amely teljes mértékben elutasította a békeszerződést, majd a külföld érdektelensége láttán, a belső közvélemény Trianon-ellenes hangulatát igyekezett életben tartani. A húszas évek végén a *Revíziós Liga* és a *Nemzeti Szövetség* közötti vetélkedés a revíziós mozgalom vezetéséért végül a liga győzelmével zárult. (Zeidler [2009]p.107) A *Nemzeti Szövetség* júniusban kiállítást szervezett a külföldieknek szánt propagandaanyagokból és a Rothermere-akció dokumentumaiból. Erről a *Budapesti Hírlap* és a *Magyarság* is beszámol.

A *Társadalmi Egyesületek Szövetsége* az 1920-as évek elején azért jött létre, hogy az irredenta szervezeteket összefogja és tevékenységüket a kormány ellenőrzése alatt tartsa és összehangolja a hivatalos külpolitikai tevékenységgel. Felügyelete alá tartozott a romániai, csehszlovákiai és jugoszláviai magyarság ügyeit és segélyezését intéző szervezetek működésének koordinálása is. Tulajdonképpen ehhez a három szervezethez jelentették be az egyesületek és a határon túli szervezetek is csatlakozási szándékukat a szabadságtéri nagygyűlésre, amit 1930. június elsején vasárnap tartottak. A *Katolikus Népszövetséget* a katolikus társadalom mozgósítására hozták létre még 1907-ben, azzal a céllal, hogy a katolikus eszméket a köz és magánéletben terjessze népgyűlések szervezésével, folyóiratok, újságok kiadásával, röpiratokkal. 1919 után azonban veszített jelentőségéből, mivel számos funkcióját átvette a Kereszténynemzeti Párt. A *Katolikus Népszövetség* június 1-én tartotta éves tisztújító nagygyűlését Jászberényben, a gyűlés egyik szónoka a város képviselője Apponyi Albert volt, ezért kap a Katolikus Népszövetség kiemelkedő helyet a szövegkorpuszokban. A Pro Hungária Asszonyok

Szövetsége a külpolitikába is belekóstoló női szervezet volt, Réthey Ferencné vezetésével, aki felvilágosító körutakkal próbálta meggyőzni Trianon igazságtalanságáról Nyugat-Európát és Észak-Amerikát, nem kis fejtörést okozva ezzel a magyar külképviseleteknek. A szabadságtéri felvonuláson a Pro Hungária is részt vett, valamint a külföldi propaganda termékeikkel a Nemzeti Szövetség kiállításán is megjelentek.

A szociáldemokraták is sokszor említésre kerülnek a szövegekben, természetesen leggyakrabban a *Népszavában*, ezután az *Az Estben* és a *Pesti Hírlapban*.

Az 1930-as szövegkorpuszban a leggyakrabban előforduló politikai szereplőkről fentebb már kifejtettem, hogy mely kontextusokban kerültek elő.

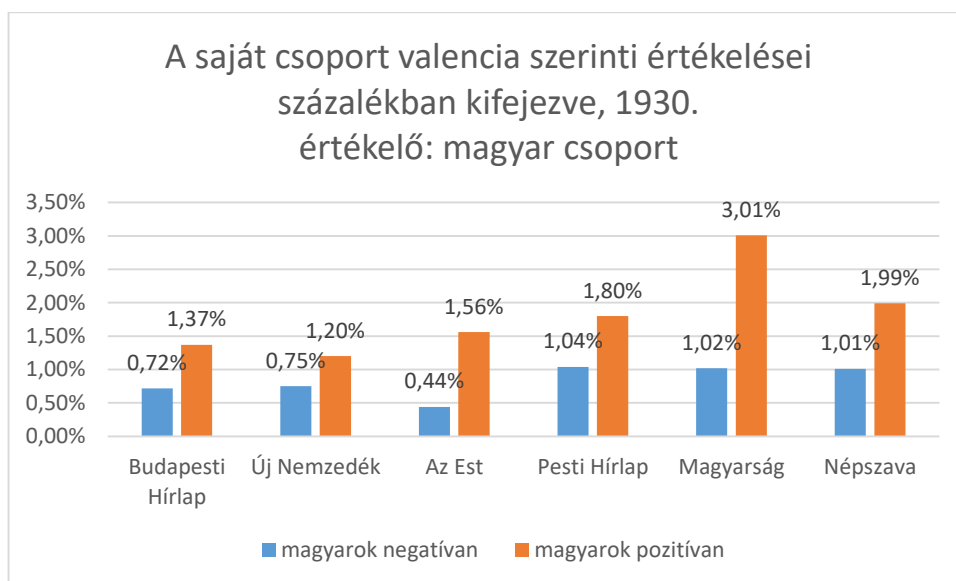
Látható, hogy a saját csoport tagjainak nagy része a revízió lelkes támogatója, ugyanúgy, ahogy a szereplők által elmondott beszédek is tartalmazzák a hazai revizionizmus/irredentizmus alapgondolatait.

### **VIII./6.3. A saját csoport pozitív és negatív értékelései 1930.**

A saját csoportra, mint az értékelés tárgyára vonatkozó értékeléseket az 1930-as szövegkorpuszban is az összes szószámhoz viszonyítva százalékos arányban adtam meg. (negatív és pozitív értékelések száma/összes szószám x száz) Ahogyan az várható volt, a saját csoport pozitív értékelései jóval meghaladják a saját csoport negatív értékeléseit. A *Budapesti Hírlapban*, az *Új Nemzedékben*, a *Pesti Hírlapban* és a *Népszavában* kétszerese, az *Az Estben* és a *Magyarságban* pedig háromszorosa a saját csoportra vonatkozó pozitív értékelések aránya a negatívokhoz képest. A *Népszava* pozitív értékelései azonban egyértelműen a szociáldemokrata csoportra vonatkoznak, és nem a nemzet egészére. Mint láttuk, a szociáldemokraták revíziós elképzelései eltérnek a többség által óhajtott irredenta követelésektől. Az 1930-ban vizsgált hat napilap szövegkorpuszában a saját csoportra vonatkozó negatív és pozitív értékelések szószámhoz viszonyított arányát a 3. diagramon ábrázoltam.



3.diagram



Forrás:saját szerkesztés

A *Magyarország* 1930-as szövegtörzsében összesen 15 újságcikk található, amelyek közül három a véleményműfajba tartozik, Apponyi Albert Katolikus Nagygyűlésen elmondott beszéde, Lord Rothermere „Tíz éves nyílt sebek” című írása és a *Tíz év* című vezércikk. Ezeknek a szövegeknek a fő mondanivalója, hogy a magyarország a kereszténység védőbástyája volt Európában, már Szent István király óta, Európa mégis mindig magára hagyta. A magyarország most is egyedül maradt, és csak magában bízhat, de nem hagyja legyőzni magát.

„Amikor Szent István király a kereszténységre térítette Isten segédelmével népét, ő ezt a népet a katolikus egyházba vezette be és ezzel megadta fejlődésünknek azt az irányzatát, amely tisztán politikai és világi szempontból is fennmaradásunknak, nemzetközi jelentőségünknek egyik legjelentékenyebb tényezője. Amikor a kereszténység védelmében folytatott harcokban cserbenhagyott bennünket az egész világ, egyedül a római szentszék volt az, amely mindig iparkodott – sajnos, kellő eredmény nélkül- a keresztény világot emlékeztetni arra a kötelességére, hogy nem hagyhat elvérezni egy népet, amely előőrsként áll a kereszténység vára mellett.” (Részlet Apponyi beszédéből. *Magyarország* 1930. 06.03.)

A *Magyarországban* 1930 június 4-én megjelent vezércikk a jogos bosszú mellett érvel, és szinte egy fenyegetéssel zárul az európai nagyhatalmak felé:

„E tíz év alatt rájöttünk, hogy senki a mi kedvünkért a kisujját sem fogja megvérezni, hogy senki magunk helyett nem fogja elvégezni a mi dolgunkat, hogy sohase uralkodott oly álcázatlan durvasággal a politikai ököljog, mint a XX. század harmadik évtizedében, és hogy a magunk sorsának kovácsolása mit se ér a népszövetségi írott malaszt, külföldi barátaink rokonszenv nyilvánításából megélni nem tudunk s hogy

*szembe kell néznünk azzal a történelmi törvénnyel, amely államok és nemzetek életét vérrel és vassal formálja és kormányozza. A magyar társadalom ezzel az okulással indul a trianoni időszámítás második évtizedébe. Megtanulta azt, hogy a politikában és a történelemben az egyetlen rideg valóság a tény és az erő. Ezzel a leckével felszerelve, sokkal kevesebb csalódás fogja érni történelmi aspirációinak munkálásában, mint eddig. A cinikus, az istentagadó, az önző és immorális világrendnek, amely tíz esztendő óta túrja vagy asszisztálta végig minden történelmi becsstelenségek e legnagyobb becsstelenségét, most amikor csak saját erőinket vesszük számításba s csak magunkba vetett bizalommal vonszoljuk tovább keresztünk, azt üzenjük ezen a gyászévfordulón, hogy soha. Soha nem felejtünk, soha meg nem nyugszunk, s hogy tíz millió magyart kell kiirtaniuk ahhoz, hogy Trianont biztosítsák. “ (Magyarország 1930.06.04.)*

Rothermere írása is az irredentizmus alapgondolataiból indul ki, szintén Magyarország nélkülözhetetlen védőbástya szerepére épít, tagadja Magyarország felelősségét a háborúban való részvételért, és jogosnak tartja a magyar nép követelését a határok revízióját illetően.

*„Akarata ellenére kényszerítették a háborúba Ausztria oldalán és a háború egész tartama alatt a területén élő ellenséges alattvalókkal oly tisztességesen bánt, hogy ahhoz hasonló példát egyetlen más hadviselő állam sem hozhat fel. A magyarok védték meg Nyugat Európát a töröktől és a bolsevizmustól. “ (Lord Rothermere: Tíz éves nyílt sebek. Magyarország 1930.06.04.)*

*„Ha tévedést követett el a magyar kormány, abban tévedett, hogy szélsőséges mérsékletet tanúsított arra irányuló erőfeszítésében, hogy a Trianonban lefektetett határok méltányos módosítását kívánja. “ (Lord Rothermere: Tíz éves nyílt sebek. Magyarország 1930.06.04.)*

Ezek az üzenetek tehát azt sugallják, hogy Magyarország mindig becsületes volt szomszédaival és a nagyhatalmakkal, de ők mégis cserbenhagyták, ezért jogos a jóvátétel követelése, ami nem biztos, hogy békés úton megoldható. Nyilvánvaló, hogy a jogos bosszúra készülő saját csoport csak egy olyan stabil identitásra építhet, amely képessé teszi a bosszú végrehajtására. Erre pedig csak egy erős, bátor és egységes, valamint kitartó nemzet lehet képes. Az *Az Estben* például ezt olvashatjuk:

*„De rendületlenül meg vagyunk győződve, hogy nem maradhat így, hogy a nagy perújítás, amelyért való küzdelmünket előbb nyomorúságunkban magunkra hagyatva, később önmagunkban megerősödve és a kultúrvilág lelkiismeretében és közvéleményében valóságos világfrontokkal megerősítve folytatunk, eredményes lesz. “ (Az Est, 1930.06.04.)*

A tíz éves évforduló alkalmas arra, hogy tette sarkallja a magyar népet:

*„Tíz év- iszonyú nagy idő volt nekünk, a maga száz esztendőre való szenvedéseivel. De ez a szenvedés csak edzette az országot a Trianon ellenes küzdelemre, amelyet a béke eszközeivel, de rendületlenül kitartással folytatunk, s amelynek sikere, mint annyi harcunk sikere a zivataros évszázadok során – európai érdek. “ (Az Est 1930. 06.04.)*

Ez a küzdelem pedig megerősíti és egységessé teszi a csoport identitását:

*Mint minden egészséges országban, nálunk is vannak viaskodó áramlatok, pártharcok, alkotmányos küzdelmek, politikai ellentétek: de a Trianon ellenes küzdelemben egységes az egész magyar nemzet, a nemzeti egységnek ez a hatalma is hozzájárul a nagy revíziós küzdelem sikeréhez, amelyet velünk együtt vár a békének, jognak, igazságnak s az európai gazdasági konszolidációnak minden barátja. (Az Est 1930. 06.04.)*

Ezt az önbizalmat, a saját csoport felértékelését 1930-ra már jelentősen megváltozott revíziót érintő politikai körülmények is alátámasztották. Az 1926-ban kötött olasz-magyar örök barátsági szerződés, Magyarország katonai ellenőrzésének feloldása 1927-ben, és ennek hatására a hadsereg-fejlesztés megindítása a Bethlen-kormány már nyíltan is a békerevízió mellé állt. (Zeidler [2009]p.112) Nem véletlen, hogy a szociáldemokraták deklarációja is a trianoni évfordulón jelenik meg, ami mögött az áll, hogy aggódva figyelik Magyarország és egész Európa felfegyverkezését és újabb háborút vizionálnak. Éppen ezért a kormány leváltását, és egy demokratikusabb kormányt követelnek.

Visszatérve, a *Magyarság* 1930-as korpuszban található cikkeire, a maradék 12 írás tudósítás és hír, kivétel nélkül arról szólnak, hogy az egész világ magyarsága tiltakozik a trianoni békediktátum ellen és követeli annak felülvizsgálatát a Népszövetségtől. Valamint, hogy elsősorban az olaszok üdvözlik a revíziós követeléseket, például sorra alakulnak magyarbarát egyesületek Olaszországban. Mellettük az osztrákok és a németek valamint a hazai nemzetiségek is kiállnak a trianoni békediktátum felülbírlata mellett. Mivel a külső csoportok magyarokra vonatkozó értékeléseit is a saját csoport perspektívájából történő értékelésekkel egy kategóriába soroltam, így az olaszok, az osztrákok vagy nemzetiségek magyar csoportra vonatkozó pozitív értékelései is növelik a pozitív értékelések számát.

Mindemellett a *Magyarság Tíz év* című vezércikkében negatív értékelések is megjelennek a saját csoportra vonatkoztatva. Az újságíró a kormány tíz éves politikáját kárhóztatja azért, hogy nem történt semmi a revízió érdekében.

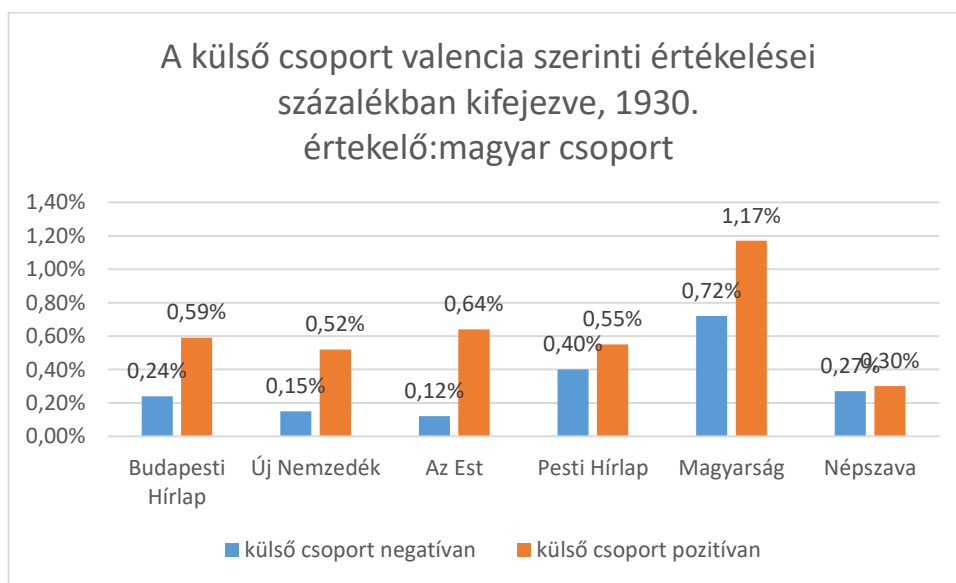
*„És ma eljutottunk a trianoni korszak tízesztendős határkövéhez és sejtelmünk sincs róla, milyen hosszú még kálváriánk útja. Ez a határkö a tízesztendős kormányzati rendszer legigazibb történelmi emléke. Sajnos, erre a momentumra nem olyan büszkék, mint freskóikra és üvegfestményeikre, amelyek a következő nemzedékek megilletődött tiszteletében csak gyarapítani fogják alkotó és újjáteremtő munkájuk elévülhetetlen dicsőségét. Ez a tízesztendős trianoni évforduló azonban nemcsak a mai rendszer ellen jelképez hatalmas vádiratot, hanem az úgynevezett európai civilizációval és az úgynevezett erkölcsi világrenddel szemben is.” (Tíz év. Magyarság. 1930. 06.04.)*

Összességében a magyar csoport kiugróan magas pozitív értékelései arra utalnak egyrészt, hogy a saját csoportot nem terheli felelősség a traumatikus esemény bekövetkeztéért, ugyanakkor a szövegek kvalitatív tartalomelemzése arra is rámutat, hogy a magyar csoport megerősödöttnek, késznek érzi magát arra, hogy egy újabb harccal visszaszerezze az elszakított területeket. Ez a harc szimbolikusan elkezdődik azzal, hogy az egész világ magyarságát mozgósítják, és a különböző szervezetek memorandumot intéznek a Népszövetséghez. A *Magyarság* például arról számol be június 7-én, hogy Trianon revízióját húszezer memorandumban kérték a Népszövetségtől a tízéves évforduló alkalmából. Mindemelllett kialakulnak az alappillérei egy áldozati narratívának, amelyek legfontosabb vonása, hogy Európa magára hagyta a magyarokat, pedig sokat köszönhet nekik a kereszténység=Európa megvédésében. Ez a toposz legerősebben a *Magyarság*-ban jelenik meg.

#### VIII./6.4. A külső csoport szereplői és értékelésük

A külső csoport összetétele szógyakoriság szerint: olasz, (94), francia (34), német (32), cseh (55), csehszlovák (19), angol (15), amerikai (28), holland (24) kisantant (14), antant (6) Európa (102), Népszövetség (63), román (6), tót (19) horvát (9), Rothermere (12), Mussolini (15) Cucchetti (13). Az 1930-as szövegtörzsemben az ekkoriban barátinak számító nemzeti és etnikai csoportok szerepelnek leggyakrabban, ezért a külső csoportok pozitív értékelései minden újságban meghaladják a negatív értékeléseket. Az eredményeket a 4. diagram tartalmazza.

4.diagram



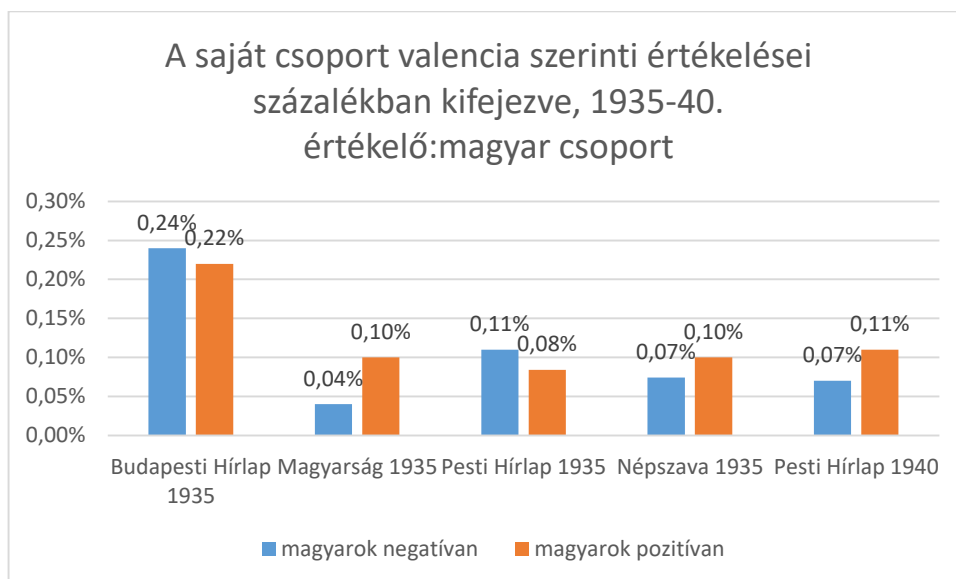
Csak az olasz köznév önmagában 94-szer szerepel az 1930-as szövegtörzsben, ebből 67 esetben értékelés is társul hozzá, amelynek valenciája minden esetben pozitív. Az olasz csoporthoz tartozó személyek, Mussolini, Cucchetti olasz író és publicista, aki Rómában tartott nagy hatású beszédet a revízió mellett, valamint Antonio Vidmar, aki a Budapesti Olasz Nagykövetség nevében részt vett a Kisfaludy-társaság megemlékezésén, szintén csak pozitív értékelést kapnak. A napilapokban csak az olaszok revíziót üdvözlő magatartásáról 12 cikk jelent meg. (Lásd 2. számú mellékelt). A második legnépszerűbb csoport az angolok csoportja 16 pozitív értékelést kap, ebből nyolc Lord Rothermere-re vonatkozik. A hollandok is 16 pozitív értékelést kapnak, de ezek az értékelések valójában a hollandiai magyar baráti társaságokra vonatkoznak. Ugyanígy az amerikai magyar egyesületek is csak pozitív értékeléseket kapnak. A franciák kilenc pozitív értékelése is a francia magyar egyesületeket illeti. Ilyen módon a hollandok, amerikaiak és franciák pozitív értékelései tulajdonképpen a Revíziós Liga hatékony propagandájának eredményei, hiszen ezek a magyarokat pártoló külföldi egyesületeket (amelyek tagjai nem ritkán külföldi magyarok) értékelő mutatók. A legellenségesebb csoport a csehek csoportja, akiket 33-szor értékel negatívan a magyar csoport és a horvátok (9 negatív). A kisantant is csak negatív értékelést kap a szövegekben. A nemzetiségek közül a tótok és a magyarországi németek kapnak pozitív értékelést. A Népszövetség összesen kilenc pozitív értékelést kap, mivel leginkább csak a memorandumok címzettje kontextusában fordul elő, Európa viszont 31-et. Az 1930-as szövegekben tehát többnyire olyan külső csoportok szerepelnek, amelyek a magyar csoport mellett állnak és a trianoni békeszerződés ellen, azaz a revízió mellett foglalnak állást. Egyetlen ellenséges csoport a csehek maradnak tulajdonképpen, mivel a csehek rosszállóan nézik a revízió melletti tüntetéseket Magyarországon.

A külső csoport pozitív értékelése tehát az 1930-as törzsben nem a trauma feldolgozását jelenti. Trianon tizedik évfordulóját a hatékony propaganda hatására a revízió szolgálatába állítják.

## VIII./7. A szövegtörzs bemutatása és a csoportközi értékelés eredménye, 1935-40.

Az 1935-ös szövegtörzsben összesen négy napilap szerepelt: a *Budapesti Hírlap*, a *Magyarság*, a *Pesti Hírlap* és a *Népszava*. Az újságok mindegyikében egy-egy vezércikk foglalkozik a trianoni békeszerződés 15. évfordulójával. Az 1940-es szövegtörzsben viszont csak a *Pesti Hírlapban* jelent meg egy vezércikk és két lapszemle 1940. június 4-én. Az 1935-ös vezércikkek mindegyike számot vett azzal, hogy mi történt az elmúlt 15 évben a magyarokkal és Európával a trianoni békeszerződés óta. A *Magyarság*, a *Pesti Hírlap* és a *Népszava* egy lehetséges jövőt is felvázol, míg a *Budapesti Hírlap* önvizsgálatra szólítja fel a magyarokat. Összességében a *magyarok*, a *nép* és a *nemzet* szavak jelölik a szövegekben a magyar csoportot, valamint a *Népszavában* a *szociáldemokraták*. A magyar társadalmi szervezetek közül csak a Revíziós Liga kerül említésre a *Pesti Hírlapban*, a politikai szereplők közül pedig Gömbös Gyula ugyanitt. A *Magyarság* Bethlen Istvánra hivatkozik vezércikkében, ami nem véletlen, hiszen 1935-ben már nem a szélsőséges Milotay volt a főszerkesztője a lapnak, hanem Pethő Sándor, aki 1933 és 38 között átformálta a *Magyarság* addigi arculatát. Pethő németellenessége és Bethlen politikájának támogatása jelenik meg az 1935-ös vezércikkben, amit a főszerkesztő jegyez. A cikk Németország és Oroszország európai előretörésére és nagyhatalmi törekvéseikre figyelmeztet. Az 1935-ben és 40-ben vizsgált összesen négy napilapban a saját csoportra vonatkozó negatív és pozitív értékelések szószámhoz viszonyított százalékos arányát az 5. diagram szemlélteti.

5. diagram



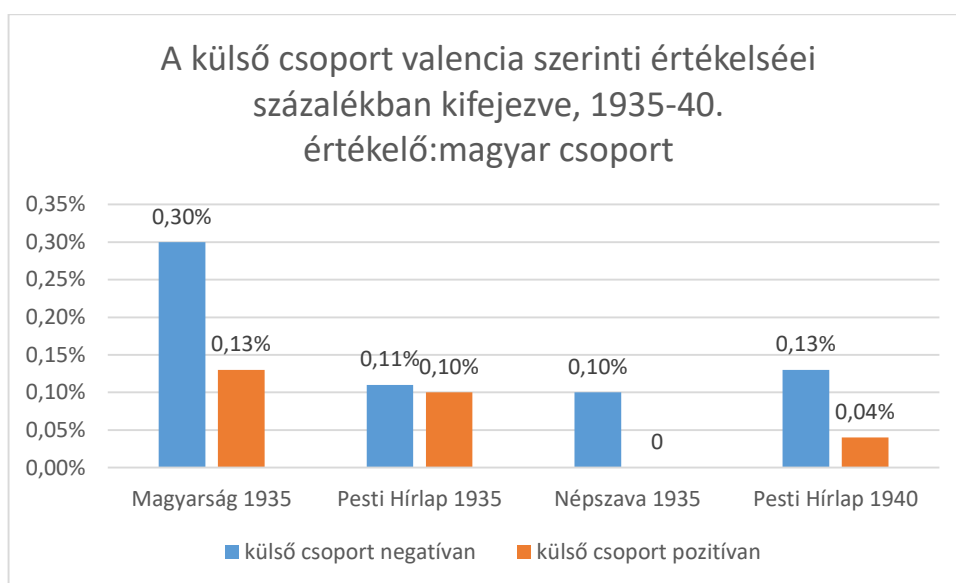
Bár a negatív és pozitív értékelések szöveghez viszonyított százalékos aránya egyik korpuszban sem túl magas, a diagramból kiolvasható, hogy a *Budapesti Hírlapban* a legmagasabb a magyarok valencia szerinti értékelése. Ez a szöveg egy eléggé depresszív hangulatú írás, az elmúlt 15 évet csak a magyarokra vonatkoztatva mutatja be, külső csoportra nincsen a szövegben explicit utalás. A magyarság magára maradottsága, az összefogás és a feltámadás rajzolja meg a vezércikk ívét.

A feltámadás azonban csak a magyarság magába szállásával és összefogással történhet meg.

A *Népszavában* a magyar csoportot a szociáldemokrácia jelenti egyrészt, akik pozitív értékelést kapnak, de a velük szemben álló ellenséges magyar csoport is megjelenik az írásban, ezek pedig az uralkodó osztályok, „a veszített háború „hősei” és a túlzó nacionalizmus megszállottjai, akik azt a legendát terjesztették, hogy a hadseregeket a szociáldemokraták bomlasztották föl, máskülönben a győzelem babérágát semmiféle erő ki nem téphette volna a kezükből. “ (*Népszava*, 1920. 06.04.) A szociáldemokraták hangsúlyozzák, hogy a revíziót csakis békés úton képzelik el, a népek önrendelkezési jogára és az egymás mellett élő népek barátságára építve. A magyar csoport negatív értékelései tehát az uralkodó osztályokra/nacionalistákra vonatkoznak.

A magyar csoport külső csoportra vonatkozó értékelései a szöveg szószámához viszonyítva nagyon alacsonyak, hiszen maga a szövegtörzs is kevés szóból áll. A *Budapesti Hírlapban* pedig egyáltalán nincs értékelés a külső csoportra vonatkoztatva, ezért a *Budapesti Hírlap* nem szerepel a 6. diagramon. A külső csoportra vonatkozó pozitív és negatív értékeléseket az egyes újságok szószámához viszonyítva százalékos arányban adtam meg. (negatív és pozitív értékelések száma/szószám x száz) Az értékelések százalékos aránya egyik hírlap esetében sem éri el az egy százalékot. A legmagasabb érték 0,3 százalék a *Magyarság* 1935-ös szövegtörzsében, ez a mutató a külső csoport negatív értékeléseit mutatja. Ugyanitt a külső csoport pozitív értékelései valamivel magasabbak, mint 0,1 %. A *Pesti Hírlapban* 1935-ben a külső csoport negatív és pozitív értékelései csaknem azonos szinten vannak, 0,11% és 0,1%. A *Népszavában* 1935-ben a külső csoport nem kap egyáltalán pozitív értékelést, a negatív értékelések aránya 0,1%. Az 1940-es *Pesti Hírlap* szövegtörzsében is a külső csoport negatív értékelései vannak túlsúlyban. Az eredményeket a 6. diagramon ábrázoltam.

6.diagram



Forrás: saját szerkesztés

Külső nemzeti csoportok 1935-ben csak a *Pesti Hírlapban* és a *Magyarországban* jelennek meg.

A *Pesti Hírlap* is végig tekinti az elmúlt 15 évet, hogy mire jutott a magyarság és az őt támogatók a revíziós küzdelemben. Itt a revíziós propaganda összes eleme felbukkan, amelyek az igazságtalan békeszerződést okozták: a Millerand levél elsikkadása, a háború ellenzése, a nagyhatalmak csehek, románok és szerbek általi félrevezetése, és Benešék aknamunkája. Ugyanakkor az olaszok és Mussolini segítő keze, Rothermere sajtóhadjárata és a Magyar Revíziós Liga céltudatos munkája megismertették az egész világot a revíziós gondolattal.

A *Pesti Hírlap* vezércikkében tehát a külső csoportok képviselői, az olaszok, Mussolini és Rothermere pozitív értékelést kapnak, míg az ellenséges csoportok a csehek, a románok, a szerbek és a kisantant negatívát. A magyar diplomáciának a revíziós törekvéseket kell építenie és az egész nemzetnek Gömbös mögé kell felsorakoznia. A cikk lezárásként a harcra szólít fel: „A tizenöt év fordulóján szakítanunk kell a megadás, a meghunyászkodás szellemével. Ma csak attól félnek, akinek ereje van, és aki az erejét mutogatja is.” (A trianoni ítélet napja. *Pesti Hírlap* 1920. 05.04.) A *Pesti Hírlap* vezércikke tulajdonképpen a revíziós propaganda egy újabb remeke. A külső csoport negatív és pozitív értékelései így majdnem egyenlőek a *Pesti Hírlap* esetében. Kiemelkedően magas viszont a *Magyarországban* a külső csoport negatív értékelése, itt a



külső csoportot tulajdonképpen a németek és az oroszok jelentik. A vezércikkben a szerző Pethő Sándor Bethlen külpolitikai cikkére hivatkozva vázolja fel Európa helyzetét. A *Népszavában* az egyik külső csoport az antant, aki az igazságtalan békét hozta, és ezáltal meghosszabbította a háborút, valamint Európa, hiszen most is gátlás nélküli fegyverkezés folyik Európában.

Az 1940-es szövegkorpuszban csak egy napilap szerepel, a *Pesti Hírlap* egy vezércikkkel és két lapszemlével.

A vezércikk, melynek címe „*Húsz éves Trianon*” az aktuális politika igazolására használja fel az évfordulót. Írója úgy emlékezik meg a Párizs környéki békékről, mint amiket a győzők azért hoztak létre, hogy „visszaadják a világnak a nyugodt és kiegyensúlyozott életét.” Ehelyett épp az ellenkezője történt, a legyőzöttekből kikényszerítették a békék elfogadását és egy újabb háború csíráit vetették el. Európa húsz évig háború és béke között vajúdott, és az újabb háború okai a Párizs-környéki békék voltak. Ezek közül a legkegyetlenebb a trianoni béke volt. A szerző hűen a *Pesti Hírlap* revíziós hangvételéhez a Felvidék és Erdély visszacsatolását a magyar türelem és bizakodás gyümölcsének tekinti. Végül írását reményekkel teli zárja le:

„Reméljük, nincsen már messze az az évforduló, amikor az egész határ csak emlék lesz, és végleg szétfoszlik a trianoni szerződés minden igazságtalansága, és minden ostobasága.” (*Pesti Hírlap* 1940.06.04.)

Ebben az egy cikkben a „győzők”, a győztes nagyhatalmak valóban csak negatív jelzőket kapnak, úgy tűnik, hogy teljes mértékben ők a felelősek a veszteséért, míg a saját csoport, a magyarok csak elszenvedői, akiket a történelem most végre igazolt, hiszen „két országrész máris boldogan visszatért az anyaország keblére”, ez is azt bizonyítja, hogy a magyar csoportnak jár a jóvátétel.

A lapszemlében a két szövetséges ország Németország „*Berliner Börsenzeitung*” és Olaszország (Popolo di Roma, Stampa) lapjaiból idéznek a szerzők, mivel ennek a két országnak a napilapjai megemlékeztek a trianoni évfordulóról. A három külföldi lapban arról írnak, hogy Németország és Olaszország azért küzdenek a háborúban, hogy a Párizs környéki békéket újra írják, és segítségükkel már történtek is lépések a trianoni békeszerződés felülírására. Sőt kiemelik, hogy Magyarországon azt várják, hogy Olaszország mikor szánja el magát a döntő lépésre, és lép be a háborúba szövetségesként. Nem vitás, hogy itt a háború mellett érvelő propaganda szólal meg a *Pesti Hírlap* hasábjain.

## VIII./8. Szövegtörzs 1990-2010.

A rendszerváltás utáni napilapok értékelés tárgya és valenciája szerinti vizsgálatát mindhárom vizsgált napilapra nézve és évenkénti bontásban együtt mutatom be. A rendszerváltás utáni szövegtörzsbe tehát a *Magyar Nemzet*, a *Népszava* és a *Népszabadság* napilapok kerültek. A napilapokat ötévenkénti bontásban vizsgáltam, és így 15 alszövegtörzst alakítottam ki. A három napilap közül az öt vizsgált évben (1990, 1995, 2000, 2005, 2010) összesen a *Magyar Nemzetben* jelent meg a legtöbb írás 75 újságcikk, a szöveg terjedelme pedig összesen 48 439 szó. Ezt követi a *Népszabadság*, 33 újságcikkkel, amelynek a szószáma majdnem fele annyi, mint a *Magyar Nemzetnek*, összesen 26 751 szó. A *Népszavában* az öt vizsgált évben összesen 31 cikk jelent meg, a szöveg terjedelme összesen: 24482 szó. A vizsgált évek közül kiemelkedően magas a szövegek terjedelme 1990-ben, a *Népszavában* folytatásokban közölt *Trianon gyermekei* című novella miatt. 2000-ben és 2005-ben a *Magyar Nemzet* szövegeinek terjedelme legalább kétszer akkora, mint a másik két napilapnak együttvéve, valamint 2010-ben a *Magyar Nemzet* és a *Népszabadság* szószáma külön-külön meghaladja a 13 000-et. Az általam jobboldali kategóriába sorolt *Magyar Nemzet*-ben a szövegek nagy terjedelme azt jelzi, hogy a jobboldali csoport számára fontosabb a Trianon-téma, mint a baloldali csoport számára.

A rendszerváltás utáni szövegtörzsben a véleményműfajok, azaz a publicisztikák száma összesen 42, hír/tudósítás összesen 32 jelent meg a vizsgált időszakban, három beszéd, négy interjú egy riport, valamint négy novella. (A műfajok alktörzsonkénti megoszlása a 3. mellékletben olvasható.) A műfajok szerinti megoszlásból is látható, hogy a rendszerváltás utáni törzs cikkeinek nagyobb része értékelő szöveg. Nem csak a trianoni békeszerződés eseményeit ismertetik, hanem a békeszerződésben résztvevő csoportokat és politikai szereplőket, valamint tetteiket is értékelik a szerzők. A terjedelmesebb publicisztikák 2005-ben már a traumafeldolgozással is foglalkoznak. (A trauma szó egyébként az 1995-ös szövegekben jelenik meg először.) Ezek a szövegek számot vetnek azzal, hogy mi történt a trianoni békeszerződés megkötése óta, és értékelik a politikai korszakok viszonyulását is a békeszerződéshez. Így a publicisztikákban előkerül a Párizsi béke (1947) és a szocializmus időszaka is Magyarországon 1947-1989-ig. (nem korszakokra bontva)

A hírek, tudósítások általában a megemlékezésekről szólnak, amelyeken a rendszerváltás utáni politikai szereplők beszédeket mondanak. Valamint olyan aktuálpolitikai

eseményekről, amelyek kapcsolatba hozhatók a trianoni békeszerződéssel. Az első ilyen fontos belpolitikai esemény a rendszerváltás hatására az, hogy az új demokrácia pártjai egy nyilatkozatot írnak alá Trianonról, amelyben kijelentik, hogy az országhatárokat állandónak tekintik. A deklaráció szövege szerepel az 1990-es *Népszava* és *Népszabadság* alkorpuszokban. Az Erdélyi Világszövetség Trianon 70 éves évfordulójára megemlékezést szervezett Temesvárra, de az RMDSZ és egyéb szervezetek, valamint a magyar kormány tiltakozásának hatására elállt a szándékától. A másik ilyen fontos esemény Magyarország Európai uniós csatlakozása, amely felé a reményekkel teli várakozás már a 2000-es szövegkorpuszban megjelenik. A 2005-ös szövegek pedig a kettős állampolgárságról szóló népszavazást hozzák kapcsolatba a trianoni évfordulóval.

*„Ötven éve egy idegen nagyhatalom eltiport ugyan bennünket, mégis élt a remény, hátha lesz jobb is. Most viszont önként, dalolva gázoltunk bele a nemzeti tragédiába, s tettük a sorsunkat még nyomasztóbbá. Azt szoktam mondani, december ötödike olyan, mint a lassan ölő mérge. Fokozatosan szivárogoz szét a népközösség gondolkodásában, lelkében, azokéban is, akik igennel szavaztak.” (Magyar Nemzet 2005.06.04. interjú Für Lajossal új könyvéről.)*

2010-ben a Trianont érintő fontos belpolitikai esemény, hogy az Országgyűlés június 4-ét a Nemzeti Összetartozás Napjává nyilvánítja. A parlamenti pártok nemzeti emléknap körül kialakult vitájáról szóló beszámolók a három 2010-es alszövegkorpusz szerves részét képezik. Ezek az események szoros párhuzamba vonhatók a trianoni békeszerződéssel, hiszen nyíltan és szimbolikusan is az ország határainak kérdéséről szólnak, felbukkanásuk a nemzeti identitás újradefiniálását kényszeríti ki a nemzeti csoportból, és annak hivatalos képviselőiből.

#### 24. táblázat

A rendszerváltás utáni szövegkorpusz szószám szerint 1990-2000.

|                      | 1990  | 1995 | 2000  | 2005  | 2010  | Összesen |
|----------------------|-------|------|-------|-------|-------|----------|
| <i>Magyar Nemzet</i> | 5467  | 5328 | 12482 | 10442 | 14720 | 48439    |
| <i>Népszabadság</i>  | 3902  | 4312 | 3216  | 2029  | 13292 | 26751    |
| <i>Népszava</i>      | 14242 | 2539 | 1554  | 3526  | 2621  | 24482    |

### VIII./8.1. Az értékelés csoportközi aszimmetriája a rendszerváltás utáni szövegkorpuszban

A rendszerváltás utáni szövegkorpuszban is a saját csoportra és a külső csoportra vonatkozó pozitív és negatív értékelések gyakoriságát vizsgáltam. Mind a 15 alkorpusz esetében külön kimutatást készítettem.

25. táblázat

Az értékelések tárgy és valencia szerinti eloszlása a rendszerváltás utáni szövegkorpuszban

|                        | 1990<br>Antall-és<br>Boross-kormány |          |           | 1995<br>Horn-kormány  |          |          | 2000<br>Orbán-kormány |          |          | 2005<br>Medgyessy és<br>Gyurcsány-<br>kormány |          |          | 2010<br>Orbán-kormány |           |          |
|------------------------|-------------------------------------|----------|-----------|-----------------------|----------|----------|-----------------------|----------|----------|---|----------|----------|-----------------------|-----------|----------|
|                        | M<br>N                              | NB       | NS<br>Z   | M<br>N                | NB       | NS<br>Z  | MN                    | NB       | NS<br>Z  | MN  | NB       | NS<br>Z  | MN                    | NB        | NS<br>Z  |
| szósz-<br>ám           | 54<br>67                            | 39<br>02 | 142<br>42 | 53<br>28              | 43<br>12 | 25<br>39 | 124<br>82             | 32<br>16 | 15<br>54 | 104<br>42                                     | 20<br>29 | 35<br>26 | 147<br>20             | 132<br>92 | 26<br>21 |
| össz.<br>ért.          | <b>17</b><br><b>5</b>               | 86       | 403       | <b>19</b><br><b>2</b> | 10<br>1  | 45       | <b>327</b>            | 10<br>2  | 38       | <b>305</b>                                    | 42       | 86       | <b>421</b>            | 378       | 73       |
| magy<br>. poz.         | 17                                  | 23       | 98        | 19                    | 22       | 10       | 59                    | 29       | 7        | 35  | 7        | 12       | 115                   | 91        | 15       |
| magy<br>neg.           | 62                                  | 19       | 103       | 45                    | 39       | 16       | 118                   | 42       | 20       | 142   | 28       | 39       | 104                   | 108       | 29       |
| külső<br>csop.<br>poz. | 43                                  | 26       | 49        | 19                    | 17       | 4        | 29                    | 3        | 2        | 36  | 2        | 2        | 39                    | 42        | 5        |
| külső<br>csop.<br>neg. | 53                                  | 18       | 153       | 10<br>9               | 23       | 15       | 121                   | 28       | 9        | 92  | 5        | 33       | 163                   | 137       | 24       |

Forrás: saját szerkesztés

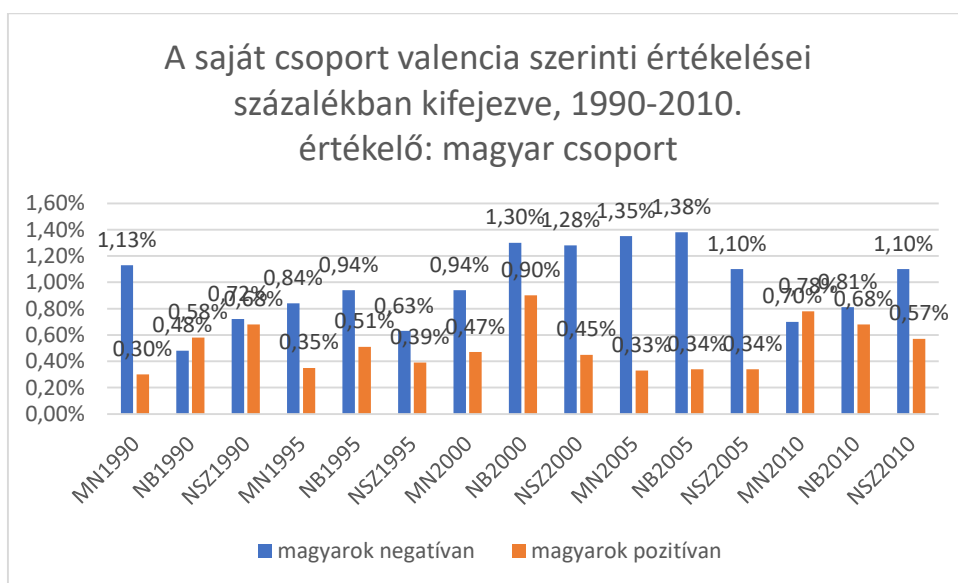
Az értékelés tárgya szerinti kódoláskor a saját csoportba soroltam a magyar csoport egészét, a nemzeten belüli kisebb csoportokat, így azokat a pártokat és szervezeteket, amelyek a korabeli szövegkorpuszban is előfordulnak, amelyek a trianoni békeszerződés ágensei voltak. Ezek mellett a csoportok és egyéni szereplők mellett azonban megjelennek az aktuális politikai szereplők is, pártok és kormányok tagjai, csakúgy mint 1930-tól kezdve a korabeli korpuszban. Ugyanakkor megjelennek a kisebbségben élő magyarok szervezetei, képviselői is, őket is magyar csoportba soroltam. A külső csoport

szereplői az antant és a kisantant, vagy más kontextusban utódállamok, ezekbe a csoportokba tartozó nemzeti csoportok, és politikai szereplők.

A saját csoportra vonatkozó értékelések vizsgálatakor is a szövegterjedelemhez mért gyakorisággal számoltam, azaz évenként és újságonként csoportosított alkorpuszok esetében a következő képlettel kaptam: pozitív és negatív értékelések gyakorisága/alkorpusz szószáma szorozva százszal. Így minden alkorpusz szövegterjedelméhez mért, a többi gyakorisággal összemérhető, és a nyers gyakorisági adatokkal nagyságrendben megegyező adatokat kaptam.

Az értékelés valencia szerinti megoszlásának vizsgálatakor a saját csoport, mint értékelő értékelésein kívül, a szereplői és a narrátori értékelések is bekerültek a vizsgálatba. A saját csoportra vonatkozó valencia szerinti értékeléseket százalékos arányban a 7. diagramon ábrázoltam.

7. diagram



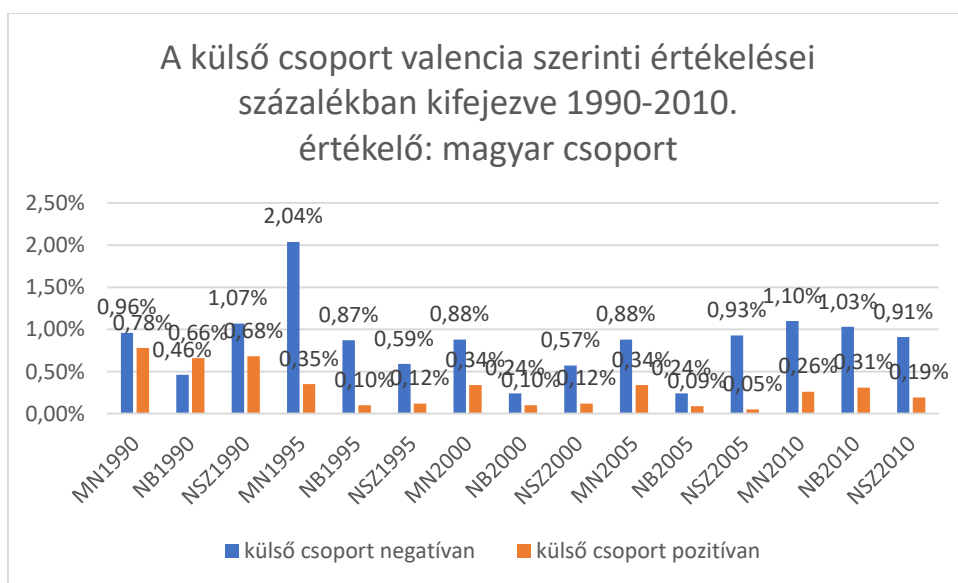
Forrás: saját szerkesztés

A rendszerváltás utáni korpuszban a magyar csoport negatív értékelései minden vizsgált évben jóval meghaladják a magyar csoport pozitív értékeléseit. A saját csoport negatív értékelései a traumafeldolgozás szempontjából az érzelmi elaboráció felé mutatnak, abban az esetben, ha egyforma szinten vannak a pozitív értékelésekkel, és a külső csoport negatív és pozitív értékelései is alacsony szinten vannak. Saját vizsgálatomban azonban a negatív értékelések nyers gyakoriságának száma (69) 1990-ben a *Magyar Nemzet* (MN) esetében több, mint háromszorosa a pozitív (17) értékeléseknek. A *Népszabadságban* (NB) és a *Népszavában* (NSZ) a negatív és a pozitív

értékelések nyers gyakorisága és százalékos megoszlása egymáshoz közeli értékeket mutat 1990-ben (NB: pozitív:23 negatív:19, NSZ:pozitív: 98 negatív:103) Viszont a többi vizsgált évben az összes napilap esetében kétszerese, sőt háromszorosa a negatív értékelések gyakorisága a pozitívoknak. 2005-ben pedig négyszerese. A pozitív és negatív értékelések egymáshoz viszonyított aránya csak 2010-ben közelít újra egymáshoz. A csoportra vonatkozó magas számú negatív értékelések a csoport negatív önértékeléséről árulkodnak. A szövegekben megtörténik a szembenézés az eseményekkel, a veszteséget elismeri a saját csoport. Erre mutat, hogy a szövegekben a magyar csoport tagjainak, Tisza Istvánnak, a Károlyi-kormánynak, Tanácsköztársaság és a Horthy-korszak politikusainak felelőssége előkerül. Ugyanakkor nemcsak a belső felelősöket veszik számba a szövegek, hanem az ellenséges csoport tetteit is. A magyar csoport külső csoportokra vonatkozó értékeléseiből képet kaphatunk arról, hogy a magyarok milyen szerepet tulajdonítanak a konfliktusban résztvevő külső csoportoknak.

A saját csoport külső csoportra vonatkozó értékeléseinek bemutatása során ugyanúgy jártam el, mint a saját csoportra vonatkozó értékelések ábrázolásakor. A külső csoportra vonatkozó pozitív és negatív értékelések a szövegek szószámához viszonyítva százalékban adtam meg. A 8. diagramon látható, hogy a külső csoport negatív értékelései mind a 15 alkorpusz esetében meghaladják a pozitív értékeléseket. A külső csoportnak tulajdonított negatív értéklések magas száma a csoportközi konfliktus feldolgozatlanságára, és arra utal, hogy a külső csoportot terheli a felelősség a veszteség miatt.

8.diagram



Forrás:saját szerkesztés

A rendszerváltás utáni szövegtörzsben a csoportközi elfogultság tendenciája dominál az értékelések eloszlásában. A külső csoportoknál a negatív értékelések dominálnak, a pozitívokkal szemben, kiugró a különbség a pozitív és negatív értékelések között 1995-ben a *Magyar Nemzetben*, ahol a külső csoportra vonatkozó negatív értékelések száma ötször annyi, mint a pozitívoké. A *Magyar Nemzet* alkörpusaiban az értékelések nyers gyakorisága is jóval nagyobb minden vizsgált évben, mint a többi napilapban, és a külső csoport pozitív és negatív értékelései közötti különbség is minden évben szélsőségesen eltér. Ugyanígy, a magyarokra vonatkozó értékeléseknél is három, illetve négyszer annyi negatív értékelés vonatkozik a magyar csoportra, mint pozitív. A magyarok negatív és pozitív értékeléseinek egymáshoz viszonyított aránya 2005-ben pedig egy az öthöz mindhárom napilap esetében. A saját csoportra vonatkozó negatív értékelések túlsúlya egyrészt azzal magyarázható, hogy elkezdődik a számbavétele a történeteknek és a múlt szereplőinek értékelése, de a múlt magyar szereplői, akiket értékelnek, mind felelősek a történetekért, így a Károlyi-kormány, a Tanácsköztársaság kormánya, a Simonyi-Semadam kormány, a baloldali agitáció (tördőfés elmélet) a békedelegáció és Apponyi.

Másrészt a publicisztikákkal párhuzamosan megjelennek a megemlékezésekről szóló tudósítások, amelyeken az aktuális jelen szereplői vesznek részt, és így az ő viszonyuk is megnyilvánulásaik, többnyire tiltakozásuk a trianoni békekötéssel szemben. Ebből a szempontból pedig a jobboldali és a szélsőjobboldali pártok és szervezetek túl vannak reprezentálva a szövegekben, attól függetlenül, hogy baloldali vagy jobboldali napilapok írnak-e róluk. A *Népszabadság* a MIÉP megemlékezését megemlíti 1995-ben, és 2000-ben is, természetesen negatív kontextusban. 2005-ben viszont a trianoni megemlékezésektől hangos az ország, amelyeknek burkolt üzenete a tiltakozás, egyrészt a sikertelen népszavazás, másrészt a hatalmon lévő szocialista-liberális kormány ellen. A tüntetések közül kiemelkedik a Jobbik és a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom által szervezett felvonulás a Regnum Marianum szobornál és utána a francia, szerb, román és szlovák nagykövetségek előtt. A tüntetések szónokai bírálták a kormányt, és Gyurcsány Ferencet a kettősállampolgárságról szóló népszavazás kapcsán. A *Magyar Nemzet* több cikkben részletesen tudósít ezekről a megmozdulásokról. Mindezek az aktuálpolitikai események rányomják a bélyeget az 2005-ben vizsgált újságok hangvételére, a saját csoport negatív értékelései a jobboldali *Magyar Nemzet* esetében a baloldalnak is szólnak, míg a baloldali *Népszabadság* negatív értékelései a jobboldalra

vonatkoznak, nem a magyar csoport egészére. Csakúgy 2010-ben, amikor a Nemzeti Összetartozás Napja nyíltan megosztja a parlamenti pártokat és így a két legnagyobb szöveg terjedelmű újság a *Magyar Nemzet* és a *Népszabadság* az egyik, illetve a másik oldal álláspontját képviseli.

Mivel a vizsgálatban ezeket az értékeléseket összevontam a teljes magyar csoportra vonatkozó értékelésekkel, ezért a kapott eredmények torzítanak.

A rendszerváltás utáni napilapokban tehát a bal-jobb szembenállás és az aktuális politikai események is befolyásolják a magyar csoportra vonatkozó értékeléseket.

Érdekes azonban, hogy a csoportközi értékelés szempontjából kialakul egy stabil mintázat minden vizsgált évben, ami a magyar csoport szélsőségesen negatív értékelését és ezzel párhuzamosan a külső csoport szélsőségesen negatív értékelését jelenti.



## VIII./9. A traumafeldolgozás longitudinális vizsgálata 1920-2010-ig a csoportközi értékelés szempontjából.

Ahhoz azonban, hogy a traumafeldolgozást nyomon tudjam követni longitudinális vizsgálatot végeztem. Ebben a vizsgálatban a jobboldali és a baloldali napilapok az egész magyar és külső csoportra vonatkozó értékeléseit hasonlítottam össze az összes alszövegkorpusz figyelembe vételével, évenkénti bontásban. Feltételeztem, hogy a jobboldali szövegkorpuszban a jobboldali csoport képviselői szólalnak meg, a baloldali szövegkorpuszban pedig a baloldal képviselői.

### VIII./9.1. A jobboldali sajtó irányvonalai a vizsgált napilapokban 1920-2010

26. táblázat

A jobboldali szövegkorpusz összetétele 1920-2010.

|                    | 1920   | 1930   | 1935   | 1940                    | 1990-<br>2010            |
|--------------------|--|--|--|-------------------------|--------------------------|
| jobboldal          | <i>Budapesti<br/>Hírlap</i><br><i>Pesti Hírlap</i><br><i>Új<br/>Nemzedék</i> | <i>Budapesti<br/>Hírlap</i><br><i>Pesti Hírlap</i><br><i>Új Nemzedék</i><br><i>Magyarság</i> | <i>Budapesti<br/>Hírlap</i><br><i>Pesti Hírlap</i><br><i>Magyarság</i> | <i>Pesti<br/>Hírlap</i> | <i>Magyar<br/>Nemzet</i> |
| összes<br>szószám: | 36 541   | 32 487   | 2665   | 680                     |                          |

*Forrás:saját szerkesztés*

A jobboldali szövegkorpusz terjedelme 1920-ban a legnagyobb 36 541 szó, és három napilapot foglal magába, a *Budapesti Hírlapot*, a *Pesti Hírlapot* és az *Új Nemzedéket*. Ahogyan azt az 1920-as szövegkorpuszról szóló fejezetben kifejtettem, a *Budapesti Hírlap* és az *Új Nemzedék* azok a napilapok, amelyekben a leginkább kifejezésre jut a keresztény nemzeti csoport nézetrendszere, a nacionalizmus, a keresztény szimbólumrendszer használata, a béke aláírásának ellenzése, a kormánnyal szembeni éles kritika, a kommunistaellenesség. Ez a két lap, mondhatni, a kormány jobboldali ellenzéke 1920-ban. A harmadik napilap 1920-ban a *Pesti Hírlap*, amiben a kezdeti ellenállás után, amikor is vezércikkében papír-rongynak nevezi a békeszerződést, később belenyugodni látszik az aláírásba, és nem ellenséges a Simonyi -Semadam

kormánnyal, a háború elvesztésért és az előnytelen békéért a Károlyi-Jászi kormányzatot és a háttországban munkálkodó erőket, a zsidókat és a nemzetietlen újságírókat hibáztatja. Az *Új Nemzedék* a KSV lapja volt, ennek ellenére a keresztény konzervatív és nemzeti hagyományt a *Budapesti Hírlap* cikkei közvetítik elsősorban. A *Pesti Hírlap* pedig hagyományosan nemzeti konzervatív szereplők, Apponyi és Teleki szerepeltetésével kapcsolódik a jobboldali újságok sorába. Egy egységes jobboldali politikai csoport portréját természetesen nem lehet megrajzolni az 1920-as jobboldali korpusz hátterében, a béke aláírása kérdésében azonban egységesen lépnek fel, az aláírás ellen érvelnek.

1930-ban az jobboldali korpusz terjedelme nem sokkal kisebb az 1920-as szövegkorpuszénál, 32 487 szó. Ebben a korpuszban 4 napilap szerepelt, a *Budapesti Hírlap*, a *Pesti Hírlap*, az *Új Nemzedék* és a *Magyarság*. A *Magyarság* hasonlóan a nemzeti-keresztény értékeket képviselő lapok táborába tartozott, mint a *Budapesti Hírlap* és az *Új Nemzedék*. A négy napilap közös pontja a nemzeti irányvonalon túl, azonban 1930-ban sokkal inkább a revízió követelése volt.

1935-ben a szövegkorpusz három napilap, a *Budapesti Hírlap*, a *Pesti Hírlap* és a *Magyarság* egy-egy vezércikkéből áll, terjedelme lényegesen kisebb, mint az ezt megelőző két vizsgált évben, összesen 2665 szó. A *Pesti Hírlap* folytatja a revíziós propagandát, míg a *Budapesti Hírlap* marad a keresztény szimbólumrendszer használatánál. A *Magyarság* azonban, bár a jobboldali korpuszba soroltam, a revíziót továbbra is támogatja, de a szerkesztőváltás eredményeképpen a németellenessége és ezáltal lehetséges háborúellenessége rajzolódik ki, szemben például a *Pesti Hírlappal*, amely „keményebb” ellenállásra szólít fel.

Ezért az 1935-ös korpuszról elmondható, hogy a jobboldali szélsőséges és kevésbé szélsőséges irányvonalakat képviseli.

Az 1940-es korpusz egyetlen újság cikkeiből áll, ez a *Pesti Hírlap*, mivel az *Új Nemzedékben* és a *Magyarságban* nem voltak a trianoni évfordulóra vonatkozó írások, a *Budapesti Hírlap* pedig ekkora már megszűnt. Mint említettem, a *Pesti Hírlap* üdvözli az országrészek visszacsatolását, a revíziós politika jogos beteljesülésének tekinti azokat.

A rendszerváltás utáni szövegkorpuszban minden vizsgált évben a *Magyar Nemzet* képviseli a jobboldali csoportot. Hitvallása szerint konzervatív, polgári értékrendet képvisel.

A *Magyar Nemzetet* a rendszerváltás után a jobboldali kormány privatizálta áttételesen, mivel a lap felvásárlásra két vevő jelentkezett, a svéd Dagens Nyheter és a konzervatív francia Hersant-csoport, végül a kormány és a szerkesztőbizottság által támogatott Hersant csoport vásárolta meg. A hatalomra kerülő MDF úgy vélte, hogy rendkívüli média támogatás illeti meg az új rendszert, Csurka István szerint pedig a magyar kormánynak saját napilap jár. Megkezdődött az első médiaháború, ami a *Magyar Nemzetet* is érintette. Fontos témák voltak a lapban a nemzeti ügyek kérdései, a kisebbségi magyarok sorsáról szóló és a múlt jogtiprásairól szóló írások. Ugyanakkor Csurka Istvánnak és lapjának a *Magyar Fórumnak* a hatására az érzelmi szembenállást, ítélezést, megbélyegzést és kirekesztést követelő publicisztika is bekerült a napilapokba. Csurka támadásai a régi sajtó és nevesített újságírói ellen irányultak, akik ekkor a baloldalinak számító lapoknál dolgoztak, amelyek szerkesztősége magánkézben volt. (Buzinkay [2016] p.1682) Ez a radikalizmus azonban 1990-ben még nem jelent meg a *Magyar Nemzetben*<sup>44</sup>, a békeszerződésről olyan baloldalinak számító történészek írtak publicisztikákat a lapba, mint Ormos Mária vagy Ádám Magda, a lap szerkesztőbizottságának elnöke, 1991-től pedig főszerkesztője a konzervatív Pethő Tibor mellett. A békeszerződéssel kapcsolatban kirajzolódik az egykori soknemzetiségű Közép-Európa iránti nosztalgia.

1995-ben a *Magyar Nemzet* szövegterjedelme a vizsgált időszakban 5328 szó, hasonló az 1990-es szövegterjedelemhez. A *Magyar Nemzet* ekkor közvetetten, a Postabankon keresztül állami tulajdonú lett, és a Horn-kormány tovább finanszírozta az ellenzéki napilapot. A békeszerződésről szóló cikkek hangvétele már sokkal inkább az érzelmeket helyezi előtérbe, és a béke külpolitikai okait tárgyalják, az első publicisztika is a külső csoportokat teszi meg felelősnek: Beneš és Mašaryk, valamint Seton Watson kisantant barát publicista magyarellenes propagandáját, a wilsoni pontok csak a győztesekre vonatkozó betartását, a franciák ellenszenvét a magyarok irányába, valamint Károlyi és Linder Béla pacifista politikáját. A Vigh Károly tollából származó írás a revizionizmus alapgondolatait sorakoztatja fel. Az alszövegkorpusz utolsó cikkében Szép István pedig a Revíziós Liga *Magyar Külpolitika* című folyóiratából ismert eljárással élve, korabeli külföldi politikusoktól és művészekről származó kijelentésekből válogat,

---

<sup>44</sup> A balliberális-konzervatív szembenállás a *Magyar Nemzetben* 1991-ben Pethő Tibor főszerkesztővé való kinevezése után vált valós problémává, amikor a francia tulajdonos kezdeményezésére a lap megvált nyolc balliberális munkatárától, akik az elbocsátás hatására éhségstrájkba kezdtek. (mno.hu)

amelyek a békeszerződést bírálják a magyarok szempontjából és elismeréssel adóztak Magyarország számára. A *Magyar Nemzet* 1995-ös alszövegkorpuszának cikkei a *Pesti Hírlap* hangvételére emlékeztetnek.

2000-ben viszont a vizsgált időszakban a szövegterjedelem jelentősen megnőtt 1995-höz képest, a szószám: 12 482 szó. Ebben az évben az Orbán-kormány médiaegyensúly-teremtő koncepciójának köszönhetően a *Magyar Nemzet* egyesült a radikális jobboldali hangvételű *Napi Magyarország* című lappal (2000. április 17.), így a napilap kifejezetten a Fidesz-MPP-t támogató lapként jelent meg a továbbiakban, amely többféle állami támogatásban részesült. A mérsékelt jobboldali újságírók nagy része kicserélődött a *Napi Magyarország* gárdájára, és a radikális nézőpont dominált az újság hasábjain. (Monori [2006]p.286)

A Trianonnal kapcsolatos szövegekben is érezhető ez a hatás, a *Magyar Nemzet* részletesen tudósít a Kisgazda Párt, az MDF a MIÉP és a kormány megemlékezéseiről. Csurka István Hősök terén rendezett *Igazságot Magyarországnak!* című nagygyűlésen elhangzott beszédét részletesen ismerteti, amelynek tulajdonképpen a baloldali Horn-kormány a célpontja. A publicisták, akik Trianonról cikket írnak, a revíziós hangvételéről felismerhető jobboldali újságíró Vigh Károly, Tőkéczi László és Németh Zsolt, a Külügyminisztérium államtitkára, aki a kisebbségben élő magyarokkal kapcsolatban nyilatkozik.

2005-ben a radikális hangnem nem változott, a *Magyar Nemzet* ellenzéki lap lett ugyan, a Medgyessy-kormány az állami támogatást megvonta a napilaptól, a jobboldali médiahálózat kiépítése viszont folytatódott, Orbán Viktor meghirdette a „másik nyilvánosság” megteremtésének programját, amelyben többek között a *Magyar Nemzet* előfizetésére szólította fel híveit. (Monori, [2005] p.286) A *Magyar Nemzet* tehát maradt a Fidesz-MPP kötelékében.

A 2005-ös szövegkorpusz terjedelme is elég nagy, szószáma tízezer felett van. (10 442 szó) A szélsőséges megmozdulások mellett, amelyek csúcspontja a Jobbik és a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom felvonulása, a határon túli szervezetek megmozdulásairól is szó esik. A szélsőjobboldali tüntetés egyik követelése az autonómia megadása a határon túli kisebbségeknek, ezért vonulnak a szomszédos államok külképviseletei elé a tüntetők. Természetesen a kettős állampolgárságról szóló népszavazást is összekapcsolják az évfordulóval a tüntetők, élesen bírálják a Gyurcsány-kormányt a hazai és a határon túli megemlékezők is. Az újságban szereplő múltat értékelő

publicisztikák is az utódállamok korabeli politikájával, a csehekkel és a románokkal kiemelten, a békeszerződésben játszott szerepükkel, és az autonómiával foglalkoznak.

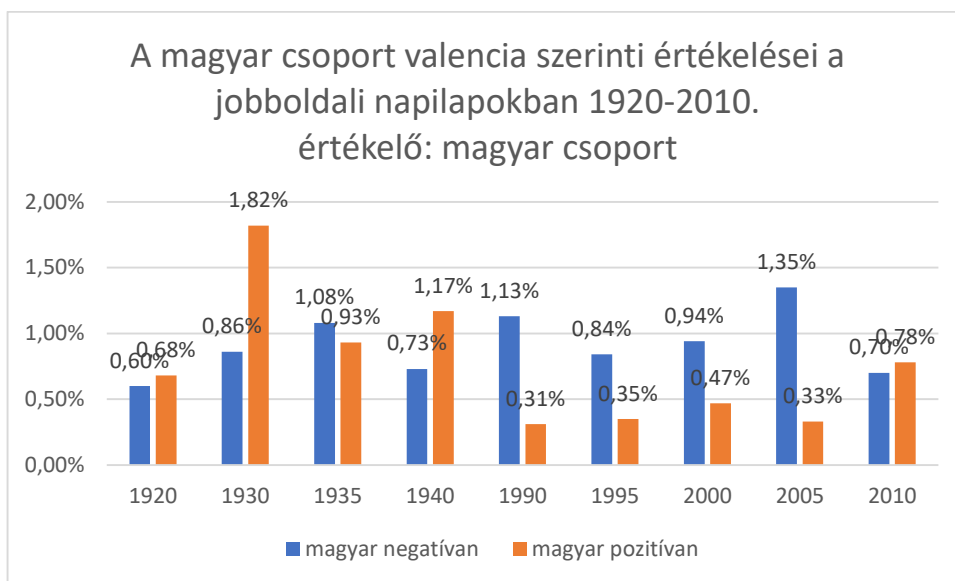
2010-ben egy újabb, a parlamenti pártokat és a közvéleményt is megosztó esemény, a Nemzeti Összetartozás Napja a központi téma a trianoni évfordulóval kapcsolatban a legnagyobb terjedelmű, 14 720 szóból álló jobboldali alkorpuszban. A nemzeti emléknap törvénybeiktatása ellen szavaztak az MSZP képviselői, az LMP képviselői pedig tartózkodtak. Kövér László a törvénytervezet benyújtója szerint az emléknap célja, hogy „elkezdődjön a 90 évvel korábbi döntés révén keletkezett nemzeti trauma kibeszélése”. A június 4-i parlament emléknapon pedig a szocialisták nem vettek részt. Ezek a belpolitikai események természetesen jó témát szolgáltatottak az ellenségeskedésre a 90 éves trianoni évfordulón a jobboldali korpuszban. A *Magyar Nemzetben* gúnyos cikk jelenik meg az MSZP távolmaradásáról. A Trianon=trauma metafora is megihlette az újságírókat, két cikk is arról íródott, hogy a Nemzeti Összetartozás napja a trauma kibeszélését szolgálja, az MSZP ebben a kibeszélésben, azaz a gyógyulási folyamatban azonban nem akar részt venni. Trianon jobboldali kisajátításához ezzel a tétivel paradox módon az MSZP is hozzájárul.

Összességében elmondható, hogy 1920-ban a jobboldali szövegkorpuszban még többféle jobboldali irányvonal van jelen, 1930-tól kezdve viszont a trianoni békeszerződés revíziójához való viszony is beépül a jobboldali ideológiába és meghatározó lesz. Ez persze nem véletlen, hiszen a trianoni békeszerződés kényszeríti rá a magyar csoportra, hogy nemzetállamként határozza meg magát. A nemzetállamnak pedig egy fontos kritériuma az állandó országhatár. A rendszerváltás után a *Magyar Nemzet*, amely a vizsgálatban egyedülként képviselte a jobboldalt, az ötévenkénti bontásban már sokkal inkább köthető egy-egy jobboldali párthoz. 1990-ben az MDF, 1995-ben a MIÉP, majd 2000-től már erőteljesen a Fidesz- MKPP ideológiai érdekeltségébe került. Látható az is, hogy 2000-től kezdve a szélsőjobboldali gondolatok sem állnak távol az újság irányvonalától. A jobboldali szövegkorpuszban tehát 1920-tól a radikálisabb jobboldali hangvétel dominál, majd 1990-ben ez mérséklődik, de 1995-től újra a radikális hangvétel erősödik fel.

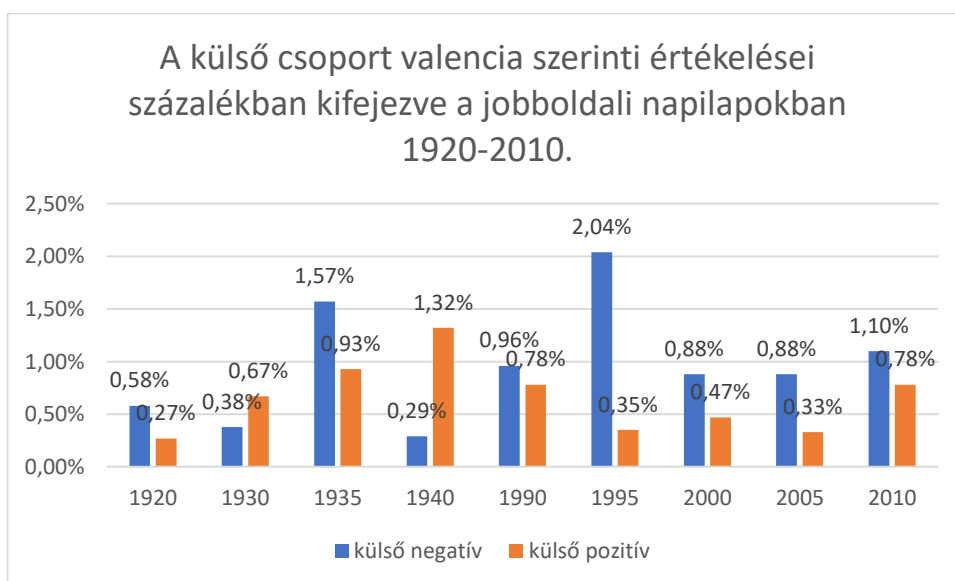
### VIII./9.2. Jobboldali napilapok csoportközi értékelésének aszimmetriája

A magyar csoportra és a külső csoportra vonatkozó pozitív és a negatív értékeléseket az évente kialakított (1920, 1930, 1935, 1940, 1990, 1995, 2000, 2005, 2010) jobboldali alkorpuszok szószámához viszonyítva, százalékos arányban is megadtam. (százalékszámítás: saját csoport negatív/pozitív értékelések száma/jobboldali alkorpusz összes szószáma x 100, külső csoport pozitív/negatív értékelések száma értékelés/jobboldali alkorpusz összes szószáma x100.) Az eredményeket a 9. és a 10.diagramon ábrázoltam.

9.diagram



10.diagram



Forrás: saját szerkesztés

A kiinduló hipotézis szerint a traumafeldolgozás szempontjából a saját csoport pozitív értékelései és a külső csoport negatív értékelései között mutatókozó aszimmetria a kiváltó esemény után közvetlenül magas, majd az idő múlásával párhuzamosan csökken. Azaz a saját csoport pozitív értékelése, és a konfliktusban szereplő külső csoportok negatív értékelése csökken. Ez a mintázat a trauma feldolgozás felé mutat.

A jobboldali napilapok magyar csoportra vonatkozó pozitív értékelései 1920-ban szinte azonos szinten vannak a magyar csoport negatív értékeléseivel. A saját csoportra vonatkozó pozitív értékelések szöveghez viszonyított aránya 1920-ban 0,68%, míg a negatív értékelések aránya 0,60%, mindössze 0,08%-kal kevesebb, mint a pozitívoké. Ennek oka, mint azt az 1920-ról szóló fejezetben már kifejtettem, hogy a jobboldali szövegkorpuszba sorolt *Budapesti Hírlap* és *Új Nemzedék* a saját csoporton belül a *kormányt* és a *nemzetgyűlést* feltűnően sokszor negatívan értékeli, és mivel ezek az értékelések is egy halmazba kerültek a magyar csoportra vonatkozó értékelésekkel, ezért az egész csoportra vonatkozó negatív értékelések száma is nő. Ez az eredmény azt mutatja, hogy a magyar jobboldali csoport perspektívájából nézve a konfliktust, a *kormány* és a *nemzetgyűlés* is ellenséges csoportok ebben a két napilapban, vagy másnéven bűnbakok. Ez a megállapítás helytálló, hiszen a trianoni békeszerződés aláírásának napja előtt valóban kialakul egy konfliktus a kormány és a pártok között arra nézve, hogy ne írja alá a kormány a békeszerződést. Erre utalnak a korabeli cikkek címei is. Például a *Pesti Hírlapban*: „A kormány hajlandó aláírni a békeszerződést.” „Papírrongy? Ki hatalmazta fel a kormányt arra, hogy aláírja a békét?” vagy: „Tiltakozások a béke ellen-tiltakozó táviratok a kormányhoz.”

Ugyanakkor a *Pesti Hírlapban* megjelennek más belső csoportok is, amelyek a békediktátumért felelősek, ezek: a Károlyi-Jászi kormányzat, a zsidók, a bolsevikok és a nemzetietlen újságírók.

Az 1920-as jobboldali szövegkorpuszban a külső csoportokra vonatkozó negatív értékelések aránya jóval magasabb (0,58%), mint a pozitív értékelések aránya (0,27%), azonban az értékelések aránya összességében sem éri el a magyar csoport értékelésének arányát. Az ellenséges külső csoportok ebben a szövegtestben: az antant, a franciák, a csehek és a románok.

A magyar csoportra vonatkozó pozitív értékelések aránya(0,68%) nem sokkal magasabb a külső csoportra vonatkozó negatív értékelések arányánál, (0,58%) viszont

egyik esetben sem éri el az 1%-ot sem, tehát nem túl magas. A hipotézis szerint az esemény után közvetlenül mindkét értéknek szélsőségesen magasnak kellene lennie, mivel ez a mintázat utal a csoportot ért sokkra. Bár az értékek alacsonyak, a tendencia megegyezik a csoportközi értékelésre vonatkozó hipotézissel.

1930-ban viszont a magyar csoport kiemelkedően magas pozitív értékelést kap, melynek magyarázata az, hogy az „egész világ magyarsága“ a revíziót támogatja, amelyben élen járnak a jobboldali csoportok. A jobboldali újságok igyekeznek úgy interpretálni a trianoni évfordulót, amikor eljött végre az ideje a revíziós küzdelemnek, amelyben minden magyar egyetért, pártállásra való tekintet nélkül. Ennek a küzdelemnek pedig a célja az integrális revízió. Az egész világ magyarságába beletartoznak a magyarországi pártok, a határon túli magyarok, és a Revíziós Liga propagandájának hatására létrejött és a nyugati nagyhatalmak nagyvárosaiban élő magyar baráti társaságok.

1930-ban a jobboldali szövegtörzsben csak a szélsőségesen jobboldali *Magyarság*-ban bukkan fel egy ellenséges belső csoport, ez pedig a Bethlen- kormány, amely kárhózzátatva van azért, mert 10 éven keresztül nem tett semmit a revízió érdekében.

A külső csoportokra vonatkozó értékelések viszont meglepő eredményt mutatnak az 1930-as jobboldali szövegtörzsben, ugyanis a külső csoportok pozitív értékelései kétszer olyan magasak, mint a negatív értékelései. (ld. 10 diagram) Ez az eredmény azért lehetséges, mert a szövegekben tulajdonképpen csak egy ellenséges külső csoport jelenik meg, és ezek a csehek, az összes többi külső csoport, akikről említést tesznek a szövegek, olyan nemzeti csoportok, akik támogatják a magyar békerevíziót. (olaszok, franciák, angolok, amerikaiak) Az 1930-as szövegtörzs fő témája tehát a revízió, ami a trianoni békeszerződés tagadását jelenti. A trianoni békeszerződés ellenzésével pedig minden belső csoport, és minden külső csoport is egyetért, kivéve a cseheket.

A két mutató tehát, amelyek értékeinek az idő előrehaladtával párhuzamosan csökkenie kellene, nem csökken, hanem a saját csoportra vonatkozó pozitív értékelések kiugróan nőnek 1920-hoz képest, és a külső csoport pozitív értékelései is növekednek, a negatív értékelések pedig csökkennek. Ez affelé mutat, hogy a saját csoport önértékelése pozitív, a saját csoport megerősödött.

1935-ben a jobboldali szövegtörzsben a magyar csoportra vonatkozó pozitív értékelések kicsivel alacsonyabbak, mint a negatív értékelések, a *Budapesti Hírlap*ban



megjelenik a szembenézés kérdése, amit a cikkíró az egész magyar csoportra nézve kötelezőnek érez.

A külső csoport negatív értékelései viszont az 1935-ös jobboldali korpuszban kiugróan magasak. Ezek az értékelések a *Magyarság* és a *Pesti Hírlap* vezércikkeinek eredményei tulajdonképpen, mivel a *Budapesti Hírlapban* nincsen külső csoportra vonatkozó értékelés. A *Magyarságban* az ellenséges külső csoportok a németek és az oroszok, a *Pesti Hírlapban* viszont a csehek, románok, szerbek. A *Pesti Hírlap* továbbra is a magyarok megerősödésére, a férfias szellem ápolására és a bátor küzdelemre buzdít. A *Magyarságban* Pethő Sándor viszont óvatosságra int a jövővel kapcsolatban és a Duna menti népek összefogását hirdeti a németek megerősödésével és a pánszláv veszedelemmel szemben. Ennek az összefogásnak a vezetője pedig csak a magyarság lehet.

1940-ben egyetlen napilap maradt a jobboldalon, a *Pesti Hírlap*, amelyben a saját csoport értékelései pozitívok és a külső csoporté is pozitívok. A külső csoportok itt a szövetséges német és olasz csoport, akik a sikeres revízióban közreműködtek.

A rendszerváltás utáni jobboldali szövegkorpuszra is jellemző az a mintázat, ami az egész rendszerváltás utáni szövegkorpuszra, hogy a magyar csoportra vonatkozó negatív értékelések arányai meghaladják a saját csoportra vonatkozó pozitív értékelések arányait, valamint a külső csoportra vonatkozó negatív értékelések aránya is jóval magasabb a pozitív értékeléseknél. Ez mind az öt, rendszerváltás utáni évben hasonló.

A saját és a külső csoportokra vonatkozó negatív értékelések túlsúlya a rendszerváltás utáni jobboldali korpuszban két okkal magyarázható. Az egyik, hogy az értékelő jobboldali csoport ágensei párhuzamosan értékelik a múlt eseményét, azaz a trianoni békeszerződés aláírását, valamint a jelenben történő eseményeket és szereplőket (konfliktusokat), amelyek a trianoni évorduló két hetében zajlanak. Így például 1990-ben a párhuzamos fő téma a magyarországi pártok nyilatkozata Trianonról, és az Erdélyi Világszövetség megemlékezésének kérdése, ami konfliktust generál. 2005-ben a népszavazás a kettős állampolgárságról és a MIÉP, valamint a Hatvannégy Vármegye tüntetése, vagy 2010-ben a parlamenti pártok reakciója az Összetartozás Napjának törvénybe iktatásával kapcsolatban.

A másik ok, hogy a párhuzamos események miatt a saját csoportban és a külső csoportban is kibővül a szereplők köre, akiket a jobboldali csoport értékelhet. Így 1990-

ben a jobboldali csoport a békeszerződéssel kapcsolatban a múltban a Károlyi-kormányt, a Tanácsköztársaságot, a békedelegáció és Apponyi tevékenységét, a Simonyi-Semadan kormányt, a revíziós és irredenta propagandát, és a baloldali agitációt teszi felelőssé. A külső bűnbakok a békekonferencia résztvevői és a nagyhatalmak, Beneš és Mašaryk, a román nacionalista vezetők: Goga és Tileu, valamint a csehek, románok, szerbek és a franciák, valamint Ormos Mária cikkében Moszkva, a Rákosi- csoport, Sztálin, Lenin, Ádám Magda cikkében pedig Wilson és Clemenceau.

A jelenben viszont az Erdélyi Világszövetség Temesvárra hirdetett összejövetelével kapcsolatos konfliktusban a románok az ellenséges csoport.

1995-ben a *Magyar Nemzetben*, így a jobboldali korpuszban nem írnak aktuálpolitikai eseményről, a belső felelősök a békéért Károlyi, Kunfi Zsigmond, és Linder Béla, a külső csoportból pedig Beneš, Mašaryk, Seaton Watson, Wickham Steed, és Clemenceau, a „tigris”, vagyis nagyjából ugyanazok a szereplők, mint akikről 1990-ban szó van. Ennek pedig az az oka, hogy a témában a vezető publicisztikát Vigh Károly írta mindkét vizsgált évben.

2000-ben a jelenbeli párhuzamos esemény a Trianon Társaság megemlékezése volt a zebegényi Kálvária- dombon, ahol beszédet mondott Torgyán József. Beszédében hangsúlyozta, hogy a békeszerződés a wilsoni elveket be nem tartó diktátum, rablóbéke volt, azaz annak megalkotói a felelősök, valamint a jelenbeli kormányok, akik nem támogatják megfelelően az elszakadt országrészeket. Ezek közül a Horn-kormányt említi név szerint. Ebben az évben a fentebb említett aktuálpolitikai események ismertetésén túl csak publicisztikák szerepelnek. A publicisztikákat jobboldali szerzők így Vigh Károly, Tökéczki László írják, a belső és külső felelősök tehát ugyanazok a szereplők maradnak, mint 1995-ben. A baloldali történészek már nem publikálnak a lapban.

A 2005-ös jobboldali szövegtörzs a legnagyobb terjedelmű jobboldali törzs, amiben részletesen beszámolnak a megemlékezésekről, és tüntetésekről, amelyek főszereplői a MIÉP és Csurka István, a Jobbik Magyarországért Mozgalom és a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom, és vezetője Toroczkai László, valamint a Trianon Társaság. A Jobbik és a HVIM tüntetést szerveztek a békeszerződés ellen, és a résztvevők a Felvonulási téren található Regnum Marianum keresztől indulva fáklyákkal vonultak a francia, a szerb, a román, végül pedig a szlovák nagykövetséghez, hangot adva a 85 évvel ezelőtti szégyenletes döntés elítélésének. *Toroczkai László*, a HVIM elnöke mindegyik kirendeltségnél megpróbált petíciót átadni, amiben az elszakított területek

autonómiáját követelték. A tüntetők vezetői a Gyurcsány-kormányt bírálták és a liberalizmust kárhoztatták a történekeért. Csurka István beszédében pedig úgy fogalmazott: „gyilkos kísérlet alanyai vagyunk, melynek célja, hogy a legrövidebb idő alatt elpusztítsanak egy ezeréves nemzetet. Kiemelte még: a bolsevista véglények és liberális barátaik évtizedekig elhazudták Trianont, majd „elprivatizálták” a rendszerváltást, azután belehajszolták az országot a december 5-i gyalázatba.” (*Magyar Nemzet* 2005.06.02)

A múlt eseményét, vagyis a békeszerződést publicisztikákban és két interjúban értékelik. Új vezércikk író publicisták írnak a témában, Tamáska Péter, Margittai Gábor, Novák Miklós, Rockenbauer Antal. A publicisztikákban megjelennek a már ismert belső és külső felelősök. Ugyanakkor az interjúk két új Trianon okait kutató könyv írójával Száraz Miklós Györggyel és Für Lajossal készültek, és mindkét szerző véleményt nyilvánít a kettős állampolgárságról szóló népszavazás ügyében is. A Gyurcsány-kormány egyértelműen bűnbak ebben a szövegkorpuszban.

2010-ben az Összetartozás Napja körüli konfliktus uralja a trianoni évfordulóról szóló tudósításokat, ebben a kontextusban az ellenséges csoport az MSZP, melynek tagjai nem vesznek részt a parlamenti megemlékezésen.

A mindkét csoportra vonatkozó negatív értékelések magas számának egyik magyarázata lehet a traumafeldolgozás szempontjából, hogy a saját csoport saját magának és a külső csoportnak is ugyanolyan felelősséget tulajdonít a csoportközi konfliktusban, tehát megkezdődik a traumafeldolgozás. Ugyanakkor a saját vizsgálatomban jobboldali napilapokat vizsgáltam, amelyekben a rendszerváltás után, főként 2000-től kezdve a jobboldal és baloldal közötti éles megosztottság befolyásolta a csoportközi értékelés eredményeit. Ugyanis a magyar csoportra vonatkozó értékelések összgyakorisága a baloldali csoportokra vonatkozó értékeléseket is tartalmazza. Ezek az értékelések leginkább a narrátor jelen eseményeiben részt vevő szereplőkre vonatkozó értékelései, és nem a múlt eseményeiben szereplőkre vonatkoznak. Így az egyes szövegkorpuszoknak nem számottevő részei, hiszen a szövegek nagy része a trianoni békeszerződést értékeli, és nemcsak eseményeket mesél el. (Ugyanakkor még a múlt eseményeinek értékeléseiben is előfordulhat, hogy az értékelés kiindulópontja a baloldali-jobboldali szembenállás.) Mégis torzíthatják a saját csoportra vonatkozó értékelések eredményeit. Ezért célszerű lett volna ezeket az értékeléseket levonni a saját csoport egészére vonatkozó negatív és pozitív értékelések számából.

### VIII./9.3. A baloldali napilapok csoportközi értékeléseinek aszimmetriája

27.táblázat

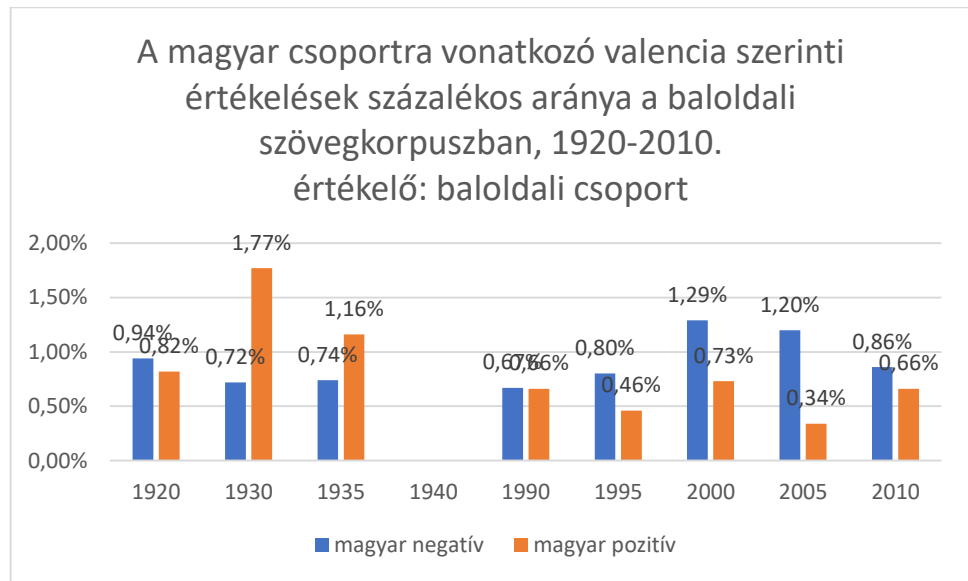
A baloldali szövegkorpusz összetétele 1920-2010.

|                    | 1920   | 1930                             | 1935            | 1940       | 1990-2010                              |
|--------------------|--|----------------------------------|-----------------|------------|--|
| Baloldal           | <i>Népszava</i><br><i>Világ</i><br><i>Az Est</i> | <i>Népszava</i><br><i>Az Est</i> | <i>Népszava</i> | nincs adat | <i>Népszabadság</i><br><i>Népszava</i> |
| összes<br>szószám: | 26 299   | 7167                             | 669             | nincs adat | 99 672                                 |

Forrás:saját szerkesztés

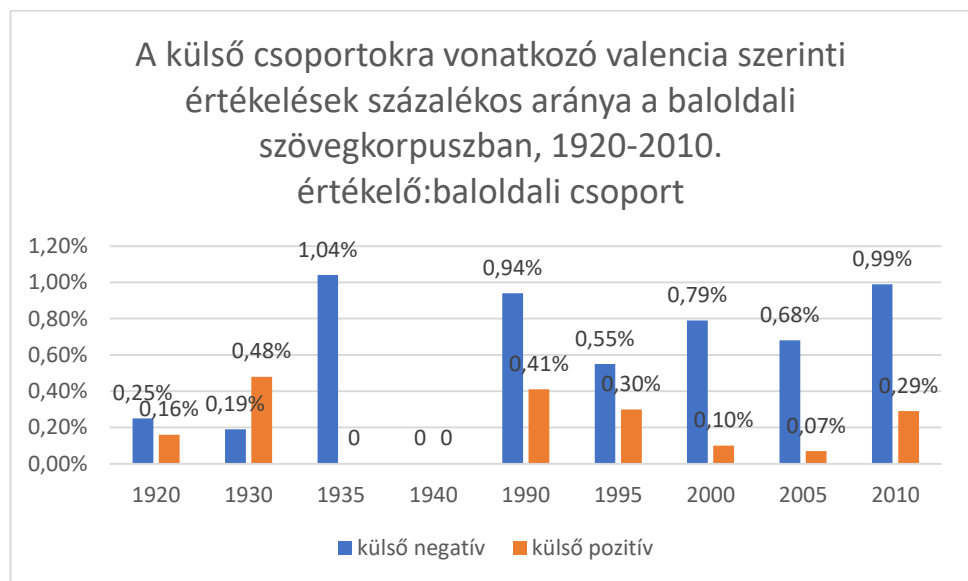
A baloldali napilapok alszövegkorpusza mind a kilenc vizsgálati évben kisebb terjedelmű, mint a jobboldali napilapoké. 1920-ban a szociáldemokrata *Népszava*, a polgári liberális *Világ* és a liberális *Az Est* című lapok tartoznak ide, a szövegkorpusz szószáma 26 299 szó. Mivel a *Világ* 1927-ben megszűnt, a vizsgálati anyagban a *Népszava* és az *Az Est* maradt a baloldalon az 1930-as szövegkorpuszban. A *Népszava* 1944 március 19-én jelent meg utoljára, a trianoni évfordulóhoz kapcsolódó cikkeket azonban csak 1930-ban és 1935-ben találtam, 1940-ből nincsen baloldali szövegkorpusz. 1990-től azonban a vizsgálati anyagban a *Népszava* és a *Népszabadság* szerepel a baloldalon. Az arányszámítást ugyanúgy végeztem, mint a jobboldali szövegkorpusz esetében, azaz az évenkénti szövegkorpuszokban szereplő napilapok szószámát összeadtam, valamint összeadtam a magyar csoportra és a külső csoportra vonatkozó negatív, illetve pozitív értékelések előfordulásának számát is, majd a nyers gyakoriságok összegét elosztottam az évenkénti korpuszok összes szószámával és megszoroztam százal. A saját csoportra vonatkozó eredményeket a 11. diagram, a külső csoportra vonatkozókat pedig a 12. diagram szemlélteti.

11.diagram



Forrás: saját szerkesztés

12.diagram



Forrás: saját szerkesztés

Kiinduló hipotézisem ebben az esetben is az volt, hogy a saját csoport magyarokra vonatkozó pozitív értékelései és a külső csoportra vonatkozó negatív értékelései az idő előre haladásával párhuzamosan csökkenni fognak.

A baloldali szövegkorpusz egészére jellemző, hogy sokkal kisebb az értékelések szöveghez viszonyított aránya, mint a jobboldali szövegkorpuszban, ugyanakkor mind a magyar csoportot, mind a külső csoportot érintő értékelések mintázata hasonlóan alakul, mint a jobboldali szövegkorpuszban. Azaz, 1940-ig a magyarok több pozitív értékelést

kapnak, mint negatív, 1990 és 2010 között viszont a magyar csoport negatív értékelései csaknem mindent vizsgált évben jóval meghaladják a pozitív értékeléseket. A külső csoport esetében pedig ugyanúgy, mint a jobboldalon, a negatív értékelések minden vizsgált évben magasabbak, mint a pozitívak, kivéve 1930-ban, amikor a külső csoport tulajdonképpen a külföldön élő magyarokat jelenti.

1930-ban a magyar csoportra vonatkozó pozitív értékelések ugyanúgy kiugróan magasak, mint a jobboldali korpuszban, és ehhez járulnak a külső csoportok nagy arányú pozitív értékelései. Az 1930-as baloldali szövegtörzsben az *Az Est* és a *Népszava* szerepel. Az *Az Est*-ben a külső csoportok közül az olaszok, az amerikaiak és a hollandok kapnak pozitív értékeléseket. Ezek közül a csoportok közül az amerikaiak és a hollandok az ezekben az országokban élő magyar baráti társaságokat jelölik.

Az 1930-as *Népszava* korpusz (3305 szó) egy vezércikkkel kezdődik, amely 1930. 06.04-én jelent meg. A vezércikk szinte egy kiáltvány a demokráciáért a Szociáldemokrata Párt nevében. A narrátor kifejti, hogy a békével azért nem tudtak és tudnak egyetérteni, mert antidemokratikus. A Szociáldemokrata Párt mindig is a békés revízió híve volt, „mégpedig a kérdéses területek népének szabad önrendelkező joga alapján.” azaz az etnikai revízió híve.

A szövegben tulajdonképpen három csoport értékeléseivel találkozunk: a narrátor a szociáldemokrata „osztálytudatos munkás” csoport tagja, aki bírálja egyrészt az antidemokratikus békét előidéző nagyhatalmakat és bírálja a magyar csoport államférfijait is, akik aláírták ezt a békét.

„Persze, száját tépő hazafiaknak ez nem elég. Ők nem békés revíziót, hanem háborús ellengyőzelmet, revánsot akarnak, ők nem a népek békés együttműködésére törekszenek, hanem háborús versengésre és háború biztosította uralomra, hasonlóan azokhoz, akik a határokon túl ugyanerre törekedtek és ugyanezt tették és teszik. Ezek azok az urak, akik Trianon megalkotóihoz hasonlóan csak erőszakra építenek, csak erőszakban bíznak és elvetik a demokratikus módszereket.” (*Népszava*, 1930.06.04.)

Itt a saját csoport tehát a szociáldemokrácia, amely a magyar csoporton belül egy kisebb csoport, a pozitív értékelések ebben a szövegben a szociáldemokrata csoportra vonatkoznak. A narrátor negatív értékelései a magyar csoportot érintik ugyan, de az nem az ő saját csoportja, azaz nem a szociáldemokrácia. A saját csoport felértékelése természetesen itt is megtörténik, hiszen itt a szociáldemokrata csoport az, ami minden csoport felett áll a trianoni kérdésben is, az egyetlen, amely demokratikus megoldást

sürget, éppen ezért nem a magyarsággal, hanem a világ demokratikus és szocialista pártjaival karöltve kell küzdenie.

„Mindebből pedig az következik, hogy Magyarországot egyetemes életérdeke a demokrácia táborába szólítja. Előbb szűnjék meg Magyarország népének elnyomatása- szabad nép éljen szabad hazában! Ezzel és ezen keresztül és ezzel egyidejűen vegyünk fel azután a békés megegyezésre irányuló harcot Trianon ellen, még pedig vegyünk föl a világ demokratikus és szocialista pártjaival karöltve, úgy hogy a magunk diadalát a demokrácia világhódító hadseregének diadalához kössük...Trianon ellen nincs más barátunk, csakis a demokrácia.“(Népszava 1930.06.04.)

1935-ben a baloldali szövegkorpusz egyetlen cikkében, (azaz a *Népszava*) a narrátori perspektíva szintén a szociáldemokraták csoportját favorizálja, és a szerző kiegészíti azzal, hogy a nacionalizmus hívei, és a nacionalista nézőpont érvényesült a békéket illetően az antant hatalmak részéről. A jelenben pedig a legyőzött országok urai, a megszállott nacionalisták azzal vádolják a szociáldemokratákat, hogy az ő hatásukra bomlott fel a hadsereg az I. világháborúban és miattuk veszítették el a háborút. Ez azonban a szerző szerint teljes mértékben hazugság. A szociáldemokrácia a jelen helyzetben háború és erőszakellenes, a békés rendezés híve.

A magyar uralkodó osztálybeli csoport a *Népszavában* tehát ugyanabban a kategóriában van, mint az antant, ami a gyilkos béke okozója volt.

Mivel 1940-ből nincsen baloldali adatunk ezért a csoportközi értékeléseket egy másik korszakban, a rendszerváltás után követhetjük nyomon.

A rendszerváltás utáni bal oldali szövegkorpuszban is jellemző az a tendencia, ami az egész rendszerváltás utáni szövegkorpuszra is, hogy a magyar csoportra vonatkozó negatív értékelések aránya magasabb, mint a pozitív értékeléseké, valamint a külső csoportra vonatkozó negatív értékelések is meghaladják a pozitív értékelések arányát.

Összességében tehát nincs különbség a jobboldali sajtó és a baloldali sajtó csoportközi értékeléseinek aszimmetriája között.

#### **VIII./9.4. Értékelői perspektíva és narrátori érzelmek**

A traumafeldolgozás állapotára vonatkozó megállapításokat tovább árnyalják az értékelői perspektíva és a narrátori értékelések tartalma szempontjából elemzett adatok. Saját kutatásomban a szereplői és narrátori értékelői perspektívát csak egy alszövegkorpuszban vizsgáltam, az 1995-ös alkoruszban, mintegy kísérletszerűen, az általam kigondolt elemzési módszer alapján. Mivel a rendszerváltás utáni alszövegkorpuszokban sok az

értékelő szöveg, amely a traumatikus esemény okait és következményeit tárgyalja a múltban, ezért a narrátori értékelések a múlt eseményeire és szereplőire is vonatkoznak. A narrátori értékeléseket felosztottam a múlt eseményeit és a jelen eseményeit értékelő perspektívákra, és bevezettem az énről szóló elbeszélések vizsgálatakor használt *visszatekintő*, *átélő* és *újraátélő* perspektíva fogalmát a narrátori értékelések esetében. Valamint a szereplői elbeszéléseket is visszatekintő perspektívának vettem, kognitív tartalom mellett. Hipotézisem szerint a trauma feldolgozatlanságára utal, ha a narratívumban magas számú átélő, és újraátélő narrátori perspektíva jelenik meg a visszatekintő perspektívával szemben.

28. táblázat

A narrátori perspektíva ideje és tartalma

|          | narrátori jelen   | narrátori múlt        | szereplői     |
|----------|-------------------|-----------------------|---------------|
| érzelmi  | átélő perspektíva | újraátélő perspektíva |               |
| kognitív |                   | visszatekintő         | visszatekintő |

*Forrás:saját szerkesztés*

Az 1995-ös alkorpuszban tehát megnéztem a narrátori és a szereplői értékelések relatív gyakoriságát és a találatokhoz kognitív, illetve érzelmi tartalmat rendeltem. Ezután megnéztem azt is, hogy az értékelés tárgya, azaz az esemény, vagy az esemény szereplője a múlthoz vagy a jelenhez tartozik. A kódolási folyamatot a VIII. /5.5. fejezetben a kutatás leírásában már bemutattam.

29. táblázat

Átélő, újraátélő és visszatekintő perspektíva 1995.

| <b>Magyar Nemzet 1995</b> | narrátori jelen | narrátori múlt | szereplői |
|---------------------------|-----------------|----------------|-----------|
| érzelmi                   | 9               | 66             |           |
| kognitív                  | 0               | 15             | 103       |
| <b>Népszabadság 1995</b>  |                 |                |           |
| érzelmi                   | 12              | 41             |           |
| kognitív                  | 11              | 26             | 43        |
| <b>Népszava 1995</b>      |                 |                |           |
| érzelmi                   | 5               | 8              |           |
| kognitív                  | 1               | 3              | 57        |

*Forrás: saját szerkesztés*



Az eredményekből jól látszik, hogy az átélő és újraátélő perspektíva használata mindhárom napilapban kevesebbszer fordul elő, mint a visszatekintő perspektíva használata. A *Magyar Nemzetben* 77 az átélő és újraátélő perspektíva 118 visszatekintő, a *Népszabadságban* 53 az átélő és újraátélő perspektíva és 80 a visszatekintő, a *Népszavában* pedig 13 és 61 a két gyakoriság. A rendszerváltás utáni napilapokban azt vártam, hogy a narratív perspektíva érzelmi telítettsége csökken és a kognitív belátásé nő. Ezzel párhuzamosan pedig a múltra reflektáló, érzelmileg telített narrátori értékelések száma is csökken.

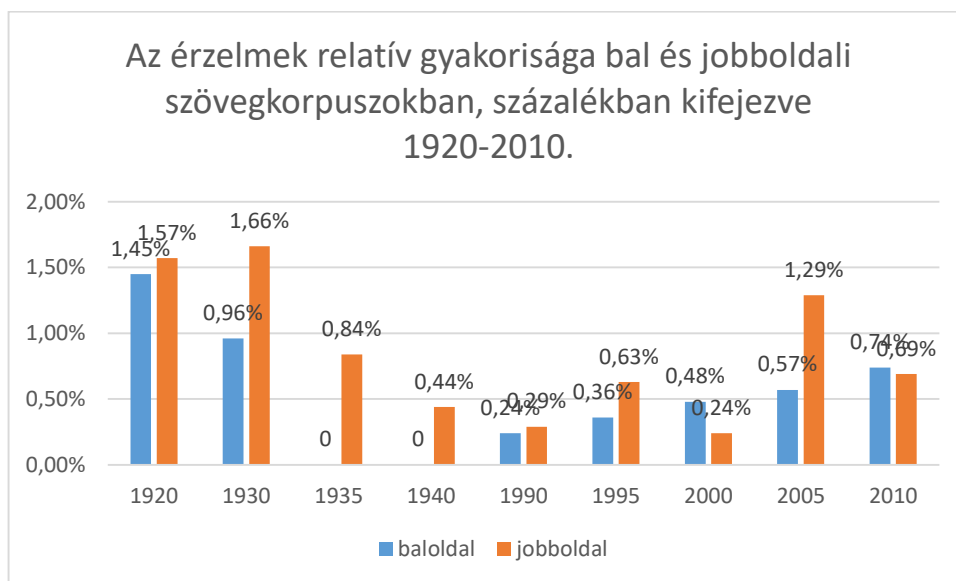
Az egyetlen 1995-ös szövegtörzshez kapott eredmény ennek a hipotézisnek megfelel. Sajnos, azonban a kódolások manuálisan történő lassúsága miatt nem készítettem el az összes szövegtörzshez az elemzést, így a további eredményekről csak feltevéseim lehetnek. A traumafeldolgozással párhuzamosan a traumatikus esemény bekövetkeztétől az időben előre haladva a narrátori átélő és újraátélő perspektíva csökken.

## VIII./10. Traumafeldolgozás és érzelmek

### VIII./10.1. A kollektív érzelmek relatív gyakorisága

Pennebaker és társai (2001) nyomán feltételeztem, hogy a trauma által kiváltott sokk először érzelmekkel teli narratívát implicál, majd az idő előrehaladtával az érzelmeket felváltják a kognitív kifejezések, ez a tendencia megfigyelhető csakúgy a személyes élettörténetben, mint a csoporttörténetben. A trianoni évfordulóról szóló magyar sajtószövegek esetében a kollektív érzelmek előfordulási gyakoriságát vizsgáltam a bal és a jobboldali szövegkorpuszokban évenkénti bontásban. Az érzelmek gyakoriságát százalékban adtam meg a bal- és a jobboldali szövegkorpuszokra vonatkoztatva. Azaz például az 1920-as baloldali szövegkorpuszban előforduló érzelmet kifejező szavak számát elosztottam a szövegkorpusz összes szó számával, és megszoroztam százal. Az eredményeket százalékokban megadva a 14. diagram szemlélteti.

14.diagram



Forrás: saját szerkesztés

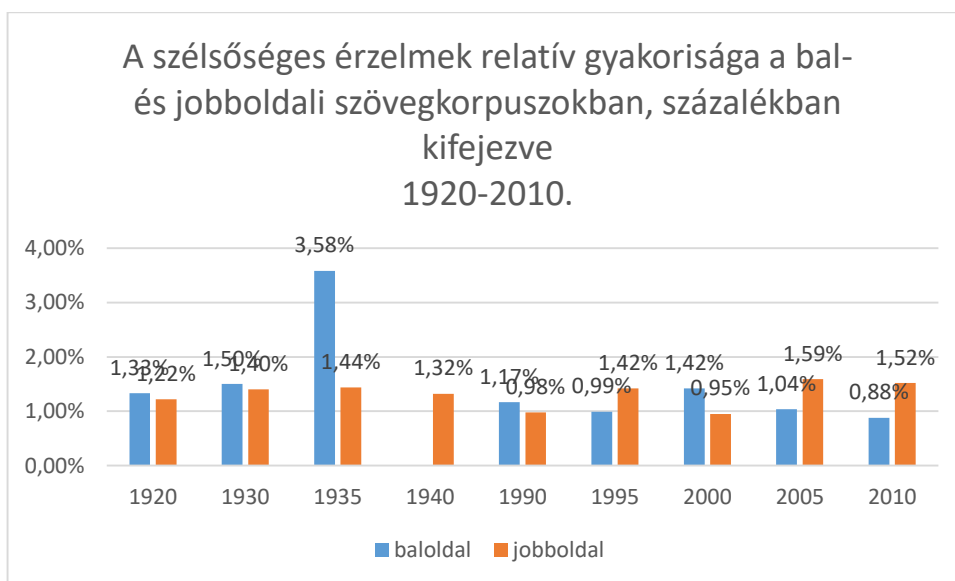
A 14. diagramon jól látható, hogy a traumatikus esemény bekövetkeztekor, 1920-ban mért érzelmegyakoriságok mindkét politikai oldal szövegkorpuszában viszonylag magasak, szinte egy szinten vannak. 1930-ban viszont a jobboldali napilapokban a szöveg terjedelméhez viszonyított érzelmek százalékos aránya (1,66%) majdnem kétszer annyi, mint a baloldali szövegkorpuszban mért érzelmegyakoriság százalékos aránya. (0,96%) 1935-ben a baloldali szövegkorpuszban nincsenek kollektív érzelmek, viszont a jobboldalon a kollektív érzelmek szöveg terjedelemhez viszonyított aránya 0,84%, tehát

viszonylag magas. Mivel 1940-ben nincsen baloldali szövegtörpusz, így ebben az esetben csak a jobboldali szövegtörpuszban található érzelmeket vizsgáltam, amelyek szöveghez viszonyított aránya nagyon alacsony. A rendszerváltás utáni szövegtörpuszokban csaknem minden esetben magasabb az érzellemlal telített szavak aránya a jobboldalon, mint a baloldalon. A sorból kiemelkedik a 2005-ös szövegtörpusz, amiben a jobboldali törpuszban található érzelmek aránya a kétszerese a baloldali törpuszban találhatóal. 2005-ben a trianoni évforduló párhuzamos eseménye volt a kettős állampolgárságról szóló népszavazás, aminek eredménye sokkot váltott ki a jobboldalon. Az érzelmek magas aránya a jobboldali szövegtörpuszban ehhez az eseményhez kapcsolódik. Az érzellemgyakoriság vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy azokban a vizsgált években, amikor egy traumatikus esemény bekövetkezik, így 1920-ban a békeszerződés aláírása, 1930-ban a főként jobboldali teatrális megemlékezések és 2005-ben a kettős állampolgárság elvetése, az érzellemt kifejező szavak száma megemelkedik.

#### **VIII./10.2. A szélsőséges érzelmek relatív gyakorisága**

A kollektív érzelmek vizsgálatán túl egy úgynevezett szélsőséges érzellel szótárt készítettünk, (Fülöp, László, Ilg [2012]) amelybe az erős érzelmi telítettségű szavak kerültek. (Halál, gyilkos, széttép, csonkítás, stb.) A szótárt a teljes sajtótörpusz anyagából alakítottuk ki, és ezt a szótárt alkalmaztam a szövegek vizsgálatára. A szélsőséges érzelmek esetében a saját és külső csoport, valamint a narrátor perspektíváját nem vizsgáltam, csak a szélsőséges érzelmek előfordulására voltam kíváncsi a jobboldali és a baloldali napilapokban. Az arányt ugyanúgy állapítottam meg, mint a csoportközi értékelés esetében. ( szélsőséges érzellemgyakoriság száma törpuszonként/összes szó x100) A szélsőséges érzelmek szöveghez viszonyított száma mind a jobboldali, mind a baloldali újságok esetében némi növekedést mutat 1935-ig. 1935-ben az egyetlen baloldali szövegben, a *Népszava* vezércikkében kiugróan magas ez a szám. 1990-től a jobboldali napilapokban magasabb a szélsőséges érzelmek aránya, mint a baloldaliakban. Az eredményeket a 15. diagram szemlélteti.

15.diagram



Forrás:saját szerkesztés

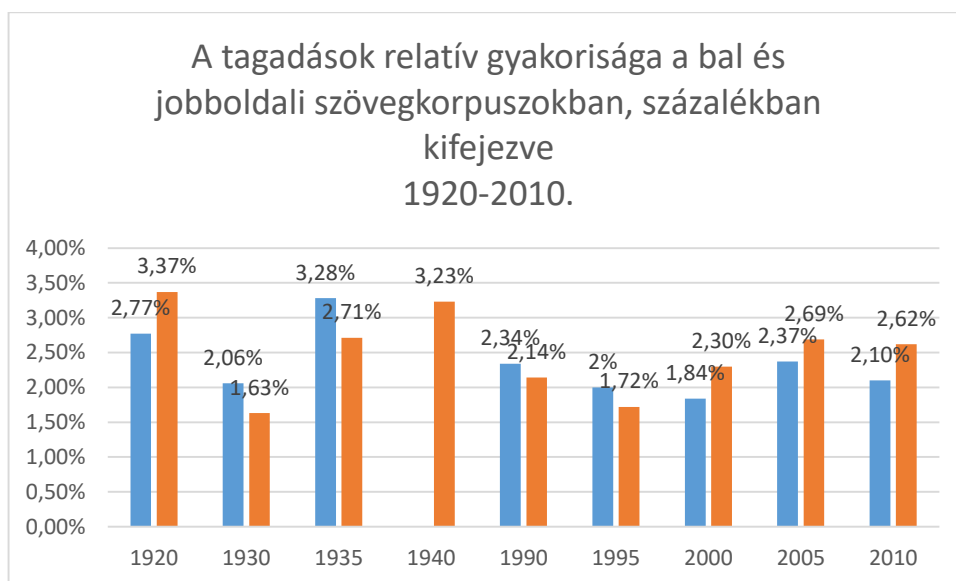
### VIII.10.3. A tagadások relatív gyakorisága

A trianoni sajtókorpuszban megfigyelhető, hogy gyakori a tagadások, a „Nem, nem soha” típusú toposzok használata. Az egyéni traumák és veszteségek feldolgozásának, a gyászmunkának az első fázisa az Volkan [1998] választott trauma modellje alapján a veszteség tagadása. A tagadás nyelvi formáinak azonosítására a narratív pszichológiai kutatócsoport tagjai dolgoztak ki algoritmust. (Hargitai, Bóna, Kis, Nagy, Naszódi és László [2005])

A jobboldali és baloldali korpuszokban évenkénti bontásban vizsgáltam a tagadások arányát, hasonló módon a szélsőséges érzelmek vizsgálatához. (Tagadás találatok száma/összes szószám x 100)

A 16. diagramon jól látható, hogy a tagadások aránya 1920. jobboldali szövegkorpuszában a legmagasabb, 1930-ban azonban csökken, de ezután mindkét politikai oldalon emelkedik és viszonylag magasán 2 és 3 százalék között van.

16. diagram



*Forrás: saját szerkesztés*

Az eredmények azt mutatják, hogy a trianoni békeszerződés nemzetet érintő traumatikus jellege a sajtószövegekben is megjelenik. A történelmi trauma megtörténte utáni időszakban a politikai szereplők, a szemtanúk, a kortársak, a veszteség átélei szólnak meg, akik a kommunikatív emlékezet szereplői. A békeszerződésről szóló sajtószövegekben a magyarokra az érzelmek átélése és a veszteség tagadása jellemző, valamint a saját csoport magas önértékelése és a külső csoport leértékelése, ami identitásfenyegetettséget jelent. A harmincas-negyvenes években ez a tendencia nem csökken, sem a jobboldali, sem a baloldali sajtószövegekben. Erőteljes csökkenő tendencia érzelmek esetében a rendszerváltás után kimutatható, a tagadások esetében viszont nem mutatható ki. Csökkenő tendenciát tulajdonképpen csak a saját csoport pozitív értékelése mutat a rendszerváltás utáni sajtószövegekben.

## IX. ÖSSZEFOGLALÁS

### IX./1. 1. A trianoni trauma, mint a magyar nemzeti csoport választott traumája.

Azt állítottam, hogy a trianoni békeszerződés a magyar nemzeti csoport választott traumája, mivel a múltbeli csoport identitásfenyegetésként élte meg, és ettől kezdve a csoport mentális reprezentációiban identitásfenyegetésként jelenik meg, sőt az aktuális csoportközi konfliktusok alkalmával akár a csoportidentitás alapjává is válhat. Az esemény önmagában, a béke aláírása, az egész nemzetre vonatkozott szimbolikusan, következményei azonban csak az elszakított területeken lévő magyarság számára váltak valós identitásfenyegetéssé. A korabeli médianyilvánosságban és a társadalmi nyilvánosságban nagyon rövid időn belül mégis az egész nemzeti csoportot ért identitásvesztésként interpretálják, azaz egy egységes traumareprezentáció jön létre. 1920-ban a különböző politikai csoportokra jellemző reprezentációk jönnek létre, amelyek közös jellemzője, hogy a béke aláírását sokkhatásként közvetítik. Az azonnali sokkhatásról a katasztrófa-szindrómára jellemző dramatikus narratíva jelenik meg az általam vizsgált politikai napilapokban, amelynek lényege, hogy a kezdeti káosz után, amikor senki nem tudja, mit kell tennie, kialakul egy megnyugtató rend, amit az aktuális hatalom képes kézben tartani. A szövegekben a szociális melodráma realiztikus ábrázolásmódja érhető tetten. (Császi, [2002]pp.191) A fő üzenetek: a csoportot ért megaláztatás, a feladat, ami az utódokra vár, és a béke aláírásának megakadályozása.

1930-ban a tíz éves évfordulón gyásznapot hirdettek, és a rituális megemlékezésekről tudósítottak, az újságok szerint az egész világ magyarsága gyászolt. A normális gyász mintázata szerint itt az emlékezés következne, de emlékezés helyett a revíziós gondolat hatására a veszteség traumává transzformálódik. Folyamatosan a bűnbakképzés, az igazságtalanság, a tagadás, a jogos bosszú, a kárpótlás iránti igény és a harcos tagadás bontakozik ki a szövegekből. Ezek az igények 1935-ben csak fokozódnak. Az egyetlen, 1940-es szövegben végül beteljesednek az igények, a két visszacsatolt országrész az elégtétel. Az 1930-as szövegekben már egy homogén nemzetkép jelenik meg, mindenki a revízió mögé sorakozik fel. 1940-től 1990-ig tart a lappangás időszaka, ebben az intervallumban valóban egyetlen cikket sem találtam Trianonról. 1990-ben a hallgatás

Trianonról és a hallgatás ára, az összes publicisztikában központi téma.<sup>45</sup> Hetven év távlatából elkezdődik a feldolgozásra irányuló munka. A narratívumok mintázata a rendszerváltás után valóban a trauma rekonstrukciója, ami tartalmazza a traumatikus esemény megtörténtének körülményeit és az okokat is, amelyek ide vezettek. Ezeket a történeteket többnyire hozzáértők írják, neves történészek, akik végül olyan narratívumokat hoznak létre, amelyek illeszkednek a magyar nemzet történelmébe, azaz van az eseménynek történeti előzménye. Nem mellékes az sem, hogy maga a trauma szó a szövegekben 1995-ben jelenik meg először.

Azt állítottam, hogy a pszichés trauma és ezáltal a választott trauma kódjai alapján leírható a trianoni békeszerződés médiareprezentációja a korabeli (1920-1940) és a rendszerváltás utáni napilapokban, amelyben jelentős szerepe van egy ideológiai áramlatnak, a revíziónak.

A trauma kódjai: a váratlan behatolás, ami nemcsak az esemény váratlan megjelenését jelenti, hanem az esemény váratlan visszatérést is flash-backekben, emlékképekben. Azután az áldozat és elkövető, a jó és rossz dichotómiája, amely az áldozattal vagy a szemtanúkkal, de mindenképpen a jóval való azonosulás lehetőségét kínálja fel a csoport számára. Azután a trauma szó használata Trianon esetében legitimálja a történet lezáratlanságát, a trauma feldolgozatlanságát, így azt újra és újra elő lehet venni, mintegy megoldatlan feladatként, amelynek megoldása az utódokra hárul. A trauma implikálja a befejezetlenség minden kétségét és szorongását, ezért normális esetben ezek megszüntetésére, azaz a gyógyulásra törekszik a nemzeti csoport. Trianon traumaként való elképzelése így magában hordozza a reményt a gyógyulásra. A gyógyulás fontos elemei az emlékezet, az interpretáció és egy új identitásnarratíva.

A pszichés traumának a kódjai, amelyeket most már a választott traumára is kiterjesztettem, és a hozzájuk kapcsolódó mentális reprezentációk tulajdonképpen egy olyan dramatikus narratíva kódjai, amely mindenki számára ismerős és az általam vizsgált médiaszövegekben tetten érhető. A trauma struktúrájának feltárására a narratív pszichológia módszerét használtam, mégpedig úgy, hogy a traumatikus tünetek és a gyógyulási folyamat szakaszainak megjelenésével párhuzamosan azokat a nyelvi modulokat alkalmazom, amelyek releváns információval szolgálhatnak a trauma állapotát

---

<sup>45</sup> Az új demokrácia parlamenti pártjai egy nyilatkozatot írnak alá Trianonról, amelyben deklarálják, hogy az országhatárokat az európai stabilitást meghatározó realitásnak tekintik.

illetően. Ezek a dolgozatban a csoportközi értékelés modulja, a tagadás, a csoportközi érzelmek, és a szélsőséges érzelmek modul és a perspektíva modul voltak. A pszichés trauma forgatókönyve a következőképpen alakult a trianoni békeszerződésről szóló újságszövegek longitudinális vizsgálata alapján:

**1.**1920. békeszerződés aláírása: hirtelen sokk **2.** 1930. rituális gyász, harag ismérvei: tagadás, ellenállás, bosszú, jóvátétel követelése. A revíziós propaganda hatására a veszteségből traumatikus esemény válik. **3.**1935. Jóvátétel követelése. **4.** 1940. területvisszacsatolások: a jogos elvárás beteljesült. **5.**1940-1990 nincs hír: lappangás időszaka (elfojtás) **6.** 1990-2010. gyógyulás: trauma narratívumok.

A forgatókönyv alapján hipotéziseket állítottam fel a narratív pszichológiai tartalmak, azaz a modulokkal történt szövegelemzés eredményeinek és a trauma tüneteinek, illetve gyógyulás szakaszainak összefüggéseiről.

### **IX./1.2. A narratív pszichológiai kutatás eredményei**

A csoportközi értékelések valenciájára vonatkozó hipotézis szerint azt vártam, hogy a traumatikus esemény megtörténte után a heves sokk narratív pszichológiai jellemzői az 1920-as szövegekben a csoportközi értékelés szempontjából a saját csoport pozitív a külső csoport negatív értékelései lesznek. A tagadás és a csoportközi érzelmek, valamint a szélsőséges érzelmek magas száma szintén várható volt az 1920-as szövegekben.

A csoportközi érzelmek valencia szerinti eloszlásában a saját csoportra vonatkozó pozitív értékelések szinte azonos szinten vannak a magyar csoport negatív értékeléseivel. Ennek oka, hogy a *Budapesti Hírlap* és *Új Nemzedék* a saját csoporton belül a kormányt és a nemzetgyűlést feltűnően sokszor negatívan értékeli, mivel ezek az értékelések is egy halmazba kerültek a magyar csoportra vonatkozó értékelésekkel, ezért az egész csoportra vonatkozó negatív értékelések száma is nőtt. Ez az eredmény arra utal, hogy a két újságban reprezentált politikai csoport tagjai számára a kormány, és a nemzetgyűlés ellenséges csoportok. Ez a megállapítás helytálló, hiszen a trianoni békeszerződés aláírásának napja előtt valóban kialakul egy konfliktus a kormány, és a pártok között arra nézve, hogy ne írja alá a kormány a békeszerződést.

A csoportközi értékelések másik eredménye az 1920-as korpuszban, hogy a külső csoportokra vonatkozó negatív értékelések magasabbak ugyan, mint a pozitív értékelések, és a saját csoport pozitív értékelései és a külső csoport negatív értékelései



szinte egy szinten vannak az alkorpusz szószámához viszonyítva, viszont nem túl magasak. Az esemény után közvetlenül mindkét értéknek szélsőségesen magasnak kellene lennie a hipotézis szerint, ez a mintázat utalna a csoportot ért érzelmi sokkra.

A kollektív érzelmek vizsgálata során azt az eredményt kaptam, hogy az érzelmek relatív gyakorisága közvetlenül a traumatikus esemény bekövetkezte után magas a sajtószövegekben, tehát 1920-ban és 1930-ban. Ugyanúgy, ahogyan a szélsőséges érzelmek és a tagadások relatív gyakorisága is. Ez az eredmény megfelel az érzelemvizsgálat során felállított hipotézisnek.

1930-ban viszont a csoportközi értékelések vizsgálatakor a magyar csoport kiemelkedően magas pozitív értékelést kap, melynek magyarázata az, hogy az „egész világ magyarsága“ a revíziót támogatja. Az egész világ magyarságába beletartoznak a magyarországi pártok, a határon túli magyarok, és a Revíziós Liga propagandájának hatására létrejött, a nyugati nagyhatalmak nagyvárosaiban élő magyar baráti társaságok. Ezzel párhuzamosan a külső csoportokra vonatkozó értékelések meglepő eredményt mutatnak, ugyanis a külső csoportok pozitív értékelései kétszer olyan magasak, mint a negatív értékelések. Ez az eredmény azért lehetséges, mert a szövegekben tulajdonképpen csak egy ellenséges külső csoport jelenik meg, és ezek a csehek, az összes többi külső csoport, akikről említést tesznek a szövegek, olyan nemzeti csoportok, akik támogatják a magyar békerevíziót. Ez pedig a szerkesztők napirendkijelölő funkciójára és a revíziós propaganda hatékonyságára utal.

A két mutató tehát, amelyek értékeinek az idő előrehaladtával párhuzamosan csökkenie kellene, nem csökken, hanem a saját csoportra vonatkozó pozitív értékelések kiugróan nőnek 1920-hoz képest, és a külső csoport pozitív értékelései is növekednek, a negatív értékelések pedig csökkennek. Ez affelé mutat, hogy a saját csoport önértékelése pozitív, a saját csoport megerősödött.

1935-ben a magyar csoportra vonatkozó pozitív értékelések kicsivel alacsonyabbak, mint a negatív értékelések, a külső csoport negatív értékelései viszont kiugróan magasak a sajtószövegekben. Ezek az értékelések szélsőséges értékelések, amelyek szintén nem az elaboráció irányába mutatnak.

1940-ben egyetlen napilap maradt a jobboldalon, a *Pesti Hírlap*, amelyben a saját csoport értékelései pozitívak és a külső csoporté is pozitívak. A külső csoportok itt a szövetséges német és olasz csoport, akik segítettek a cél, a területi revízió elérésében.

A rendszerváltás utáni korpuszban a magyar csoport negatív értékelései minden vizsgált évben jóval meghaladják a magyar csoport pozitív értékeléseit. A saját csoport negatív értékelései a traumafeldolgozás szempontjából az érzelmi elaboráció felé mutatnak, abban az esetben, ha egyforma szinten vannak a pozitív értékelésekkel, és a külső csoport negatív és pozitív értékelései is alacsony szinten vannak. Saját vizsgálatomban azonban a magyar csoportra vonatkozó negatív értékelések nyers gyakoriságának száma mind az öt vizsgált évben jóval magasabb, mint a pozitív értékelések száma. Ugyanígy a külső csoportra vonatkozó negatív értékelések száma is magas. A mindkét csoportra vonatkozó negatív értékelések magas számának egyik magyarázata lehet a traumafeldolgozás szempontjából, hogy a saját csoport saját magának és a külső csoportnak is ugyanolyan felelősséget tulajdonít a csoportközi konfliktusban, tehát megkezdődik a traumafeldolgozás.

Ugyanakkor a saját kutatásban az értékelés tárgyának meghatározása azt a problémát veti fel, hogy a magyar csoporton belül vannak olyan kisebb csoportok, amelyek a szöveg beszélőjével nem azonos nézőpontot képviselnek, viszont az értékeléskor a magyar csoport, mint az értékelés tárgya kategóriába kerültek, így torzítják az eredményeket.

A másik probléma, hogy a politikai oldalak szerinti besorolás során nem állíthatom, hogy a jobb, illetve baloldali alkorpusz 1920-tól kezdve 2010-ig végig ugyanazt a jobb, illetve baloldali nézetrendszert képviseli, így a csoportközi értékelések értékelője/narrátora/beszélője nem ugyanaz 1920-ban, mint például 1995-ben. Mint láttuk, egyes napilapok esetében konkrétan mellérendelhetők politikai csoportok, például a szociáldemokraták a *Népszavához* a korabeli korpuszban, vagy a Fidesz-MKPP a 2000-es évektől *Magyar Nemzethez*, más esetekben azonban a csoportok csak homályosan körvonalazódnak a sajtószövegekben. Mindenesre az 1930-as szövegkorpuszban a revíziós gondolat erőteljesen kidomborodik a *Pesti Hírlapban*, amely az egyetlen napilap a mintában, ami a korabeli korpusz minden évében szerepel és amelynek a nézőpontja ezután felbukkan az 1995-ben a *Magyar Nemzetben*, és meghatározó lesz továbbra is ebben a napilapban Trianonnal kapcsolatban.

A másik fontos eredmény, hogy a szövegkorpuszokban a trianoni évfordulókkal párhuzamosan zajló események és ezek szociális reprezentációi a sajtószövegekben befolyásolják a narratív pszichológiai mutatókat. A sajtószövegek vizsgálatakor ezért érdekesebb lett volna a csoportközi értékelés esetében csak a véleményműfajokat

vizsgálni. A hírműfajok beemelésével a kutatásba azonban képet kaphattunk arról, hogy az aktuális politikai események, amelyek a csoportidentitást veszélyeztetik, előhívják a csoport választott traumáját. Illetve a traumatikus esemény, Trianon évfordulója idézi a kollektív emlékezetbe az aktuális identitásfenyegetést.

Az is lényeges eredmény, hogy bár csoportközi értékelésekről és csoportközi érzelmekről beszélünk, de a sajtószövegekben nagyon kevés esetben fordulnak elő explicit csoportértékelések. Az értékelők valójában az eseményt értékelik, és nem az abban résztvevő csoportokat, főként a rendszerváltás utáni korpuszban. Érdekes azonban, hogy a sajtószövegekben, akkor amikor trianoni traumáról vagy tragédiáról beszélnek a narrátorok, akkor a magyar csoport az értékelés tárgya. Akkor azonban, amikor trianoni diktátumról beszélnek a szereplők, akkor a béke aláírói az értékelés tárgyai.

A trianoni trauma most már a traumatikus esemény bekövetkeztétől a 2010-ig személve Volkan választott trauma forgatókönyve alapján az alábbi módon írható le:

Az 1920-as szövegekben a haragra és tagadásra utaló narratív pszichológiai tartalmak, valamint a gyászszertartások, rituális megemlékezések a veszteség feldolgozásának jelei, azaz megkezdődik a gyászmunka. Ezek a jellemzők tehát 1920-ban nem a trauma tünetei, hanem a gyászmunka első szakaszának jelei. 1930-ban ezek a rituálék megismétlődnek az évfordulón (a legtöbb újságcikk arról számol be, hogy öt percre megáll az élet, ugyanúgy, mint 1920-ban, és a revíziót képviselő egyesületek megemlékezéseket tartanak) azaz nem váratlanul törnek be a csoport életébe, (természetesen ez a mintaválasztás hibája is, hiszen az évfordulót megelőző két hétben és követő két hétben kerestem a szövegeket ) csak hogy az ismétlésnek a célja a csoport identitásának megerősítése, amely a közös sérelemre épül, és alappillére a jogos jóvátétel, azaz a revízió. Az 1930-as szövegek nagy része másról sem szól, csak az irredenta szervezetek megemlékezéseiről, amelyek szinte az egész világot behálózzák, és követelésüknek hangot adva memorandumokat küldenek a Népszövetséghez. Könnyen belátható, hogy a revízió, ami a közvéleményben az irredentizmussal azonos, nem az elvesztett tárggyal való megbékélés irányába lendítette a nemzeti csoportot. Rögzül a választott trauma narratíva.

Az 1940-es újságcikkben pedig már gyász helyett diadalról beszélhetünk, hiszen ahogy a *Pesti Hírlap* írja:

„A trianoni béke aláírásának huszadik évfordulójára a trianoni határok egy része már összeomlott, két országrész boldogan visszatért az anyaország kebelére. Reméljük, nincsen már messze az az évforduló, amikor az egész határ csak emlék lesz, és végleg szétfoszlik a trianoni szerződés minden igazságtalansága, és minden ostobasága.” (Pesti Hírlap, 1940. 06.04.)

A történetírásból tudjuk, hogy a diadal nem tartott sokáig, az 1947-es párizsi béke lényegében a trianoni határokat állította vissza. Mivel a szövetséges hatalmak mellett a szovjet vezetésnek is fontos szerepe volt a párizsi béke feltételeinek megszabásában, ezért a magyar politikusok a második világháború után a revíziós törekvésekkel teljesen felhagytak. Trianon igazságossá vált a magyar propagandában, a hivatalos történetírásban, az újságok hasábjain és a történelemkönyvekben. A nemzetiségek felkeltek a „népek börtöne” a Monarchia ellen, tehát a hivatalos állásfoglalás szerint jogosak voltak a románok és a csehek önállósodási törekvései, amiket a békeszerződés szentesített. Ez a Trianon narratíva uralta a szocializmus éveit a nyolcvanas évekig, a téma kutatása pedig tilalom alá került, és „még mélyebb csend vette körül a szomszédos országokban élő magyarok helyzetét, sorsát.” (Ormos, 1990. *Magyar Nemzet*)

Az általam vizsgált napilapok közül a *Magyarság*, a *Pesti Hírlap*, a *Népszava* és az *Új Nemzedék* maradtak fenn 1944-ig, ezek közül csak a *Pesti Hírlapban* emlékeztek meg 1940-ben Trianonról. 1945-ben ezek közül a lapok közül csak a *Népszava* indult újra február 2-án, de nem találtam június 4-e környékén Trianonról szóló szövegeket sem az 1945-ös lapszámban, sem később 1990-ig. A *Magyar Nemzet* 1938-ban indult a *Magyarságból* kivált Pethő Sándor szerkesztésében és 1944-ig jelenhetett meg, de ebben az időszakban nem vizsgáltam. Viszont 1945. május 1-jén indult újra és máig működő napilap, a szocializmus időszakában azonban nincsenek cikkek a Trianoni évforduló környékén. A rendszerváltás után vizsgált harmadik napilap a *Népszabadság*, melynek elődje az 1942-ben megjelent *Szabad Nép*. A *Népszabadság* ezen a néven 1956 november 2-án jelent meg először, azonban sem a *Szabad Nép* sem a *Népszabadság* nem ír 1990-ig az évforduló környékén Trianonról.

Ez azt jelenti, hogy az általam vizsgált újságszövegek 1920 és 1940 között egy olyan drámát rajzolnak meg, amelynek a kimenetele tulajdonképpen nem tragikus. A valóban tragikus végről, a második világháború lezárásáról tehát nincs anyagom.

Annak ellenére, hogy a második világháború lezárása, a párizsi béke (1947) majdnem ugyanolyan területvesztéssel járt, mint az első világháború, szinte ötven éven keresztül

hallgatás övezte azt a koncepciót, hogy a trianoni békeszerződés egy újabb háború magvait vetette el, tulajdonképpen a második világháború kirobbanásának oka. A korabeli szövegekben ez jóslatként folyamatosan megjelenik, egy olyan kontextusban, amiben a békét diktáló felek az elkövetők, és a magyarok az áldozatok. A rendszerváltás után visszatér ez a magyarázat, és immár nagyon könnyű párhuzamot vonni a két béke között, hiszen az elkövetők ugyanazok, és a veszteség is hasonló. Így nem csak a traumatikus esemény ismétlődik meg a párizsi béke képében, de a hozzá kapcsolódó mentális reprezentációk is.

Nyilvánvaló, hogy abban az időszakban, amit lappangásnak nevezek, voltak utalások Trianonra,<sup>46</sup> ha nem is az évforduló környékén, ennek bizonyítása azonban alaposabb kutatást igényel.

Saját kutatásom szövegei tehát kilencven évet ölelnek fel a magyar nép történetéből, ebben a történelmi időszakban három olyan eseményt említhetünk, ami területvesztéssel fenyegetett. Ezek a trianoni békeszerződés (1920), a párizsi békeszerződés (1947) és a rendszerváltás (1989). Mindhárom esemény magában rejti a traumává válás lehetőségét, hiszen szimbolikusan vagy valóságosan az ország szétdarabolásának veszélye állt fenn, ami egyben a nemzeti csoport identitásvesztését is jelentheti. (Fentebb említettem, hogy a rendszerváltáskor a parlamenti pártok mennyire fontosnak tartották annak a deklarációnak a megalkotását, amelyben a határokat egymással egyetértve lezártak tekintik.)

Úgy tűnik tehát, hogy az az esemény, ami újra és újra a korai traumára emlékezteti vagy a korai traumát hívja elő a magyar csoportból nem más, mint az fenyegetés, hogy az országát feldarabolják, a magyar csoport szétszakad, széthullik.

Összességében a dolgozatban Volkan választott trauma koncepciójának alátámasztására a narratív pszichológiai tartomelemzés módszerét alkalmaztam a korabeli és a rendszerváltás utáni napilapok vizsgálatakor. A narratív pszichológia traumafeldolgozásra vonatkozó mutatóival kapcsolatos hipotézisek nem minden esetben

---

<sup>46</sup> „Ám a magyar értelmiség apránként megtalálta a módját annak, hogy a Trianon szót elkerülve, mégis elkezdjen Trianonról beszélni. Mint több és több anyagot hordtak össze, mind több és több cikket, tanulmányt és könyvet írtak, amelyek közvetve Trianonról szóltak. A 80-as évek elején azután megjelent a „Trianon” szó is.” (Ormos, 1990. Magyar Nemzet)

teljesültek a teljes szövegkorpusz longitudinális vizsgálatakor, a trianoni trauma nem a feldolgozás felé tart, hanem inkább az aktuális politikai események és politikai erők hatására választott traumaként működik.

## X. IRODALOMJEGYZÉK

1. Assmann, J. [2005]: *A kulturális emlékezet*. Atlantisz Könyvkiadó. Budapest
2. Ablonczy, B. [2017]: Rettenetes év. *Rubicon*. 2017/7-8.
3. Adorno, T. W. [2003]: *Can One Live After Auschwitz? A Philosophical Reader*. Stanford University Press. Stanford
4. Adorno, T. W. [1998]: *Critical Models: Interventions and Catchwords*. Colimbia University Press. New York
5. Adorno, T. W. [1991]: *The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture*. Routledge. London and New York
6. Adorno, T. W. [1993]: Freudian Theory and the Pattern of Fascist Propaganda. in. Arato, A., Gebhardt, E., (szerk) *The Essential Frankfurt School Reader*. Continuum. New York. pp. 118-137.
7. Adorno, T. W. [2005]: *In Search of Wagner*. Verso. London and New York.
8. Adorno, T. W. [1977]: Letters to Walter Benjamin. in. Bloch at al (szerk.) *Aesthetic an Politics*. Verso. London and New York. pp.110-133.
9. Adorno, T. W. [1978]: *Minima Moralia: Reflections from Damaged Life*. Verso. London and New York.
10. Adorno, T. W., et.al. [1950]: *The Authoritarian Personality*. Harper. New York.
11. Agamben, G. [1998]: *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford UP. Stanford, California.
12. Anka, L. [2014]: *Gróf Apponyi Albert belpolitikai pályafutása a dualizmus korában*. Doktori értekezés. ELTE BTK.
13. Apponyi, A. Gróf [2017]: *Emlékirataim*. Helikon. Budapest
14. Atkinson, R. L., Atkinson, R.C., Smith, E.E., Daryl, J.B. [1996]: *Pszichológia*. Osiris Könyvkiadó. Budapest
15. Bajomi-Lázár, P. [2010]: Média és politika. Antenna Könyvek. Budapest
16. Bal, M. [1985]: *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto: University of Toronto Press.
17. Bary, J. [1933]: *A tiszaezlári bűnper. Bary József vizsgálóbíró emlékiratai*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest

18. Bar-Tal, D. [2000]: *Shared beliefs in a society: Socialpsychological analysis*. Sage.London
19. Bar-Tal, D., Chernyak-Hai, L., Schori, N., Gundar, A. [2009]: A sense of self-perceived collective victimhood in intractable conflicts. *International Red Cross Review*, 91, 229-277  
DOI:10.1017/S18116383109990221
20. Bar-Tal et.al.[2018]: A kollektív áldozati tudat jelentősége a kezelhetetlen konfliktusokban. in. Fülöp, É., Kővágó, P., (szerk.) *A kollektív áldozati szerep szociálpszichológiája*. Oriold és Társai Kiadó. Budapest. pp.21-69.
21. Ben-Ezra M., Essar N., Saar R. [2006]"Gender Differences and Acute Stress Reactions Among Rescue Personnel 36 to 48 Hours After Exposure to Traumatic Event". *Traumatology*, 12 (2) , pp. 139-142.  
DOI:10.1177/1534765606294557
22. Barthes, Roland [1981]: *Camera Lucida: Reflections of Photography*. Noonday. New York.
23. Benjamin, Walter [1999]: *The Arcades Project*. Harvard UP. Cambridge.
24. Bisson, J.I., Sakhyja, D., [2006]: Adjustment disorders. *Psychiatry*. Vol 5. Issue 7, pp. 240-242.  
DOI:10.1053/j.mppsy.2006.04.004.
25. Buzinkay, G. [1997]: Bulvárlapok a pesti utcán. *Budapesti Negyed*. (2-3)  
(<http://epa.oszk.hu/00000/00003/00014/buzinkay.htm>)
26. Buzinkay, G. [2005]: *Magyar sajtótörténet*. Ráció Kiadó.Budapest
27. Buzinkay, G. [2012]: Harc a sajtóreform körül 1914. in. Pusztai, B (szerk.) *Médiumok, történetek, használatok*. Szegedi Tudományegyetem, Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék. Szeged.  
(<http://www.media.u-szeged.hu/szajbely60/pdf/buzinkay.pdf>) utolsó letöltés: 2015.06.12.
28. Buzinkay, G. [2016]: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Wolters Luwer Kft. Budapest.
29. Bihari, P [2007]: Az 1889-es „nagy véderővita”. *Kétezer*. 11.  
(<http://ketezer.hu/2007/11/az-1889-es-nagy-vederovita>) utolsó letöltés: 2015.06.12.



30. Bihari, P [2014]: *1914- A nagy háború száz éve*. Pesti Kalligram Kft. Budapest.
31. Bihari, P. [2013]: *Kérdések és válaszok az I. világháborúról*. Napvilág Kiadó. Budapest.
32. Branscombe, N. R., Slugoski, B., & Kappen, D. M. [2004]: The measurement of collective guilt. What it is and what it is not. In. N. R. Branscombe & B. Doosje (Eds.), *Collective guilt. International perspectives* (16-34). Cambridge University Press. Cambridge
33. Bruner, J. S., [2005]: *Valóságos elmék, lehetséges világok*. Budapest: Új Mandátum.
34. Calhoun, L. G.. & Tedeschi, R. G. [1999]: *Facilitating Posttraumatic Growth: A Clinician's guide*. Mahwah. NJ: Lawrence ErlbaumAssociates, Inc.
35. Caruth, C. [1995]: *Trauma. Explorations in memory*. JHU Press. Baltimore
36. Csabai, Márta [2007]: *Tünetvándorlás. A hisztériától a krónikus fáradtságig*. Józsvöveg Kiadó. Budapest
37. Császi, L [2002]: *A média rítusai*. Osiris.Budapest.
38. Csertő, I., László J., [2016]: A csoportközi értékelés, mint a csoporttrauma érzelmi indikátora a nemzeti történelem elbeszéléseiben. In: Sepsi Enikő, Deres Kornélia, Czeglédy Anita, Szummer Csaba (szerk.) *Studia Caroliensia: Nyelv, Kultúra, Identitás: A Károli Gáspár Református Egyetem 2015-ös évkönyve*. Budapest: L'Harmattan; Károli Gáspár Református Egyetem, 2016. pp. 305-331.
39. Csik, T.[2011]: A koalíciós kormány hatalomra kerülése és a Nemzeti Munkapárt létrejötte (1906-1910) a Budapesti Hírlap és az Újság konstrukciójában.*Médiakutató*.  
([http://www.mediakutato.hu/cikk/2011\\_01\\_tavasz/07\\_nemzeti\\_munkapart](http://www.mediakutato.hu/cikk/2011_01_tavasz/07_nemzeti_munkapart))  
utolsó letöltés: 2015.06.12
40. Doosje, B., Branscombe, N. R., Spears, R., Manstead, A. S. R. [1998]: Guilty by association: When one's group has a negative history. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, pp. 872–886.  
DOI: [10.1037/0022-3514.75.4.872](https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.4.872)
41. E. Fehér, P. [2003]: A Népszava és a magyar szociáldemokrácia. in. Németh,

P. (szerk.) *A 130 éves Népszava*.

(<https://mek.oszk.hu/04000/04015/04015.htm>) utolsó letöltés: 2021.10.01.

42. Erikson, E. H. [1959]: Identity and the life cycle: Selected papers.  
*Psychological Issues*, 1 (1), 5-165.
43. Erős, F. [2003]: *Sigmund Freud: Válogatás az életműből*. Európa.Budapest
44. Erős, F. [2007]: *Trauma és történelem. Szociálpszichológiai és pszichoanalitikus tanulmányok*. József Műhely Kiadó. Budapest
45. Erős, F. [2014]: Kínzás vagy gyógyítás? Pszichiátria és pszichoanalízis az első világháborúban. *Kaleidoscope művelődés-tudomány-és orvostörténeti folyóirat*. Vol.5.-No.8. 33-58.
46. Felman, S [2002]: *The Juridical Unconscious: Trials and Traumas in the Twentieth Century*. Harward UP.Cambridge, Massachusets and London.
47. Felman, S.- Laub, D. [1992]: *Testimony: Crises and Witnessing in Litreture, Psychoanalysis and History*. Routledge. New York.
48. Foucault, M [2000]: Elmebetegség és pszichológia- A klinikai orvoslás születése. Corvina Kiadó. Budapest.
49. Freud, S. [1974]: Ismétlés, emlékezés és átdolgozás. In Buda, B (szerk.) *Pszichoterápia*. Gondolat Kiadó. Budapest 49-56.
50. Freud, S [1991]: *Halálösztön és az életösztönök*. Múzsák Közművelődési Kiadó. Budapest
51. Freud, S [1997]: Gyász és melankólia. In: Freud, S. *Ösztönök és ösztönsorok. Metapszichológiai írások*. Filum Könyvkiadó. Budapest.129-143.
52. Freud, S. [1995]: Totem és tabu. In. Freud, S. [1995] *Tömegpszichológia. Társadalomlélektani írások*. Budapest: Cserépfalvi Könyvkiadó. 23-157.
53. Freud, S. [1938] [1987]: *Mózes és az egyistenhit*. Bibliotheca.Budapest
54. Freud, S. [1994]: *Bevezetés a pszichoanalízisbe*. Gondolat Kiadó. Budapest
55. Friedman, M. J.; Resick, P. A.; Bryant, R. A.; Strain, J.; Horowitz, M.; Spiegel, D. [2011]: Classification of trauma and stressor-related disorders in DSM-5. *Depression and Anxiety* 28 (9):737-749.  
doi:10.1002/da.20845
56. Fülöp, É. [2010]: *A történelmi pálya és a nemzeti identitás érzelmi szerveződése*. Doktori értekezés, PTE.

57. Fülöp, É., Péley, B., László, J [2011]. A történelmi pályához kapcsolódó érzelmek modellje magyar történelmi regényekben. *Pszichológia*, 31, (1) 47-62.
58. Fülöp, É., Ilg, B., Csertő, I, Szabó, Zs., Slugoski, B. és László, J.[2012]: Emotion elaboration of collective traumas in historical narratives. In: <http://www.sydneysymposium.unsw.edu.au/2012/chapters/FulopEASP2012.pdf>
59. Galántai, J [1990]: *A trianoni békekötés 1920*. Gondolat Kiadó. Budapest
60. Gyáni, G. [2000]: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó. Budapest
61. Gyáni, G. [2003]: *Posztmodern kánon*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
62. Gyáni, G. [2006]: Sajtótörténet a társadalomtörténész szempontjából. *Médiakutató*. Tavasz
63. Gyáni, G. [2007]: *Relatív történelem*. Typotex Könyvkiadó. Budapest
64. Gyáni, G. [2010]: *Az elveszített múlt*. Nyitott Műhely. Budapest
65. Gyimesi, [2004]: A Freudi valláspszichológia. Kritikák és lehetőségek. *Thalassa* 3.pp.107-121.
66. Gergely, J. [2010]: Titkos választás és ellenforradalom-1920. in. Földes, G-Hubai, L.szerk. [2010]: *Parlamenti választások Magyarországon. 1920-2010*. Napvilág Kiadó. Budapest. 46-82.
67. Halbwachs, M. [2000]: A kollektív emlékezet. In Felkai, G., Némédi, D., Somlai, P., *Szociológiai irányzatok a XX. Század elejéig*. Új Mandátum. Budapest
68. Hallin, D. C., Mancini, P. [2008]: *Médiarendszerek*. Gondolat Kiadó. Budapest
69. Hargitai R.-Naszódi M.-Kis B.-Nagy L.-Bóna A.-László J. [2005]: A depresszív dinamika nyelvi jegyei az én-elbeszélésekben. A LAS-vertikum tagadás és a szelf-referencia modulja. *Pszichológia*, 25,2 181-199.
70. Hermann. J [2003]: *Trauma és Gyógyulás*. Háttér Kiadó, Kávé Kiadó, NANE Egyesület. Budapest
71. Hermann. J [2011]: *Trauma és Gyógyulás*. Háttér Kiadó- NANE Egyesület. Budapest
72. Horowitz, M [1986] *Stress Response Syndromes*. Northvale, NJ: Jason Aronson
73. Hogan, P.C. [2003]: *The Mind and Its Stories. Narrative Universals and Human Emotion*. Cambridge: Cambridge University Press.

74. Ilg, B. [2009]: A nemzeti identitás vizsgálata élettörténeti elbeszélések tartalomelemzésével a vajdasági magyarság körében. In: Róka Jolán (szerk.): *Annales Tomus II*. Budapest, Századvég Kiadó. pp.101-115.
75. Illés, G. [2012]: Választójogi viták 1905 után Tisza István és Jászi Oszkár között. *Kommentár*, 2012/6.  
([http://kommentar.info.hu/iras/2012\\_6/valasztojogi\\_vitak\\_1905\\_ut\\_an\\_tisza\\_i\\_stvan\\_es\\_jaszi\\_oszkar\\_kozott](http://kommentar.info.hu/iras/2012_6/valasztojogi_vitak_1905_ut_an_tisza_i_stvan_es_jaszi_oszkar_kozott) )
76. Istóczy, Gy. [1904]: *Istóczy Győző országgyűlési beszédei, indítványai és törvényjavaslatai 1872-1896*.  
([http://mtdaportal.extra.hu/books/istoczy\\_gyozo\\_orzaggyulesi\\_beszedei.pdf](http://mtdaportal.extra.hu/books/istoczy_gyozo_orzaggyulesi_beszedei.pdf))  
utolsó letöltés: 2021.10.01.
77. Kaplan, E. Ann [2005]: *Trauma Culture: The Politics of Terror and Loss in Media and Literature*. Rutgers UP. London
78. Kádár, G., Vági, Z. : Vértádak, pogromok, zsidóellenes zavargások 1881-1885 között.  
([http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com\\_content&view=article&id=143:vervadak-pogromok-zsidoeellenes-zavargasok-1881-1885-koezoett-&catid=15:tanulmanyok](http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=143:vervadak-pogromok-zsidoeellenes-zavargasok-1881-1885-koezoett-&catid=15:tanulmanyok)) utolsó letöltés: 2021.10.01.
79. Kirmayer, L. J., Lemelson, R., Barad, M. [2007]: *Understanding trauma*. Cambridge: Cambridge University Press.
80. Klestenitz, T. [2009]: Sajtó, felekezet, politika. A Központi Sajtóvállalat első éve. (1919-1922) *Múltunk*. 2009/3. 171-201.
81. Klestenitz, T. [2010]: A tördőfés és az újságírók. Sajtóellenesség a keresztény-nemzeti kurzus éveiben. 1919-1922. *Médiakutató*.
82. Kókay, Gy., Buzinkay, G. [2005]. *A magyar sajtó története a kezdetektől a fordulat évéig*. Ráció Kiadó. Budapest
83. Kovács, É. [2015]: Trianon, avagy „traumatikus fordulat” a magyar történetírásban. *Korall*, 59. 82-107.
84. Körösenyi, A., Tóth, Cs., Török, G. [2007]: *A magyar politikai rendszer*. Osiris Kiadó. Budapest
85. Kövér, Gy. [2011] *A tisztaeszlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek*. Osiris Kiadó. Budapest

86. LaCapra, D. [2001].: *Writing History, Writing trauma*. Baltimore: The Hopkins University Press
87. Laplace, J., Pontalis, J.B. [1994]: *A pszichoanalízis szótára*. Akadémiai.Budapest
88. László, J. [2005]: *A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába*. Pszichológiai Horizont 3. Új Mandátum. Budapest
89. László, J. [2008a]: Narratív pszichológia. *Pszichológia*, 28, 4, 5-21.
90. László, J. [2008b]: *The science of stories: An introduction to narrative psychology*. Routledge.London and New York.
91. László, J. [2011]. A tudományos narratív pszichológiai tartalomelemzés és a pszichológiai tartalomelemzés hagyományai. *Pszichológia* 31, (1) 3-15.
92. László, J. Ehmann B.- Péley B.- Pólya T. [2000]: A narratív pszichológiai tartalomelemzés: elméleti alapvetés és első eredmények. *Pszichológia*, 4, 367-390.
93. László, J. Ehmann B.- Péley B.- Pólya T. [2002]: Narrative psychology and narrative and narrative psychological content analysis. In. László, J.-Stainton Rogers, W. (eds.) *Narrative Approches in Social Psychology*. Budapest: New Mandate. 9-25.
94. László, J., Fülöp É. [2011]: Nemzeti identitás és kollektív áldozati szerep. *Pszichológia*, 31 (3), pp. 295-315.
95. László, J., Fülöp, É., [2011]: Érzelmek a valós csoportközi konfliktusokban - A csoportközi érzelmek történelmi lehorgonyzása. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 66 (3), 467-485.
96. László, J. [2012]: *Történelemtörténetek*. Akadémiai Kiadó. Budapest
97. Liu, J. H.- László, J. [2007]: A narrative theory of history and identity: Social identity, social representations, society and the individual. In: Moloney, G.-Walker, I. (eds.) *Social representations and identity: Content, process and power*. London: Palgrave Macmillan. 85-107.
98. Liu, J. H.- Hilton, D. J. [2005]: How the past weighs ont he present: Social representations of history and their rolein identity politics, *British Journal of Social Psychology*, 44, 1-21.

DOI: [10.1348/014466605X27162](https://doi.org/10.1348/014466605X27162)

99. Leys, R. [2000]: *Trauma: A geneology*. University of Chicago Press. Chicago

100. Lengyel, G. [1963]. *Magyar újságmágnások*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
101. Litván, Gy. [1984]. A Világ 1910-1926. in. *Világ Repertórium*. Petőfi Irodalmi Múzeum. Budapest
102. Meek, A. [2010]. *Trauma and media*. Routledge. New York
103. Mehler, J.-Christophe, A. [1995]: Maturation and learning of language in the first year of life. In. Gazzaniga, M. S. (szerk.): *The cognitive neurosciences*. MIT Press. Cambridge.
104. McAdams, D. P. [2001]: A történet jelentése az irodalomban és az életben. In: László J.-Thomka B. (szerk.) *Narratív Pszichológia. Narratívák 5*. Kijárat Kiadó. Budapest. 157-175.
105. MCQuail, D. [2003]: *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest: Osiris.
106. Monori, Á. [2003]: A numerus clausus és a magyar katolikus sajtó, 1919-1920. *Médiakutató*. Nyár.
107. Monori, Á. [2006]: Médiaháborúk. In. Bajomi-Lázár (szerk.) *Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig*. 259-290.
108. Nora, P. [2010]: *Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok*. Napvilág Kiadó. Budapest
109. Pennebaker, J. W. [1997]: Writing about emotional experiences as a therapeutic process. *Psychological Science*, 8 (3), 162-166.
110. Pennebaker, J. W.-Segal, J. (1999): Forming a story: The health benefits of narrative. *Journal of Clinical Psychology*, 55, 1243-1254.
111. Pennebaker, J. W. (1993/2001). A stressz szavakba öntése: egészségi, nyelvészeti és terápiás implikációk. In. László, J - Thomka, B. (szerk.) *Narratív Pszichológia. Narratívák 5*. Budapest: Kijárat Kiadó 189-205.
112. Pennebaker, J. W. [1997]. Writing about emotional experiences as a therapeutic process. *Psychological Science*, 8, 162–166.  
DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1997.tb00403.x>
113. Pennebaker, J., & Francis, M. [1996]: Cognitive, emotional, and language processes in disclosure. *Cognition & Emotion*, 10 (6), 601–626  
DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/026999396380079>
114. Pennebaker, J. W. [1997]: On the creation and maintenance of collective memories: History as social psychology. In J. W. Pennebaker, D. Paez & B. Rime (eds.), *Collective memory of political events: Social*

- psychological perspectives*. Mahwah, NJ: Erlbaum Publishers 3-19.
115. Pennebaker, J. W., & Gonzales, A. L. [2009]: Making history: Social and psychological processes underlying collective memory. In P. Boyer. and J. V. Wertsch (eds.), *Memory in mind and culture*. Cambridge University Press. 171-193. New York.
  116. Pohárnok et al. [2005]: A térben való mozgás narratív dimenziójának vizsgálata borderline és depressziós betegek élettröténeti epizódjaiban. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 3, pp.441-454.
  117. Pólya T. [2007]: *Identitás az elbeszélésben. Szociális identitás és narratív perspektíva*. Új Mandátum Kiadó. Budapest
  118. PólyaT., & Kovács I. [2011]: Történetszerkezet és érzelmi intenzitás. *Pszichológia*. 31(3).273-294.
  119. Pólya T., Kis, B., Naszódi, M., & László, J. [2007]: Narrative perspective and the emotion regulation of a narrating person. *Empirical Text and Culture Research*, 7(3), 50-61.
  120. Pók, A. [1983]: Egyházpolitikai törvények. *História* 1983/056. (<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/83-056/ch11.html>)
  121. Pölöskei, F. [1996]: A két Tisza-Tisza István és Tisza Kálmán kettős portréja. *Rubconline*. ([http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a\\_ket\\_tisza\\_tisza\\_istvan\\_es\\_tisza\\_kalman\\_kettos\\_portreja/](http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_ket_tisza_tisza_istvan_es_tisza_kalman_kettos_portreja/)) utolsó letöltés: 2015.06.02.
  122. Püsky, L. [2008]: *A Horthy-rendszer*. Pannonica Kiadó. Budapest.
  123. Pléh, Cs. [1996]: A konstrukcionizmus és a pszichológia. *Iskolakultúra*. pp. 3-14.
  124. Pléh, Cs. [2008]: *A lélek és a lélektan örömei*. Budapest: Gondolat Kiadó
  125. Praznovszky, I. Zeidler, M. [2012]: *A Monarchiától Trianonig egy magyar diplomata szemével. Praznovszky Iván emlékezései*. Gyomai Kner Nyomda Zrt. Budapest
  126. Ricoeur, P. (2006). *Memory, History, Forgetting*. Chicago: Chicago University Press
  127. Roccas, S.- Klar, Y.-Liviatan, I. [2006]: The paradox of group-based guilt: Modes of national identification, conflict vehemence and reactions to the in-

- group's moral violations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91, 698-711.
128. Romsics, I. [2010]: ([http://www.nol.hu/archivum/20100605-trianon\\_okai?ref=sso](http://www.nol.hu/archivum/20100605-trianon_okai?ref=sso)) Utolsó letöltés: 2013-07-04.
  129. Ricoeur, P. [2006]: *Memory, History, Forgetting*. Chicago University Press. Chicago.
  130. Romsics, G. [2004]: *Mítosz és emlékezet*. L'Harmattan Kiadó. Budapest.
  131. Romsics, I. [2001]: *Magyarország története a XX. Században*. Osiris Kiadó. Budapest.
  132. Romsics, I. [2010]: *Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19-20. Században-nemzetközi kitekintéssel*. Osiris Kiadó. Budapest.
  133. Romsics, I. [2015]: *A múlt arcai*. Osiris Kiadó. Budapest.
  134. Romsics, I. [2020]: A Trianonhoz vezető út. Historiográfiai áttekintés. *Magyar Tudomány* 181(2020)6, pp.727-737.
  135. Ormos, M. [2010] Trianon- Bukás, felelősség, igazság. *Mozgó Világ Online*. (<http://www.mozgovilag.hu/ormos-maria-trianon-bukas-felelosseg-igazsag/>) utolsó letöltés: 2013-07-04
  136. Sarbin, T.R. [2001]: Az elbeszélés, mint a lélektan tő-metaforája. In: László J.-Thomka B. (szerk.) *Narratív Pszichológia. Narratívák 5*. Budapest: Kijárat Kiadó, 59-76.
  137. Schöpflin, A [1929]: Rákosi Jenő halálára. *Nyugat*. 4. szám (<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00461/14343.htm>) utolsó letöltés: 2015.06.12.
  138. Sipos, B. [2004]: *A politikai újságírás, mint hivatás*. Napvilág Kiadó. Budapest.
  139. Sipos, B. [2011]: *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban*. Argumentum. Budapest.
  140. Sipos, B. [2011]: Rákosi Jenő: Emlékezések. ([http://www.irodalomismeret.hu/files/2011\\_3/sipos\\_balazs.pdf](http://www.irodalomismeret.hu/files/2011_3/sipos_balazs.pdf)) utolsó letöltés: 2016. 05.10.
  141. Szilágyi, Á. [2005]: Homo sacer. 2000. (<http://ketezer.hu/2005/05/homo-sacer/>) utolsó letöltés: 2021. 10. 01.



142. Stóhr, L. [2011]: Feltépett sebek: Önreflexivitás a kollektív traumák dokumentumfilmes feldolgozásában. *Médiakutató*. 2011/ősz.
143. Szabó, I [2009]: *Nemzet és szocializáció*. Budapest: L'Harmattan Kiadó
144. Szabó, L. [1916]: *A modern újságírás*. Dick Manó Kiadása. Budapest.
145. Szabó, M. [2015]: *Az újkonzervatizmus és a jobboldali radikalizmus története: 1867-1918*. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest.
146. Sztompka, P [2000]: Cultural Trauma: The other face of social change. *European Journal of Social Theory* 3(4):449-466.  
DOI: 10.1177/13684310022224895
147. Tajfel, H. [1978]: *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*. London: Academic Press.
148. Tajfel, H.- Turner, J. C. [1979]: An integrative theory of intergroup conflict. In. Austin, W.G.-Worchel, S.(eds.) *The social psychology of Intergroup realtions*. Monterey, CA:Brooks, Cole. pp.33-47.
149. Tajfel, H. [1981]: *Human groups and social categories: Studies in social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
150. Turbucz, D. [2009]: A Horthy-kultusz kezdetei. *Múltunk*. 54/4. pp.156-199.
151. Turbucz, D. [2011] [2014] : *Horthy Miklós*. Napvilág Kiadó. Budapest
152. Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., Wetherell, M. S. [1987]: *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Blackwell. New York
153. Ungváry, K. [2020] : *Horthy Miklós, a kormányzó és felelőssége 1920-1944*. Jaffa Kiadó. Budapest
154. Varga, L. [2010]: Országgyűlési választások a dualizmus korában. in. Földes, Gy-Hubai, L (szerk.) [2010]: *Parlamenti válsztások Magyarországon. 1920-2010*. Napvilág Kiadó. Budapest. pp.15-46.
155. Vincze, O., Rein, G., László J. [2011]: Narrative means of intergroup relations: cognitive states and their role in reducing or incresing intergroup conflict. General meeting of EASP 2012, Stockholm
156. Volkan, Vamik D [1998]: *Bloodlines: From Ethnic Pride to Ethnic Terrorism*. New York:Farrar, Straus and Giroux, Inc.

157. Volkan, Vamik, D [2004]: Chosen trauma, the political ideology of entitlement and violence.  
(<http://vamikvolkan.com/Chosen-Trauma,-the-Political-Ideology-of-Entitlement-and-Violence.php>)
158. Wertsch, J. V. [2002]: *Voices of Collective Remembering*. Cambridge: Cambridge University Press.
159. Wohl, M. J. A.- Branscombe, N. R.-Klar, Y. [2006]: Collective guilt: Emotional reactions when one's group has done wrong or been wronged. *European Review of Social Psychology*, 17, pp.1-36.  
DOI:<http://dx.doi.org/10.1080/10463280600574815>
160. Vásárhelyi, M. [2001]: *A bilincsbe vert beszéd*. Irodalom Kft.Budapest.
161. Vince, O., Ilg, B. Pólya, T [2013]: The role of narrative perspective in the elaboration of individual and historical traumas.  
*In: www.sydneysymposium.unsw.edu.au/2012/chapters/VinczeEASP2012.pdf*
162. Zeidler, M. [2009]: *A revíziós gondolat*. Kalligram Kiadó. Pozsony.
163. Zeidler, M. [2020]: A trianoni béke megalkotása. *Magyar Tudomány* 181(2020)6,pp.750-760.

## XI. MELLÉKLETEK

Napilapok cikkei műfaj szerint, megjelenési sorrendben 1920.

### 1. Az *Est* időrend 1920. (június 1-én nem jelent meg lap)

|                                     |  |
|-------------------------------------|--|
| 1./05.28. nemzetgyűlési tudósítás   | Friedrich és Zákány tiltakozott a békeszerződés aláírása ellen/ a románok az entente rendőrsége volt           |
| 2./05.28 interjú                    | A Területvédő Liga éles harca a béke ellen, a Liga tüntetésre készül, Ajtay Józseffel interjú                  |
| 3./05.29. lapszemle                 | Az angolok revideálni akarják a német békeszerződést   |
| 4./05.29. lapszemle                 | Külpolitikai interpellációk a francia kamarában  |
| 5./05. 29 lapszemle                 | Deutsche Volksblattnak jelentik/német kártérítésről  |
| 6./ 05.29.interjú                   | Interjú Lipták államtitkár az ipari élet aktuális kérdéseiről/cseh és lengyel bányákból szén érkezen           |
| 7./ 05.30. tudósítás                | A magyar kérdés a francia kamarában/Lorin a magyarok ellen/ hajózási központ áttétele Budapestről Bratislavába |
| 8./ 06.01. lapszemle, Temps jelenti | Előkészítik a magyar béke aktusát  |
| 9./06.01. lapszemle                 | Az osztrákok gazdasági tárgyalásai a jugoszlávokkal  |
| 10. /06.01. tudósítás               | A kereszténypárt tiszántúli agitációja   |
| 11./ 06. 01. hír<br>Párizs          | Az entente miniszterelnökök tárgyalnak a szovjet kormány küldöttével   |
| 12./ 06.01. hír Berlin              | u.a.   |

|   |   |
|---|---|
| 13./06.03. tudósítás (előre dátumozva!!!)                 | Csütörtöki és pénteki programokról  |
| 14./ 06.03. lapszemle<br>Versailles                       | A magyar parasztnak nincs annyi fája,<br>amennyiből koporsót készíthet  |
| 15. /06.03. hír   | Franciaország nem áll szóba a szovjet<br>küldötteivel, sem Olaszország, csak<br>angol-orosz tárgyalás volt Lloyd George             |
| 16./ 06. 04. vezércikk                                    | Egy nemzet gyásza. 06.03-án Úrnapján  |
| 17./06.04. tudósítás                                      | Rendületlenül tiltakozó zarándoklás<br>nagyjaink szobraihoz, koszorúznak:<br>Területvédő Liga, Erdélyi Székely-<br>magyar Szövetség |
| 18./06. 04. hír   | A görög király is ott lesz a kegyetlen béke<br>aláírásánál  |
| 19./06.04. hír/Berlin                                     | A cseh, a román és a jugoszláv párizsi<br>képviselők követelik, hogy Mo.<br>politikailag felelős aláíróit küldjön                   |
| 20./06.05. vezércikk                                      | Ma délután  |
| 21./06.05. tudósítás                                      | A nemzetgyűlés gyásza jeléül ma nem<br>tanácskozott, Ruppert Rezső beszéde  |
| 22./06.05. tudósítás                                      | Az elszakított Magyarország<br>menekültjeinek felvonulása a béke ellen  |
| 23./06.05. tudósítás                                      | A kormány a helyén marad  |
| 24./06.06. vezércikk                                      | Méltó és jogos/statárium van Budapesten   |
| 25./06.06. tudósítás                                      | Tudósítás a magyar béke aláírásáról/párizsi<br>intransigeant részletes tudósítása   |
| 26./06.06. hír  | Havas hírügynökség jelentése a béke<br>aláírásáról ua.  |
| 27./06.06. hír  | Páris, június 5.  |
| 28./Horthy nyilatkozata az amerikai<br>lapnak             | Wiegand Károlynak, amerikai   |
| 29./ 06.06. Horthy nyilatkozata az<br>Associated Pressnek | Rágalom, hogy újra háborúra készülünk   |

|                              |  |
|------------------------------|--|
| 30./06.08. vezércikk         | Apponyi méltatása, Szmracsányi elleni merénylet-statárium  |
| 31. /06.08. tudósítás/beszéd | <p>Apponyi jászberényi beszéde:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- köszöntés</li> <li>- A békemű még nincs befejezve</li> <li>- Nemzeti fegyelem</li> <li>- Nem lehet ellentét város és falu között</li> <li>- A földreform</li> <li>- Sajnálatos a szociáldemokraták távolmaradása</li> <li>- A mezőgazdasági munkások</li> <li>- Társadalmunk intoleranciája</li> <li>- A zsidókérdés megoldása</li> <li>- Védekezés a bolsevizmus ellen</li> <li>- Új nemzetiségi politika</li> <li>- Demokratikus királyság kell</li> <li>- A választójog korrektívuma</li> <li>- Második kamara kell</li> </ul> |
| 32./06.09. vezércikk         |  |
| 33./06.10. hír               | Az angol munkásküldöttség jelentése magyarországi tapasztalatairól, Reichspot  |
| 34./06.11. vezércikk         | A sajtószabadságról a cenzúra ellen  |

2. Budapesti Hírlap időrend 1920.

| műfaj és dátum         | cikk címe  |
|------------------------|--|
| 01 hír                 | 1. A honvédelmi miniszter kapott megbízást a béke aláírására<br>2. Négy Bihar megyei falu felszabadulása                 |
| 02 hír                 | Tiltakozás Erdély elszakítása ellen  |
| 03 hír                 | Mo és a nemzetközi bíróság   |
| 04 hír                 | A magyar kérdés a francia kamarában  |
| 05 hír                 | A békét péntek délelőtt tíz órakor írják alá   |
| 06 hír/tudósítás       | Az ország tüntetése Úr napján és a béke aláírásának napján:<br>Területvédő Liga és az egyesületek programja              |
| 07 vezércikk<br>06.02. | Corpus Cristi. (A béke aláírójának tragikuma)  |
| 08 tudósítás           | Az úrnapi tüntetés: néma tiltakozás: programismertetés<br>(csütörtöki program)   |
| 09 tudósítás           | Amikor aláírják a békét (pénteki program ismertetése)  |
| 10 vezércikk<br>06.04. | Elvégeztetett. (A béke keresztjét visszük a vállunkon,<br>forradalmak, mint bűnbakok, összefogásra, egyetértésre buzdít) |
| 11 hír                 | Nemzeti gyász. A tudósítás bevezetése  |
| 12 tudósítás           | A Nemzetgyűlés tiltakozása/Rakovszky István elnök beszéde  |
| 13. tudósítás          | Gyász az utcán   |
| 14. tudósítás          | A menekültek néma tüntetése a békeszerződés ellen  |
| 15. hír                | A főváros tanácsának ülése   |

|                             |  |
|-----------------------------|--|
| 16. tudósítás               | A Tisza emlékbizottság ülése a Nemzeti Társas körben (Beöthy Zsolt beszéde)                              |
| 17. tudósítás beszéd        | A megszállt vármegyék követeinek gyűlése   |
| 18. kiáltvány               | Szent István birodalmának minden polgárához  |
| 19. hír                     | A kormány nem mond le- tiszántúli választások  |
| 20. hír                     | Apponyi jászberényi útja   |
| 21. hír                     | A nemzetiségi minisztérium programja   |
| 22. tudósítás               | Haller miniszter a békéről/agitációs körútja   |
| 23. nemzetgyűlési tudósítás | Puccskísérlet a nemzetgyűlésben  |
| 24. hír                     | Havas jelenti: A Béke aláírása   |
| 25. tudósítás               | A békeszerződés aláírásáról/tudósítás az eseményekről  |
| 26. nyilatkozatok           | 1. A kormányzó június 4-i nyilatkozata amerikai publicistának<br>2. Associated Press interjúja Horthyval |
| 27. Tudósítás               | Stresseman a magyar békéről és a németországi választásokról   |

### 3. Népszava időrend 1920.

| Dátum            | Esemény   |
|------------------|---|
| 06.02. hír       | A békekötés aláírása jún. 4-én 10 órakor                                  |
| 06.02. hír       | Vigasztaló cikk a francia sajtóban  |
| 06.02. hír       | Nagyatádi Szabó István nyilatkozata                                       |
| 06.03. hír       | Tüntetések csütörtökön és pénteken a béke ellen.                          |
| 06.03. hír       | Francia biztatás/lapszemle  |
| 06.03. hír       | Angol lap a román elnyomatás ellen  |
| 06.03. vezércikk | Béke?   |
| 06.04. tudósítás | A Területvédő Liga csütörtöki tüntetéséről beszámoló és a pénteki program |
| 06.04. vezércikk | A bosszúállás   |
| 06.05. vezércikk | Aláírás után  |
| 06.05. tudósítás | Pénteki eseményekről részletes beszámoló                                  |
| 06.06. vezércikk | Elfogynak az emberek  |
| 06.06. hír       | A békeszerződés aláírása  |
| 06.06. hír       | Tíz percig tartott a ceremónia  |
| 06.06. tudósítás | Részletes tudósítás a Trianonban lezajlott eseményekről                   |
| 06.06. tudósítás | Horthy nyilatkozata   |
| 06.08. vezércikk | 1867-1920.  |

4. *Pesti Hírlap* időrend 1920.

|  |   |
|--|---|
| 1./05.25. vezércikk  | A kormány hajlandó aláírni a békeszerződést   |
| 2./05.25. tudósítás/beszéd (Magyar Távirati iroda)   | Praznovszky István rendkívüli követ jegyzékének szövege, a lemondás indoklása   |
| 3./05.25. hír  | A jegyzékek átadása   |
| 4./05.25. hír  | Június negyedikére tűzték ki a magyar béke aláírását  |
| 5./05.25. lapszemle  | Francia lapvélemények a magyar békéről/zsidók   |
| 6./05.25. interjúk   | Nyilatkozatok a béke aláírásáról: <ul style="list-style-type: none"> <li>- Báró Szerényi volt kereskedelmi miniszter</li> <li>- Haller kultúrminiszter Hódmezővásárhelyen</li> </ul>  |
| 7./05.25. tudósítás  | Tótok tiltakozása a békeszerződés ellen Újpesten  |
| 8./05.25. hír, Bazel   | A békeegyesületek közgyűlése  |
| 9./ 05.25. glossza/a Pesti Hírlap levelezőjétől  | Párisi posta  |
| 10./ 05.25. tudósítás  | Budavár ünnepe  |
| 11./05.26. vezércikk   | Az eredendő bűn:Károlyi-Jászi kormányzat a hibás  |
| 12. /05.26. interjú Friedrich Istvánnal és Telekivel   | A békeszerződés a magyar nemzetgyűlésben. Comp szerkesztője előtt   |
| 13./05.26. lapszemle<br>1.United Press itteni tudósítója Párizsból<br>2. Petite Republic<br>3. Home Libre, Petite Republic | 1.Júniusban kiküldik a határmegállapító és jóvátételi bizottságokat<br>2. Közli a cáfolatot a magyar mozgósítás ügyében<br>3. A francia sajtó kommentárjai  |
| 14./ hír   | Tiltakozások a béke ellen-tiltakozó táviratok a kormányhoz  |
| 15./vezércikk  | Papír-rongy? Ki hatalmazta fel a kormányt arra, hogy aláírja a békét?   |
| 16./ tudósítás a nemzetgyűlésből   | Teleki bejelenti a béke aláírását és Apponyi beszéde a békeszerződésről/kísérő levél<br>Friedrich felszólalási szándéka, nem kapja meg a lehetőséget, Apponyi beszámolója<br>A nemzetgyűlés elnökének köszönete/sikert értek el, az ország fejezze ki jegyzőkönyvileg a köszönetét<br>Elkészett jelentkező- Friedrich |



|   |   |
|---|---|
| 17./tudósítás   | Tiltakozás a békeszerződés ellen: A Területvédő Liga nagygyűlése az angol munkásküldöttség jelenlétében   |
| 18./lapszemle<br>1. hír. Versailles, május 26. Laterne<br>2. hír. Versailles, május 26. Homme Libre | 1. Mo. nem veszít el mindent!<br>Visszakapja műkincseit!<br>2. Magyarország dolgozni akar!  |
| 19./tudósítás   | Bottal verik a románok az erdélyi magyarokat./menekültek  |
| 20./lapszemle<br>1. MTI<br>2. Basel, május 29. PH tudósítója  | 1. A békeszerződést Soós tábornok írja alá<br><br>2. Népszavazást!  |
| 21./ hír  | Mo. és a nemzetközi bíróság   |
| 22./lapszemle, Journal Debais   | A francia sajtó és a magyar béke  |
| 23./vezércikk   | A letragikusabb rész  |
| 24./hír MTI   | Bernard miniszter és Drasche írják alá a békeszerződést   |
| 25./hír Versailles, Le Temps  | Előkészületek a magyar béka aláírására  |
| 26./hír, Bécs Tribuna   | Ha Mo. ismét monarchia lesz   |
| 27./hír   | A Területvédő Liga demonstrációja a béke aláírásának napján   |
| 28./tudósítás   | Nyugat Mo. tiltakozása  |
| 29./06.03.vezércikk   | Néma tiltakozás   |
| 30./06.04. vezércikk  | A békeszerződés aláírása  |
| 31./06.05. tudósítás MTI  | A magyar megbízottak Versailles-be érkeztek. Rubinek nyilatkozata   |
| 32./hír. Páris Június 3. PH tudósítójától   | Román, cseh és szerb fenyegetés   |
| 33./tudósítás   | Húszmillió ajkon felcsendül: Hazádnak rendületlenül:<br>Mise és ünnepi körmenet a Várban. a Vörösmarty, Petőfi szobor és a Honvédemlék és a Kossuth mauzóleum megkoszorúzása<br>- Szegeden<br>- Ny-Mo tiltakozása<br>- A pénteki tüntetések |
| 34./ 06.05.vezércikk  | Nemzeti egység  |
| 35./06.06. vezércikk  | Statárium   |
| 36./06.06. tudósítás/nyilatkozat  | Horthy két nyilatkozata   |
| 37./06.08. publicisztika/vélemény   | Apponyi beszédéről  |

5. Új Nemzedék időrend 1920.

(előre dátumozva)

| dátum és műfaj                     | cikk címe  |
|------------------------------------|--|
| 1. 05.28. vezércikk                | Nem és ezerszer nem  |
| 2. 05.28. lapszemle/hír            | A szerbek június végéig ürítik ki a tiszamenti részeket  |
| 3. 05.28. lapszemle/hír/Párizs     | A kamara tegnap elfogadta a Német-Ausztriával kötött békeszerződést  |
| 4. 05.28.lapszemle/tudósítás       | Magyar és német tiltakozó hangok a cseh nagygyűlésen   |
| 5. 05.28. tudósítás                | A szerbek elnyomják Szabadkán a magyar szót  |
| 6. 05.28. hír/Amsterdam            | Telegráf Apponyi szerepéről.   |
| 7. 05.28. hír/Bécs, május 27.      | A Magyarországon járt angol küldöttség Londonban adja ki jelentését  |
| 8. 05.28. /hír/Zürich május 27.    | Szlovének a szerb centralizmus ellen   |
| 9. 05.28. /hír                     | A vörös terror Ausztriában   |
| 10. 05.28. glossza                 | Csicserin haragszik a világra  |
| 11. 05.28. tudósítás               | A Területvédő Liga gyűlése: jelen van az angol munkáspárt 3 tagja  |
| 12. 05.28. nemzetgyűlési tudósítás | Friedrich és Zákány felszólalása   |
| 13. 06.01. vezércikk               | A béke.  |
| 14. 06.01. riport                  | Hogyan fonták be Wedgewood ezredest Bécsben?   |
| 15. 06.01. tudósítás               | Nyugatmagyarország az elszakítás ellen   |
| 16. 06.03. vezércikk               | A határkiigazítás,   |
| 17. 06.03. hír                     | Altatószer a gúzsba kötött Magyarországnak- népszövetség   |
| 18. 06.03. tudósítás               | Újabb vihar a cseh nemzetgyűlésen  |
| 19. 06.03. vélemény                | Páardon- a szlovákok egy liberális Magyarországtól várják boldogulásukat   |
| 20. 06.03. tudósítás               | Új szabadságharc előtt: a csütörtöki program ismertetése   |
| 21. 06.03. hír                     | A csehek letartóztattak egy magyar képviselőt  |
| 22. 06.04. tudósítás/vezércikk     | Az ország néma tüntetése: <ul style="list-style-type: none"> <li>- Úrnapja a Várban</li> <li>- A Vörösmarty, Petőfi és Honvéd szobor megkoszorúzása</li> <li>- A pénteki tiltakozás menete/menekültek</li> </ul> |
| 23. 06.04. tudósítás               | Nagyatádi agitációja   |

|  |   |
|--|---|
| 24. 06.04. hír<br>Bécs                     | Magyar nyelven beszélt a cseh Nemzetgyűlésben                               |
| 25. 06.05. vezércikk                       | Testvéreinkhez/elszakított országrészek                                     |
| 26. 06.05. hír                             | A magyar békemegbízottak tegnap megérkeztek Párizsba                        |
| 27. 06.05. nemzetgyűlési tudósítás         | A nemzetgyűlés tüntetése/a kormány lemond?                                  |
| 28. 06.05. tudósítás az eseményekről, 4-én | Az ország néma fájdalma   |
| 29. 06.05. hír                             | A cseh külügyminiszter a magyar béke aláírásánál                            |
| 30. 06.06. interjú                         | Horthy mo. feldarabolásáról, Wiegand Károlynak és Associated Press          |
| 31. 06.06. riport                          | Ötven vagon, mennyi szomorúság!   |
| 32. 06.06. nemzetgyűlés-tudósítás          | statáriális rendelet, Szent István birodalmának minden polgárához kiáltvány |

6. Világ időrend 1920.

(előre dátumozva)

| Dátum                                | Esemény  |
|--------------------------------------|--|
| 05.28. Tudósítás a Nemzetgyűlésről   | Tiltakozások a békeszerződés aláírása ellen: Friedrich és Zákány |
| 05.29. Hír                           | Soós vagy Benárd miniszter írja alá a békeszerződést             |
| 05.30. Tudósítás                     | Francia képviselők a magyar béke ellen                           |
| 05.30. hír                           | Magyar küldöttek a nemzetközi bíróságon                          |
| 05.30. hír                           | Négy Bihar megyei falut visszakaptunk a románoktól               |
| 05.30. hír                           | Soós hadügyminiszter írja alá a békeszerződést                   |
| 06.01. hír                           | Benárd és Drasche miniszter írják alá a békét                    |
| 06.01. vezércikk                     | A megcsonkító béke ellen   |
| 06.01. tudósítás<br>(holnap, kedden) | Tüntetés a béke aláírásának napján teljes program                |
| 06.01. hír                           | A Nyugat-Magyarországiak tiltakozása                             |
| 06.01. hír                           | Nitti a magyar államformáról                                     |
| 06.01. hír                           | Wedgewood hazautazott  |
| 06.02. hír                           | A béke aláírása 4-én délelőtt 10 órakor                          |
| 06.02. hír                           | Nagyatádi Szabó miniszter a béke aláírásáról                     |
| 06.02. hír                           | Az országos tüntetés programja                                   |
| 06.03. vezércikk                     | A legfeketebb péntek   |
| 06.04. hír                           | Benárd és Drasche-Lázár Versailles-be érkezett                   |
| 06.04. tudósítás                     | Rubinek a béke aláírásáról                                       |
| 06.04. vezércikk                     | Mikeás   |

|                      |   |
|----------------------|---|
| 06.04. tudósítás     | A csütörtöki tüntetésről részletes beszámoló                      |
| 06.04. hír           | Az ország menekültjeinek felvonulása - felhívás                   |
| 06.04. hír           | A tüntetés pénteki napjának programja                             |
| 06.04. hír           | Nincsenek színházi előadások péntek este                          |
| 06.06. tudósítás     | A békeszerződés aláírása  |
| 06.06. publicisztika | Apponyiról (Jászberény)   |
| 06.06. tudósítás     | Tudósítás a pénteki eseményekről az utca és a nemzetgyűlés gyásza |
| 06.06. tudósítás     | Az ország menekültjei tüntetnek a béke ellen                      |
| 06.06. tudósítás     | Szent Mise a Bazilikában  |
| 06.06. tudósítás     | Istentiszteletek  |
| 06.06. tudósítás     | Petőfi szobránál  |
| 06.06. tudósítás     | Megállnak a villamosok  |
| 06.06. tudósítás     | Tíz perc szünet a törvényszéken                                   |
| 06.06. tudósítás     | A főváros tanácsulése   |
| 06.06. tudósítás     | Tiltakozik az egész ország  |
| 06.06. tudósítás     | Szent István birodalmának minden polgárához. Felhívás             |
| 06.06.tudósítás      | A megszállott vármegyék követeinek gyűlése                        |
| 06.06. tudósítás     | Haller István a békéről   |
| 06.06. hír           | Mo ne legyen törpeállam   |

## 2. MELLÉKLET

Napilapok cikkei műfaj szerint, megjelenési sorrendben 1930-1940.

1. *Az Est* időrend 1930.

|                                 |  |
|---------------------------------|--|
| 06.04. 6. old./publicisztika    | Ma tíz esztendeje írták alá a trianoni békét   |
| 06.04. 5. old./publicisztika    | Az egész világ magyarsága és Mo. barátai tiltakoznak holnap Trianon ellen  |
| 06.04. 5.old./tudósítás         | Tüntetések világszerte a gyászos évfordulón  |
| 06.05. 1.old./vezércikk         | Tíz év előtt   |
| 06.05. 1. old/tudósítás         | Apponyi Albert hatalmas ünnepélyes bírálata Trianonról. (A szociáldemokrata párt fel akar szólalni) a házelnök megadta a napirend előtt felszólalás jogát Farkas Istvánnak |
| 06.05. 2. old. tudósítás/beszéd | Apponyi felszólalása, Farkas István felszólalása   |
| 06.05. 2.old./tudósítás         | Az ország népe, a külföld magyarsága Trianon ellen   |

1. *Budapesti Hírlap* időrend 1930.

| dátum/műfaj              | cikk címe  |
|--------------------------|--|
| 1. 05.29. vezércikk      | Trianon tízéves évfordulója. Magyar gyász napja, 152 egyesület jelentette be felvonulását. |
| 2. 05.29. belföldi hírek | A tízesztendős Trianon.  |
| 3. 05.29. hír            | A délvidékiek és erdélyiek felhívása   |
| 4. 05.29. külföldi hír   | Június 4 a külföldön. (hollandok, olaszok)   |

|   |   |
|---|---|
| 5. 06.01. hír                               | A trianoni gyász évfordulója  |
| 6. 06.03. tudósítás/beszéd                  | Az ország feldarabolása: csapás a katolicizmusra<br>Apponyi beszéde a Katolikus Népszövetség jászberényi nagygyűlésén.<br>Tisztújító közgyűlés.   |
| 7. 06.04. vezércikk                         | Trianon. (Olaszország, nyugati nagyhatalmak hozzáállása)  |
| 8. 06.04. 3-4. o. tudósítás-visszaemlékezés | 1920. június 4. négy óra 30 perc.<br>(anekdotikus tudósítás az eseményekről)  |
| 9. 06.04. 5. o. publicisztika               | Rothermere feltűnő cikke a tízéves Trianonról   |
| 10. 06.04. 5.o. tudósítás                   | Június 4 Budapesten. A székesfőváros a revízió érdekében.   |
| 11. 06.04. hír                              | A tízéves Trianon a protestáns egyházakban.   |
| 12. 06.04. hír                              | Az újságírók trianoni gyászünnepé.  |
| 13. 06.04. hír                              | A Magyar Nemzeti szövetség szózatot intéz a nemzethez.  |
| 14. 06.04. hír                              | A Nemzeti Szövetség kiállítása<br>(Területvédő Liga jogutódja)  |
| 15. 06.04. hír                              | Felhívás Trianon ellen.   |
| 16. 06.04. hír                              | Sárospatak közönsége tiltakozott.   |
| 17. 06.04. hír                              | Az osztrák revizionisták sürgönye.  |
| 18. 06.05. tudósítás/beszéd egy. (1-2 old)  | Trianoni gyászünnep a házban.<br><ul style="list-style-type: none"> <li>- Apponyi monumentális tiltakozása Trianon igazságtalanságai ellen</li> <li>- A szocialisták a békerevízióról</li> <li>- A ház megszavazta a kultusztárca költségvetését</li> </ul> |
| 19. 06.05. (3.o)                            | A magyar nemzet gyászünnepé<br>Herczeg Ferenc beszéde az újságírógyűlésen<br>csehek elleni kirohanás  |

|                                     |  |
|-------------------------------------|--|
| 20. 06.05. 3.o. tudósítás           | A főváros trianoni közgyűlése. Ripka Ferenc főpolgármester, Wolf Károly            |
| 21. 06.05. tudósítás                | A Kisfaludy-Társaság megemlékezése (Antonio Vidmar, olasz követség képviselőjében) |
| 22. 06.05. hír                      | A gyászoló ország  |
| 23. 06.05. hír                      | 63 népgyűlés, 873 egyesületi közgyűlés   |
| 24. 06.05. hír                      | A külföldi kolóniák megmozdulása   |
| 25. 06.05. lapszemle/Prága          | Június 4- Cseh örömnép   |
| 26. 06. 05. lapszemle/München       | A bajor sajtó rokonszenve  |
| 27. 06.05. lapszemle/Róma/Tribuna   | Energikus olasz hang a magyar igazság mellett                                      |
| 28. 06.06. tudósítás/Róma június 5. | Trianon és az olaszok  |
| 29. 06.06. tudósítás                | Magyarbarát manifesztációk Olaszországban  |
| 30. 06.06. lapszemle/tudósítás/Róma | Az előre megfontolt megcsönkítés   |
| 31. 06.06. lapszemle/hír/Róma       | A kényszerhatárokon átzengő magyar harangok  |
| 32. 06.06. hír/Párizs               | Párizsi magyarok trianoni gyűlése  |
| 33. 06.06. hír                      | A magyarországi nemzetiségek állásfoglalása  |
| 34. 06.06. hír                      | A Nemzeti Szövetség távirata Rothermerehez   |
| 35. 06.06. hír                      | Benes a magyar-cseh viszonyról   |
| 36. 06.06. hír/Prága                | Masaryk a kisebbségi kérdés helyes megoldását sürgeti                              |
| 37. 06.06. hír/Prága                | A Rakéta békülékeny cikke  |
| 38. 06.07. /tudósítás               | Cseh fenyegetőzés Trianon ellen  |
| 39. 06.07./ Lapszemle/Hír London    | Angol lap Trianonról   |
| 40. 06.07./tudósítás                | A magyarok bízzanak Mussoliniban   |
| 41. 06.08. vezércikk                | Ötven év-írta Bethlen István gróf  |



#### 4. *Magyarság* időrend 1930.

|                                |  |
|--------------------------------|--|
| 06.03. Tudósítás/beszéd        | Apponyi Albert gróf beszéde a Katolikus Népszövetség nagygyűlésén  |
| 06.04. vezércikk               | Tíz év   |
| 06.04. tudósítás/publicisztika | A trianoni béke nemzedékek sorsát ronthatja meg. Rothermere lord cikke (Londonból jelentik: teljes cikk közlése) |
| 06.04. tudósítás (2.o.)        | Az egész világ magyarsága tiltakozik a trianoni békediktátum ellen   |
| 06.04. hír                     | Az osztrák revíziós Liga távirata  |
| 06.07. hír                     | Trianon revízióját péntekig húszezer memorandumban kérték a Népszövetségtől.                                     |
| 06.07. hír                     | A nemzetiségek és a külföldi magyarok tiltakozása. (Muraköz népe, horvátok)                                      |
| 06.07. hír                     | Tiltakozó gyűlések a csonka országban.   |
| 06.06. (5.o.) tudósítás        | Trianon évfordulóján Róma lelkesen tüntetett Magyarország mellett  |
| 06.06.5.o. tudósítás           | Sorra alakulnak a magyarbarát egyesületek San Martino gróf)  |
| 06.06. hír                     | Új olasz könyv a magyar kálváriáról (A trianoni Magyarország kálváriája)   |
| 06.06. tudósítás               | A németek, ruténok, tótok, vendek tiltakozása június 4-én Trianon ellen  |
| 06.08. tudósítás               | A külföld Trianonról és a megoldatlan magyar problémáról.  |
| 06.08. tudósítás               | Olasz lap Mussolini revíziós külpolitikájáról  |
| 06.08. tudósítás               | Német félhivatalos lap Apponyi beszédéről.   |
|                                |  |

5. *Népszava* 1930. időrend

|                          |   |
|--------------------------|---|
| 1. 06.04. vezércikk      | Trianon   |
| 2. 06.05. tudósítás      | A szociáldemokrata községi frakció állásfoglalása Trianon kérdésében                              |
| 3. 06.05. tudósítás      | Soha többé háborút!   |
| 4. 06.07. külföldi hírek | A csehszlovák pártok tiltakoznak a trianoni évfordulón elhangzott nyilatkozatok ellen.            |
| 5. 06.08. tudósítás      | Trianon revíziója a demokrácia megteremtése nélkül el sem képzelhető. Aláírás Újpest közgyűlésén. |

6. *Pesti Hírlap* időrend 1930.

|                          |   |
|--------------------------|---|
| 05.27. 4.old/tudósítás   | A külföldi magyarság megmozdulása a trianoni békeparancs tízéves évfordulóján.                          |
| 05.29. hír               | Bp. egész lakossága tiltakozik június 4-én a trianoni békediktátum ellen.<br>(Egyesületek, civil szerv) |
| 05.31. hírek             | A trianoni gyásznapi tízéves évfordulója  |
| 06.03. 1. old. tudósítás | A főváros közönségének impozáns tüntetése Trianon ellen.  |
| 06.03. hír               | Apponyi és Berzeviczy tiltakozása a parlamentben.   |
| 06.03. tudósítás         | A hercegprímás a trianoni igazságtalanságról  |
| 06.03. hír               | Országos gyász és tüntetés  |
| 06.03. 6. old. tudósítás | Apponyi beszéde a jászberényi katolikus nagygyűlésen.   |
| 06.04. 1. old. vezércikk | A tízesztendő Trianon. gyászkeretes   |

|                                      |  |
|--------------------------------------|--|
| 06.05. 1.old. tudósítás              | Az egész világ magyarsága tiltakozott Trianon ellen a tizedik évfordulón.                      |
| 06.05. 1. old.                       | Apponyi bírálata Trianonról a képviselőház gyászülésén   |
| 06.05. 2.old. beszéd                 | Apponyi beszéde, a szociádemokraták deklarációja <sup>8</sup>                                  |
| 06.05. 2. old. tudósítás/beszéd      | A főváros közgyűlése (Wolf Károly beszéde)   |
| 06.05. 3.old. tudósítás              | Az újságíró testületek gyászülése  |
| 06.05. 3. old. tudósítás             | Trianon a Kisfaludy társaságban  |
| 06.05. 3. old. tudósítás             | Ravasz püspök beszéde  |
| 06.05. 3-4.old. tudósítás            | Urmánczy Nándor beszéde Pécsen   |
| 06.05. 4.old. hír                    | Az országzászlónál   |
| 06.05. 4. old. hír                   | A párizsi magyar kolónia távirata Briandhoz. (PH tudósítókának távirata)                       |
| 06.05. 4.old. tudósítás              | A Római Magyar Egyesület tiltakozása   |
| 06.05. 3-4.old. publicisztika/beszéd | Trianon(Herczeg Ferenc beszéde az újságíró testületek ülésén) <b>csak itt! pszichoanálízis</b> |
| 06.05. 4. old. lapszemle             | A külföldi sajtó trianonról, Róma, München   |
| 06.06. hírek                         | Tiltakozások Trianon ellen   |
| 06.06. hírek                         | A magyarság egyetemének állásfoglalása   |
| 06.06. hírek                         | Húszezer kérvény a népszövetség előtt (Genf, London)   |
| 06.07. hírek                         | Egy cseh képviselő nyilatkozata (Hrusovszky csehszlovák nemzeti szocialista kp)                |
| 06.07. hír                           | Az amerikai magyarság tiltakozása Trianon ellen  |
| 06.07. hír/lapszemle                 | A német félhivatalos lap gróf Apponyi beszédéről (Berlinből jelentik)                          |

|                               |  |
|-------------------------------|--|
| 06.07. hírek A külföldi sajtó | Párizsból jelentik: Action Francaise         |
|                               | Berlinből jelentik: Tag                      |
|                               | Hágából jelentik:                            |
|                               | Stockholmból jelentik                        |
|                               | Szófiából jelentik                           |
|                               | Olaszország Mo. mellett áll/Rómából jelentik |

7. *Új Nemzedék* időrend 1930.

|                         |   |
|-------------------------|---|
| 06.04. 1. old/Vezércikk | Trianon.  |
| 06.05. 1. o. interjú    | Bernárd Ágost magyar megbízott érdekes visszaemlékezése 1920 június 4-re. |

8. *Budapesti Hírlap* időrend 1935.

|                            |         |
|----------------------------|---------|
| 06.04. Vezércikk (490 szó) | Trianon |
|                            |         |

9. *Magyarság* időrend 1935.

|                            |                                  |
|----------------------------|----------------------------------|
| 06.04. vezércikk (993 szó) | Trianon és a pánszláv veszedelem |
|                            |                                  |

10. *Népszava* időrend 1935.

|                  |                 |
|------------------|-----------------|
| 06.04. vezércikk | A trianoni béke |
|                  |                 |

11. *Pesti Hírlap* időrend 1935.

|                             |                         |
|-----------------------------|-------------------------|
| 06.04. vezércikk (1180 szó) | A trianoni ítélet napja |
|                             |                         |

12. *Pesti Hírlap* időrend 1940.

|                  |  |
|------------------|--|
| 06.04. vezércikk | Húsz éves Trianon  |
| 06.06. lapszemle | A német sajtó Trianon évfordulójáról<br>(Berlin, jún.5.)                   |
| 06.06. lapszemle | Magyarországon döntő állásfoglalást<br>várnak Olaszországtól (Róma, jún.5) |

### 3.MELLÉKLET

Sajtóműfajok előfordulási gyakorisága a rendszerváltás utáni napilapokban

| NAPILAP                  | HÍR | TU<br>D | RIPO<br>RT | PUB<br>L. | G<br>L | KÖNY<br>V. | IN<br>T | BES<br>Z | NO<br>V | Ö.CI<br>KK |
|--------------------------|-----|---------|------------|-----------|--------|------------|---------|----------|---------|------------|
| NÉPSZAVA<br>1990         |     |         |            | 5         |        |            |         | 1        | 4       | 10         |
| NÉPSZAVA<br>1995         |     |         | 1          | 3         |        |            |         |          |         | 4          |
| NÉPSZAVA<br>2000         |     | 1       |            | 1         |        |            |         |          |         | 2          |
| NÉPSZAVA<br>2005         | 1   | 1       |            | 1         |        |            | 1       |          |         | 4          |
| NÉPSZAVA<br>2010         | 2   | 2       |            | 1         |        |            |         |          |         | 5          |
| MAGYAR<br>NEMZET<br>1990 |     | 1       |            | 5         |        |            |         |          |         | 6          |
| MAGYAR<br>NEMZET<br>1995 |     |         |            | 3         |        |            |         |          |         | 3          |
| MAGYAR<br>NEMZET<br>2000 |     | 1       |            | 6         |        |            |         |          |         | 7          |
| MAGYAR<br>NEMZET<br>2005 |     | 3       |            | 2         | 1      |            | 2       |          |         | 8          |
| MAGYAR<br>NEMZET<br>2010 | 1   | 4       |            | 10        | 2      | 1          |         |          |         | 18         |
| NÉPSZABAD<br>SÁG 1990    |     | 3       |            | 1         |        | 1          | 1       | 1        |         | 7          |
| NÉPSZABAD<br>SÁG 1995    | 1   | 1       |            | 2         |        |            |         |          |         | 4          |
| NÉPSZABAD<br>SÁG 2000    | 1   |         |            | 2         |        | 1          |         | 1        |         | 4          |
| NÉPSZABAD<br>SÁG 2005    |     |         |            | 2         |        |            |         |          |         | 2          |
| NÉPSZABAD<br>SÁG 2010    | 2   | 7       | 3          | 4         |        |            |         |          |         | 16         |







